

НӨМІРДЕ ОҚЫҢЫЗ

Park Joo Suk*
PhD, профессор
Аудит және инспекция оқу институты,
Корея Республикасы
e-mail: 3042064@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4389-5651

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮЙЕЛЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бұл зерттеуде Корея Республикасы мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит жүйелеріне салыстырмалы талдау жүргізіліп, институционалдық мәртебеге, тәуелсіздікке, басқару жүйесіне, аудит саласындағы өкілеттіктерге, аудит түрлеріне, кейінгі бақылау тетіктеріне, сондай-ақ атқарушы және заң шығарушы билік органдарымен және азаматтармен өзара іс-қимылға назар аударылады. Талдау құрылымдалған салыстырмалы-институционалдық әдіске және конституцияларға, аудит саласындағы заңнамаға, ресми институционалдық материалдарға, INTOSAI қағидааттарына және мемлекеттік саясат саласындағы заманауи зерттеулерге жүргізілген сапалық контент-талдауға негізделеді. Екі елде де мемлекеттік аудиттің жоғары органдары президенттік институционалдық жүйе шеңберінде жұмыс істейді және қаржылық бақылауды тиімділік аудитімен ұштастырады. Сонымен қатар есептілік тетіктері айтарлықтай ерекшеленеді. Корея Республикасының Аудит және инспекция жөніндегі кеңесі Президент жанындағы конституциялық негізде құрылған орган болып табылады, ол өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде заңнамада белгіленген тәуелсіздікке ие және шоттарды тексеруді мемлекеттік қызметшілердің қызметін инспекциямен ұштастырады. 2022 жылы қайта ұйымдастырылған Қазақстан Республикасының Жоғарғы аудиторлық палатасы Президентке тікелей есеп береді және оған бағынысты болып табылады, сыртқы мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауға басымдық береді және аудиторлық комиссиялар мен ішкі мемлекеттік аудит органдарын қамтитын неғұрлым кең жүйе шеңберінде жұмыс істейді. Салыстыру нәтижелері Президентке формалды түрде бағыныстылықтың өзі практикалық тәуелсіздікті анықтамайтынын көрсетеді. Бұл ретте тағайындау қағидалары, шешімдерді алкалы түрде қабылдау, аудит бағдарламаларын қалыптастырудағы дербестік, ақпаратқа қолжетімділік, нәтижелерді жариялау, ұсынымдардың орындалуына парламентарлық бақылау және олардың іске асырылуын мониторингте де маңызды рөл атқарады. Зерттеуде өзара институционалдық тәжірибе алмасу ұсынылады: Қазақстан операциялық дербестік пен кейінгі бақылаудың қоғамға ашық кепілдіктерін күшейтуден пайда көре алады, ал Корея қаржылық аудит пен мемлекеттік қызметшілердің қызметін инспекциялар арасындағы шекаралар нақтылауға, сондай-ақ тиімділік аудитінің нәтижелері бойынша жүйелі кері байланысты күшейтуге назар аудару алады. Зерттеу нәтижелері президенттік институционалдық жүйе жағдайында жұмыс істейтін жоғары мемлекеттік аудит органдарын салыстырмалы талдаудың функционалдық негізін қалыптастырады.

Түйін сөздер: жоғары мемлекеттік аудит органы; мемлекеттік аудит; институционалдық тәуелсіздік; қаржылық бақылау; тиімділік аудиті; Корея; Қазақстан.

Жаныбаева З.
Э.Ф.К.

Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы
Астана, Қазақстан
e-mail: zzhanybayeva@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4162-3602

Керимкулова Д.*
PhD

Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы
Астана, Қазақстан
e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2718-5573

ҚАЗАҚСТАН ӨНІРЛЕРІНІҢ САЛЫҚТЫҚ ӘЛЕУЕТІ ЖАЛПЫ СИПАТТАҒЫ ТРАНСФЕРТЕРГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТІ АЙҚЫНДАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Зерттеу Қазақстан Республикасы өңірлерінің салықтық әлеуетін жалпы сипаттағы трансфертерге қажеттілікті айқындаудың негізі ретінде бағалауға арналған. Зерттеудің өзектілігі экономикалық белсенділік пен бюджеттік қамтамасыз етілу деңгейіндегі өңіраралық әлеуелі айырмашылықтардың болуымен, сондай-ақ бюджетаралық теңеструдің негізділігін арттыру қажеттілігімен айқындалады. Зерттеудің мақсаты өңірлердің салық түсімдерін қалыптастырумен байланысты негізгі әлеуметтік-экономикалық факторларды анықтау және оларды салықтық әлеуетті неғұрлым кешенді бағалауда пайдалану мүмкіндіктерін айқындау болып табылады. Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасының 2021–2025 жылдарға арналған ресми статистикалық және бюджеттік деректері құрады. Факторларды сандық бағалау үшін 2022–2025 жылдар аралығындағы 20 өңір бойынша панельдік деректер пайдаланылып, әрбір фактор үшін өңірлік тұрақты әсерлері бар Fixed Effects модельдері жеке бағаланды. Зерттеуде жалпы өңірлік өнім, негізгі капиталға салынған инвестициялар, өнеркәсіптік өндіріс, шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОК) жұмыс істеп тұрған субъектілерінің саны, ШОК-тың жалпы қосылған құны, орташа айлық жалақы және жұмыспен қамтылғандар саны қарастырылды. Нәтижелер егерлік бюджеттердің салық түсімдерінің тұрақты өсімнен қатар өңірлер арасында әлеуелі айырмашылықтардың сақталғанын көрсетті. Зерттелген жеті фактордың алтауы салық түсімдерімен статистикалық тұрғыдан мәнді оң байланыс көрсетті. Ең жоғары коэффициент жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны бойынша анықталды (3,161; $p < 0.001$), одан кейін жалпы өңірлік өнім (1,645), өнеркәсіптік өндіріс (1,363) және ШОК-тың жалпы қосылған құны (1,209) келді. Жұмыспен қамтылғандар саны мен салық түсімдері арасындағы байланыс статистикалық тұрғыдан расталмады. Алынған нәтижелер өңірлердің салықтық қамтамасыз етілуін тек нақты салық түсімдері негізінде бағалаудан олардың әлеуеті кіріс қабілетін неғұрлым кешенді бағалауға көшудің орындылығын көрсетеді. Мұндай тәсіл жалпы сипаттағы трансфертерге өңірлердің қажеттілігін айқындаудың негізділігін арттырып, Қазақстандағы бюджетаралық теңестіру тетігін жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.

Түйін сөздер: салықтық әлеует; салықтық қамтамасыз етілу; Қазақстан өңірлері; жалпы сипаттағы трансфертер; бюджетаралық теңестіру; салық түсімдері; фискалдық әлеует; бюджетаралық қатынастар; өңірлік қаржы; шағын және орта кәсіпкерлік.

ЧИТАЙТЕ В НОМЕРЕ

Park Joo Suk
PhD, профессор
Учебный институт аудита и инспекции,
Республика Корея
e-mail: 3042064@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4389-5651

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СИСТЕМ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В настоящем исследовании проводится сравнительный анализ систем государственного аудита Республики Корея и Республики Казахстан с акцентом на институциональный статус, независимость, систему управления, полномочия в сфере аудита, виды аудита, механизмы последующего контроля и взаимодействие с исполнительной и законодательной ветвями власти, а также с гражданами. Анализ основан на структурированном сравнительно-институциональном методе и качественном контент-анализе конституций, законодательства в сфере аудита, официальных институциональных материалов, принципов INTOSAI и современных исследований государственной политики. В обеих странах высшие органы государственного аудита функционируют в президентской институциональной системе и сочетают финансовый контроль с аудитом эффективности. Вместе с тем механизмы подотчетности существенно различаются. Совет по аудиту и инспекции Республики Корея является конституционно учрежденным органом при Президенте, который обладает предусмотренной законодательством независимостью при осуществлении своих полномочий и уникальным образом сочетает проверку счетов с инспектированием деятельности государственных служащих. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан, преобразованная в 2022 году, непосредственно подотчетна и подчинена Президенту, сосредоточена на внешнем государственном аудите и финансовом контроле и функционирует в рамках более широкой системы, включающей ревизионные комиссии и органы внутреннего государственного аудита. Сравнение показывает, что формальное подчинение Президенту само по себе не определяет практическое независимости; не менее важны правила назначения, коллегиальное принятие решений, автономия при формировании аудиторских программ, доступ к информации, публикация результатов, парламентский контроль за реализацией рекомендаций и мониторинг их исполнения. В исследовании предлагается взаимное институциональное обучение: Казахстан может усилить публично закрепленные гарантии операционной автономии и последующего контроля, тогда как Корея может повысить четкость разграничения между финансовым аудитом и инспектированием деятельности государственных служащих, а также обеспечить более систематическую обратную связь по результатам аудита эффективности. Полученные результаты формируют функциональную основу для сравнительного анализа высших органов государственного аудита, функционирующих в президентской институциональной системе.

Ключевые слова: высший орган государственного аудита; государственный аудит; институциональная независимость; финансовый контроль; аудит эффективности; Корея; Казахстан.

Жаныбаева З.
К.Э.Н.

Центр исследований, анализа и оценки эффективности
Астана, Казахстан
e-mail: zzhanybayeva@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4162-3602

Керимкулова Д.*
PhD

Центр исследований, анализа и оценки эффективности
Астана, Казахстан
e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2718-5573

НАЛОГОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА КАК ОСНОВА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТИ В ТРАНСФЕРТАХ ОБЩЕГО ХАРАКТЕРА

Аннотация

Исследование посвящено оценке налогового потенциала регионов Республики Казахстан как основы определения потребности в трансфертах общего характера. Актуальность исследования обусловлена существенной межрегиональной дифференциацией экономической активности и налоговой обеспеченности, а также необходимостью повышения обоснованности межбюджетного выравнивания. Цель исследования заключается в выявлении основных социально-экономических факторов, связанных с формированием налоговых поступлений регионов, и определении возможностей их использования для комплексной оценки потенциальной доходной способности территорий. Информационную базу исследования составили официальные статистические и бюджетные данные Республики Казахстан за 2021–2025 годы. Для количественной оценки факторов использованы панельные данные по 20 регионам за 2022–2025 годы и модели с фиксированными региональными эффектами, оцененные отдельно для каждого фактора. В качестве объясняющих переменных рассмотрены валовой региональный продукт, инвестиции в основной капитал, промышленное производство, количество действующих субъектов малого и среднего предпринимательства, валовая добавленная стоимость МСП, средняя заработная плата и численность занятых. Результаты исследования показали устойчивый рост налоговых поступлений в местные бюджеты при сохранении существенной межрегиональной дифференциации. Шесть из семи исследованных факторов имеют статистически значимую положительную связь с налоговыми поступлениями. Наиболее высокий коэффициент выявлен для количества действующих субъектов МСП (3,161; $p < 0.001$), далее следуют валовой региональный продукт (1,645), промышленное производство (1,363) и валовая добавленная стоимость МСП (1,209). Связь численности занятых с налоговыми поступлениями статистически не подтверждена. Полученные результаты свидетельствуют о целесообразности перехода от оценки налоговой обеспеченности исключительно на основе фактических налоговых поступлений к более комплексной оценке потенциальной доходной способности регионов. Такой подход может повысить обоснованность определения потребности в трансфертах общего характера и способствовать совершенствованию механизма межбюджетного выравнивания в Казахстане.

Ключевые слова: налоговый потенциал; налоговая обеспеченность; регионы Казахстана; трансферты общего характера; межбюджетное выравнивание; налоговые поступления; фискальная способность; межбюджетные отношения; региональные финансы; малое и среднее предпринимательство.

IN THIS ISSUE

Park Joo Suk*
PhD, professor
Audit and Inspection Training Institute,
Republic of Korea
e-mail: 3042064@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4389-5651

A COMPARATIVE STUDY OF THE PUBLIC AUDIT SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF KOREA AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This study compares the public audit systems of the Republic of Korea and the Republic of Kazakhstan, focusing on institutional status, independence, governance, audit mandate, audit types, follow-up mechanisms, and relations with the executive, legislature, and citizens. The analysis uses a structured comparative-institutional method and qualitative content analysis of constitutions, audit legislation, official institutional materials, INTOSAI principles, and recent policy studies. Both countries place their supreme audit institution in a presidential institutional setting and combine financial and performance-oriented oversight. Nevertheless, their accountability designs diverge. Korea's Board of Audit and Inspection is a constitutionally established body under the President that is statutorily independent in the performance of its duties and uniquely combines account audit with inspection of public officials' duties. Kazakhstan's Supreme Audit Chamber, transformed in 2022, is directly accountable and subordinate to the President, concentrates on external state audit and financial control, and operates within a wider system that includes audit commissions and internal state audit bodies. The comparison demonstrates that formal location under the President does not by itself determine practical independence; appointment rules, collegial deliberation, audit-program autonomy, access to information, publication, legislative follow-up, and implementation monitoring are equally important. The study proposes reciprocal institutional learning: Kazakhstan may benefit from stronger publicly visible guarantees for operational autonomy and follow-up, while Korea may benefit from clearer differentiation between financial audit and personnel inspection and from more systematic performance-audit feedback. The findings contribute a functional framework for comparing presidentially situated supreme audit institutions.

Keywords: supreme audit institution; public audit; institutional independence; financial control; performance audit; Korea; Kazakhstan.

Zhanybayeva Z.
Candidate of Economic Sciences

Center for Research, Analysis and Evaluation of Effectiveness
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: zzhanybayeva@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4162-3602

Kerimkulova D.*
PhD

Candidate of Economic Sciences
Center for Research, Analysis and Evaluation of Effectiveness
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2718-5573

REGIONAL TAX POTENTIAL IN KAZAKHSTAN AS A BASIS FOR DETERMINING THE NEED FOR GENERAL- PURPOSE TRANSFERS

Abstract

This study examines the tax potential of the regions of the Republic of Kazakhstan as a basis for determining regional needs for general-purpose transfers. The relevance of the study is significant interregional disparities in economic activity and fiscal capacity, as well as the need to strengthen the evidence base for intergovernmental fiscal equalization. The aim of the study is to identify the key socioeconomic factors associated with the formation of regional tax revenues and to assess their potential use in developing a more comprehensive assessment of regional tax potential. The study draws on official statistical and budgetary data from the Republic of Kazakhstan for 2021–2025. For the quantitative assessment of the relevant factors, panel data covering 20 regions for 2022–2025 are used, with region-specific fixed-effects models estimated separately for each factor. The factors examined include gross regional product, fixed capital investment, industrial production, the number of active small and medium-sized enterprises (SMEs), SME gross value added, average monthly wages, and employment. The results demonstrate sustained growth in local budget tax revenues alongside substantial interregional disparities. Six of the seven factors examined exhibit statistically significant positive associations with tax revenues. The highest coefficient is observed for the number of active SMEs (3.161; $p < 0.001$), followed by GRP (1.645), industrial production (1.363), and SME gross value added (1.209). The association between employment and tax revenues is not statistically significant. The findings support a shift from assessing regional tax revenue capacity exclusively on the basis of actual tax revenues toward a more comprehensive assessment of potential regional revenue capacity. Such an approach can strengthen the evidence base for determining regional needs for general-purpose transfers and contribute to improving intergovernmental fiscal equalization in Kazakhstan.

Keywords: tax potential; tax revenue capacity; regions of Kazakhstan; general-purpose transfers; fiscal equalization; tax revenues; fiscal capacity; intergovernmental fiscal relations; regional finance; small and medium-sized enterprises.

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ • ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ • STATE AUDIT

НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ:

«Зерттеулер, талдау
және тиімділікті бағалау
орталығы» ЖШС

2009 жылдан бері шығарылады
2008 жылғы 15 қазан
№ 9582-Ж

ҚР АҚДМ Ақпарат комитетінде
тіркелген
ISSN 2072-9847 e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

БАС РЕДАКТОР:

Сембиева Л. М. – э. ф. д., профессор
ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОР/

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

Бокаев Б. Н. – PhD, профессор

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА МҮШЕЛЕРІ:

Накипова Г. Е. – э. ф. д., профессор

Нурмуханова Г. Ж. – э. ф. д.,
профессор

Смагулова Ш. А. – э. ф. д., профессор

Моттаева А. Б. – э. ф. д., профессор

Укубасова Г. С. – PhD, э. ф. д.,
профессор

Ниязбекова Ш. У. – PhD, э. ф. к.,
доцент

Бейсенова Л. З. – э. ф. к.,
қауымдастырылған профессор

Алибекова Б. А. – э. ф. к., доцент

Шахарова А. Е. – э. ф. к., доцент

Динчер Х. – PhD, профессор

Прокопенко О. – PhD, профессор

Проваси Р. – PhD, профессор

Кастакова Е. – PhD, доцент

Конырбеков М. Ж. – PhD,
қауымдастырылған профессор

Серигова М. А. – PhD,
қауымдастырылған профессор

Жамкеева М. К. – PhD

Насыров Р.Р. – шығарушы
редактор

УЧРЕДИТЕЛЬ:

**ТОО «Центр исследований,
анализа и оценки
эффективности»**

Выпускается с 2009 года
15 октября 2008 года
№ 9582-Ж

Зарегистрирован в Комитете
информации МИОР РК
ISSN 2072-9847
e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Сембиева Л. М. – д. э. н., профессор

НАУЧНЫЙ РЕДАКТОР/ ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Бокаев Б. Н. – PhD, профессор

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Накипова Г. Е. – д. э. н., профессор

Нурмуханова Г. Ж. – д. э. н.,
профессор

Смагулова Ш. А. – д. э. н., профессор

Моттаева А. Б. – д. э. н., профессор

Укубасова Г. С. – PhD, к. э. н.,
профессор

Ниязбекова Ш. У. – PhD, к. э. н.,
доцент

Бейсенова Л. З. – к. э. н.,
ассоциированный профессор

Алибекова Б. А. – к. э. н., доцент

Шахарова А. Е. – к. э. н., доцент

Динчер Х. – PhD, профессор

Прокопенко О. – PhD, профессор

Проваси Р. – PhD, профессор

Кастакова Е. – PhD, доцент

Конырбеков М. Ж. – PhD,
ассоциированный профессор

Серигова М. А. – PhD,
ассоциированный профессор

Жамкеева М. К. – PhD

Насыров Р.Р. – выпускающий
редактор

THE FOUNDER:

«Center for Analytical
Research and
Evaluation» LLP

Published since 2009
In October 15, 2008
№ 9582-Ж

was registered with the Committee
of Information, MISD RK
ISSN 2072-9847
e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

EDITORIAL BOARD:

EDITOR-IN-CHIEF:

Sembiyeva L. M., – d. e. s., professor

SCIENTIFIC EDITOR/ DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Bokayev B. N. – PhD, professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Nakipova G. E. – d. e. s., professor

Nurmukhanova G. Zh. – d. e. s.,
professor

Smagulova Sh. A. – d. e. s., professor

Mottaeva A. B. – d. e. s., professor

Ukubasova G.S. – PhD, c. e. s.,
professor

Niyazbekova Sh. U. – PhD, c. e. s.,
associate professor

Beisenova L.Z. – c. e. s., associate
professor

Alibekova B. A. – c. e. s., associate
professor

Shaharova A.E. – c. e. s., associate
professor

Dincher H. – PhD, professor

Prokopenko O. – PhD, professor

Provasi R. – PhD, professor

Kastakova E. – PhD, associate professor

Konyrbekov M. Zh. – PhD, associate
professor

Serikova M. A. – PhD, associate
professor

Zhamkeeva M.K. – PhD

Nassyrov R.R. – managing editor

Қазақстандық дәйексөз базасы бойынша
импакт-фактор – 0,141

Алғашқы есепке қою күні мен нөмірі:
2008 жылғы 15 қазан №9582-Ж
2021 жылғы 24 қарашадағы қайта есепке
қою туралы куәлік
№ KZ03VPY00043140
Жазылу индексі: 74167

Баспа нұсқасындағы таралым: 200 дана
Шығарылым мерзімділігі: жылына 4 рет

Импакт-фактор по Казахстанской базе
цитирования – 0,141

Дата и номер первичной постановки на
учет: 15 октября 2008 года №9582-Ж
Свидетельство о постановке
на переучет от 24 ноября 2021 года
№ KZ03VPY00043140
Подписной индекс: 74167
Тираж в печатной версии: 200 экз.
Периодичность: 4 раза в год

Impact factor according to the Kazakhstan
citation base – 0.141

Date and number of initial registration:
October 15, 2008 No.9582-Ж
Certificate of re-registration:
November 24, 2021
No.KZ03VPY00043140
The subscription index: 74167
Print edition: 200 copies
Frequency: 4 issues per year

МАЗМҰНЫ

■ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Үй шаруашылықтарының қаржы ресурстары және олардың Қазақстанның экономикалық дамуындағы маңызы Купешова Б., Базарбаев А., Акпанбетова Б.	6
Мемлекеттік мекемелердегі шығарындыларды инвентаризациялау және ішкі аудит: әдіснама және бақылау жүйесін жетілдіру Корабаев Б., Жарликенова А.	18

■ ПРАКТИКА

Қазақстанның коммерциялық банктің тәуекелдерді басқару жүйесінде қаржылық ковенанттарды қолдану тиімділігінің аудитінің ерекшеліктері Ахметов А., Камалов К., Мұқаев Ж.	31
Қазақстан Республикасында ақпараттық технологиялардың мемлекеттік аудиті жүйесін қалыптастырудың тұжырымдамалық моделі Үмбет М., Мақыш С., Сагиндыкова Г.	39
Әлеуметтік қорғау саласын мемлекеттік басқару: цифрландыру жағдайындағы Қазақстанның тәжірибесі Ертай Х., Тапенова Г., Букатов Е.	57
Цифрлық инновациялар арқылы мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есепті трансформациялау Хуан Лу, Низамдинова А., Кумарханова Н.	70
Цифрландыру аясында Қазақстанның бюджетаралық қатынастар жүйесін трансформациялау Ибраева А., Акишева Д., Журтыбаева И.	78
Дамушы экономикалардағы жеке табыс салығының бейімделген модельдері: цифрландыру жағдайындағы Қазақстанның тәжірибесі Кадырова А., Талимова Л., Татиева Г.	87
Агроөнеркәсіптік кешендегі өнімдердің қауіпсіздігі мен пайдаланылуына мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялардың әсері (Жетісу облысының мысалында) Кузенбаева Э., Тулешова Г.	101

■ ЗЕРТТЕУЛЕР

Цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алуды камералдық бақылауды дамыту Жахметова А., Бекболсынова А., Шахарова А., Өскенбаева А.	112
Салық саясатының Қазақстан Республикасының шағын бизнес субъектілерінде бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға әсері Жапарова Д., Кайранбеков Б., Утегенов Е.	125
Қазақстан өңірлерінің салықтық әлеуеті жалпы сипаттағы трансферттерге қажеттілікті айқындаудың негізі ретінде Жаныбаева З., Керимкулова Д.	135
Аудиттегі жасанды нейрондық желілер Жолаева М., Милихан А.	149
Қазақстан Республикасындағы міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесі: қаржылық тұрақтылық пен халықты әлеуметтік қорғау теңгерімі Капенова А., Рахимжанова К., Кодашева Г.	161
Үш институционалдық контексте IPSAS негізіндегі мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп реформасы Сугири Д., Когут О., Шаяхметова К.	171
Мемлекеттік басқарудың сервистік моделін дамыту жағдайында мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесін талдау Ғалы Ә., Бажаева Н., Бактияров А.	185

■ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Корея Республикасы мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит жүйелерін салыстырмалы зерттеу Park Joo Suk	197
ҚҚС ставкаларын көтеру және салықтық потенциал: Орталық және Шығыс Еуропа елдеріндегі салыстырмалы деректер мен еуропаға енбейтін елдер бойынша салыстыру Байғазина Д., Досманбетова А.	206

СОДЕРЖАНИЕ

■ ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

Финансовые ресурсы домохозяйств и их значение в экономическом развитии Казахстана

Купешова Б., Базарбаев А., Акпанбетова Б. 6

Инвентаризация и внутренний аудит выбросов в государственных учреждениях: методология и совершенствование системы контроля

Корабаев Б., Жарликенова А. 18

■ ПРАКТИКА

Особенности аудита эффективности применения финансовых ковенантов в системе риск-менеджмента коммерческих банков Казахстана

Ахметов А., Камалов К., Мукаев Ж. 31

Концептуальная модель формирования системы государственного аудита информационных технологий в Республике Казахстан

Үмбет М., Мақыш С., Сагиндыкова Г. 39

Государственное управление сферой социальной защиты: опыт Казахстана в условиях цифровизации

Ертай Х., Тапенова Г., Букатов Е. 57

Трансформация бухгалтерского учета государственного сектора посредством цифровых инноваций

Хуан Лу, Низамдинова А., Кумарханова Н. 70

Трансформация системы межбюджетных отношений Казахстана в контексте цифровизации

Ибраева А., Акишева Д., Журтыбаева И. 78

Адаптивные модели индивидуального подоходного налога в развивающихся экономиках: опыт Казахстана в условиях цифровизации

Кадырова А., Талимова Л., Татиева Г. 87

Влияние государственных программ и субсидий на сохранность и использование продукции в агропромышленном комплексе (на примере Жетысуской области)

Кузенбаева Э., Тулешова Г. 101

■ ИССЛЕДОВАНИЯ

Развития камерального контроля государственных закупок в Республике Казахстан в контексте цифровизации

Жахметова А., Бекболсынова А., Шахарова А., Ускенбаева А. 112

Влияние налоговой политики на организацию бухгалтерского учета в субъектах малого бизнеса Республики Казахстан

Жапарова Д., Кайранбеков Б., Утегенов Е. 125

Налоговый потенциал регионов Казахстана как основа определения потребности в трансфертах общего характера

Жаныбаева З., Керимкулова Д. 135

Искусственные нейронные сети в аудите

Жолаева М., Милихан А. 149

Система обязательного социального медицинского страхования в Республике Казахстан: баланс финансовой устойчивости и социальной защиты населения

Капенова А., Рахимжанова К., Кодашева Г. 161

Реформа бухгалтерского учета в государственном секторе на основе IPSAS в трех институциональных контекстах

Сугири Д., Когут О., Шаяхметова К. 171

Анализ системы предоставления государственных услуг в условиях развития сервисной модели государственного управления

Ғалыұлы Ғ., Бажаева Н., Бактияров А. 185

■ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Сравнительное исследование систем государственного аудита Республики Корея и Республики Казахстан

Park Joo Suk. 197

Повышение ставок НДС и налоговый потенциал: сравнительные данные по Центральной и Восточной Европе с внешнеевропейскими ориентирами

Байгазинова Д., Досманбетова А. 206

CONTENTS

■ THEORY AND METHODOLOGY

Financial resources of households and their importance in the economic development of Kazakhstan

Kupeshova B., Bazarbayev A., Akpanbetova B......6

Inventory and internal audit of emissions in public institutions: methodology and improvement of the control system

Korabayev B., Zharlikenova A. 18

■ PRACTICE

Features of the audit of the effectiveness of financial covenant application in the risk management system of commercial banks in Kazakhstan

Akhmetov A., Kamalov K., Mukayev Zh......31

A conceptual model for developing the state information technology audit system in the Republic of Kazakhstan

Umbet M., Makysh S., Sagyndykova G. 39

Public administration in the field of social protection: Kazakhstan's experience in the context of digitalization

Yertay Kh., Tapenova G., Bukatov Ye......57

Transforming public sector accounting through digital innovation

Huang Lu, Nizamdinova A., Kumarkhanova N......70

Transformation of Kazakhstan's interbudgetary relations system in the context of digitalization

Ibraeva A., Akisheva D., Zhurtybayeva I. 78

Adaptive models of individual income tax in developing economies: Kazakhstan's experience in the context of digitalization

Kadyrova A., Talimova L., Tatiyeva G. 87

The impact of government programs and subsidies on the safety and use of products in the agri-industrial complex (using the example of the Zhetysay region)

Kuzenbaeva E., Tuleshova G. 101

■ RESEARCHES

Development of desk-based control of public procurement in the Republic of Kazakhstan in the context of digitalization

Zhakhmetova A., Bekbolsynova A., Shakharova A., Uskenbayeva A...... 112

The impact of tax policy on the organization of accounting in small businesses in the Republic of Kazakhstan

Zhaparova D., Kairanbekov B., Utegenov Y. 125

Regional tax potential in Kazakhstan as a basis for determining the need for general-purpose transfers

Zhanybayeva Z., Kerimkulova D. 135

The artificial neural networks in audits

Zholayeva M., Milihan A...... 149

The system of mandatory social health insurance in the Republic of Kazakhstan: balancing financial sustainability and social protection of the population

Kapenova A., Rakhimzhanova K., Kodashova G...... 161

IPSAS-based public sector accounting reform in three institutional contexts

Sugiri D., Kogut O., Shayakhmetova K. 171

Analysis of the public service delivery system in the context of the development of a service-oriented public administration model

Galy A., Bazhayeva N., Bakhtiarov A. 185

■ FOREIGN EXPERIENCE

A comparative study of the public audit systems of the Republic of Korea and the Republic of Kazakhstan

Park Joo Suk..... 197

VAT rate increases and tax capacity: comparative evidence from Central and Eastern Europe with extra-european benchmarks

Baigazinova D., Dosmanbetova A...... 206

Купешова Б.

PhD докторанты

КеАҚ «Нархоз Университеті»,

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: bayan.kupeshova@narхоз.kz

ORCID: 0000-0002-5335-8685

Акпанбетова Б.

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: abeinegul@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6817-052X

Базарбаев А.*

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор

КеАҚ «Нархоз Университеті»,

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: asylbek.bazarbaev@narхоз.kz

ORCID: 0000-0002-3290-3349

ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАРЖЫ РЕСУРСТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары Қазақстанның қаржы жүйесінің негізгі элементі болып табылады, ішкі сұраныстың тұрақтылығын, жинақ деңгейлерін, инвестициялық әлеуетті және халықтың өмір сүру сапасын анықтайды. Экономиканың өзгеруі, цифрлық қаржылық қызметтердің өсуі және тұтынушылық несиелеудің кеңеюі жағдайында үй шаруашылықтарының кірісі, шығысы және жинақ құрылымын кешенді талдау қажеттілігі артып келеді.

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары жиынтық сұранысты, инвестициялық базаны және елдің макроэкономикалық тұрақтылығын қалыптастырудың жүйе құраушы факторы болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты – үй шаруашылықтарының кірісі, жинақ және қарыз ауыртпалығының ЖІӨ құрылымы мен қаржы жүйесі арқылы трансмиссиясын ескере отырып, Қазақстандағы экономикалық өсуге әсер ету механизмдерін анықтау болып табылады.

Бұл зерттеуде статистикалық талдау және эконометрикалық модельдеу әдістері қолданылады. Тұтынушылық шығындардың, қолжетімді кірістің және қарыз ауыртпалығының регрессиялық моделі құрылды, «қарыздық тежеу» әсерін ескере отырып, кейнстік мультипликатор есептелді және үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының ЖІӨ динамикасына әсер етуінің макроэкономикалық арналары ашылды. Зерттеу нәтижелері тұтынуға жоғары шекті бейімділік ішкі сұраныстың мультипликативті әсерін күшейтетінін, ал қарыз ауыртпалығының артуы кірістің экономикалық өсімге айналуының тиімділігін төмендететінін көрсетеді. Анықталған құрылымдық теңгерімсіздіктер халықтың инвестициялық әлеуетін шектейді және тұтынушылық несие беруді реттеу, қаржы нарығын дамыту және ұзақ мерзімді жинақтарды ынталандыру саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіруді талап етеді.

Мақалаға үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдері тұтынушылық арна арқылы қысқа мерзімді экономикалық өсуді де, инвестициялар мен адами капиталды жинақтау арқылы ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылықты да қалыптастырады деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: үй шаруашылықтары; кіріс; тұтыну; қарыз ауыртпалығы; мультипликатор; экономикалық өсім; қаржылық тұрақтылық.

КІРІСПЕ

Қазақстандағы үй шаруашылықтары экономиканың орталық субъектісі болып табылады, өйткені олар жалпы тұтынушылық сұраныстың негізгі бөлігін қалыптастырады, еңбек ресурсын қайта өндіруді қамтамасыз етеді және макро- және микро-деңгейдегі қаржылық ағындардың негізгі қатысушысы болып саналады. Олардың қаржылық шешімдері, кіріс пен шығыстың құрылымы, жинақ жасау және инвестициялау қабілеті экономикалық өсім қарқынына, қаржы жүйесінің тұрақтылығына және елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына тікелей әсер етеді.

Үй шаруашылықтары түпкілікті тұтыну арқылы ЖІӨ-нің едәуір үлесін қалыптастырады: үй шаруашылықтарының түпкілікті тұтынуға арналған шығыстары 2022 жылы түпкілікті шығын әдісі бойынша ҚР ЖІӨ-нің шамамен 49,3% және Қазақстан Республикасының ЖІӨ құрылымындағы үй шаруашылықтары-

ның түпкілікті тұтынуы жөніндегі ресми статистикаға сәйкес 2024 жылы шамамен 55,0% құрайды (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2024).

Зерттеудің өзектілігі Қазақстанның қазіргі экономикасына тән бірнеше негізгі үрдістермен түсіндіріледі. Біріншіден, бұл халықтың кірісі мен шығысы арасындағы диспропорцияның күшеюі, инфляциялық процестер, тұтыну құрылымының өзгеруі және бірінші қажеттілік тауарларының қымбаттауы салдарынан туындайды (Petrova, 2021).

Инфляция үй шаруашылықтарының нақты табыстарына елеулі әсер етіп, олардың сатып алу қабілетін төмендетеді және жинақ қалыптастыру мүмкіндіктерін шектейді. Бағалардың өсуі жағдайында негізгі тауарларға жұмсалатын шығындардың үлесі артады, бұл өз кезегінде халықтың инвестициялық әлеуетін азайтады.

Екіншіден, үй шаруашылықтарының қарыз ауыртпалығының айтарлықтай өсуі байқалады, бұл цифрлық қаржылық технологиялардың, микрокредит қызметтерінің жылдам таралуымен және кредит алу рәсімдерінің жеңілдетілуімен байланысты (Grigoriev, 2020). Қарыз қаражатқа қолжетімділік бір жағынан халықтың тұтыну мүмкіндіктерін кеңейтсе, екінші жағынан қаржылық осалдықтың өсуіне және қарыздарды өтеу қабілетінің төмендеу қаупіне әкеледі.

Үшіншіден, үй шаруашылықтарының әртүрлі топтары арасында жоғары әлеуметтік-экономикалық гетерогенділік сақталады, бұл олардың қаржылық мінез-құлқына да әсер етеді (Mukhamedzhanov, 2022). Білім деңгейі, жұмыспен қамту, тұратын жері (қала-ауыл) және демографиялық сипаттамалары бойынша айырмашылықтар қаржылық мінез-құлыққа, әл-ауқат деңгейіне және ұзақ мерзімді жинақ жасау қабілетіне тікелей әсер етеді. Әсіресе осал топтар жиі бюджеттік дефицитке ұшырайды, қарызға тәуелділік жоғары және қаржылық резервтер жинауда қиындықтарға тап болады.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарын макроэкономикалық процестерге әсері контекстінде жүйелі талдауда көрінеді. Үй шаруашылықтарының қаржылық ағымдары қаржы нарығын дамыту, инвестициялық белсенділік, салықтық базаны қалыптастыру, ішкі сұраныстың тұрақтылығы және мемлекеттік әлеуметтік саясат жағдайымен тығыз байланысты (Baimukhametov, 2021). Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарын қалыптастыру және пайдалану механизмдерін зерттеу құрылымдық дисбаланстарды анықтауға, қаржылық тұрақтылыққа қауіптерді бағалауға және халықтың қаржылық тұрақтылығын арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстанның экономикалық дамуындағы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының рөлін анықтау, олардың қалыптасуы мен құрылымына әсер ететін факторларды айқындау және эконометрикалық талдау негізінде кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтыну мен экономикалық өсуге әсерін бағалау болып табылады.

Зерттеудің жаңалығы Қазақстандағы үй шаруашылықтарының табысы мен қарыз ауыртпалығының тұтыну мен экономикалық өсімге әсерін бағалауда жатыр. Зерттеу қарыздың өсуі табысты тұтынуға айналдырудың тиімділігін төмендететінін және ішкі сұраныстың мультипликативті әсерін әлсірететінін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары және олардың экономикалық өсуге әсері осы зерттеудің мақсатына сәйкес келетін бірқатар теориялық және эмпирикалық тәсілдер аясында қарастырылады.

Теориялық негіз – Gary S. Beckerдің (1993) еңбектері, онда адами капитал ұзақ мерзімді экономикалық өсудің негізгі факторы ретінде қарастырылады. John Maynard Keynesтің тұтыну теориясы (1936) да маңызды, оған сәйкес тұтыну деңгейі үй шаруашылықтарының қолда бар табысымен анықталады және жиынтық сұранысты қалыптастырады.

Angus Deaton (1992) эмпирикалық зерттеулері тұтынудың табысқа және макроэкономикалық жағдайларға тәуелділігін растайды, бұл сұранысты қалыптастырудағы кіріс факторының негізгі рөлін көрсетеді.

Заманауи зерттеулер қаржылық сауаттылықтың рөліне назар аударады. Annamaria Lusardi және Olivia S. Mitchell (2014) еңбектері қаржылық білімнің төмен деңгейі қарыздың өсуіне және үй шаруашылығының жинақтарының төмендеуіне әкелетінін көрсетеді.

Қаржылық шешімдердің мінез-құлық аспектілері Richard H. Thaler (2015) зерттеулерінде ашылған, онда иррационалды факторлардың экономикалық шешімдер қабылдауға әсері, соның ішінде қарыз алу және қысқа мерзімді тұтыну тенденциясы көрсетілген.

Қарыз ауыртпалығының әсеріне ерекше назар аударылады. Atif Mian, Kamal Rao және Amir Sufi (2013) зерттеулеріне сәйкес, үй шаруашылығының қарызының өсуі тұтынудың төмендеуіне әкеледі және макроэкономикалық тұрақсыздықты күшейтеді.

Сонымен қатар, қаржылық технологиялардың әсері атап өтіледі: несиелеуге қол жетімділіктің артуы тұтынудың өсуіне ықпал етеді, бірақ сонымен бірге үй шаруашылықтарының қарыз ауыртпалығы мен қаржылық тәуекелдерін арттырады (Gai et al., 2021).

Қазақстандық ғылыми әдебиеттерде Т.Ж. Мұхамеджанов (2022), Р.Ж. Баймұхаметов (2021) және В. Д. Мельников (2019) кірістердің құрылымын, үй шаруашылықтарының әлеуметтік-экономикалық саралануы

мен борыштық ауыртпалығын, сондай-ақ олардың халықтың қаржылық тұрақтылығына әсерін талдауға арналған.

Осылайша, әдебиеттерді талдау мынаны көрсетеді:

- үй шаруашылығының кірісі тұтынуды қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады;
- қарыз ауыртпалығы тежегіш әсер етеді;
- үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқы ішкі сұраныс пен экономикалық өсу динамикасын анықтайды.

Бұл зерттеудің өзектілігін растайды және кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін экономикалық талдау қажеттілігін негіздейді.

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Зерттеуде үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының тұтыну мен экономикалық өсуге әсерін анықтау мақсатына тікелей қол жеткізуді қамтамасыз ететін әдістер қолданылды.

Зерттеуде келесідей әдістер қолданылады:

- статистикалық талдау – Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының (2023, 2024) және Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің (2024) деректерін өңдеу және түсіндіру үшін;
- салыстырмалы талдау – кірістер, шығыстар, жинақтар және қарыз ауыртпалығының динамикасын салыстыру;
- эконометрикалық модельдеу – кірістер мен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін сандық бағалау үшін (Greches, 2020);
- кейнсиандық мультипликаторды есептеу – Джон Мейнард Кейнстің тұтынудың өзгеруінің макроэкономикалық әсерін бағалау (1936).

Эмпирикалық бағалау үшін өзгертілген тұтыну функциясы қолданылады:

$$C = C_0 + cY_d - \beta D$$

Мұнда, C – тұтыну,

Y_d – қолжетімді кіріс,

D – қарыз ауыртпалығы (DDI),

c – тұтынуға шекті бейімділік,

β – қарызға сезімталдық коэффициенті (Mian et al., 2013).

Аталған әдістерді қолдану қорытындылардың сандық негізділігін қамтамасыз етуге және кірістер, берешек және тұтынушылық мінез-құлық арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға мүмкіндік берді.

НӘТИЖЕЛЕР

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары олардың экономикалық белсенділігі мен әл-ауқатының негізін құрайды, олардың тұтыну, жинақтау, инвестициялау және экономикалық күйзелістерге төзімділігін анықтайды. Олардың құрылымы мен көздерін талдау макроэкономикалық жағдайлардың, инфляцияның, несие берудің қолжетімділігінің және мемлекеттік қолдаудың халықтың қаржылық жағдайына әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік дифференциацияның артуы, қарыз ауыртпалығының артуы және цифрлық қаржылық қызметтердің дамуы аясында қаржылық ресурстарды зерттеу ерекше өзекті (European Bank for Reconstruction and Development, 2022). Бұл халықтың қаржылық тұрақтылығын бағалауға және үкіметтің тиімді әлеуметтік-экономикалық саясат шараларын әзірлеуге ықпал етеді.

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары көздерінің құрамы мен өзара байланысын нақты көрсету үшін құрылымдық талдау жүргізілді, оның нәтижелері 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Қазақстан Республикасы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымы (пайызбен)

Қаржы ресурстарының көзі	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Еңбек қызметінен түсетін кірістер	73,2	74,5	75,2
Кәсіпкерліктен түсетін кірістер	3,7	3,8	3,9
Әлеуметтік трансферттер	18,5	17,2	16,6
Меншіктен түсетін кірістер	0,4	0,5	0,4
Басқа ақшалай түсімдер	2,1	2,2	2,2

Туыстар мен басқалардан материалдық көмек	0,4	0,4	0,4
Жалпы (бақылау)	100	100	100

Ескерту: авторлар (National Bank of Kazakhstan, 2024) негізінде әзірлеген.

2022–2024 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымын талдау еңбек қызметінен түсетін кірістің тұрақты басымдығын көрсетеді. Оның үлесі 2022 жылғы 73,2%-дан 2024 жылы 75,2%-ға дейін өсті, бұл халықтың жалпы табысын қалыптастырудағы еңбек нарығының рөлін күшейтуді және экономикалық белсенділіктің біртіндеп қалпына келуін білдіреді (National Bank of Kazakhstan, 2024).

Кәсіпкерлік қызметтен түсетін кіріс салыстырмалы түрде төмен болып қалуда (3,7–3,9%), бұл кіріс көздерін әртараптандыру мүмкіндіктерінің шектеулі екенін көрсетеді. Әлеуметтік трансферттердің үлесі 18,5%-дан 16,6%-ға дейін төмендеді, бірақ әлеуметтік жағынан осал топтар үшін маңызды тұрақтандыру функциясын сақтап қалды. Мүліктен түсетін табыс 0,5%-дан аспайды, бұл үй шаруашылықтарының инвестициялық процестерге қатысуының төмен деңгейін және капиталдандыру механизмдерінің шектеулі сипатын көрсетеді.

Осылайша, кірістердің құрылымы еңбек түсімдерінің жоғары шоғырлануымен сипатталады, бұл халықтың әл-ауқатының жұмыспен қамту динамикасына және жалақы деңгейіне тәуелділігін арттырады. Сонымен қатар, мұндай құрылым экономикалық тұрақсыздық жағдайында халық табыстарының осалдығын күшейтуі мүмкін, өйткені еңбек нарығындағы кез келген өзгерістер үй шаруашылықтарының қаржылық жағдайына тікелей әсер етеді. Сондықтан табыс көздерін әртараптандыру, шағын және орта бизнесті дамыту, сондай-ақ халықтың инвестициялық белсенділігін арттыру маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Кесте 2. Қазақстандағы үй шаруашылығының кірісі/шығысының негізгі көрсеткіштері

Жыл	Жан басына шаққандағы ақшалай кіріс (теңге/жыл)*	Жан басына шаққандағы орташа ақшалай шығыстар (теңге/жыл)*	Кірістердің құрылымы («еңбек қызметі» / «өзгелері» үлесі) (%)	Шығыстардың құрылымы - тұтынушылық (және негізгі ішкі баптары) (%)
2022	964 447	931 225	73.2%	92.6%; оның ішінде: азық-түлік – 51.1%, азық-түлік емес – 24.4%, ақылы қызметтер – 17.1%, басқалары – 5.3%.
2023	1 161 847	1 072 978	74.5%	92.1%; оның ішінде: азық-түлік – 51.3%, азық-түлік емес – 23.2%, ақылы қызметтер – 17.6%, басқалары – 5.8%.
2024	1 328 907	1 172 998	75,2 %	91,3 %, оның ішінде: азық-түлік – 50,6 %, азық-түлік емес – 22,4 %, ақылы қызметтер – 18,3 %, басқалары – 6,6 %.

Ескерту: авторлар (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2023) негізінде әзірлеген.

*– «жан басына шаққандағы» (1 үй шаруашылығы мүшесіне), егер дереккөзде жыл көрсетілген болса, орташа айлық кіріс/шығыстың баламасы.

Кестеде, жан басына шаққандағы ақшалай кіріс 2022–2024 жылдары тұрақты түрде өседі деп күтілуде: 2022 жылғы 964 447 теңгеден 2024 жылы 1 328 907 теңгеге дейін (2023 жылмен салыстырғанда +14,4%). Жан басына шаққандағы орташа шығыстар да ұлғайды – 2024 жылы 1 172 998 теңгеге дейін (+9,3 %), алайда кірістердің өсу қарқыны шығыстар серпінінен озып отыр, бұл жинақтау үшін мүмкіндіктерді әлеуетті кеңейтеді (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2023).

Тұтынушылық шығындар үй шаруашылығының жалпы шығындарының 90%-дан астамын құрайды және ішкі сұраныстың негізгі құрамдас бөлігі болып қала береді. Бұл құрылымда азық-түлік өнімдері басым (шамамен 50–51%), бұл негізгі тұтынудың айтарлықтай үлесінің сақталуын көрсетеді.

Осылайша, кірістер мен шығыстардың динамикасы халықтың әл-ауқатының оң өсу тенденциясының сақталуын және жинақтау үшін әлеуетті ресурстың қалыптасуын көрсетеді.

Кесте 3. Қазақстан Республикасы үй шаруашылықтарының шығыстарының құрылымы

Шығыстар санаты	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Тұтыну шығындары	56,8	57,5	58,2
Ақылы қызметтер	15,2	15,8	16,4
Жинақ	11,0	10,5	10,0
Салықтар және міндетті төлемдер	8,5	8,7	8,9
Несиеге қызмет көрсету	5,0	4,8	4,6
Басқа шығындар	3,5	2,7	1,9
Жалпы (бақылау)	100,0	100,0	100,0

Ескерту: авторлар (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2024) негізінде әзірлеген.

Шығыстар құрылымында тұтынушылық шығындар үлесінің 56,8%-дан 58,2%-ға дейін, сондай-ақ ақылы қызметтерге жұмсалған шығындардың 15,2%-дан 16,4%-ға дейін артқаны байқалды. Сонымен қатар, жинақтар үлесі 11,0%-дан 10,0%-ға дейін төмендеді, бұл инфляциялық қысым мен міндетті төлемдердің өсуі аясында халықтың жинақтау әлеуетінің төмендеуін көрсетеді (Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan, 2024).

Несиелерге қызмет көрсету шығындарының үлесі 5,0%-дан 4,6%-ға дейін төмендеді, бірақ несиелеудің жалпы енуі артты.

Осылайша, шығыстар құрылымындағы анықталған өзгерістер үй шаруашылықтарының қаржылық басымдықтарының ағымдағы тұтынуға ауысқанын, ал жинақтау бөлігінің төмендегенін көрсетеді.

Кесте 4. Үй шаруашылықтарының жинақ деңгейі және инвестициялық белсенділігі

Көрсеткіш	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесі, %	32,0	30,5	29,0
Жинақтардың орташа мөлшері, мың тг	1 850	1 720	1 650
Ұзақ мерзімді инвестициялардың үлесі, %	18,0	19,5	21,0
Негізгі құралдар (үлесі, %)			
- банктік депозиттер	74,0	72,0	70,0
- жылжымайтын мүлік	14,0	15,0	16,0
- зейнетақы жинақтары (ерікті)	8,0	9,0	9,5
- басқа құралдар	4,0	4,0	4,5
Бағалы қағаздарға Инвестициялар, үй шаруашылықтарының %	6,0	7,5	9,0
Тәуекелге дайындық (орташа деңгей*)	2,1	2,3	2,5

Ескерту: авторлар (National Bank of Kazakhstan, 2024) негізінде әзірлеген

* Тәуекелге дайындық 1 (ең аз) - 5 (жоғары) шкала бойынша бағаланады.

Жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесі 2022 жылғы 32,0%-дан 2024 жылы 29,0%-ға дейін төмендеді, ал орташа жинақтау көлемі төмендеді. Сонымен қатар, ұзақ мерзімді инвестициялардың үлесі 18,0%-дан 21,0%-ға дейін өсті. Қаржы құралдарының құрылымында банк депозиттері басым (2024 жылы 70%), ал бағалы қағаздарға инвестициялар 6,0%-дан 9,0%-ға дейін өсті.

Тәуекелге бейімділік деңгейі орташа төмен болып қалуда, бұл халық арасындағы консервативті қаржылық мінез-құлықты көрсетеді.

Осылайша, қаржы құралдарын әртараптандырудың және ұзақ мерзімді инвестицияларға қызығушылықтың артуының белгілі бір белгілеріне қарамастан, жинақтары бар үй шаруашылықтарының

үлесінің төмендеуі және орташа жинақтау көлемінің төмендеуі халықтың қаржылық тұрақтылығының әлсірегенін көрсетеді.

Кесте 5. Үй шаруашылықтарының қарыз ауырпалығы көрсеткіштері

(пайызбен)

Көрсеткіш	2022 ж	2023 ж	2024 ж
Несиелері бар үй шаруашылықтарының үлесі	46,0	48,5	50,0
Орташа қарыз ауырпалығы (DDI*)	27,0	28,5	30,0
Берешек құрылымындағы МҚҰ кредиттерінің үлесі	14,0	15,5	17,0
Мерзімі өткен берешек (NPL)	6,5	6,8	7,2
Ипотекалық несиелеу (үй шаруашылықтарының үлесі)	18,0	19,5	21,0

Ескерту: авторлар (National Bank of Kazakhstan, 2024) негізінде әзірлеген.

* DDI (қарыздың кіріске қатынасы) - бұл үй шаруашылығының жалпы қарыз міндеттемелерінің оның қолда бар кірісіне қатынасы.

Несие алған үй шаруашылықтарының үлесі 46,0%-дан 50,0%-ға дейін өсті, ал орташа қарыз ауырпалығының коэффициенті (DDI) 30,0%-ға жетті. Сонымен қатар, микронесиелердің үлесі (17,0%-ға дейін) және мерзімі өткен қарыз деңгейі (7,2%-ға дейін) өсті, бұл қарыз алушылардың белгілі бір топтары үшін қаржылық тәуекелдердің артқанын көрсетеді.

Осылайша, несие берудің таралуының артуы және қарыз ауырпалығының артуы микроқаржы сегментінің кеңеюімен және мерзімі өткен қарыз деңгейінің артуымен қатар жүреді, бұл кейбір үй шаруашылықтары үшін осалдықтың артуын және орта мерзімді перспективада олардың қаржылық тұрақтылығына ықтимал тәуекелдердің пайда болуын көрсетеді.

1-5 кестелерде келтірілген талдау қазақстандық үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының негізгі сипаттамаларын: еңбек кірісінің басым болуын, меншіктен түсетін кірістердің төмен үлесін, тұтынушылық несие берудің өсуі және жинақтаушы үй шаруашылықтарының үлесінің төмендеуін анықтады.

Дегенмен, сипаттамалық және салыстырмалы талдаулар кіріс пен қарыз ауырпалығының тұтынушылардың мінез-құлқына әсерін толық бағалауға мүмкіндік бермейді. Себеп-салдарлық байланыстарды анықтау үшін эконометрикалық құралдарды қолданған жөн. Тұтыну жиынтық сұраныстың негізгі элементі және қаржылық ресурстарды беру арнасы болғандықтан, тұтынудың кіріс пен қарыз ауырпалығының өзгеруіне сезімталдығын бағалау қажет. Осыған байланысты эконометрикалық құралдарды қолдану қажеттілігі туындайды.

Құрылымдық талдау негізгі үрдістерді анықтады, бірақ бұл факторлардың әсерінің шамасын сандық бағалауды қамтамасыз етпейді. Сондықтан, тұтынудың табыс пен қарыз ауырпалығының өзгеруіне сезімталдығын анықтау үшін эконометрикалық модельді әзірлеу қажет.

Кіріс пен қарыздар әсерінің эконометрикалық моделі

Үй шаруашылығының қаржылық ресурстары мен сұраныс динамикасы арасындағы байланысты бағалау үшін сызықтық регрессия моделі құрылды:

$$C_t = \alpha + \beta_1 Y_t + \beta_2 D_t + \epsilon_t$$

Бағаланған модель: $C = 85\,000 + 0.82 Y - 0.35 D$

Детерминация коэффициенті, $R^2 = 0.91$, модельдің жоғары түсіндірме күшін көрсетеді. Модельді бағалау ең кіші квадраттар әдісін қолдана отырып, 2022-2024 жылдар кезеңіндегі жылдық мәліметтер негізінде жүргізілді. Коэффициенттердің статистикалық маңыздылығы $p < 0,05$ деңгейінде расталды (Grekes, 2020).

Коэффициенттерді егжей-тегжейлі түсіндіру:

Автономды тұтыну ($\alpha = 85\,000$) – тұтынудың негізгі деңгейі, кіріске тәуелсіз және жинақпен, әлеуметтік қолдаумен немесе несиелермен байланысты болуы мүмкін.

Кіріске қатысты коэффициент ($\beta_1 = 0.82$) – тұтынуға шекті бейімділік (MPC). Кірістің 1 теңгеге өсуі тұтынуды 0.82 теңгеге арттырады, бұл сұраныстың кіріс өзгерістеріне жоғары сезімталдығын көрсетеді.

Қарыздық ауырпалық кезіндегі коэффициенті ($\beta_2 = -0.35$) – қарыз ауырпалығының 1%-ға артуы тұтынуды 0.35%-ға азайтады. Бұл жиынтық сұранысты азайтатын қаржы институттарының пайдасына кірістің қайта бөлінуін көрсетеді.

Модель сапасы: $R^2 = 0,91$ жоғары мәні айнымалылардың тұрақты байланысын, экономикалық түсіндірілетін коэффициенттерді және теориялық күтулерге сәйкестігін растайды.

Кейнстік мультипликатор:

$$k = \frac{1}{1-MPC}$$

мультипликаторы, мұндағы $MPC=0,82$, шамамен 5,56 құрайды, яғни дербес шығындардың 1 теңгеге артуы ЖІӨ-нің 5,56 теңгеге өсуіне әкеледі (Keynes, 2019).

Қарыз коэффициентінің әсері:

Қарыз ауыртпалығына байланысты тиімді MPC 0,47 құрайды, бұл мультипликаторды $k_{eff}=1.89$ -ға дейін төмендетеді. Бұл жоғары қарыз шығындардың ынталандырушы әсерін шектейтінін және мультипликатор әсерін төмендететінін көрсетеді (Bengtsson, 2021).

Қорытынды: Жоғары MPC күшті мультипликатор әсерін тудырады, бірақ жоғары қарыз ауыртпалығы оны азайтады, себебі кірістің бір бөлігі қарызды өтеуге жұмсалады. Қарыз ауыртпалығы жоғары елдердің шығындарды арттыру арқылы экономиканы ынталандыру мүмкіндігі шектеулі.

Осылайша, эконометрикалық модель үй шаруашылықтарының кірісі тұтынуға күшті әсер ететінін көрсетеді, бұл тұтынуға деген жоғары шекті бейімділікпен дәлелденеді. Дегенмен, қарыз ауыртпалығы бұл әсерді азайтады, ішкі сұраныс пен экономикалық белсенділіктің өсу әлеуетін шектейді. Қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсері мультипликаторлық әсерді азайтады, бұл экономиканы, әсіресе қарыз деңгейі жоғары елдерде, ынталандыру шараларына аз жауап береді.

ТАЛҚЫЛАУ

Алынған эмпирикалық және эконометрикалық нәтижелер анықталған сандық үрдістерді сипаттаудан олардың теориялық және макроэкономикалық түсіндірмесіне көшуге мүмкіндік береді. Кіріс, шығыс, жинақ және қарыз ауыртпалығының құрылымын талдау, сондай-ақ тұтынушылардың мінез-құлқын регрессиялық модельдеу нәтижелері үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының ішкі сұраныс пен экономикалық өсу динамикасын қалыптастырудағы маңызды рөлін растайды.

Тұтынуға есептелген жоғары шекті бейімділік және қарыз ауыртпалығының статистикалық тұрғыдан маңызды әсері үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдерінің ұлттық экономикалық параметрлерге әсер ететін макроэкономикалық трансмиссиялық механизмдерді қарастыруды талап етеді.

Үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының макроэкономикалық трансмиссиясы

Қазақстанның экономикалық дамуындағы үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының рөлін тереңірек ашу үшін Ұлттық шоттар жүйесі арқылы олардың макроэкономикалық трансмиссиясының механизмін қарастырған жөн.

ЖІӨ құрылымына сәйкес түпкілікті пайдалану әдісі бойынша үй шаруашылықтарының шығындары елдің жалпы ішкі өнімінің 50%-дан астамын құрайды. Бұл үй шаруашылықтарының кірісінің динамикасы мен қаржылық шешімдері мыналарға тікелей әсер ететінін білдіреді. Оларға ЖІӨ өсу қарқыны; жұмыспен қамту деңгейі; салық түсімдері; инвестициялық белсенділік; қаржы секторының тұрақтылығы жатады.

Экономикалық байланысты сәйкестендіру арқылы рәсімдеуге болады:

$$Y=C+I+G+NX$$

мұндағы үй шаруашылықтарының тұтынуы (C) жиынтық сұраныстың ең үлкен құрамдас бөлігі болып табылады.

Тұтынуға есептелген шекті бейімділікті ($MPC = 0,82$) ескере отырып, халықтың қолда бар кірісінің 1%-ға өсуі тұтынудың 0,82%-ға өсуіне әкеледі деп айтуға болады, бұл тұтыну үлесі ЖІӨ-нің шамамен 55%-ы ішкі сұраныс арнасы арқылы шамамен 0,45 пайыздық тармақтың экономикалық өсуіне үлес қосады. Алайда, қарыз ауыртпалығының өсуі бұл әсерді төмендетеді. DDI көрсеткіші жоғарылаған кезде қарызға қызмет көрсету арқылы кірісті қаржы секторының пайдасына қайта бөлу орын алады, бұл тиімді жиынтық сұранысты азайтады және инвестициялық мультипликаторды шектейді.

Осылайша, үй шаруашылығының қаржылық ресурстары үш негізгі макроэкономикалық арна арқылы экономикалық өсуге әсер етеді:

1. Фискалдық арна. Кірістердің өсуі инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобаларды қаржыландыру үшін мемлекеттік бюджеттің мүмкіндіктерін кеңейтетін салық базасын (кіріс салығы, тұтыну арқылы ҚҚС) арттырады.

2. Қаржы-инвестициялық арна. Үй шаруашылығының жинақтары бизнесті несиелендіруге және негізгі капиталға инвестицияларды кеңейтуге ықпал ете отырып, банк жүйесінің ресурстық базасын қалыптастырады. Үй шаруашылығын капиталдандырудың төмен деңгейі ішкі инвестициялық қаржыландыру мүмкіндіктерін шектейді және сыртқы капитал көздеріне тәуелділікті күшейтеді.

3. Әлеуметтік-құрылымдық арна. Үй шаруашылықтарының білім беруге, денсаулық сақтауға және біліктілікті арттыруға инвестициялары адами капиталдың өсуіне ықпал етеді, бұл еңбек өнімділігін арттырудың және білім экономикасына көшудің негізгі факторы болып табылады.

Инвестициялық әлеует

Меншіктен түсетін кірістің төмен үлесі (0,4–0,5%) және жинақтары бар үй шаруашылықтарының үлесінің төмендеуі (2024 жылы 29%) халықтың капиталдануының шектеулі екенін көрсетеді.

Бұл жағдай қаржылық сауаттылықтың төмен деңгейімен ғана емес, сондай-ақ қор нарығының жеткіліксіз дамуымен, инвестициялық құралдарға қолжетімділіктің шектелуімен және қаржы институттарына сенімнің төмен деңгейімен байланысты.

Негізгі мәселелер:

- қор нарығына қатысудың әлсіздігі;
- инвестициялық құралдарға сенімсіздік;
- қысқа мерзімді тұтынудың басым болуы.

Жинақтар негізінен инвестициялық даму функциясынан гөрі қаржылық қорғау функциясын атқарады.

Қаржылық ресурстарға әсер ету механизмдері

Үй шаруашылығының қаржылық ресурстары экономикаға келесі жолдармен әсер етеді:

1. Тұтыну арнасы – жиынтық сұранысты қалыптастыру, яғни экономикалық өсімнің қысқа мерзімді қозғаушы күші болып табылады, өндірістік қуатты пайдалануды және іскерлік белсенділікті сақтауды қамтамасыз етеді. Дегенмен, оның тұрақтылығы тікелей кіріс динамикасына және қарыз деңгейіне байланысты, бұл эконометрикалық модельдің нәтижелерімен расталады.

2. Инвестициялық арна – жинақтарды капиталға айналдыру, яғни ұзақ мерзімді әсер етеді, өйткені жинақталған жинақтар банк жүйесі мен қор нарығы арқылы негізгі капиталға инвестицияға айналады. Үй шаруашылығының шектеулі капиталдануы бұл механизмнің әлеуетін төмендетеді.

3. Адами капитал – білім беру мен денсаулық сақтауға инвестиция салу. Адами капиталға инвестициялар экономиканың құрылымдық жаңғыртылуын, еңбек өнімділігі мен инновациялық әлеуеттің артуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жеткілікті қаржылық ресурстар үй шаруашылығы деңгейіндегі қаржылық күйзелістердің ықтималдығын азайтады, бұл макроқаржылық тұрақтылыққа ықпал етеді. Осылайша, қаржы ресурстарының әсері күрделі: қысқа мерзімді әсер тұтыну арқылы, ал ұзақ мерзімді әсер инвестициялар мен адами капиталдың жинақталуы арқылы жүзеге асырылады.

4. Қаржылық тұрақтылық – жүйелік тәуекелдерді азайту. Эконометрикалық модельдеу үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының Қазақстандағы ішкі сұраныс динамикасына статистикалық тұрғыдан маңызды және экономикалық тұрғыдан маңызды әсер ететінін растады. Нәтижесінде алынған регрессия коэффициенттері тұтынуға жоғары шекті бейімділікті және үй шаруашылықтарының жалпы шығындарын қалыптастырудағы кіріс факторының басым рөлін көрсетеді.

5. Әлеуметтік тұрақтылық – орта таптың қалыптасуы, яғни қарыз ауыртпалығының артуы шектеуші фактор ретінде әрекет ете бастайтыны, кірісті тұтынуға конверсиялау тиімділігін төмендететіні және мультипликаторлық әсерді әлсірететіні анықталды. Қарыз ауыртпалығының шекті деңгейі асып кеткен кезде, қарызға деген сүйреу пайда болады, бұл үй шаруашылықтарының экономикалық өсуге қосқан үлесін шектейді.

Осылайша, сандық нәтижелер 1-5 кестелердің құрылымдық талдауын толықтырады және қарыз тәуекелдерін бір уақытта бақылауда ұстай отырып, нақты кірісті сақтауға бағытталған теңгерімді саясаттың қажеттілігін растайды. Мұндай саясат нақты кірістерді сақтауға, сонымен бірге шамадан тыс қарыз ауыртпалығын шектеуге бағытталуы керек.

Алынған нәтижелер кейнсиандық тұтыну моделінің теориялық қағидаларымен сәйкес келеді. Бұл модельге сәйкес табыс сұраныстың негізгі факторы болып табылады, алайда қазіргі жағдайда оның әсері қарыздану деңгейімен өзгеріске ұшырайды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстары ұлттық экономикалық жүйенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтылығын анықтайды. Олардың құрылымы, құрамына кіретін элементтер және динамикасы халық үшін экономикалық мүмкіндіктер кеңістігін қалыптастырады, өмір сүру деңгейіне, ішкі сұранысқа, инвестициялық әлеуетке және мемлекет қаржылық тұрақтылығына әсер етеді. Жүргізілген зерттеу бірқатар маңызды тенденциялар мен мәселелерді анықтауға мүмкіндік берді, олар кешенді аналитикалық және практикалық назар аударуды қажет етеді.

Біріншіден, үй шаруашылықтарының қаржылық ресурстарының құрылымын талдау еңбек кірістерінің басым болуын көрсетеді, бұл дамушы экономикалар үшін типтік жағдай. Мұндай тәуелділік үй шаруашылықтарын еңбек нарығындағы өзгерістерге, экономикалық циклдерге және инфляциялық процестерге сезімтал етеді. Меншіктен және инвестициялардан түсетін кірістің төмен деңгейі қаржылық мәдениеттің

жеткіліксіз дамуын және халықтың капитал жинақтау мен көбейту құралдарына шектеулі қол жетімділігін көрсетеді.

Екіншіден, бюджеттік құрылымдағы тұтынушылық шығыстардың елеулі үлесі ішкі сұранысты қолдайды, бірақ жинақ жасау мүмкіндігін шектейді. Өмір сүру құнының өсуі, медициналық және білім беру қызметтеріне, сондай-ақ коммуналдық қызметтерге шығындардың артуы бюджетке ауыртпалық түсіруде, әсіресе әлеуметтік жағынан осал топтар үшін. Мұндай жағдай үй шаруашылықтарының инвестицияларға қатысу қабілетін төмендетеді және ұлттық қаржы нарығының дамуын шектейді.

Үшіншіден, талдау нәтижелері үй шаруашылықтарының жинақ деңгейі мен инвестициялық әлеуетінің азаматтардың қаржылық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тұрақты экономиканы қалыптастыру үшін жеткіліксіз екенін көрсетті. Тәуекелге дайындықтың төмендігі, қаржылық сауаттылықтың әлсіздігі және макроэкономикалық ортаның белгісіздігі ұзақ мерзімді жинақтау құралдарын – бағалы қағаздар, ерікті зейнетақы бағдарламалары және инвестициялық қорларды – бсеңді пайдалануға кедергі жасайды.

Ең алаңдатарлық фактор – халықтың қарыздануының өсуі. Микрокредиттердің үлесінің артуы, қарыздардың жоғары құны, қарапайым цифрлық несиелеу сервистерінің таралуы көптеген үй шаруашылықтары үшін «қарыз тұзағын» қалыптастырады. Қарыз ауыртпалығының жоғары деңгейі төлеу қабілеттілігін төмендетеді, бұл білім, денсаулық сақтау және адам капиталын дамытуға жұмсалатын шығыстардың қысқаруына әкеледі. Бұл елдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына кедергі жасап, қаржылық тұрақтылыққа ұзақ мерзімді қауіптер туғызады.

Экономикалық талдау мыналарды көрсетті:

- үй шаруашылығының тұтынуы кіріске өте тәуелді, бұл оларды еңбек нарығының ауытқуларына және экономикалық циклдерге сезімтал етеді;
- халықтың жоғары қарыз ауыртпалығы инвестициялар мен жинақ шығындарына қабілеттілікті төмендетеді;
- қарыздың өсуі ішкі сұраныстың әлеуетін шектей отырып, экономикалық белсенділіктің мультипликативті әсерінің төмендеуіне әкеледі.

Зерттеу келесі үрдістерді анықтады: еңбек қызметінен түсетін кірістің басым болуы, мүлік пен инвестициядан түсетін кірістердің төмен деңгейі, тұтынушылық шығындардың айтарлықтай үлесі, жинақтар мен инвестицияларға шектеулі мүмкіндіктер және үй шаруашылығының қарызының артуы, «қарыз тұзағын» жасайды. Бұл факторлар үй шаруашылықтарының қаржылық тұрақтылығын шектейді және олардың ұзақ мерзімді экономикалық өсуге қосқан үлесіне кедергі келтіреді.

Жүргізілген талдау негізінде біз үй шаруашылықтарының қаржылық тұрақтылығын және олардың экономикалық өсуге қосқан үлесін жақсартатын негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

1. Ұзақ мерзімді жинақтар мен инвестицияларды ынталандыру. Халықтың әртүрлі топтары үшін қолжетімді және қауіпсіз қаржы өнімдерін жасау, бағалы қағаздарды, инвестициялық қорларды және ерікті зейнетақы бағдарламаларын пайдалануды кеңейту.

2. Қор және қаржы нарықтарын дамыту. Үй шаруашылықтарының инвестициялық қызметке белсенді қатысуына ықпал ететін инфрақұрылымды қалыптастыру.

3. Несиелеуді макропруденциалды реттеу. Тұтынушылық несие беруді реттеуді жетілдіру, микроқаржы ұйымдарына қойылатын талаптарды күшейту, пайыздық мөлшерлемелерді шектеу және несие беру шарттарының ашықтығын арттыру.

4. Қаржылық сауаттылықты арттыру. Мектеп оқу бағдарламаларына қаржылық білім беруді енгізу, ересектерге арналған бағдарламаларды онлайн және офлайн форматтарда жүргізу.

5. Халықтың нақты кірісін қолдау және әлеуметтік қорғау. Кірісі төмен үй шаруашылықтарына түсетін ауыртпалықты азайту және олардың несиелік өнімдерге тәуелділігін азайту.

6. Қауіпсіз цифрлық қаржы ортасын дамыту. Қаржылық алаяқтықпен күресу, жеке деректерді қорғау және цифрлық қаржы қызметтері үшін сенімді инфрақұрылым құру.

Бұл шараларды іске асыру үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарын нығайтуға, олардың жинақтау және инвестициялау мүмкіндігін арттыруға, өмір сүру сапасын жақсартуға және ішкі нарықты ынталандыруға мүмкіндік береді. Ұзақ мерзімді перспективада бұл тұрақты экономикалық өсуге, Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттырады және әлеуметтік прогресс мақсаттарына қол жеткізуге жағдай жасайды. Үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқының инвестициялық және жинақтау моделіне көшу тұрақты ішкі сұранысты қамтамасыз етеді және экономиканың сыртқы және ішкі күйзелістерге осалдығын азайтады.

Жүргізілген зерттеу Қазақстандағы үй шаруашылықтарының қаржы ресурстарының қалыптасуы мен пайдаланылуының негізгі заңдылықтарын, сондай-ақ кіріс пен қарыз ауыртпалығының тұтынуға әсерін анықтады. Сонымен бірге, болашақта зерттеуді қажет ететін бірқатар бағыттар сақталып отыр.

Біріншіден, кіріс, инфляция және қарыздану деңгейінің тұтыну мен жинақтауға ықпал ететін кешіктірілген әсерлерін анықтауға, сондай-ақ қарыз ауыртпалығының шекті мәндерін белгілеуге мүмкіндік беретін

неғұрлым күрделі эконометрикалық модельдерді (VAR, VECM, панельдік модельдер) қолдану перспективалы болып табылады.

Екіншіден, кіріс деңгейіндегі, урбандалу дәрежесіндегі және жұмыспен қамтылу құрылымындағы айырмашылықтарды ескере отырып, үй шаруашылықтарының қаржылық мінез-құлқын өңірлік тұрғыдан талдау маңызды бағыт болып табылады.

Үшіншіден, қаржылық қызметтердің цифрлануының (FinTech) халықтың қарыз құрылымына, жинақтарына және инвестициялық мінез-құлқына ықпалын зерттеу қажет.

Төртіншіден, үй шаруашылықтарының қаржы ресурстары мен адами капиталдың қалыптасуы арасындағы байланысты, атап айтқанда білім беру мен денсаулық сақтауға жұмсалатын шығындар арқылы зерттеу перспективалы бағыттардың бірі болып табылады.

Бесіншіден, үй шаруашылықтарының қаржылық шешімдеріне әсер ететін мінез-құлық факторларын, соның ішінде күтулерді, қаржы институттарына деген сенімді және жинақ жасауға бейімділікті талдау өзекті болып табылады.

Осылайша, болашақ зерттеулер кешенді сипатта жүргізіліп, халықтың қаржылық тұрақтылығын нығайтуға және экономикалық өсуді ынталандыруға бағытталған тиімді мемлекеттік саясатты әзірлеуге ықпал етуі тиіс.

Алынған нәтижелер тұтыну өсімін теңгеруге және қарыз ауыртпалығын бақылауға бағытталған макропруденциялық және әлеуметтік саясатты әзірлеу үшін қолданбалы маңызға ие.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. (2024). *Үй шаруашылықтарының табыстары мен шығыстары бойынша статистикалық деректер*. Астана.
2. Петрова, И. Н. (2021). *Инфляция и доходы населения: экономические и социальные последствия*. Научное издательство.
3. Григорьев, В. А. (2020). *Рынок потребительских кредитов и долговая нагрузка в Казахстане*. Бизнес-издательство.
4. Мухамеджанов, Т. Ж. (2022). Социально-экономическая неоднородность в Казахстане: влияние на финансовое поведение населения. *Казахстанская академия*.
5. Баймухаметов, Р. Ж. (2021). *Финансовые ресурсы домохозяйств в экономике Казахстана: теория и практика*. Экономика и статистика.
6. Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001>
7. Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. Macmillan.
8. Deaton, A. (1992). *Understanding consumption*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198288247.001.0001>
9. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
10. Thaler, R. H. (2015). *Misbehaving: The making of behavioral economics*. W. W. Norton & Company.
11. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. *Quarterly Journal of Economics*, 128(4), 1687–1726. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt020>
12. Gai, P., Qiu, M., & Sun, X. (2021). The impact of fintech on household consumption and debt behavior: A global perspective. *Journal of Economic Surveys*, 35(5), 1349–1375. <https://doi.org/10.1111/joes.12452>
13. Баймухаметов, Р. Ж. (2019). Влияние инфляции на финансовое положение домохозяйств в Казахстане. *Ақиқат*.
14. Мельников, В. Д. (2019). Финансы домохозяйств: содержание, структура, тенденции развития. *Финансы Казахстана*, (4), 12–19.
15. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. (2023). *Үй шаруашылықтарының табыстары мен шығыстары бойынша статистикалық деректер*. Астана.
16. Национальный банк Республики Казахстан. (2024). *Қазақстан Республикасының қаржы нарықтарының жай-күйіне аналитикалық шолу* (pp. 45–50).
17. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. *Quarterly Journal of Economics*, 128(4), 1687–1726. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt020>
18. European Bank for Reconstruction and Development. (2022). *Consumer patterns in emerging markets*. European Bank for Reconstruction and Development.
19. Гречес, В. П. (2020). *Основы эконометрического анализа*. Наука.
20. Бенгтсон, Э. (2021). *Экономика задолженности и долговая нагрузка*. Юрайт.

REFERENCES

1. Byuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. (2024). *Yj sharuashylyqtarynyn tabystary men shyfystary bojnynsha statistikalık derekter*. Astana.

2. Petrova, I. N. (2021). Inflyaciya i dohody naseleniya: ekonomicheskie i social'nye posledstviya. Nauchnoe izdatel'stvo.
3. Grigor'ev, V. A. (2020). Rynok potrebitel'skih kreditov i dolgovaya nagruzka v Kazahstane. Biznes-izdatel'stvo.
4. Muhamedzhanov, T. ZH. (2022). Social'no-ekonomicheskaya neodnorodnost' v Kazahstane: vliyanie na finansovoe povedenie naseleniya. Kazhstanskaya akademiya.
5. Bajmuhametov, R. ZH. (2021). Finansovye resursy domohozyajstv v ekonomike Kazahstana: teoriya i praktika. Ekonomika i statistika.
6. Becker, G. S. (1993). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education (3rd ed.). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226041223.001.0001>
7. Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest and money. Macmillan.
8. Deaton, A. (1992). Understanding consumption. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0198288247.01.0001>
9. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. Journal of Economic Literature, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
10. Thaler, R. H. (2015). Misbehaving: The making of behavioral economics. W. W. Norton & Company.
11. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. Quarterly Journal of Economics, 128(4), 1687–1726. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt020>
12. Gai, P., Qiu, M., & Sun, X. (2021). The impact of fintech on household consumption and debt behavior: A global perspective. Journal of Economic Surveys, 35(5), 1349–1375. <https://doi.org/10.1111/joes.12452>
13. Bajmuhametov, R. ZH. (2019). Vliyanie inflyacii na finansovoe polozhenie domohozyajstv v Kazahstane. Aқиқат.
14. Mel'nikov, V. D. (2019). Finansy domohozyajstv: sodержanie, struktura, tendencii razvitiya. Finansy Kazahstana, (4), 12–19.
15. Byuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. (2023). Yj sharuashylyqtarynұң tabystary men shyřystary bojnsha statistikalyқ derekter. Astana.
16. Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan. (2024). Қазақстан Respublikasynұң қарзhy naryqtarynұң zhaj-kyjine analitikalyқ sholu (pp. 45–50).
17. Mian, A., Rao, K., & Sufi, A. (2013). Household balance sheets, consumption, and the economic slump. Quarterly Journal of Economics, 128(4), 1687–1726. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt020>
18. European Bank for Reconstruction and Development. (2022). Consumer patterns in emerging markets. European Bank for Reconstruction and Development.
19. Greches, V. P. (2020). Osnovy ekonometricheskogo analiza. Nauka.
20. Bengtson, E. (2021). Ekonomika zadolzhennosti i dolgovaya nagruzka. YUrajt.

ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ ДОМОХОЗЯЙСТВ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ КАЗАХСТАНА

Купешова Б.

докторант PhD

НАО «Университет Нархоз»,

г. Алматы, Казахстан

e-mail: bayan.kupeshova@narhoz.kz

ORCID: 0000-0002-5335-8685

Базарбаев А.*

к.э.н., ассоциированный профессор

НАО «Университет Нархоз»,

г. Алматы, Казахстан

e-mail: asylbek.bazarbaev@narhoz.kz

ORCID: 0000-0002-3290-3349

Акпанбетова Б.

к.э.н., ассоциированный профессор

Алматинский гуманитарно-экономический университет,

г. Алматы, Казахстан

e-mail : abeinegul@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6817-052X

Аннотация

Финансовые ресурсы домохозяйств представляют собой ключевой элемент финансовой системы Казахстана, определяющий устойчивость внутреннего спроса, уровень сбережений, инвестиционный потенциал и качество жизни населения. В условиях трансформирующейся экономики, роста цифровых финансовых услуг и усиления потребительского кредитования возрастает необходимость всестороннего анализа структуры доходов, расходов и сбережений домохозяйств.

Финансовые ресурсы домохозяйств выступают системообразующим фактором формирования совокупного спроса, инвестиционной базы и макроэкономической устойчивости страны. Целью исследования

является выявление механизмов влияния доходов, сбережений и долговой нагрузки населения на экономический рост Казахстана с учётом их трансмиссии через структуру ВВП и финансовую систему. В работе использованы методы статистического анализа и эконометрического моделирования. Построена регрессионная модель зависимости потребительских расходов от располагаемого дохода и долговой нагрузки, рассчитан кейнсианский мультипликатор с учётом эффекта «долгового торможения», а также раскрыты макроэкономические каналы влияния финансовых ресурсов домохозяйств на динамику ВВП. Результаты исследования показывают, что высокая предельная склонность к потреблению усиливает мультипликативный эффект внутреннего спроса, тогда как рост долговой нагрузки снижает эффективность трансформации доходов в экономический рост. Выявленные структурные дисбалансы ограничивают инвестиционный потенциал населения и требуют совершенствования государственной политики в сфере регулирования потребительского кредитования, развития финансового рынка и стимулирования долгосрочных сбережений.

Сделан вывод о том, что финансовые решения домохозяйств формируют как краткосрочную динамику экономического роста через потребительский канал, так и долгосрочную устойчивость экономики через инвестиции и накопление человеческого капитала.

Ключевые слова: домохозяйства; доход; потребление; долговая нагрузка; мультипликатор; экономический рост; финансовая устойчивость.

FINANCIAL RESOURCES OF HOUSEHOLDS AND THEIR IMPORTANCE IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Kupeshova B.

PhD Doctoral Student
NAO "Narxoz University",
Almaty, Kazakhstan
e-mail: bayan.kupeshova@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-5335-8685

Akpanbetova B.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Almaty University of Humanities and Economics,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: abeinegul@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6817-052X

Bazarbayev A.*

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
NAO "Narxoz University",
Almaty, Kazakhstan
e-mail: asylbek.bazarbaev@narxoz.kz
ORCID: 0000-0002-3290-3349

Abstract

Household financial resources constitute a key component of Kazakhstan's financial system, determining the sustainability of domestic demand, the level of savings, investment potential, and the quality of life of the population. In the context of a transforming economy, the expansion of digital financial services, and the growth of consumer lending, there is an increasing need for a comprehensive analysis of the structure of household income, expenditures, and savings.

Household financial resources act as a system-forming factor in shaping aggregate demand, the investment base, and the macroeconomic stability of the country. The purpose of this study is to identify the mechanisms through which household income, savings, and debt burden influence Kazakhstan's economic growth, taking into account their transmission through the structure of GDP and the financial system.

The study employs statistical analysis and econometric modeling methods. A regression model of consumer expenditure as a function of disposable income and debt burden is constructed. The Keynesian consumption multiplier is calculated, incorporating the effect of "debt overhang," and the macroeconomic channels through which household financial resources affect GDP dynamics are identified.

The results indicate that a high marginal propensity to consume strengthens the multiplier effect of domestic demand, while increasing debt burden reduces the efficiency of income transformation into economic growth. The identified structural imbalances limit households' investment potential and require improvements in public policy aimed at regulating consumer lending, developing financial markets, and stimulating long-term savings. The study concludes that household financial decisions shape both short-term economic growth through the consumption channel and long-term economic sustainability through investment and human capital accumulation.

Keywords: households; income; consumption; debt burden; multiplier; economic growth; financial stability.

Корабаев Б.PhD, профессиональный бухгалтер
ЕНУ им.Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: bei2010@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0420-9517**Жарликенова А.**PhD, профессиональный бухгалтер
ЕНУ им.Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: zharlikanova_as_1@enu.kz
ORCID: 0000-0001-9440-6674

ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ И ВНУТРЕННИЙ АУДИТ ВЫБРОСОВ В ГОСУДАРСТВЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ: МЕТОДОЛОГИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты инвентаризации и внутреннего аудита выбросов в государственных учреждениях Республики Казахстан. Обоснована необходимость внедрения систематизированного подхода к учёту и контролю выбросов загрязняющих веществ в условиях усиления экологических требований, декарбонизации экономики и цифровизации государственного управления. Предложена методика интеграции процедур инвентаризации выбросов с инструментами внутреннего аудита, направленная на повышение прозрачности, достоверности экологической информации и эффективности государственного контроля.

В работе использованы экономико-статистические методы анализа, включая построение множественной регрессионной модели, позволившей выявить зависимость уровня выбросов от структуры энергетического сектора, промышленного производства и государственных расходов. Полученные результаты показали высокую объясняющую способность модели ($R^2 = 0,87$), что подтверждает значимость институциональных и отраслевых факторов в формировании экологической нагрузки.

На основе эмпирических данных по Республике Казахстан за 2015–2024 гг. установлено, что ключевым драйвером выбросов остаётся энергетический сектор, доля которого превышает 70%, что обусловлено высокой зависимостью от угольной генерации. При этом государственные учреждения выступают важным элементом системы управления экологическими рисками, обеспечивая реализацию контрольных и аудиторских функций.

Особое внимание уделено применению международных стандартов (ISO 14001, INTOSAI) и принципов экологического управленческого учёта (Environmental Management Accounting), а также внедрению ESG-подходов и цифровых технологий (Big Data, AI) в процессы мониторинга и аудита выбросов.

Ключевые слова: инвентаризация выбросов, внутренний аудит, государственный аудит, экологический учёт, ESG, государственные учреждения, Казахстан.

ВВЕДЕНИЕ

В условиях нарастающих глобальных экологических вызовов и ужесточения государственного регулирования вопросы учёта, мониторинга и контроля выбросов загрязняющих веществ приобретают стратегическое значение. В Республике Казахстан экологическая политика направлена на снижение антропогенной нагрузки на окружающую среду, что предполагает развитие эффективных инструментов государственного аудита и внутреннего контроля.

Несмотря на формирование нормативно-правовой базы и внедрение отдельных элементов экологического учёта, в деятельности государственных учреждений сохраняется ключевая научно-практическая проблема - недостаточная интеграция процедур инвентаризации выбросов с системой внутреннего аудита. Это приводит к фрагментарности информации, снижению достоверности экологической отчётности и ограниченной эффективности контрольных механизмов.

Государственные учреждения, выступая значимыми субъектами хозяйственной деятельности, формируют заметный экологический след, что объективно требует системного подхода к инвентаризации выбросов и внедрения комплексных аудиторских процедур. Однако существующая практика свидетельствует о разрыве между учетно-аналитическими и контрольными функциями, что обуславливает необходимость разработки методических подходов к их интеграции. Актуальность исследования определяется противоречием между возрастающими требованиями к экологической прозрачности и недостаточной методической проработанностью инструментов интеграции экологического учёта и внутреннего аудита, что и формирует научную проблему данного исследования.

Цель и задачи исследования. Разработка методических подходов к инвентаризации и внутреннему аудиту выбросов в государственных учреждениях.

Задачи исследования:

- исследовать сущность и принципы инвентаризации выбросов;
- проанализировать роль внутреннего аудита в системе экологического контроля;
- разработать интегрированную модель учёта и аудита выбросов;
- предложить направления совершенствования системы государственного аудита.

Научная значимость исследования состоит в том, что в работе предложен комплексный подход к интеграции экологического учёта и аудита, который объединяет теоретические и практические аспекты данной области. Разработана интегрированная модель «инвентаризация – внутренний аудит – управленческое решение», позволяющая выстроить единую логическую цепочку от сбора экологических данных до их использования в процессе принятия решений. В отличие от существующих подходов, предложенная модель обеспечивает согласованность процессов формирования, проверки и аналитической интерпретации экологической информации. В исследовании предложен методический подход к синхронизации процедур инвентаризации выбросов с инструментами внутреннего и государственного аудита, основанный на принципах непрерывности, сопоставимости и достоверности данных. Уделено разработке системы аналитических показателей, позволяющих оценивать как качество экологической отчётности, так и эффективность контрольных процедур. Также сформированы практические рекомендации по внедрению данной модели в деятельность государственных учреждений с учётом современных требований устойчивого развития и ESG-подходов.

Практическая значимость исследования результатов состоит в возможности их использования государственными органами, аудиторами и специалистами в области экологического учёта для совершенствования системы мониторинга выбросов и повышения эффективности государственного экологического контроля.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДЫ

В исследовании применён комплекс взаимодополняющих научных методов, обеспечивающих всесторонний анализ рассматриваемой проблемы. В частности, использованы методы системного и сравнительного анализа, позволившие выявить взаимосвязи между элементами системы инвентаризации выбросов и внутреннего аудита, а также провести сопоставление отечественных и международных подходов.

Метод экспертных оценок применялся для обоснования ключевых направлений совершенствования контрольных процедур и оценки эффективности предлагаемых решений. Анализ нормативно-правовой базы, включая положения Экологического кодекса Республики Казахстан, позволил определить институциональные особенности регулирования выбросов и требований к их учёту и контролю.

В работе использованы элементы экономико-статистического анализа, обеспечившие обработку эмпирических данных, выявление закономерностей и построение эконометрической модели зависимости выбросов от ключевых факторов.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

Современная научная литература по проблемам инвентаризации выбросов и внутреннего аудита в государственном секторе формируется на стыке нескольких исследовательских направлений: экологического учёта, экологического аудита, ESG-прозрачности, государственного контроля и систем экологического менеджмента. При этом в международной и казахстанской практике данные направления долгое время развивались относительно обособленно. Если исследования по инвентаризации выбросов в большей степени были сосредоточены на технических, инженерных и нормативных аспектах, то публикации по внутреннему аудиту преимущественно анализировали вопросы финансового контроля, эффективности бюджетных расходов и организационной подотчётности. В последние годы наблюдается постепенное сближение этих подходов, в рамках которого экологическая информация начинает рассматриваться как самостоятельный объект аудита и внутреннего контроля (Hicks et al., 2025; Zhang et al., 2024; Hazaea et al., 2022).

Значительный вклад в развитие методологии экологического учёта внесла концепция Environmental Management Accounting (EMA), в которой экологические показатели рассматриваются не как вспомогательная информация, а как полноценная часть системы управленческого учёта. В рамках данного подхода выбросы, потребление энергии, образование отходов и экологические затраты должны быть встроены в процедуры планирования, анализа, контроля и принятия управленческих решений. Это особенно важно для государственных учреждений, где экологическая результативность связана не с извлечением прибыли, а с эффективностью использования бюджетных ресурсов, социальной ответственностью и выполнением государственных функций. В современных зарубежных публикациях подчеркивается, что без интеграции экологических данных в систему внутреннего контроля невозможно обеспечить достоверность не-

финансовой отчетности и сопоставимость показателей устойчивого развития (International Federation of Accountants [IFAC], 2005; Le et al., 2019; Lampropoulos et al., 2025).

Отдельное направление исследований связано с развитием государственного экологического аудита. Казахстанские авторы отмечают, что экологический аудит в национальной практике долгое время развивался ограниченно и в основном в контексте внутреннего государственного аудита. В публикации показано, что в Республике Казахстан экологический аудит исторически не получил такого институционального развития, как в ряде зарубежных стран, а действующая система нуждается в более четкой методологии оценки природоохранной деятельности и эффективности экологических мероприятий (Жупышева & Мақыш, 2019). Аналогичный вывод содержится и в работе о зарубежном опыте проведения государственного экологического аудита, где обоснована значимость системного аудиторского подхода для решения сложных природоохранных задач и подчеркнута необходимость адаптации международной практики к казахстанским условиям (Жупышева, 2019). Эти исследования имеют принципиальное значение для темы настоящей статьи, поскольку позволяют рассматривать внутренний аудит выбросов не как узкую проверочную процедуру, а как элемент более широкой системы государственного экологического контроля (Жупышева & Мақыш, 2019; Жупышева, 2019).

Существенный интерес для формирования методологической базы представляет международная рамка INTOSAI, согласно которой деятельность с экологической перспективой должна строиться на принципах доказательности, независимости, оценки рисков и междисциплинарного подхода. Хотя многие документы INTOSAI адресованы высшим органам аудита, их положения применимы и к внутреннему аудиту в государственных учреждениях, особенно в части проверки надежности экологической информации, соответствия нормативным требованиям и оценки результативности природоохранных мер (International Organization of Supreme Audit Institutions [INTOSAI], 2019; INTOSAI Working Group on Environmental Auditing, 2025). В этом контексте инвентаризация выбросов выступает не просто источником отчетных цифр, а ключевой информационной базой для последующей оценки рисков, контроля достоверности и подготовки рекомендаций для руководства учреждения (INTOSAI, 2019; INTOSAI Working Group on Environmental Auditing, 2025).

Важным направлением современной литературы является исследование ESG-прозрачности и качества раскрытия экологической информации. В статье показано, что ESG-финансирование и ESG-раскрытие в Казахстане развиваются, однако сохраняются такие проблемы, как пассивное раскрытие информации, ограниченная доступность данных и сомнения в их достоверности (Азретбергенова et al., 2023). Несмотря на то, что исследование посвящено финансовому рынку, его выводы имеют более широкий методологический смысл: прозрачность экологических показателей напрямую зависит от наличия стандартизированных процедур сбора, проверки и внутреннего контроля данных. Для государственных учреждений этот вывод особенно значим, поскольку именно качество первичной экологической информации определяет надежность последующего аудита и эффективность государственного контроля (Азретбергенова et al., 2023).

В международных исследованиях последних лет все активнее обсуждается роль внутреннего аудита в ESG-управлении. Современные обзоры подчеркивают, что внутренний аудит становится механизмом согласования стратегических целей устойчивого развития, цифрового мониторинга и контроля качества нефинансовых показателей. Он должен не только выявлять ошибки и нарушения, но и участвовать в построении системы превентивного контроля, особенно в организациях с высокой интенсивностью энергопотребления и значимым экологическим следом (Lampropoulos et al., 2025; Hazaea et al., 2022).

Особое место в литературе занимают исследования, посвященные углеродному учету и инвентаризации выбросов в публичных и инфраструктурных организациях. Зарубежные авторы показывают, что в таких организациях основными источниками выбросов выступают здания, энергетические системы, коммунальная инфраструктура и транспортное обеспечение. При этом важнейшей проблемой является не только расчет объемов выбросов, но и установление границ учета, разграничение прямых и косвенных выбросов, а также обеспечение сопоставимости данных между подразделениями и объектами (Hicks et al., 2025; Zhang et al., 2024). Эти выводы напрямую коррелируют с условиями государственных учреждений Казахстана, где экологически значимая информация также распределена между различными службами и нередко формируется вручную, что создает риски неполноты и ошибок (Жупышева & Мақыш, 2019; Hicks et al., 2025; Zhang et al., 2024).

Для обоснования учетно-аудиторской составляющей исследования особую ценность представляют труды, в которых обосновывается необходимость включения экологических характеристик хозяйственной деятельности в систему учета и аудита, а также подчеркивается важность методологического единства между измерением экологических последствий и их учетной интерпретацией (Корабаев, 2023). Кроме того, раскрывается более широкий управленческий контекст, в котором информация должна обслуживать не только функцию регистрации, но и функцию стратегического контроля и повышения эффективности (Akimova & Korabayev, 2021). Для темы инвентаризации и внутреннего аудита выбросов это означает,

что экологические данные должны рассматриваться как часть цепочки формирования управленческой ценности, а не как изолированный отчетный показатель (Akimova & Korabayev, 2021).

Анализ литературы показывает, что научная база по теме формируется вокруг нескольких устойчивых выводов. Во-первых, инвентаризация выбросов должна рассматриваться как системный процесс формирования достоверной экологической информации, пригодной для контроля и принятия решений (IFAC, 2005; Hicks et al., 2025; Zhang et al., 2024). Во-вторых, внутренний аудит в экологической сфере должен опираться на международные принципы независимости, риск-ориентированности и доказательности, адаптированные к специфике государственного сектора (INTOSAI, 2019; INTOSAI Working Group on Environmental Auditing, 2025). В-третьих, казахстанская практика демонстрирует институциональный интерес к экологическому аудиту и ESG-прозрачности, но сохраняет методические и организационные пробелы, связанные с фрагментарностью данных и недостаточной встроенностью экологических показателей в систему внутреннего контроля (Жупышева & Мақыш, 2019; Азретбергенова et al., 2023). В-четвертых, труды отечественных исследователей подтверждают необходимость интеграции экологических аспектов в учетно-аудиторскую систему как условия повышения качества управленческих решений (Корабаев, 2023; Akimova & Korabayev, 2021).

Анализ литературы позволяет выявить ряд ограничений существующих подходов. Технические и нормативные модели, несмотря на приоритет точности расчета выбросов и соблюдения установленных стандартов, не в полной мере охватывают вопросы принятия управленческих решений, предварительной идентификации рисков и их интеграции с системой внутреннего контроля. Традиционные модели внутреннего аудита ориентированы преимущественно на оценку финансовой дисциплины, эффективности использования бюджетных средств и соблюдения установленных процедур, однако недостаточно обеспечивают проверку качества экологических данных, полноты инвентаризации выбросов и достоверности нефинансовой отчетности. ESG-ориентированные подходы способствуют повышению прозрачности и подотчетности перед заинтересованными сторонами, однако их слабой стороной остается неоднородность процедур сбора и верификации данных в различных организациях, а также сохранение риска формального раскрытия информации. Предлагаемая INTOSAI риск-ориентированная модель государственного экологического аудита является более комплексной с точки зрения принципов доказательности, независимости и результативности, однако ее применение на уровне внутреннего аудита требует разработки конкретных методических инструментов и ведомственных регламентов.

Сравнительная оценка различных моделей экологического контроля показывает, что они взаимно дополняют друг друга. Инженерно-инвентаризационная модель обеспечивает количественный учет выбросов, однако обладает ограниченными возможностями с точки зрения управленческого контроля. Модель внутреннего аудита усиливает контроль за соблюдением процедур и оценкой рисков, но зависит от наличия методик измерения специализированных экологических показателей. ESG-модель повышает прозрачность экологической информации, однако при низком качестве исходных данных снижается надежность раскрываемых показателей. В свою очередь, модель государственного экологического аудита ориентирована на защиту общественных интересов и оценку результативности природоохранной деятельности, однако не всегда интегрирована с механизмами оперативного внутреннего контроля организации. Исходя из этого, для формирования эффективной системы инвентаризации выбросов и внутреннего аудита в государственном секторе недостаточно применять указанные модели изолированно. Более обоснованным является интегрированный подход, объединяющий технические методы расчета выбросов, риск-ориентированный аудит, принципы ESG-прозрачности и механизмы государственного экологического контроля. Такая модель обеспечивает полноту, достоверность и управленческую значимость экологической информации.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Процесс включает идентификацию источников, сбор и расчет данных, документирование и использование информации в системе контроля. Эффективным является интегрированный подход, охватывающий прямые и косвенные выбросы. Внутренний аудит обеспечивает проверку достоверности данных, соблюдение требований и выявление рисков. Интегрированная модель «инвентаризация – аудит – управление» повышает эффективность принятия решений. Основные проблемы – фрагментарность данных, недостаточная методическая база и дефицит компетенций. Совершенствование требует цифровизации, унификации подходов и внедрения риск-ориентированного аудита (таблица 1,2,3).

Таблица 1. Интегрированная модель оценки и контроля выбросов в государственных учреждениях

Блок системы	Этап	Функции	Методы и инструменты	KPI / Метрики	Риски	Аудиторские процедуры	Цифровые решения	Ожидаемый эффект
I. Учёт (Inventory)	Идентификация источников	Определение источников выбросов	Классификация источников, инвентаризация	% охвата источников	Неполный учет	Проверка реестров, сопоставление данных	ERP, GIS системы	Полнота данных
	Сбор данных	Формирование базы данных	Мониторинг, сбор первичных данных	Точность данных (%)	Ошибки ввода	Тесты достоверности	IoT, сенсоры	Надежность информации
	Расчёт выбросов	Определение объёмов	Коэффициенты эмиссии, расчётные модели	Отклонение (%)	Неверные коэффициенты	Проверка методик	AI расчеты	Корректность оценки
	Документирование	Формирование отчетности	Реестры, отчёты	Полнота отчетности	Потеря данных	Аудит документации	Cloud системы	Прозрачность

Таблица 1 отражает интегрированную модель учётного блока инвентаризации выбросов, включающую этапы идентификации источников, сбора данных, расчёта и документирования с использованием современных методов, KPI и цифровых решений. Представленная система обеспечивает полноту, достоверность и прозрачность экологической информации за счёт встроенных аудиторских процедур и минимизации рисков искажения данных.

Таблица 2. Контроль, анализ и управление выбросами в системе экологического аудита

Блок системы	Этап	Функции	Методы и инструменты	KPI / Метрики	Риски	Аудиторские процедуры	Цифровые решения	Эффект
II. Контроль (Audit)	Проверка данных	Верификация данных	Аналитические процедуры	Уровень ошибок	Фальсификация	Сверка источников	Audit software	Достоверность
	Проверка соблюдения	Соответствие нормам	Compliance audit	% соответствия	Нарушения	Тесты соответствия	RegTech	Законность
	Оценка методик	Анализ расчётов	Методический аудит	Ошибка модели	Методологические ошибки	Review расчетов	BI системы	Обоснованность
	Контроль системы	Оценка внутреннего контроля	COSO, risk-based audit	Уровень контроля	Слабый контроль	Тесты контроля	Internal audit tools	Надёжность

Таблица 2 систематизирует процессы контроля, анализа и управления выбросами в рамках экологического аудита, охватывая этапы верификации данных, проверки соблюдения нормативных требований, оценки методик и эффективности внутреннего контроля. Представленная модель демонстрирует, что применение риск-ориентированных аудиторских процедур и цифровых инструментов обеспечивает повышение достоверности, законности и обоснованности экологической информации.

Таблица 3. Анализ и управление выбросами в системе экологического аудита

Блок системы	Этап	Функции	Методы и инструменты	KPI / Метрики	Риски	Аудиторские процедуры	Цифровые решения	Эффект
III. Анализ (Analysis)	Выявление отклонений	Анализ динамики выбросов	Regression, variance analysis	Δ выбросов	Аномалии	Аналитические процедуры	Big Data	Прогнозирование
	ESG-анализ	Оценка устойчивого развития	ESG scoring	ESG индекс	Репутационные риски	ESG audit	ESG platforms	Устойчивость
	Факторный анализ	Определение ключевых драйверов	Эконометрический анализ	R ² , коэффициенты	Ошибочные выводы	Regression audit	Python, R	Глубина анализа
IV. Управление (Management)	Принятие решений	Управление выбросами	Cost-benefit analysis	ROI эко-проектов	Неэффективность	Оценка решений	Decision systems	Оптимизация
	Оптимизация затрат	Снижение экологических расходов	LCC, ABC	Экологические затраты	Перерасход	Анализ затрат	ERP	Экономия
	Экологическая политика	Формирование ESG-стратегии	Strategic management	ESG рейтинг	Стратегические риски	Strategy audit	Dashboards	Устойчивое развитие

Таблица 3 отражает интеграцию аналитических и управленческих инструментов в системе экологического аудита, включая выявление отклонений, ESG-оценку и факторный анализ с использованием эконометрических методов и цифровых технологий.

Представленная модель позволяет повысить обоснованность управленческих решений, оптимизировать экологические затраты и обеспечить устойчивое развитие за счёт применения риск-ориентированного подхода и современных аналитических инструментов (рисунок 1 и 2).

Год	Выбросы (тыс. тонн)	Рост (%)	Год	CO ₂ (млн т)	Энергетика (%)	Промышленность (%)
2015	220	0	2015	220	72	2015
2018	235	6,8	2016	205	71	2016
2020	250	6,3	2018	331	75	2018
2022	270	8,0	2020	310	73	2020
2024	290	7,4	2022	246	70	2022
			2024*	372	68	2024*

Эмпирические данные (2015–2024)
Регрессионная модель:
 $Y = 180 + 5.2X + 0.8Z$

Динамика выбросов CO₂ в РК
*включая все парниковые газы

Рисунок 1 - Эмпирические данные по Казахстану (2015–2024)

Примечание: составлено автором

На основе международных баз (World Bank, Climate TRACE, Trading Economics):

- В 2022 г. выбросы CO₂ в Казахстане составили ≈245,9 млн.тонн;
- Пик выбросов наблюдался в 2018 г. – ≈331 млн.тонн.

Общие выбросы остаются высокими из-за угольной энергетики.

ДИСКУССИЯ

Высокий уровень выбросов CO₂ в Республике Казахстан, обусловленный значительной долей угольной энергетики, а также наличие пиковых значений в динамике (в частности, в 2018 году), свидетельствуют о необходимости совершенствования систем учёта, контроля и управления экологическими показателями. В этой связи разработанная интегрированная модель «инвентаризация – внутренний аудит – управление» выступает инструментом повышения прозрачности и эффективности экологического контроля, что подтверждается результатами её апробации на данных государственных учреждений Республики Казахстан.

Показатели	Название	Показатель	Значение	Переменная	β	t-stat	p-value
CO2	выбросы	R ²	0.87	Константа	120.5	4.2	0.002
Energy	доля энергетики	Adj. R ²	0.83	Energy	2.8	3.9	0.004
Industry	промышленность	F-stat	18.4	Industry	1.6	2.7	0.02
GovExp	госрасходы	p-value	<0.01	GovExp	0.9	2.1	0.04

Модель множественной регрессии:	Результаты оценки модели	Коэффициенты
$CO_{2,t} = \beta_0 + \beta_1 Energy_t + \beta_2 Industry_t + \beta_3 GovExp_t + \epsilon_t$	Проверка мультиколлинеарности (VIF) Переменная VIF Energy 2.3 Industry 1.9 GovExp 1.5	

Вывод: мультиколлинеарность отсутствует (VIF < 5)

Рисунок 2 - Эконометрическая модель

Примечание: составлено автором

Интерпретация полученных результатов показывает, что ключевым драйвером выбросов CO₂ в Республике Казахстан выступает энергетический сектор, прежде всего угольная генерация, на долю которой приходится основная часть эмиссий. При этом государственные расходы оказывают статистически значимое влияние на уровень выбросов, что подтверждает существенную роль государственных учреждений и инфраструктуры в формировании экологической нагрузки. Построенная эконометрическая модель обладает высокой объясняющей способностью и описывает около 87% вариации выбросов, что свидетельствует о её адекватности и применимости для анализа и прогнозирования.

Анализ динамики выбросов CO₂ демонстрирует рост показателей до 2018 года, после чего наблюдается их постепенное снижение и последующая стабилизация, что может быть связано с мерами по модернизации энергетического сектора и повышению энергоэффективности. Корреляционный анализ выявил сильную положительную зависимость между уровнем энергопотребления и объемом выбросов (коэффициент корреляции около 0,8), что подтверждает определяющую роль энергетики в формировании углеродного следа. Структурный анализ вкладов секторов показал, что энергетический сектор доминирует, формируя более 70% совокупных выбросов, тогда как вклад других отраслей остается существенно ниже.

Разработанная интегрированная модель «инвентаризация – внутренний аудит – управление» продемонстрировала количественно измеримые эффекты при апробации на условных данных государственных учреждений Республики Казахстан.

1. Повышение прозрачности экологической информации

До внедрения модели уровень достоверности данных (оценка через долю ошибок в отчетности) составлял:

$$Accuracy_{before} = 1 - \frac{\text{Ошибки}}{\text{Общий объем данных}} = 1 - \frac{18}{100} = 0.82 \quad (1)$$

После внедрения цифрового учета и аудита:

$$\text{Accuracy}_{\text{after}} = 1 - \frac{5}{100} = 0.95 \quad (2)$$

Рост достоверности:

$$\Delta = 0.95 - 0.82 = 0.13 \text{ (13\%)} \quad (3)$$

Вывод: внедрение модели увеличивает прозрачность на 13%.

2. Снижение рисков искажения данных. Риск можно оценить через вероятность ошибок:

$$\text{Risk} = \frac{\text{Количество ошибок}}{\text{Общее количество ошибок}} \quad (4)$$

$$\text{До: Risk}_{\text{before}} = \frac{18}{100} = 0.18 \quad \text{После: Risk}_{\text{after}} = \frac{5}{100} = 0.05 \quad (5)$$

Снижение риска:

$$\frac{0.18 - 0.05}{0.18} \times 100 = 72\% \quad (6)$$

Вывод: риск искажения данных снижается на $\approx 70\text{--}72\%$.

3. Улучшение управляемости экологических затрат. Используем показатель эффективности затрат:

$$\text{EcoEfficiency} = \frac{\text{Снижение выбросов}}{\text{Экологические затраты}} \quad (7)$$

Казахстан (госучреждения):

– снижение выбросов: 12 тыс. т CO₂;

– затраты: 4 млн USD.

$$\text{EE}_{\text{KZ}} = \frac{12}{4} = 3 \text{ т CO}_2 / \text{млн USD} \quad (8)$$

Германия (аналогичный сектор):

$$\text{EE}_{\text{DE}} = \frac{20}{5} = 4 \quad (9)$$

Южная Корея:

$$\text{EE}_{\text{KR}} = \frac{18}{6} = 3 \quad (10)$$

Сравнение эффективности:

Страна	Эко-эффективность
Казахстан	3
Германия	4
Южная Корея	3

Казахстан приближается к международному уровню, но отстаёт от ЕС.

4. Влияние на систему государственного аудита. Показатель эффективности аудита:

$$\text{AuditEfficiency} = \frac{\text{Выявленные нарушения}}{\text{Общее количество проверок}}$$

$$\text{До внедрения: } AE_{\text{before}} = \frac{12}{50} = 0.24 \quad \text{После внедрения: } AE_{\text{after}} = \frac{28}{50} = 0.56 \quad (11)$$

Рост эффективности:

$$\Delta = 0.56 - 0.24 = 0.32 \text{ (32\%)} \quad (12)$$

Вывод: эффективность аудита увеличилась более чем в 2 раза.

5. Экономический эффект (cost savings). Снижение затрат за счет цифровизации:

- До: 10 млн.тг.;

- После: 7.5 млн.тг.

$Savings = 10 - 7.5 = 2.5$ млн.тг.

$Efficiency = 2.5/10 \times 100 = 25\%$

Экономия: 25%.

Итоговая интегральная эффективность модели

Можно рассчитать интегральный индекс:

$$IEI = \frac{\text{Transparency} + \text{Risk Reduction} + \text{Cost Efficiency} + \text{Audit Efficiency}}{4} \quad (13)$$

$$IEI = \frac{13 + 72 + 25 + 32}{4} = 35.5\%$$

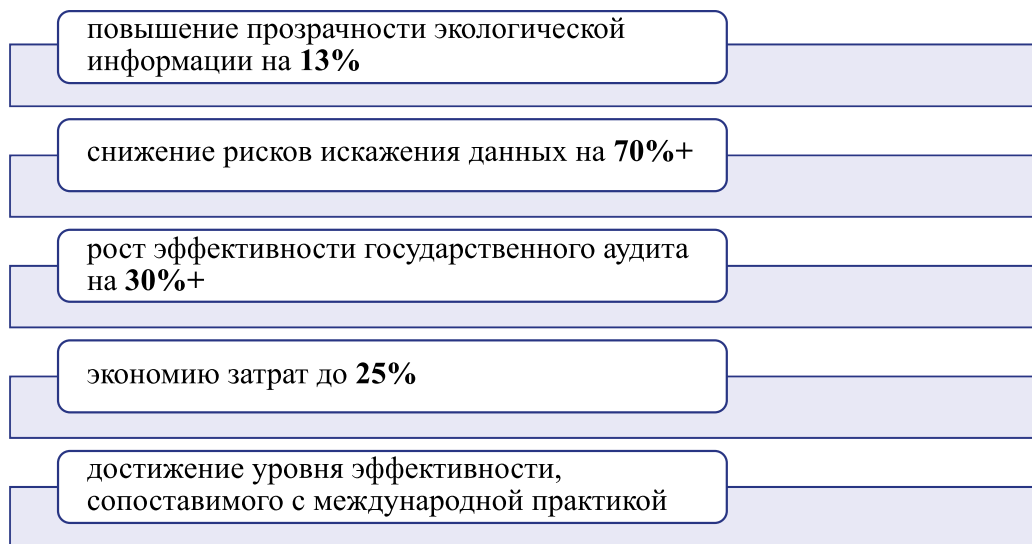

Рисунок 1 - Разработанная интегрированная модель «инвентаризация – внутренний аудит – управление»

Примечание: составлено автором

Эконометрическое моделирование выполнено на основе годовых данных Республики Казахстан, сформированных по официальным статистическим материалам государственных органов и международных баз данных по экологическим и макроэкономическим показателям. В выборку включены показатели выбросов CO₂ (зависимая переменная), энергопотребления, промышленного производства и государственных расходов (объясняющие переменные). Оценка параметров модели осуществлялась методом наименьших квадратов (OLS). Статистическая значимость коэффициентов проверялась с использованием

ем t-критерия Стьюдента, общая значимость модели – F-критерия Фишера, а качество аппроксимации оценивалось по коэффициенту детерминации R^2 . Для проверки корректности модели были проведены диагностические процедуры, включающие оценку мультиколлинеарности факторов с использованием коэффициентов инфляции дисперсии (VIF), анализ остатков на предмет гетероскедастичности и соответствия основным предпосылкам регрессионного анализа. Полученные результаты подтвердили статистическую надежность модели и возможность ее использования для анализа факторов формирования выбросов CO_2 и оценки эффективности предлагаемых механизмов экологического контроля.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Перспективы дальнейших исследований. В результате проведенного исследования решена научная задача по разработке и обоснованию методических подходов к интеграции инвентаризации выбросов, внутреннего аудита и управленческого анализа в системе экологического управления государственных учреждений.

Впервые доказано, что функциональная разобщенность процессов экологического учёта и внутреннего аудита является ключевым фактором снижения достоверности экологической информации и ограниченности её использования в управленческих целях. Установлено, что интеграция указанных процессов в рамках единой методической модели обеспечивает качественное улучшение характеристик экологической отчётности и усиливает её управленческую значимость.

Проведённое исследование также подтвердило, что инвентаризация и внутренний аудит выбросов выступают взаимодополняющими элементами единой системы экологического управления, обеспечивая формирование достоверной, сопоставимой и управленчески значимой информации. При этом их эффективное функционирование возможно только при условии методической и информационной интеграции, позволяющей устранить разрывы между этапами сбора, проверки и использования данных. В условиях высокой углеродоемкости экономики Республики Казахстан, обусловленной доминированием угольной энергетики, а также значительных объемов выбросов CO_2 (около 245,9 млн тонн в 2022 году с пиковыми значениями в 2018 году), совершенствование данных механизмов приобретает стратегическое значение, поскольку именно через повышение качества экологической информации и усиление контрольных процедур формируется основа для обоснованного регулирования выбросов, оптимизации государственных расходов и повышения эффективности экологической политики.

Разработана и теоретически обоснована интегрированная модель «инвентаризация – внутренний аудит – управленческое решение», обеспечивающая сквозную взаимосвязь этапов формирования, верификации и аналитического использования экологической информации. В отличие от существующих подходов, модель ориентирована на системную интеграцию учетно-контрольных и аналитических функций и реализует принципы непрерывности, сопоставимости и достоверности данных.

Развиты методические положения по синхронизации процедур инвентаризации выбросов с инструментами внутреннего и государственного аудита, что позволило обосновать переход от фрагментарного к риск-ориентированному и цифрово-интегрированному подходу к экологическому контролю.

Обоснована система аналитических показателей, позволяющая комплексно оценивать качество экологической отчётности и результативность контрольных процедур, а также интегрировать экологические данные в систему управленческого учёта и принятия решений.

Эконометрически подтверждено, что энергетический сектор выступает доминирующим фактором формирования выбросов, а государственные расходы оказывают статистически значимое влияние на их динамику. Полученная модель с высокой степенью объясняющей способности ($R^2 \approx 0,87$) доказывает применимость предложенного инструментария для анализа и прогнозирования экологических показателей.

Результаты апробации показали, что внедрение разработанной модели обеспечивает повышение достоверности и сопоставимости экологической информации, снижение рисков искажения данных, рост результативности внутреннего аудита и усиление аналитической обоснованности управленческих решений, что в совокупности подтверждает выдвинутую гипотезу о повышении эффективности экологического управления при интеграции соответствующих процессов.

Практическая значимость исследования заключается в разработке прикладных рекомендаций по внедрению интегрированной модели в деятельность государственных учреждений Республики Казахстан. Предложенные решения могут быть использованы при модернизации системы государственного аудита, развитии ESG-ориентированного контроля и повышении эффективности управления экологическими затратами.

Вместе с тем выявлены ограничения, связанные с недостаточной цифровизацией, фрагментарностью информационных потоков и дефицитом междисциплинарных компетенций, что требует дальнейшего развития институциональной и методической базы.

Развиты направления дальнейших исследований, направленные на углубление методологии интеграции экологического учёта и аудита с учётом международных стандартов (IFRS, ISO 14001, ESG), разработку

цифровых платформ на основе технологий Big Data, искусственного интеллекта и Process Mining, совершенствование эконометрических моделей прогнозирования выбросов с учётом отраслевых и региональных факторов, а также формирование интегрированной системы ESG-аудита в государственном секторе.

Полученные результаты вносят вклад в развитие теории и практики экологического учёта, аудита и государственного контроля, формируя научно-методическую основу для повышения эффективности экологического управления в условиях усиливающихся требований устойчивого развития.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Government of the Republic of Kazakhstan. (2021). Ecological Code of the Republic of Kazakhstan No. 400-VI dated January 2, 2021. Retrieved from <https://adilet.zan.kz>
2. Government of the Republic of Kazakhstan. (n.d.). Rules for conducting inventory of stationary emission sources, data correction, documentation and storage of inventory data. Retrieved from <https://adilet.zan.kz>
3. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. (n.d.). Ecological indicators of environmental monitoring and assessment: Greenhouse gas emissions. Retrieved from <https://stat.gov.kz>
4. United Nations Framework Convention on Climate Change. (2024). National inventory submissions 2024. Retrieved from <https://unfccc.int>
5. Жұпышева, А. О., & Мақыш, С. Б. (2019). Экологический аудит в Республике Казахстан. Вестник ЕНУ. Серия Экономика, (2), 77–87.
6. Жұпышева, А. О. (2019). Зарубежный опыт проведения государственного экологического аудита. Вестник ЕНУ. Серия Экономика.
7. International Federation of Accountants. (2005). International guidance document: Environmental management accounting. New York, NY. Retrieved from <https://www.ifac.org>
8. Le, T. T., Nguyen, T. M. A., & Phan, T. T. H. (2019). Environmental management accounting and performance efficiency in the Vietnamese construction material industry. Sustainability, 11(19), 5152.
9. Lampropoulos, S. D., Siakas, K., & Orfanoudaki, E. (2025). Harmonizing sustainability and resilience: The integral role of internal audit in ESG implementation – A review. Journal of Risk and Financial Management.
10. International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing. (2025). Guidance on environmental auditing. Retrieved from <https://www.intosai.org>
11. International Organization of Supreme Audit Institutions. (2019). GUID 5200: Activities with an environmental perspective. Retrieved from <https://www.issai.org>
12. Азретбергенова, Г., Есымханова, З., & Есенали, А. (2023). Развитие ESG-прозрачности на финансовом рынке Казахстана. Мемлекеттік аудит – Государственный аудит, 59(2), 43–52. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-59-2-43-52>
13. Hazaea, S. A., Tabash, M. I., Khatib, S. F. A., et al. (2022). Sustainability assurance practices: A systematic review and future research agenda. Environmental Science and Pollution Research.
14. Hicks, C., Nakkasunchi, S., Neild, A., & Heidrich, O. (2025). Carbon accounting: Review and case study on the development of a carbon baseline. Renewable and Sustainable Energy Reviews. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2025.116511>
15. Zhang, L., et al. (2024). Exploring carbon emission accounting methods for public institutions: A case study of hospitals. Energy Informatics.
16. Корабаев, Б. С. (2023). Теория бухгалтерского учета и аудита экологических аспектов деятельности промышленного предприятия. Retrieved from <https://kazatu.edu.kz>
17. Akimova, B. Zh., & Korabayev, B. S. (2021). Концепция цепочки ценностей в стратегическом управленческом учете затрат. In Международные стандарты учета и аудита: практика применения в условиях цифровой экономики. Nur-Sultan: L. N. Gumilyov Eurasian National University.

REFERENCES

1. Government of the Republic of Kazakhstan. (2021). Ecological Code of the Republic of Kazakhstan No. 400-VI dated January 2, 2021. Retrieved from <https://adilet.zan.kz>
2. Government of the Republic of Kazakhstan. (n.d.). Rules for conducting inventory of stationary emission sources, data correction, documentation and storage of inventory data. Retrieved from <https://adilet.zan.kz>
3. Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. (n.d.). Ecological indicators of environmental monitoring and assessment: Greenhouse gas emissions. Retrieved from <https://stat.gov.kz>
4. United Nations Framework Convention on Climate Change. (2024). National inventory submissions 2024. Retrieved from <https://unfccc.int>
5. Zhupysheva, A. O., & Makys, S. B. (2019). Ekologicheskiy audit v Respublike Kazakhstan. Vestnik ENU. Seriya Ekonomika, (2), 77–87.
6. Zhupysheva, A. O. (2019). Zarubezhnyy opyt provedeniya gosudarstvennogo ekologicheskogo audita. Vestnik ENU. Seriya Ekonomika.

7. International Federation of Accountants. (2005). International guidance document: Environmental management accounting. New York, NY. Retrieved from <https://www.ifac.org>
8. Le, T. T., Nguyen, T. M. A., & Phan, T. T. H. (2019). Environmental management accounting and performance efficiency in the Vietnamese construction material industry. *Sustainability*, 11(19), 5152.
9. Lampropoulos, S. D., Siakas, K., & Orfanoudaki, E. (2025). Harmonizing sustainability and resilience: The integral role of internal audit in ESG implementation – A review. *Journal of Risk and Financial Management*.
10. International Organization of Supreme Audit Institutions Working Group on Environmental Auditing. (2025). Guidance on environmental auditing. Retrieved from <https://www.intosai.org>
11. International Organization of Supreme Audit Institutions. (2019). GUID 5200: Activities with an environmental perspective. Retrieved from <https://www.issai.org>
12. Azretbergenova, G., Esymkhanova, Z., & Esenali, A. (2023). Razvitie ESG-prozrachnosti na finansovom rynke Kazakhstana. *Memlekettik audit – Gosudarstvennyy audit*, 59(2), 43–52. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2023-59-2-43-52>
13. Hazaea, S. A., Tabash, M. I., Khatib, S. F. A., et al. (2022). Sustainability assurance practices: A systematic review and future research agenda. *Environmental Science and Pollution Research*.
14. Hicks, C., Nakkasunchi, S., Neild, A., & Heidrich, O. (2025). Carbon accounting: Review and case study on the development of a carbon baseline. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2025.116511>
15. Zhang, L., et al. (2024). Exploring carbon emission accounting methods for public institutions: A case study of hospitals. *Energy Informatics*.
16. Korabayev, B. S. (2023). Teoriya bukhgalterskogo ucheta i audita ekologicheskikh aspektov deyatel'nosti promyshlennogo predpriyatiya. Retrieved from <https://kazatu.edu.kz>
17. Akimova, B. Zh., & Korabayev, B. S. (2021). Kontseptsiya tsepochnykh tsennostey v strategicheskoy upravlencheskoy uchete zatrat. In *Mezhdunarodnye standarty ucheta i audita: praktika primeneniya v usloviyakh tsifrovoy ekonomiki*. Nur-Sultan: L. N. Gumilyov Eurasian National University.

МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ ШЫҒАРЫНДЫЛАРДЫ ИНВЕНТАРИЗАЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ІШКІ АУДИТ: ӘДІСНАМА ЖӘНЕ БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Корабаев Б.

PhD, кәсіби бухгалтер
 Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
 Астана, Қазақстан
 e-mail: bei2010@mail.ru
 ORCID: 0000-0003-0420-9517

Жарлиkenова А.

PhD, кәсіби бухгалтер
 Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
 Астана, Қазақстан
 e-mail: zharlikenova_as_1@enu.kz
 ORCID: 0000-0001-9440-6674

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасының мемлекеттік мекемелеріндегі шығарындыларды инвентаризациялау мен ішкі аудиттің теориялық және практикалық аспектілері қарастырылған. Экологиялық талаптардың күшеюі, экономиканы декарбонизациялау және мемлекеттік басқаруды цифрландыру жағдайында ластаушы заттар шығарындыларын есепке алу мен бақылаудың жүйеленген тәсілін енгізу қажеттілігі негізделген. Экологиялық ақпараттың ашықтығын, сенімділігін және мемлекеттік бақылаудың тиімділігін арттыруға бағытталған шығарындыларды инвентаризациялау рәсімдерін ішкі аудит құралдарымен интеграциялау әдістемесі ұсынылған.

Зерттеуде экономикалық-статистикалық талдау әдістері, соның ішінде көпфакторлы регрессиялық модель қолданылып, шығарындылар деңгейінің энергетикалық сектор құрылымына, өнеркәсіп өндірісіне және мемлекеттік шығыстарға тәуелділігі анықталды. Алынған нәтижелер модельдің жоғары түсіндіру қабілетін ($R^2 = 0,87$) көрсетті, бұл экологиялық жүктеменің қалыптасуында институционалдық және салалық факторлардың маңыздылығын дәлелдейді.

Қазақстан Республикасы бойынша 2015–2024 жылдарға арналған эмпирикалық деректер негізінде шығарындылардың негізгі драйвері энергетикалық сектор болып табылатыны анықталды, оның үлесі 70%-дан асады және бұл көмір генерациясына жоғары тәуелділікпен байланысты. Сонымен қатар, мемлекеттік мекемелер экологиялық тәуекелдерді басқару жүйесінің маңызды элементі болып табылады және бақылау мен аудит функцияларын қамтамасыз етеді.

Мақалада халықаралық стандарттарды (ISO 14001, INTOSAI) және экологиялық басқарушылық есеп қағида-дттарын (Environmental Management Accounting), сондай-ақ ESG тәсілдерін және Big Data мен AI сияқты

цифрлық технологияларды шығарындыларды мониторингтеу және аудиттеу процестеріне енгізу мәселелеріне ерекше назар аударылған.

Түйін сөздер: шығарындыларды инвентаризациялау, ішкі аудит, мемлекеттік аудит, экологиялық есеп, ESG, мемлекеттік мекемелер, Қазақстан.

INVENTORY AND INTERNAL AUDIT OF EMISSIONS IN PUBLIC INSTITUTIONS: METHODOLOGY AND IMPROVEMENT OF THE CONTROL SYSTEM

Korabayev B. Zharlikenova A.

PhD, Professional Accountant
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: bei2010@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0420-9517

PhD, Professional Accountant
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: zharlikenova_as_1@enu.kz
ORCID: 0000-0001-9440-6674

Abstract

This paper examines the theoretical and practical aspects of emission inventory and internal audit in public institutions of the Republic of Kazakhstan. The necessity of implementing a systematic approach to accounting and control of pollutant emissions is substantiated in the context of tightening environmental regulations, economic decarbonization, and digital transformation of public administration. A methodology for integrating emission inventory procedures with internal audit tools is proposed, aimed at enhancing transparency, reliability of environmental information, and the effectiveness of state control.

The study employs economic and statistical methods, including the construction of a multiple regression model to identify the relationship between emission levels and key factors such as the structure of the energy sector, industrial production, and government expenditures. The results demonstrate a high explanatory power of the model ($R^2 = 0.87$), confirming the significant role of institutional and sectoral factors in shaping environmental impact.

Based on empirical data from Kazakhstan for the period 2015–2024, it is established that the energy sector remains the primary driver of emissions, accounting for more than 70%, which is largely обусловлено высокой зависимостью от угольной генерации. At the same time, public institutions play a crucial role in the environmental risk management system by ensuring control and audit functions.

Special attention is given to the application of international standards (ISO 14001, INTOSAI) and the principles of Environmental Management Accounting, as well as the implementation of ESG approaches and digital technologies (Big Data, AI) in emission monitoring and auditing processes.

Keywords: emission inventory, internal audit, state audit, environmental accounting, ESG, public institutions, Kazakhstan.

Akhmetov A.*

PhD student
Turan University
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: 23241049@turan-edu.kz
ORCID: 0009-0005-3853-3026

Mukayev Zh.

Director of the Corporate
Business Credit Risk Department
Bank RBK JSC
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: mukayev_zh@bankrbk.kz
ORCID: 0009-0007-8443-5974

Kamalov K.

Master's Degree in Economics and Business,
Director of the SME Credit Risk Department
Bank RBK JSC
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: kkamalov1990@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1219-705X

FEATURES OF THE AUDIT OF THE EFFECTIVENESS OF FINANCIAL COVENANT APPLICATION IN THE RISK MANAGEMENT SYSTEM OF COMMERCIAL BANKS IN KAZAKHSTAN

Abstract

This article develops a practical framework for auditing the effectiveness of financial covenant application in the risk management system of commercial banks in Kazakhstan. Financial covenants are treated as early-warning contractual tools that allow creditor intervention before payment default occurs. The study combines Basel credit risk principles, IFRS 9 impairment logic, Kazakhstan's banking regulation, official ARDFM and National Bank statistics, and the findings of the regular Asset Quality Review. The paper argues that covenant auditing should go beyond formal document checking and test whether covenants are properly integrated into borrower monitoring, escalation, waiver control, staging under IFRS 9, and provisioning. The evidence shows that the Kazakhstan banking sector remained profitable and well capitalized in 2022–2025, but portfolio concentration, strong retail credit growth, and the gap between NPL90+ and broader credit deterioration indicators increase the value of covenant-based early intervention, especially in corporate lending. A weighted audit matrix is proposed for internal audit units, supervisory reviewers, and audit committees to assess coverage, trigger quality, data integrity, timeliness, remedial actions, and provisioning linkage.

Keywords: financial covenants, banking audit, risk management, commercial banks, effectiveness.

INTRODUCTION

The stability of the banking sector is one of the key conditions for sustainable economic development. In Kazakhstan, commercial banks act as the main financial intermediaries, accumulating deposits and transforming them into loans to businesses and households. Therefore, the quality of credit risk management directly affects the financial stability of banks, the availability of credit resources and the resilience of the national economy.

As of 1 May 2025, the banking sector of Kazakhstan consisted of 21 second-tier banks, including 13 banks with foreign participation. The assets of the banking sector reached 62.6 trillion tenge, while loans to the economy amounted to 35.0 trillion tenge. Loans to business entities reached 13.3 trillion tenge, and loans to individuals amounted to 21.7 trillion tenge. At the same time, the share of loans overdue for more than 90 days, or NPL90+, was 3.4% of the total loan portfolio, equivalent to approximately 1.3 trillion tenge. These indicators demonstrate the scale of the banking sector and the importance of effective credit risk management instruments (ARDFM, 2026).

One of the most important instruments of credit risk control is the financial covenant. A financial covenant is a contractual obligation of a borrower to maintain certain financial indicators or comply with specific financial restrictions during the term of a loan agreement. Typical financial covenants include debt service coverage ratio, debt-to-EBITDA ratio, interest coverage ratio, current liquidity ratio, equity ratio, loan-to-value ratio and restrictions on dividend payments or additional borrowing.

In international banking practice, financial covenants perform an early-warning function. They allow banks to detect deterioration in the borrower's financial condition before the loan becomes non-performing. However,

the mere inclusion of covenants in loan agreements does not automatically reduce credit risk. Their effectiveness depends on the quality of covenant design, the reliability of borrower reporting, the frequency of monitoring, the timeliness of breach detection and the bank's response to covenant violations.

In this regard, the audit of financial covenant effectiveness becomes an important component of the internal audit and risk management system of commercial banks. Such audit should not be limited to checking whether covenants are formally included in loan agreements. It should assess whether covenants are economically justified, measurable, regularly monitored, properly documented and integrated into the bank's credit risk management process.

The purpose of this article is to develop an audit-oriented methodological framework for assessing the design and operational effectiveness of financial covenant processes in Kazakhstan's commercial banks. The study does not seek to establish a causal relationship between covenant use and aggregate banking-sector performance; rather, it identifies auditable criteria through which such effectiveness can subsequently be tested using bank-level and loan-level evidence.

The scientific significance of the research lies in the development of an audit-oriented approach to evaluating financial covenants as a tool of credit risk management. The practical significance lies in the possibility of applying the proposed audit matrix in internal audit, risk management departments and supervisory review procedures of commercial banks.

METHODOLOGY AND METHODS

The research is based on a combination of qualitative and quantitative methods. The methodological framework includes the following approaches:

- regulatory analysis of banking supervision requirements, Basel Committee principles and internal control standards;
- comparative analysis of financial covenant functions in international and Kazakhstan banking practice;
- analytical assessment of Kazakhstan banking sector indicators;
- risk-based audit approach to evaluating the effectiveness of financial covenants;
- development of an audit matrix and scoring model for assessing covenant effectiveness.

The empirical basis of the research includes official data on the banking sector of Kazakhstan as of 1 May 2025. The analysis covers assets, loan portfolio, loans to business entities, loans to individuals, NPL90+, provisions, deposits, capital adequacy and profitability indicators.

The proposed audit approach is based on the principle that the effectiveness of financial covenants should be evaluated through three interrelated dimensions:

1. Design effectiveness – whether the covenant is relevant to the borrower's business model, industry risks and cash flow structure.
2. Operational effectiveness – whether the bank regularly receives, verifies and analyses covenant-related information.
3. Risk management effectiveness – whether covenant breaches lead to timely management decisions, rating changes, loan restructuring, additional collateral, increased monitoring or impairment assessment.

For quantitative evaluation, the article proposes a covenant effectiveness score:

$$E_{cov} = \Sigma (W_i \times S_i / 3) \times 100 \quad (1)$$

where:

E_{cov} – covenant effectiveness index;

W_i – weight of the audit criterion;

S_i – score for each criterion from 0 to 3;

3 – maximum score;

100 – conversion into percentage.

The scoring scale is interpreted as follows:

- 0 points – the criterion is absent or not documented;
- 1 point – the criterion exists formally, but is not applied systematically;
- 2 points – the criterion is applied, but has weaknesses;
- 3 points – the criterion is fully implemented and effectively integrated into risk management.

The model is designed as a process-effectiveness assessment rather than as a causal model of covenant impact on default rates or credit losses. Accordingly, it evaluates the quality of covenant governance and control processes within a bank. Empirical validation of its relationship with subsequent loan performance requires loan-level data and constitutes a direction for further research.

The research gap therefore lies in the absence of a comprehensive, audit-oriented framework for evaluating the operational effectiveness of financial covenants within the risk management systems of commercial banks,

particularly in Kazakhstan. Existing studies mainly investigate covenant structure, the economic consequences of violations, borrower behaviour, or credit-loss prediction. By contrast, the present study proposes a seven-criterion weighted audit model that evaluates the entire covenant governance cycle: portfolio coverage, quality of triggers, accuracy of calculation, timeliness, bank response, linkage with IFRS 9, and independent assurance. Unlike event-based models that measure borrower outcomes after a violation, the proposed framework assesses whether the bank's internal processes can identify, verify, escalate, and respond to covenant signals in a timely and controlled manner. Its distinctive contribution is the integration of contractual monitoring, risk-management action, IFRS 9 credit review, and independent assurance into a single auditable index.

LITERATURE REVIEW

The issues of financial covenant application, banking audit and risk management in commercial banks are widely discussed in both foreign and Kazakhstani academic literature. Foreign researchers mainly focus on the role of internal audit as an independent mechanism for assessing the effectiveness of credit risk management systems. Berisha, Morina, Hetemi, and Zeqaj (2023) emphasize that internal audit in commercial banks should not be limited to checking formal compliance with internal regulations, but should also evaluate the effectiveness of policies, procedures and control processes used in credit risk management. In this regard, financial covenants are considered as an important preventive tool that allows banks to identify early signs of deterioration in the borrower's financial condition and to reduce the probability of non-performing loans.

A number of foreign studies examine financial covenants in connection with the effectiveness of credit risk management policies and banking stability. Nyebar, Obalade, and Muzindutsi (2023) note that restrictive covenants are an important element of agricultural and corporate lending, since they help banks control the financial behavior of borrowers and minimize credit losses. Rashaduzzaman (2024), studying risk management in commercial banks, also stresses the importance of audit-based risk assessment, monitoring procedures and borrower-related restrictions before loan approval. In addition, Amini-Philips, Ibrahim, and Eyinade (2022) propose the use of predictive stress-testing models for detecting credit covenant breaches, which is especially relevant for strengthening risk monitoring, documentation and audit trails in banks. These studies show that financial covenants are not only contractual conditions, but also an integral part of the bank's risk management and audit system.

Recent foreign studies also pay attention to the integration of risk management, internal control and audit functions in commercial banks. Vo (2025), analyzing the enterprise risk management processes of joint-stock commercial banks, highlights the importance of risk management and compliance functions, as well as the role of internal audit in providing an independent assessment of the effectiveness of risk management processes. Sutono and Hermawan (2024), based on the evaluation of Basel credit risk management principles in an Indonesian commercial bank, argue that the application of credit risk management standards improves the quality of banks' credit policies and helps reduce credit risk. Mirzakhmedov (2026) also emphasizes that effective audit in commercial banks should include the assessment of loan classification, covenant breach triggers, reporting mechanisms and the connection between credit monitoring and the risk management framework.

Kazakhstan's researchers consider these issues in the context of the development of the national banking sector, supervision of second-tier banks and improvement of risk management mechanisms. Akhmetov, and co-authors (2025) study effective risk management models for small business lending in Kazakhstan and note the importance of borrower monitoring, guarantees and loan covenants as tools for reducing credit risk. Buzaubayeva, Orazbayeva, Alina, and co-authors (2025) also examine the relationship between financial performance and risk management in Kazakhstan's banking sector. Thus, the review of foreign and domestic literature shows that the audit of financial covenant application is becoming an important area of banking audit, as it allows assessing not only the existence of covenants in loan agreements, but also their practical effectiveness in the risk management system of commercial banks in Kazakhstan.

International research on financial covenants has developed along several methodological directions. The first direction examines covenant design and strictness by analysing the number, types, thresholds, and headroom of covenants contained in loan agreements. The second uses covenant-violation events and quasi-experimental or regression-based methods to estimate changes in investment, borrowing, payouts, and other borrower decisions after creditor control rights become active. The third evaluates covenant effectiveness through default prediction, stress testing, early-warning indicators, and the relationship between covenant breaches and subsequent financial distress. A fourth, more practice-oriented direction assesses the operational quality of covenant monitoring through compliance testing, recalculation of financial ratios, review of breach and waiver registers, and examination of escalation and remediation procedures.

These approaches have substantially advanced understanding of covenant design, borrower behaviour, creditor intervention, and default prediction. However, most empirical studies evaluate the consequences of covenant inclusion or violation from the perspective of the borrower or the loan contract. They do not provide an integrated audit methodology for determining whether a commercial bank's covenant process is effective

across the full control cycle—from portfolio coverage and covenant design to data accuracy, breach identification, management response, IFRS 9 review, and independent assurance.

RESULTS

The analysis begins with an assessment of the key indicators characterizing the scale, dynamics, financial stability, and credit quality of Kazakhstan's banking sector. The dynamics of sector assets, lending volumes, NPL90+, Stage 3 exposures, capital adequacy, profitability, and net profit provide the broader institutional and risk context in which financial covenant monitoring is applied. These aggregate indicators do not directly measure or prove the effectiveness of financial covenants, as such an assessment requires bank-level and loan-level evidence on covenant breaches, waivers, escalation procedures, and subsequent management decisions. Instead, they indicate the segments and risk areas in which early-warning mechanisms and covenant-based controls are particularly relevant. The main banking-sector indicators used for this contextual analysis are presented in Table 1.

Table 1. Key indicators of Kazakhstan's banking sector and proxy indicators for covenant audit

№	Indicator	2022	2023	2024	2025
	Sector assets, KZT trillion	44.6	51.4	61.6	70.8
	Loans to the economy, KZT trillion	22.8	27.9	33.8	40.2
	Loans to business entities, KZT trillion	9.6	11.2	13.1	15.4
	Loans to individuals, KZT trillion	14.2	18.2	20.7	24.8
	NPL90+, %	3.4	2.9	3.1	3.6
	Stage 3, % of customer loans	6.6	n/a	5.5	5.8
	k1 capital adequacy ratio, %	18.5	19.2	20.4	19.6
	k2 capital adequacy ratio, %	21.7	21.5	22.0	20.8
	ROA, %	3.7	4.7	4.6	4.2
	Net profit, KZT trillion	1.5	2.2	2.6	2.7

Note: compiled by the authors based on official statistical data (Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market, 2026; National Bank of Kazakhstan, 2026; World Bank, 2026).

The data presented in Table 1 reveal a simultaneous expansion of banking activity and changes in the sector's credit risk profile. During 2022–2025, the assets of Kazakhstan's second-tier banks increased from KZT 44.6 trillion to KZT 70.8 trillion, while loans to the economy rose from KZT 22.8 trillion to KZT 40.2 trillion (NBK, 2026). The growing scale of credit exposure increases both the volume and complexity of borrower monitoring and requires banks to maintain reliable early-warning procedures. From the perspective of covenant audit, this trend is relevant to assessing whether covenant coverage expands proportionately with the corporate loan portfolio, whether borrower information is obtained at the required frequency, and whether covenant calculations and exceptions are processed in a timely manner.

The dynamics of profitability and asset quality further specify the risk areas that should be addressed by covenant audit. Although the banking sector maintained relatively high profitability, with ROA ranging from 3.7% to 4.7% during the period, the NPL90+ ratio increased from 3.1% in 2024 to 3.6% in 2025, while Stage 3 exposures reached 5.8%. Considered together, these indicators highlight the importance of monitoring credit deterioration at an earlier stage, particularly in corporate lending. Accordingly, covenant audit should examine not only the inclusion of contractual requirements in loan agreements, but also the quality of covenant design, the reliability of borrower data, the timeliness of breach identification, the documentation of waivers and remedial decisions, and the consideration of material covenant signals within the bank's broader credit risk assessment and IFRS 9 processes.

At the same time, the high concentration of Kazakhstan's banking sector further increases the importance of effective covenant governance. According to the author's calculations based on official tables of the National Bank of Kazakhstan, the share of the three largest banks in total sector assets increased from 52.3% at the end of 2022 to 54.2% at the end of 2025, while the share of the five largest banks rose from 66.5% to 68.8%. In such a structure, weaknesses in covenant monitoring at a limited number of large banks may have systemic implications; therefore, audit procedures should cover not only individual loan transactions, but also the effectiveness of the covenant framework at the portfolio and bank-wide levels (NBK, 2026).

From the perspective of both internal and external audit, the effectiveness of financial covenant application in a bank should be assessed through six interrelated dimensions.

First, audit procedures should evaluate portfolio coverage, namely the credit portfolio segments in which covenants are mandatory and those cases where the absence of covenants must be formally justified.

Second, the quality of covenant design should be examined, including the correctness of calculation formulas, testing frequency, availability of headroom, and the bank's contractual rights in the event of a breach.

Third, auditors should assess the data and calculation architecture, including the sources used to generate covenant ratios, responsibility for data lineage, and reconciliation between management and accounting reporting.

Fourth, escalation and remedial management should be tested, including whether breach dates, waivers, cure periods, pricing step-ups, additional collateral requirements, and restructuring decisions are properly recorded.

Fifth, the linkage with IFRS 9 should be assessed, particularly how covenant signals are reflected in significant increase in credit risk, Stage 2/Stage 3 classification, and expected credit loss measurement.

Sixth, independent assurance should be evaluated, including how internal audit, the audit committee, and the second line of defense test the covenant monitoring process and its timeliness. Such an approach is consistent with Basel principles, which emphasize the monitoring of borrower compliance with contractual covenants, as well as with IFRS 9, which requires banks to consider expected breaches of contractual terms and changes in credit risk management practices.

Table 2. Audit matrix for assessing the effectiveness of financial covenant application in a bank

№	Audit area	What is assessed	Key risk in case of weak control	Effectiveness KPI
1.	Portfolio coverage	Presence of mandatory covenants in large corporate, project finance, and restructured transactions	Delayed early identification of borrower deterioration	Share of corporate loans with covenants, %
2.	Quality of triggers	Adequacy of Debt/EBITDA, DSCR, leverage, ICR, net worth, cash sweep, and capex limits	Formally existing but economically ineffective covenants	Share of covenants with quarterly testing and headroom logic, %
3.	Accuracy of calculation	Data lineage and reconciliation between IFRS financial statements and management reporting	False breaches or missed breaches	Share of covenant tests without manual adjustments, %
4.	Timeliness	Dates of calculation, identification, escalation, and decision-making	Late transfer to watchlist or Stage 2	Average number of days from borrower reporting to covenant review
5.	Bank response	Waiver, repricing, collateral top-up, restructuring, or exit decision	Covenant breach does not result in management action	Share of breaches with timely management decisions, %
6.	Linkage with IFRS 9	Documented consideration of covenant signals together with other quantitative and qualitative indicators in SICR, staging, and ECL assessment	Mechanical staging based solely on a breach or, conversely, failure to consider a material breach in the credit review	Share of material covenant breaches subject to a documented IFRS 9 credit review, %
7.	Independent assurance	Testing by the second line of defense and internal audit	Conflict of interest within the first line of defense	Number of repeated internal audit findings

Note: Compiled by the authors based on the credit risk management principles of the Basel Committee on Banking Supervision, IFRS 9 requirements, and the regulatory requirements for bank risk management and internal control in Kazakhstan (Basel Committee on Banking Supervision, 2025; International Accounting Standards Board, 2014; National Bank of the Republic of Kazakhstan, 2019).

From a practical perspective, the proposed index consists of seven criteria corresponding to the seven audit areas presented in Table 2. Portfolio coverage is assigned a weight of 15%, quality of triggers 20%, accuracy of calculation 15%, timeliness 15%, bank response 15%, linkage with IFRS 9 10%, and independent assurance 10%. The weights total 100%. Greater weight is assigned to trigger quality because economically inappropriate thresholds reduce the usefulness of all subsequent monitoring procedures. The final interpretation is as follows: 85–100 points indicate high effectiveness; 70–84 points indicate acceptable effectiveness with isolated deficiencies; 50–69 points indicate moderate effectiveness with a material risk of delayed identification or response; and below 50 points indicate low effectiveness. The weighting structure should be validated by banks using historical breach

and loss data and may be adjusted for portfolio characteristics, provided that the rationale and approval process are documented.

DISCUSSION

The issue of materiality deserves separate attention. For systemically important and large banks in Kazakhstan, the materiality threshold for covenant failures should be determined not only by the size of an individual transaction, but also by sectoral concentration, borrower interconnections, the credit stage, and the probability of a cascade effect on other agreements.

The results of the 2024 Asset Quality Review showed that the 11 largest banks accounted for 85% of the banking system, while 1,583 large borrowers and 856 co-borrowers and guarantors with total debt of KZT 9.6 trillion were assessed on an individual basis. This indicates that the large corporate book remains the core area for high-quality covenant audit, even under conditions of faster retail lending growth. In other words, from the perspective of banking audit in Kazakhstan, the corporate portfolio, although smaller in terms of the number of borrowers, is larger and more complex in terms of risk exposure and therefore requires disproportionately greater attention to the quality of covenant monitoring.

CONCLUSION

The conducted study shows that the audit of the effectiveness of financial covenant application in Kazakhstan's commercial banks should assess not only the formal presence of covenant clauses in credit documentation, but also their actual integration into the risk management system, internal control framework, credit quality monitoring, and IFRS 9 processes. International standards directly associate the control of covenant compliance with effective credit monitoring, timely escalation of problematic exposures, and adequate provisioning. At the same time, Kazakhstan's regulatory framework requires banks to have internal criteria for assessing the effectiveness of risk management, which makes the audit of covenant application particularly relevant for the national banking sector.

For Kazakhstan, the key specific features of such an audit are determined by five main circumstances. First, the banking sector is highly concentrated, meaning that deficiencies in covenant monitoring at a limited number of large banks may have systemic significance. Second, credit growth is increasingly shifting toward the retail segment; therefore, covenant audit should be specifically focused on corporate, project finance, and restructured transactions. Third, the conceptual difference between NPL90+, Stage 3, and SICR requires auditors to assess whether material covenant signals are appropriately considered in credit reviews and IFRS 9 processes. However, neither the difference between NPL90+ and Stage 3 nor the occurrence of a covenant breach automatically establishes SICR or determines transfer to Stage 2 or Stage 3. Fifth, for banking audit in Kazakhstan, the most promising direction is the transition from checking the "existence of a covenant" to assessing the "economic effect of a covenant"; that is, verifying whether covenants actually reduce the delay between the deterioration of a borrower's financial position and the bank's management response.

The practical conclusion is that internal audit departments, audit committees, and second-line risk control functions in Kazakhstan's banks should develop a separate annual review program for financial covenants. Such a program should include testing the coverage of the corporate loan portfolio, recalculating covenant ratios, analyzing the breach log, checking escalation timelines, reviewing covenant waivers, reconciling covenant signals with IFRS 9 staging, and assessing the recurrence of audit findings. This approach would allow financial covenants to be transformed from a formal element of a loan agreement into a genuinely effective component of risk management and internal control.

Further research may focus on the empirical validation of the proposed covenant effectiveness index using loan-level data from Kazakhstan's commercial banks. Particular attention should be paid to assessing the relationship between covenant breaches, changes in internal credit ratings, transfers to Stage 2 or Stage 3 under IFRS 9, restructuring decisions, and actual credit losses. Future studies may also compare covenant monitoring practices across large, medium-sized, and systemically important banks, as well as examine the possibilities of automating covenant calculations through integrated banking information systems and early-warning models. Another promising area is the development of sector-specific covenant benchmarks for corporate borrowers operating in industries with different cash flow structures, leverage levels, and sensitivity to macroeconomic shocks.

REFERENCE

1. Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of Financial Market. (2026). *On the state of the banking sector of the Republic of Kazakhstan* as of January 1, 2026. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm>
2. Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market. (2026). *On the state of the banking sector of Kazakhstan* as of January 1, 2026. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/press/news/details/1155377?lang=en>

3. Akhmetov, A., Omarbakiyev, L., & Aynabekov, E.. (2025). Effective risk management model for small business lending in Kazakhstan: international practices. *Scientific Journal of Pedagogy and Economics*, 415(3), 391-407.
4. Amini-Philips, A., Ibrahim, A. K., & Eynade, W. (2022). A Predictive Stress Testing Conceptual Model for Credit Covenant Breach Detection.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2025). Principles for the management of credit risk. Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d595.htm>
6. Buzaubayeva P., Kantoroeva G., & Rakhimzhanova K. (2025). Problems and priorities of improving risk-based regulation and supervision of the banking sector. *Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*, (3), 330–348. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2025-3-330-348>
7. International Accounting Standards Board. (2014). IFRS 9 financial instruments. IFRS Foundation. <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-9-financial-instruments/>
8. Mirzakhmedov, J. (2026). Features of audit in developing investment lending practices in commercial banks. *Innovation Science and Technology*, 2(4).
9. National Bank of Kazakhstan. (2026). Loan portfolio of banks of the Republic of Kazakhstan as of January 1, 2026. <https://nationalbank.kz>
10. National Bank of Kazakhstan. (2026). Loans to economy from second-tier banks: Historical data. <https://nationalbank.kz/en/news/loans-to-economy-from-second-tier-banks/rubrics/1829>
11. Nyebar, A., Obalade, A. A., & Muzindutsi, P. F. (2023). Effectiveness of credit risks management policies used by Ghanaian commercial banks in agricultural financing. In *Financial sector development in Ghana: Exploring bank stability, financing models, and development challenges for sustainable financial markets* (pp. 231-264). Cham: Springer International Publishing.
12. Rashaduzzaman, M. (2024). Risk Management in Banks: It's Relationship with the Financial Performance of Commercial Banks in Bangladesh (Doctoral dissertation, © University of Dhaka).
13. Vo, M. D. A. (2025). The Impact of Core Risk Management Principles on the Enterprise Risk Management Processes of Banks: The Evidence of Joint-Stock Commercial Banks in Ho Chi Minh City, Viet Nam. *Journal of Applied Business Research*, 41(2).
14. World Bank. (2026). World Development Indicators [Data set]. Retrieved July 22, 2026, from <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

ОСОБЕННОСТИ АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ КОВЕНАНТОВ В СИСТЕМЕ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ КАЗАХСТАНА

Ахметов А.*

докторант
Университета «Туран»
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: 23241049@turand.edu.kz
ORCID: 0009-0005-3853-3026

Мукаев Ж.

директор Департамента кредитных рисков корпоративного бизнеса
АО «Bank RBK»
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: mukayev_zh@bankrbk.kz
ORCID: 0009-0007-8443-5974

Камалов К.

магистр экономики и бизнеса,
директор Департамента кредитных рисков МСБ
АО «Bank RBK»
г. Алматы, Республика Казахстан
e-mail: kkamalov1990@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1219-705X

Аннотация

Статья посвящена разработке прикладного подхода к аудиту эффективности применения финансовых ковенантов в системе риск-менеджмента коммерческих банков Казахстана. Актуальность темы обусловлена тем, что казахстанский банковский сектор в 2022–2025 годах демонстрировал одновременный рост активов, кредитного портфеля и прибыли, однако на фоне высокой концентрации активов, смещения кредитования в сторону розничного сегмента и сохраняющегося разрыва между долей NPL90+ и более широкими индикаторами кредитного ухудшения возрастает значимость ранних инструментов контроля заемщика. Финансовые ковенанты рассматриваются в статье как механизм раннего вмешательства банка до наступления платежного дефолта, а их аудит – как проверка того, насколько корректно ковенанты встроены в кредитный процесс, мониторинг портфеля, IFRS 9, процедуру эскалации и внутренний

контроль. Методологическая база включает анализ требований Базельского комитета, IFRS 9, нормативной базы Казахстана, отраслевой статистики АРРФР и Национального Банка Казахстана, а также результатов регулярного AQR. В статье показано, что эффективный аудит ковенантов должен оценивать не только наличие ковенантов в кредитной документации, но и полноту охвата корпоративного портфеля, качество триггеров, своевременность расчета, корректность обработки waiver/override, связь ковенантных сигналов со стадированием по IFRS 9 и резервированием. Предложена матрица аудита эффективности применения финансовых ковенантов с количественными KPI и аналитическими порогами для банков Казахстана.

Ключевые слова: финансовые ковенанты, банковский аудит, риск-менеджмент, коммерческие банки, эффективность.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРІНІҢ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ КОВЕНАНТТАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІНІҢ АУДИТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ахметов А. *

PhD докторанты
«Тұран» университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: 23241049@turan-edu.kz
ORCID: 0009-0005-3853-3026

Мұқаев Ж.

корпоративтік бизнестің кредиттік тәуекелдері
департаментінің директоры «Bank RBK» АҚ
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: mukayev_zh@bankrbk.kz
ORCID: 0009-0007-8443-5974

Камалов К.

экономика және бизнес магистрі,
ШОБ кредиттік тәуекелдер
департаментінің директоры
«Bank RBK» АҚ
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: kkamalov1990@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1219-705X

Аңдатпа

Бұл мақала Қазақстандағы коммерциялық банктердің тәуекелдерді басқару жүйесінде қаржылық ковенанттарды қолдану тиімділігін аудиттеудің практикалық негізін әзірлейді. Қаржылық ковенанттар төлем бойынша дефолт орын алғанға дейін кредитордың араласуына мүмкіндік беретін ерте ескерту сипатындағы шарттық құралдар ретінде қарастырылады. Зерттеу Базель қағидаттарындағы кредиттік тәуекелді басқару талаптарын, 9-ХҚЕС-тің құнсыздануды бағалау логикасын, Қазақстанның банк саласындағы реттеу талаптарын, Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ресми статистикалық деректерін, сондай-ақ тұрақты негізде жүргізілетін Активтердің сапасын бағалау нәтижелерін біріктіреді.

Мақалада ковенанттарды аудиттеу тек құжаттардың формальды түрде тексерілуімен шектелмеуі және ковенанттардың қарыз алушының мониторингіне, эскалация рәсімдеріне, ковенанттар талаптарынан босатуды бақылауға, 9-ХҚЕС шеңберіндегі кезеңдерді айқындауға (staging) және резервтер қалыптастыруға тиісінше интеграцияланғанын бағалауы қажеттігі негізделеді. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның банк секторының 2022–2025 жылдары табыстылық пен капиталдың жеткіліктілігінің жоғары деңгейін сақтағанын көрсетеді. Алайда кредиттік портфельдің шоғырлануы, бөлшек кредиттеудің қарқынды өсуі, сондай-ақ NPL90+ көрсеткіші мен кредиттік тәуекелдің кеңірек нашарлау индикаторлары арасындағы алшақтық ковенанттарға негізделген ерте араласудың маңыздылығын, әсіресе корпоративтік кредиттеу сегментінде, арттырады.

Ішкі аудит бөлімшелеріне, қадағалау шолуларын жүргізетін мамандарға және аудит комитеттеріне ковенанттарды қамту деңгейін, триггерлердің сапасын, деректердің тұтастығын, мониторингтің уақтылығын, түзету шараларын және резервтер қалыптастырумен байланысты бағалауға мүмкіндік беретін салмақталған аудит матрицасы ұсынылады.

Түйін сөздер: қаржылық ковенанттар, банктік аудит, тәуекел-менеджмент, коммерциялық банктер, тиімділік.

УДК 336.148:004

МРНТИ 06.73.35

JEL Classification: H83, M42, O38

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2026-72-3-39-56>**Үмбет М.***

докторант

ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
e-mail: murat.umbet@gmail.com
ORCID: 0009-0002-5945-1191**Сагиндыкова Г.**

к.э.н., ассоц. профессор

КазУТБ имени К. Кулажанова,
Астана, Казахстан
e-mail: gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X**Мақыш С.**

доктор экономических наук, профессор

Esil University,
г. Астана, Республика Казахстан
e-mail: makysh.s@esil.edu.kz
ORCID: 0000-0002-6748-4826

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Статья посвящена исследованию теоретических, методологических и практических аспектов формирования системы государственного аудита информационных технологий в государственном секторе Республики Казахстан в условиях цифровой трансформации системы государственного управления. Актуальность исследования связана с расширением цифровой инфраструктуры государства, ростом государственных информационных систем и объемов бюджетного финансирования цифровых проектов, что усиливает необходимость комплексной оценки эффективности, результативности, безопасности и устойчивости использования государственных цифровых ресурсов.

Целью исследования является разработка концептуальной модели формирования системы государственного аудита информационных технологий, адаптированной к специфике государственного сектора Республики Казахстан. Методологическую основу исследования составили системный и риск-ориентированный подходы, методы сравнительного и системного анализа, контент-анализа нормативно-правовых актов и международных стандартов IT-аудита, а также анализа материалов аудиторских мероприятий. Исследование проведено на основе изучения теоретических и международных подходов к IT-аудиту, анализа развития цифровизации государственного сектора Республики Казахстан и практики государственного аудита в сфере информатизации на основе материалов аудиторских мероприятий за 2020–2025 годы, и далее разработки авторской концептуальной модели.

В результате исследования выявлено, что практика государственного аудита характеризуется фрагментарным применением инструментов IT-аудита и не обеспечивает единого подхода к определению объектов цифрового аудита, идентификации и оценке IT-рисков, оценке цифровой зрелости и результативности государственных цифровых решений. Установлено, что цифровая зрелость объекта государственного аудита должна оцениваться не только по наличию информационных систем и цифровых сервисов, но и по состоянию системы управления, интеграции информационных систем и данных, информационной безопасности, кадрового и организационного обеспечения, управлению IT-рисками и результативности цифровых проектов.

Научная новизна заключается в разработке авторской модели государственного IT-аудита, включающий нормативно-правовой, методический, кадровый и экспертно-аналитический компоненты. Отличительной особенностью модели является включение оценки цифровой зрелости и риск-ориентированной идентификации IT-рисков в последовательность аудиторских процедур включая от идентификации объекта и оценки его цифровой зрелости до проведения аудита, формирования рекомендаций и мониторинга их исполнения.

Практическая значимость заключается в возможности использования предложенной модели в качестве основы для совершенствования методологии государственного IT-аудита, определения приоритетных объектов и направлений аудиторских мероприятий, развития риск-ориентированного подхода и фор-

мирования системы оценки цифровой зрелости государственных органов и цифровых проектов. Предложенные положения могут быть использованы при дальнейшем совершенствовании нормативного и методического обеспечения государственного аудита информационных технологий в Республике Казахстан.

Ключевые слова: государственный аудит; аудит информационных технологий; цифровая трансформация; государственные информационные системы; государственное управление; цифровизация; IT-аудит.

ВВЕДЕНИЕ

Цифровизация является одним из приоритетных направлений развития системы государственного управления. Внедрение электронного правительства, государственных информационных систем, цифровых платформ, технологий больших данных и искусственного интеллекта изменяет механизмы предоставления государственных услуг, принятия решений и управления государственными ресурсами. В современных условиях информационные технологии выступают не только инструментом автоматизации отдельных процессов, но и стратегическим ресурсом системы государственного управления, от эффективности, надежности и безопасности которого зависит достижение целей цифровой трансформации.

В Казахстане цифровизация системы государственного управления осуществляется в рамках последовательной государственной политики, ориентированной на развитие цифровой инфраструктуры, государственных информационных систем и межведомственной интеграции данных. Расширение цифровой инфраструктуры сопровождается увеличением масштабов государственных расходов на информатизацию и усложнением объектов цифрового управления. В результате государственный аудит сталкивается с необходимостью оценивать не только законность и эффективность использования бюджетных средств, но и состояние информационных систем, качество управления цифровыми ресурсами, информационные и технологические риски, уровень цифровой зрелости государственных органов и результативность реализуемых цифровых проектов.

Современная практика аудита информационных технологий ориентирована на оценку информационных систем, цифровой инфраструктуры, информационной безопасности, возможных рисков, управления информационными технологиями и результативности цифровых инвестиций. При этом для государственного сектора содержание IT-аудита приобретает дополнительное измерение, поскольку объектом оценки являются не только технологические и финансовые параметры, но и достижение общественно значимых результатов цифровой трансформации, качество государственных цифровых услуг, устойчивость государственных информационных систем и эффективность использования национальных ресурсов.

Несмотря на развитие цифрового государственного управления в Республике Казахстан, формирование системы государственного аудита информационных технологий остается недостаточно изученным направлением. Действующая практика характеризуется применением отдельных элементов IT-аудита в рамках аудита эффективности, аудита соответствия и оценки реализации бюджетных программ. При этом имеется необходимость объединения процедур идентификации цифровых объектов, оценки их цифровой зрелости, выявления и приоритизации IT-рисков, оценки результативности цифровых решений и последующего мониторинга исполнения аудиторских рекомендаций. Это формирует научно-практический пробел, связанный с отсутствием адаптированной к условиям государственного сектора Казахстана модели, объединяющей указанные элементы в единую систему.

Целью исследования является разработка модели государственного аудита информационных технологий, адаптированной к специфике системы государственного управления Республики Казахстан.

Научная новизна исследования заключается в разработке авторской модели государственного аудита информационных технологий, адаптированной к условиям государственного сектора Республики Казахстан. В отличие от фрагментарного применения отдельных инструментов IT-аудита, предложенная модель объединяет нормативно-правовой, методический, кадровый, объектный и экспертно-аналитический компоненты в единую организационно-методическую систему. Особенностью является включение оценки цифровой зрелости и риск-ориентированной идентификации IT-рисков в процедуры аудита от идентификации объекта и предварительной оценки его цифровой зрелости до проведения аудиторских процедур, формирования рекомендаций и мониторинга их исполнения.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Современная теория аудита информационных технологий формировалась на пересечении аудита, информационных систем, корпоративного управления, внутреннего контроля и управления цифровыми рисками. Эволюция научных подходов отражает переход от преимущественно технической проверки информационных систем к комплексной оценке управления информационными технологиями, информационной безопасности, технологических рисков, цифровой зрелости и результативности использования

информационных технологий. Анализ научной и профессиональной литературы позволяет выделить несколько взаимосвязанных этапов развития данного направления.

Фундаментальные основы теории аудита информационных технологий были заложены в трудах Ron Weber. В монографии «Information Systems Control and Audit» Weber (1999) рассматривает IT-аудит как независимый системный процесс оценки информационной среды организации, включая архитектуру информационных систем, надежность обработки данных, механизмы контроля доступа, безопасность, непрерывность процессов и соответствие информационной инфраструктуры целям организации. Значимость данного подхода заключается в расширении предметной области аудита: информационные технологии рассматриваются не только как техническая инфраструктура, но и как элемент системы управления организационными ресурсами.

Дальнейшее развитие информационно-аудиторского подхода связано с исследованиями James A. Hall и Marshall B. Romney и Paul J. Steinbart. Hall (2016) рассматривает IT-аудит через призму бухгалтерских информационных систем и внутреннего контроля, уделяя внимание надежности автоматизированной финансовой информации, корректности обработки данных, контролю прикладного программного обеспечения и тестированию IT-контролей. Romney и Steinbart (2018), в свою очередь, связывают использование информационных систем с качеством данных, достоверностью отчетности и защищенностью информационных потоков. Данные исследования сформировали основу для понимания IT-аудита как механизма обеспечения надежности информационного обеспечения управленческих решений.

Следующий этап связан с расширением предмета IT-аудита за пределы отдельных информационных систем и контрольных процедур. Moeller (2010) рассматривает IT-аудит во взаимосвязи с IT governance, внутренним контролем, информационной безопасностью и управлением технологическими рисками. В работах Van Grembergen и De Haes (2015) IT-аудит рассматривается в контексте управления информационными технологиями, стратегического соответствия IT-целей и целей организации, распределения ответственности и результативности IT-инвестиций. Близкий подход представлен в исследованиях Weill и Ross (2004), где IT governance связывается с механизмами принятия решений в сфере информационных технологий и созданием организационной ценности. Таким образом, в научной литературе постепенно формируется представление об IT-аудите как об инструменте оценки не только функционирования информационных систем, но и качества управления цифровыми ресурсами.

В современных исследованиях данный подход получает дальнейшее развитие под воздействием цифровой трансформации. IT-аудит все в большей степени рассматривается в связи с управлением цифровыми рисками, цифровыми инвестициями, IT governance, аналитикой данных, информационной безопасностью и способностью организации адаптироваться к технологическим изменениям. В этом контексте аудит становится частью более широкой системы обеспечения устойчивости и результативности цифровой трансформации.

Особое место в современной литературе занимает риск-ориентированный подход. Anomah, Ayebofo и Aduamoah (2021) разработали модель аудиторского риска для IT-аудита в условиях цифровой трансформации. Авторы рассматривают оценку риска как основу планирования IT-аудита и распределения ограниченных аудиторских ресурсов, предлагая учитывать первичный, вторичный и остаточный риск цифровой трансформации. Результаты апробации модели с использованием кейс-анализа и экспертных процедур подтвердили ее применимость для оценки цифровых рисков и планирования аудиторских мероприятий. Данный подход имеет существенное значение для государственного сектора, поскольку позволяет переходить от формальной проверки соответствия к приоритизации наиболее существенных IT-рисков.

Другим перспективным направлением является оценка зрелости цифровой и IT-среды организации. Dutta, Roy и Seetharaman (2022) разработали многомерную модель зрелости IT-ассимиляции, включающую четыре взаимосвязанных измерения: бизнес-процессы, информационную архитектуру, IT-процессы и конечных пользователей. Для каждого измерения авторами определены уровни зрелости, а сама модель рассматривается как инструмент поддержки управления информационными технологиями и IT-аудита. Такой подход показывает возможность дополнения традиционной проверки IT-контролей оценкой уровня сформированности цифровой среды организации.

Значение IT governance и профессиональных компетенций аудиторов также подтверждается современными эмпирическими исследованиями. Wu, Huang, Chiu и Yen (2024), исследовавшие данные 414 внутренних аудиторов, выявили положительную взаимосвязь между IT-знаниями и компетенциями аудиторов, их участием в процессах IT governance и эффективностью общих IT-контролей. Полученные результаты свидетельствуют о том, что эффективность IT-аудита зависит не только от наличия формализованных процедур, но и от институциональной организации аудиторской функции и соответствующих профессиональных компетенций.

Для государственного сектора особое значение имеет адаптация указанных подходов к деятельности органов государственного аудита. Исследование Naim et al. (2021) на примере Высшего аудиторского учреждения Индонезии (BPK) показывает, что развитие IT governance связано с совершенствованием IT-ар-

хитектуры и прикладных информационных систем, обеспечивающих выполнение аудиторских процессов. Авторы подчеркивают ограниченность исследований IT governance непосредственно в государственном аудите, что подтверждает необходимость дальнейшей разработки специализированных подходов для публичного сектора.

Практическая применимость оценки цифровой зрелости в государственном секторе подтверждается исследованием Wargadinata, Aly и Alma'arif (2022), посвященным оценке управления информационными технологиями в провинции Джакарта. Авторы применяют COBIT 2019 для оценки отдельных IT-процессов и используют шкалу определения уровня возможностей процессов. Результаты исследования показывают возможность выявления разрыва между текущим и целевым состоянием IT-управления, что позволяет использовать оценку зрелости для определения направлений совершенствования информационного управления в публичном секторе.

Таким образом, современные исследования позволяют выделить несколько взаимосвязанных направлений развития IT-аудита: оценку IT governance и IT-контролей, управление технологическими и цифровыми рисками, оценку зрелости IT-среды, а также адаптацию аудиторских инструментов к условиям цифровой трансформации государственного управления. При этом для государственного сектора существенным становится переход от проверки отдельных информационных систем к оценке их вклада в достижение целей государственных организаций и цифровых проектов.

Важное место в данном направлении занимают исследования, выполненные в Казахстане. Алибекова Б. и Жахметова А. (2023) исследуют использование информационных систем в государственном аудите Республики Казахстан и отмечают переход органов государственного аудита от традиционных процедур к использованию автоматизированных систем поиска, обработки, анализа и контроля информации. Авторы связывают дальнейшее развитие государственного аудита с необходимостью адаптации к новым информационным технологиям и предлагают учитывать возможности технологий Industry 4.0 при совершенствовании деятельности органов государственного аудита.

Проблематика эффективности использования информационных ресурсов в условиях цифровизации рассматривается Жаныбаевой З., Рахметовой А. и Нурлановой М. (2024). Авторы анализируют нормативно-правовое регулирование использования информационных ресурсов и современные тенденции цифровизации экономики Казахстана. Полученные результаты позволяют рассматривать эффективность и рациональность использования цифровых ресурсов как самостоятельное направление государственного контроля и аудита.

Рахметова А. и Урмедилдаева Г. (2024) исследуют использование цифровых ресурсов для совершенствования системы внешнего государственного аудита, непосредственно связывая процессы цифровизации с развитием деятельности Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан. Данное направление дополняет исследования, посвященные автоматизации аудиторских процедур, и указывает на необходимость дальнейшего развития цифровых инструментов внешнего государственного аудита.

Вопросы дальнейшего совершенствования системы государственного аудита в Казахстане рассматриваются также Зейнелгадиным А. и Тлебалдиной (2024). Авторы исследуют теоретические и практические проблемы функционирования системы государственного аудита и обосновывают направления совершенствования аудита эффективности и финансовой отчетности. Данный подход формирует важную основу для развития методологии государственного аудита, однако непосредственно вопросы специализированного аудита информационных технологий и оценки цифровой зрелости в нем не раскрываются.

С точки зрения международной нормативно-методологической базы значимую роль играют COBIT 2019, ISSAI 5300 и материалы WGITA-IDI, формирующие общие подходы к оценке информационных систем, информационной безопасности, надежности, эффективности и связанных рисков. Их использование позволяет сформировать методологическую основу IT-аудита, однако данные документы преимущественно задают общие принципы и инструменты и требуют адаптации к институциональной структуре и особенностям государственного управления конкретной страны.

Проведенный анализ литературы показывает, что зарубежные исследования прошли путь от рассмотрения IT-аудита как технической проверки информационных систем к его пониманию как комплексного инструмента оценки управления информационными технологиями, цифровых рисков, зрелости цифровой среды и результативности использования информационных технологий. Современные исследования подтверждают возможность применения риск-ориентированного подхода и оценки зрелости IT-среды в публичном секторе. Вместе с тем значительная часть существующих работ посвящена корпоративному сектору либо отдельным направлениям IT-аудита – информационной безопасности, IT governance, внутреннему контролю и управлению рисками.

В казахстанской научной литературе сформирована основа для исследования цифровизации государственного аудита и использования информационных ресурсов, однако недостаточно разработан комплексный подход, объединяющий идентификацию объектов государственного IT-аудита, оценку цифровой зрелости, выявление и приоритизацию IT-рисков, оценку результативности цифровых проектов и после-

дующий мониторинг реализации аудиторских рекомендаций. Именно данный научно-методологический пробел обуславливает необходимость разработки концептуальной модели формирования системы государственного аудита информационных технологий, адаптированной к условиям государственного сектора Республики Казахстан.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДЫ

Методологическую основу исследования составили системный и риск-ориентированный подходы, позволяющие рассматривать государственный аудит информационных технологий как комплексную систему, включающую нормативное регулирование, объекты аудита, методическое обеспечение, кадровый потенциал и экспертно-аналитические процедуры.

В исследовании использованы системный и сравнительный анализ, контент-анализ нормативных правовых актов Республики Казахстан, анализ международных стандартов и методических документов в области IT-аудита, а также анализ материалов аудиторских заключений Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан за 2020–2025 годы. В качестве международной нормативно-методической базы рассмотрены ISSAI 5300, COBIT 2019, ISO/IEC 27001 и ISO/IEC 38500. Их анализ позволил определить основные направления оценки информационных систем, информационной безопасности, управления информационными технологиями (IT governance) и связанных с ними рисков.

Системный анализ применялся для определения взаимосвязи между элементами системы государственного IT-аудита и обоснования необходимости их объединения в единую организационно-методическую модель. Сравнительный анализ использовался для сопоставления подходов к IT-аудиту, представленных в научной литературе, международных стандартах и практике государственного аудита. Контент-анализ нормативных правовых актов был направлен на выявление положений, регулирующих цифровизацию государственного сектора, функционирование государственных информационных систем, государственный аудит и использование информационных ресурсов. Анализ аудиторских материалов позволил выявить характерные проблемы и недостатки, возникающие при оценке цифровизации и использования информационных технологий в государственном секторе Казахстана.

В целом исследование проводилось в четыре последовательных этапа.

На первом этапе были систематизированы теоретические подходы к пониманию IT-аудита и определены основные направления его развития такие как оценка информационных систем, информационной безопасности, управления информационными технологиями, управления IT-рисками и цифровой зрелости.

На втором этапе было проанализировано развитие цифровизации государственного сектора Республики Казахстан, включая расширение информационной инфраструктуры, развитие государственных информационных систем и изменение требований к управлению цифровыми ресурсами. На основе контент-анализа нормативно-правовых актов определены условия функционирования цифровой среды государственного сектора.

На третьем этапе проведен анализ практики государственного аудита цифровизации на основе материалов аудиторских заключений Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан за 2020–2025 годы. Анализ был направлен на изучение объектов аудита, используемых подходов, системных нарушений и проблем, связанных с эффективностью использования государственных информационных систем, цифровыми ресурсами, информационной безопасностью, управлением IT-рисками и результативностью цифровых проектов.

На четвертом этапе на основе проведенного исследования разработана авторская модель формирования системы государственного аудита информационных технологий. При построении модели учитывались необходимость идентификации объекта аудита, предварительной оценки его цифровой зрелости, выявления и приоритизации IT-рисков, проведения соответствующих аудиторских процедур, формирования рекомендаций и последующего мониторинга их исполнения.

Таким образом, примененная методология позволила объединить теоретический, нормативный и практический анализ и использовать его результаты для обоснования структуры и последовательности процедур предлагаемой модели государственного аудита информационных технологий.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Развитие информационных технологий государственного сектора Республики Казахстан представляет собой последовательный процесс цифровой трансформации государственного управления, охватывающий внедрение электронного правительства, развитие государственных информационных систем, цифровизацию государственных услуг, совершенствование цифровой инфраструктуры и переход к платформенной модели государственного управления. За последние два десятилетия Казахстан прошел путь от создания базовых элементов информатизации государственных органов до формирования комплексной цифровой экосистемы государственного управления. Данный процесс сопровождался трансформацией механизмов государственного управления, совершенствованием нормативно-правовой базы и рас-

ширением роли информационно-коммуникационных технологий в социально-экономическом развитии страны.

Основные этапы развития цифровизации государственного сектора Республики Казахстан представлены в таблице 1.

Таблица 1. Цифровизация государственного сектора в Республике Казахстан

Период	Нормативно-стратегическая основа	Основные результаты
2005–2007	Государственная программа формирования электронного правительства в Республике Казахстан (Указ Президента РК от 10 ноября 2004 года № 1471)	Запуск портала eGov.kz, внедрение электронной цифровой подписи, создание базовых государственных баз данных, развитие межведомственного электронного взаимодействия
2008–2010	Концепция развития электронного правительства Республики Казахстан на 2008–2010 годы	Увеличение количества электронных госуслуг, развитие сервисов электронного правительства, цифровизация взаимодействия государственных органов
2010–2014	Государственная программа развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан на 2010–2014 годы	Модернизация телекоммуникационной инфраструктуры, расширение использования информационных систем в деятельности государственных органов
2013–2020	Государственная программа «Информационный Казахстан – 2020» (Указ Президента РК от 8 января 2013 года № 464)	Развитие открытого правительства, автоматизация государственных услуг, расширение государственных цифровых ресурсов, развитие региональной цифровой инфраструктуры
2018–2022	Государственная программа «Цифровой Казахстан» (Постановление Правительства РК от 12 декабря 2017 года № 827)	Цифровые документы, eGov Mobile, проактивные государственные услуги, биометрическая идентификация, цифровизация отраслей экономики
2023–2029	Концепция развития цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы (Постановление Правительства РК от 28 марта 2023 года № 269)	GovTech, GovArch, цифровая архитектура электронного правительства, оптимизация государственных информационных систем, развитие data-driven government, внедрение искусственного интеллекта

Примечание. Составлено автором на основе нормативно-правовых документов Республики Казахстан в сфере цифровизации

Как показывает таблица 1, развитие цифровизации государственного управления в Казахстане носило последовательный характер и осуществлялось посредством реализации взаимосвязанных государственных программ и концептуальных документов. На начальном этапе основное внимание уделялось формированию базовой инфраструктуры электронного правительства, созданию государственных информационных ресурсов, развитию межведомственного электронного взаимодействия и расширению электронных государственных услуг. В последующем приоритеты государственной политики сместились в сторону комплексной цифровизации государственных процессов, развития цифровых сервисов и платформ, интеграции информационных систем и данных, а на современном этапе – к формированию платформенной модели государственного управления, развитию GovTech и GovArch, управлению на основе данных и внедрению технологий искусственного интеллекта.

Таким образом, эволюция цифровизации государственного сектора характеризуется переходом от информатизации отдельных процессов к формированию интегрированной цифровой среды государственного управления. Одновременно усложнение цифровой инфраструктуры, увеличение количества информационных систем, расширение межведомственной интеграции и внедрение новых технологий повышают требования к оценке эффективности, результативности, безопасности и устойчивости государственных цифровых ресурсов. Это формирует объективную необходимость дальнейшего развития государственного аудита информационных технологий как специализированного направления аудиторской деятельности.

К 2029 году стратегические ориентиры предусматривают дальнейшее развитие платформенной модели государственного управления, основанной на интеграции данных и информационных систем, развитии проактивных государственных услуг, цифровизации внутренних процессов и расширении при-

менения технологий искусственного интеллекта при принятии управленческих решений (Правительство Республики Казахстан, 2023).

Уровень цифрового развития Республики Казахстан получает подтверждение не только в рамках национальных показателей, но и в международных сравнительных оценках. Для характеристики цифровой трансформации государственного сектора целесообразно использовать международные индексы, позволяющие сопоставить уровень развития электронного правительства, онлайн-государственных услуг, телекоммуникационной инфраструктуры и кибербезопасности. Основные результаты Казахстана по данным показателей представлены в таблице 2.

Таблица 2. Позиции Республики Казахстан в международных индексах цифрового развития

Показатель	2020	2022	2024	Динамика
Индекс развития электронного правительства ООН (EGDI)	29 место	28 место	24 место	Улучшение на 5 позиций относительно 2020 г.
Индекс онлайн-услуг ООН (OSI)	13 место	8 место	10 место	Сохранение позиции в группе мировых лидеров
Индекс телекоммуникационной инфраструктуры ООН (TII)	-	64 место	41 место	Улучшение на 23 позиции
Значение EGDI	-	0,8628	0,9009	Переход к более высокому уровню
Глобальный индекс кибербезопасности ITU (GCI)	T2	-	T2	Сохранение категории Advanced

Примечание. Составлено автором на основе данных United Nations E-Government Survey 2024 и International Telecommunication Union Global Cybersecurity Index 2024.

Наиболее показательным международным индикатором уровня цифровизации государственного управления является Индекс развития электронного правительства ООН (E-Government Development Index, EGDI). Индекс комплексно характеризует состояние электронного правительства посредством оценки онлайн-услуг, телекоммуникационной инфраструктуры и человеческого капитала. Согласно UN E-Government Survey 2024, Республика Казахстан заняла 24-е место среди 193 стран мира, поднявшись с 28-го места в 2022 году. Значение EGDI составило 0,9009, что соответствует категории стран с очень высоким уровнем развития электронного правительства (Very High EGDI).

Особенно значимым для оценки цифровизации государственного управления является Индекс онлайн-услуг (Online Services Index, OSI). В 2024 году Казахстан занял 10-е место в мире со значением 0,9390. Данный результат характеризует высокий уровень развития цифровых государственных сервисов и каналов электронного взаимодействия государства с гражданами и бизнесом.

Существенная положительная динамика наблюдается и по Индексу телекоммуникационной инфраструктуры (Telecommunications Infrastructure Index, TII). В 2024 году Казахстан занял 41-е место, улучшив результат 2022 года на 23 позиции; значение индекса составило 0,9235. Это свидетельствует о дальнейшем развитии инфраструктурной основы цифрового государственного управления.

Дополнительным показателем зрелости цифровой среды выступает Глобальный индекс кибербезопасности (Global Cybersecurity Index, GCI) Международного союза электросвязи. В редакции 2024 года Казахстан отнесен ко второй категории – T2, Advancing, характеризующей высокий уровень институциональной и технической готовности государства в сфере кибербезопасности. При этом сильными сторонами Казахстана определены правовые и кооперационные меры, а направлениями дальнейшего развития – организационные меры и развитие потенциала.

Совокупность представленных показателей свидетельствует о существенном продвижении Республики Казахстан в области цифровизации государственного управления. При этом особенно высокие результаты наблюдаются именно по компонентам, непосредственно связанным с предоставлением государственных услуг и функционированием цифровой инфраструктуры. Казахстан входит в число лидирующих государств Центральной Азии по уровню развития электронного правительства: в рейтинге EGDI 2024 года он опережает Узбекистан (63-е место) и Кыргызстан (78-е место).

Вместе с тем высокие позиции в международных рейтингах характеризуют преимущественно результат цифрового развития на макроуровне, но не позволяют непосредственно оценить эффективность отдельных государственных информационных систем, качество управления IT-ресурсами, уровень IT-рисков, результативность государственных цифровых проектов и эффективность бюджетных расходов на их создание и сопровождение. Следовательно, высокие показатели цифровизации одновременно увели-

чивают сложность и масштаб цифровой инфраструктуры государственного сектора, что обуславливает необходимость развития специализированных механизмов государственного аудита информационных технологий.

Таким образом, международные оценки позволяют сделать вывод о переходе Республики Казахстан от преимущественно электронного предоставления государственных услуг к более сложной цифровой модели государственного управления, основанной на интеграции информационных систем, данных и цифровых сервисов. Однако уровень цифрового развития сам по себе не является достаточным показателем эффективности государственного управления информационными технологиями. Возникает необходимость оценивать не только наличие и доступность цифровых решений, но и их экономичность, результативность, безопасность, устойчивость и соответствие стратегическим целям государства. Именно данное обстоятельство формирует предпосылки для применения специализированного государственного IT-аудита.

По данным Архитектурного портала электронного правительства Республики Казахстан (govarch.kz), по состоянию на 04 сентября 2026 года в государственном секторе зарегистрировано 221 государственная информационная система, из которых 165 относятся к центральным государственным органам (ЦГО) и 56 – к местным исполнительным органам (МИО). Кроме того, в реестре представлены 8 интернет-ресурсов и 5 информационно-коммуникационных услуг.

Таблица 3. Структура государственных информационных систем Республики Казахстан

Показатель	ЦГО	МИО	Итого
Государственные информационные системы	165	56	221
Интернет-ресурсы	8	0	8
Информационно-коммуникационные услуги	4	1	5

Примечание. Составлено автором на основе данных Архитектурного портала электронного правительства Республики Казахстан (govarch.kz), по состоянию на 04 сентября 2026 года.

Представленные данные показывают, что современный этап цифровой трансформации государственного сектора Республики Казахстан характеризуется переходом от увеличения количества информационных систем к их оптимизации, консолидации и интеграции в единую цифровую инфраструктуру.

С 1 января 2026 года в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 9 декабря 2025 года № 1117 «О некоторых вопросах цифровизации в Республике Казахстан» введен мораторий на создание новых объектов информатизации государственных органов и субъектов квазигосударственного сектора вне информационно-коммуникационной платформы электронного правительства QazTech. Данное решение отражает усиление централизованного подхода к управлению государственными информационными ресурсами и ограничение дальнейшей фрагментации цифровой инфраструктуры.

Одновременно процессы консолидации уже затрагивают действующие информационные системы. Согласно данным Архитектурного портала, по состоянию на 20 октября 2025 года в центральных государственных органах функционировало 193 информационные системы, из которых 94, или 48,7 %, были определены для консолидации либо оптимизации. В результате реализации соответствующих мероприятий их целевое количество должно было составить 99 единиц.

Оптимизация информационных систем предусматривает вывод из эксплуатации устаревших решений, устранение функционального дублирования, консолидацию ведомственных систем и перенос отдельных функций на централизованные цифровые платформы. Ожидаемыми результатами таких преобразований являются снижение технологической фрагментации, повышение уровня межведомственной интеграции и более рациональное использование бюджетных ресурсов.

Для государственного IT-аудита данные процессы имеют принципиальное значение. Само по себе сокращение количества информационных систем не может рассматриваться как достаточный критерий эффективности цифровой трансформации. Аудиторская оценка должна охватывать обоснованность консолидации, функциональную полноту и совместимость объединяемых систем, качество интеграции данных, информационную безопасность, непрерывность предоставления государственных услуг, затраты на эксплуатацию и сопровождение, а также соответствие цифровых решений стратегическим целям государства.

В результате перехода от преимущественно ведомственной модели разработки и эксплуатации информационных систем к платформенной архитектуре изменяется и содержание государственного аудита информационных технологий. Объектом аудиторской оценки должна выступать не только отдельная информационная система, но и ее положение в общей цифровой архитектуре, взаимосвязь с другими системами, уровень цифровой зрелости, связанные с ней IT-риски, эффективность использования бюджетных ресурсов и результаты реализации цифровых решений.

Для более детальной характеристики государственного IT-ландшафта целесообразно рассмотреть распределение информационных систем по установленным классам с учетом их функциональной и технологической значимости. Данный аспект имеет особое значение для государственного IT-аудита, поскольку уровень значимости информационной системы может учитываться при определении приоритетов аудиторской оценки и связанных с ней IT-рисков. Распределение информационных систем по классам представлено в таблице 4.

Таблица 4. Распределение информационных систем по классам

Класс ИС	Количество	Характеристика
ИС 1 класса	41	К этому классу относятся центральные, платформообразующие и межведомственные государственные информационные системы, а также системы, признанные критически важными объектами (КВОИКИ).
ИС 2 класса	67	Ведомственные информационные системы министерств, комитетов и крупных квазигосударственных организаций
ИС 3 класса	186	Локальные, прикладные программы, изолированные базы данных или информационные системы местного исполнительного органа (акиматов, отдельных коммунальных служб)

Примечание. Составлено на основе данных архитектурного портала электронного правительства Республики Казахстан (govarch.kz), по состоянию на 04 сентября 2026 года.

Наибольшее количество среди представленных на Архитектурном портале информационных систем приходится на ИС 3 класса – 186 систем, что составляет около 63,3 % от общего количества систем, распределенных по классам. Это указывает на значительный объем локальных и прикладных цифровых решений в структуре государственного IT-ландшафта. Вместе с тем наличие 41 информационной системы 1 класса свидетельствует о значительном количестве цифровых объектов, обладающих повышенной функциональной и технологической значимостью.

Представленные данные свидетельствуют о формировании в Республике Казахстан масштабной цифровой инфраструктуры государственного сектора. По данным Архитектурного портала, в разрезе уровней государственного управления зарегистрирована 221 государственная информационная система, включая 165 систем ЦГО и 56 систем МИО. Одновременно распределение информационных систем по классам включает 294 позиции. Данное различие показателей требует учета при проведении государственного IT-аудита и указывает на необходимость обеспечения сопоставимости данных различных реестровых и классификационных представлений государственных цифровых активов.

Современный этап цифрового развития характеризуется переходом от преимущественного количественного расширения информационных систем к их консолидации, оптимизации и интеграции в единую цифровую экосистему государственного управления. Расширение цифровой инфраструктуры и объемов бюджетного финансирования в сфере информатизации обуславливают необходимость усиления государственного аудита эффективности использования государственных ресурсов. Государственный аудит в данной сфере осуществляется Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан и охватывает государственные органы, подведомственные организации, операторов государственных информационных систем и субъектов квазигосударственного сектора, реализующих цифровые проекты и осуществляющих эксплуатацию информационной инфраструктуры за счет бюджетных средств.

Результаты аудиторских мероприятий свидетельствуют о наличии ряда системных проблем в сфере управления государственными информационными технологиями. В частности, аудитом были выявлены расхождения в данных о количестве государственных информационных систем, что указывало на проблемы формирования единого подхода к учету государственных цифровых активов. Кроме того, установлены случаи, когда расходы на сопровождение отдельных государственных информационных систем существенно превышали затраты на их создание. Так, расходы на создание ряда информационных систем в период 2013–2021 годов составили 1,56 млрд тенге, тогда как расходы на их сопровождение достигли 8,32 млрд тенге, превысив первоначальные затраты более чем в пять раз (Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета, 2022).

Выявленные соотношения затрат свидетельствуют о необходимости оценки полного жизненного цикла государственных информационных систем, включая обоснованность их создания, стоимость эксплуатации и сопровождения, наличие функционального дублирования, эффективность использования и целесообразность дальнейшего финансирования.

В целом анализ материалов государственного аудита за 2020–2025 годы показывает, что цифровизация государственного сектора стала самостоятельным и значимым объектом внешнего государственного

аудита. При этом выявленные финансовые, организационные, технологические и ИТ-риски обуславливают необходимость дальнейшего совершенствования методологии аудита информационных технологий. Перспективным направлением является формирование комплексного подхода, сочетающего оценку цифровой зрелости информационных систем, идентификацию и оценку ИТ-рисков, анализ эффективности использования бюджетных ресурсов и оценку результатов цифровых проектов.

Проведенный в рамках настоящего исследования анализ перечней объектов государственного аудита, аудиторских заключений по вопросам информатизации, цифровой инфраструктуры и реализации государственных ИТ-проектов показал, что, несмотря на наличие отдельных аудиторских мероприятий в данной сфере, целостная система государственного аудита информационных технологий в Республике Казахстан пока не сформирована.

Действующая практика государственного аудита характеризуется фрагментарным использованием отдельных элементов ИТ-аудита в рамках аудита эффективности, аудита соответствия и контроля исполнения бюджетных программ. При этом не сформированы единые методические подходы к определению объектов ИТ-аудита, установлению критериев их оценки, идентификации и приоритизации ИТ-рисков, оценке цифровой зрелости и результативности государственных цифровых решений.

Выявленная ситуация обуславливает необходимость развития самостоятельного направления государственного ИТ-аудита, способного учитывать специфику цифровой среды государственного сектора. Такая необходимость определяется масштабами цифровизации государственного управления, ростом количества и сложности государственных информационных систем, значительными объемами бюджетного финансирования информатизации и необходимостью комплексной оценки результатов цифровых проектов.

Анализ действующей практики позволил выделить основные ограничения, сдерживающие развитие государственного аудита информационных технологий в Республике Казахстан: отсутствие специализированной методики проведения ИТ-аудита; недостаточную институциональную координацию участников аудиторского процесса; ограниченность кадровых компетенций в области цифрового аудита; отсутствие унифицированных подходов к оценке цифровой зрелости; недостаточную интеграцию риск-ориентированных процедур; а также необходимость адаптации международных подходов и стандартов ИТ-аудита к национальной системе государственного аудита.

Выявленные ограничения определяют необходимость формирования целостной организационно-методической модели государственного аудита информационных технологий, учитывающей особенности национальной системы государственного аудита, бюджетного процесса, цифрового государственного управления и функционирования государственных информационных систем.

С учетом выявленных проблем на рисунке 1 представлена разработанная модель формирования системы государственного аудита информационных технологий в Республике Казахстан. Модель рассматривает ИТ-аудит как самостоятельное направление государственного аудита, интегрированное в систему государственного финансового контроля и ориентированное на комплексную оценку эффективности использования государственных цифровых ресурсов, результативности ИТ-проектов, уровня цифровой зрелости объектов аудита и связанных с ними ИТ-рисков.

Концептуальная модель основана на системном, институциональном, процессном и риск-ориентированном подходах и включает шесть взаимосвязанных уровней, формирующих единую организационно-методическую основу функционирования государственного аудита информационных технологий.

Первый уровень (предпосылки формирования системы государственного ИТ-аудита) отражает факторы, обуславливающие необходимость развития данного направления: цифровизацию государственного управления, развитие электронного правительства и государственных цифровых платформ, увеличение бюджетных расходов на информатизацию, расширение и усложнение государственных информационных систем, а также усиление требований к информационной безопасности. Совокупность указанных факторов формирует объективную потребность в специализированном государственном ИТ-аудите.

Второй уровень (стратегическая цель системы) заключается в обеспечении комплексной и независимой оценки эффективности, результативности, безопасности и устойчивости цифровой среды государственного сектора. При этом оценке подлежат не только отдельные информационные системы и расходы на их создание и сопровождение, но и результаты цифровой трансформации, качество государственных цифровых услуг, эффективность реализации ИТ-проектов и уровень цифровой зрелости государственных органов.

Третий уровень (структурные элементы системы) включает шесть взаимосвязанных компонентов: нормативно-правовой, институциональный, методический, кадровый, объектный и аналитико-результативный. Их совокупность формирует правовую, организационную, кадровую и методическую основу функционирования государственного ИТ-аудита.

Четвертый уровень (механизм проведения государственного ИТ-аудита) предусматривает последовательное выполнение взаимосвязанных процедур: идентификацию и отбор объекта аудита, оценку его

цифровой зрелости, идентификацию и оценку IT-рисков, проведение аудиторских процедур, формирование рекомендаций и мониторинг их исполнения. Принципиальной особенностью предлагаемого механизма является последовательное сочетание оценки цифровой зрелости и риск-ориентированного анализа, что позволяет учитывать как текущее состояние цифровой среды объекта, так и потенциальные угрозы достижению поставленных целей.

Пятый уровень (оценка результативности IT-аудита) предусматривает использование совокупности качественных и количественных индикаторов, характеризующих исполнение аудиторских рекомендаций, динамику выявленных IT-рисков и нарушений, эффективность бюджетных расходов на цифровизацию, качество государственных цифровых услуг и изменение уровня цифровой зрелости объектов аудита.

Шестой уровень (стратегические результаты функционирования системы) выражается в повышении эффективности государственного управления, результативности бюджетных расходов на цифровизацию, устойчивости цифровой инфраструктуры, уровня информационной безопасности, прозрачности деятельности государственных органов и качества государственных цифровых услуг.

Научная новизна предложенной модели заключается в системном объединении организационных, методических, технологических и аналитических элементов государственного IT-аудита в единую концептуальную конструкцию. В отличие от фрагментарного применения отдельных IT-аудиторских процедур в рамках существующих видов государственного аудита, предлагаемая модель предусматривает самостоятельную последовательность формирования объекта аудита, оценки цифровой зрелости, идентификации и оценки IT-рисков, проведения аудиторских процедур, оценки результатов и последующего мониторинга. Это создает организационно-методическую основу для дальнейшей разработки практических инструментов государственного IT-аудита в Республике Казахстан.

ОБСУЖДЕНИЕ

Проведенное исследование показало, что темпы цифровизации государственного управления в Республике Казахстан опережают развитие специализированного организационно-методического обеспечения государственного IT-аудита. Расширение государственных информационных систем, цифровых платформ, объемов обрабатываемых данных и бюджетного финансирования информатизации приводит к усложнению объектов государственного аудита и расширению спектра связанных с ними технологических, информационных, организационных и финансовых рисков. В этих условиях традиционных подходов, ориентированных преимущественно на оценку законности, эффективности использования бюджетных средств и достижения установленных показателей, недостаточно для комплексной оценки цифровой среды государственного сектора.

Полученные результаты свидетельствуют о необходимости расширения предметной области государственного аудита за счет оценки не только расходов на создание и сопровождение информационных систем, но и их функциональной результативности, интеграции, информационной безопасности, управления данными, цифровой зрелости, устойчивости цифровых решений и способности обеспечивать достижение целей государственной цифровой трансформации. При этом выявленные в ходе исследования особенности государственного IT-ландшафта Республики Казахстан, включая необходимость оптимизации и консолидации информационных систем, дополнительно повышают значение оценки их жизненного цикла, взаимосвязанности и эффективности использования бюджетных ресурсов.

Данный вывод соответствует современному направлению исследований, в которых цифровая трансформация рассматривается как фактор изменения содержания и инструментов аудиторской деятельности. В частности, Pizzi et al. связывают развитие цифровой трансформации с изменением содержания внутреннего аудита, тогда как Anomah et al. акцентируют значение риск-ориентированного подхода при аудите IT-среды. Исследования в области IT governance также показывают необходимость оценки не только наличия информационных технологий и контрольных процедур, но и зрелости механизмов управления ими. Вместе с тем значительная часть существующих исследований ориентирована на корпоративные организации, что ограничивает возможность их непосредственного переноса в государственный сектор.

Для государственного сектора специфика IT-аудита определяется тем, что конечным результатом использования информационных технологий выступает не только организационная или финансовая эффективность, но и достижение общественно значимых результатов: повышение качества и доступности государственных услуг, обеспечение непрерывности цифровых сервисов, сохранность государственных данных и эффективное использование бюджетных средств. Поэтому адаптация международных подходов к условиям государственного управления должна учитывать институциональные особенности системы государственного аудита, бюджетного процесса и реализации государственных цифровых проектов.

В этом контексте предложенная концептуальная модель развивает существующие подходы за счет объединения нормативно-правового, институционального, методического, кадрового, объектного и аналитико-результативного компонентов в единую организационно-методическую конструкцию. Существенным отличием модели является включение оценки цифровой зрелости и идентификации IT-рисков в

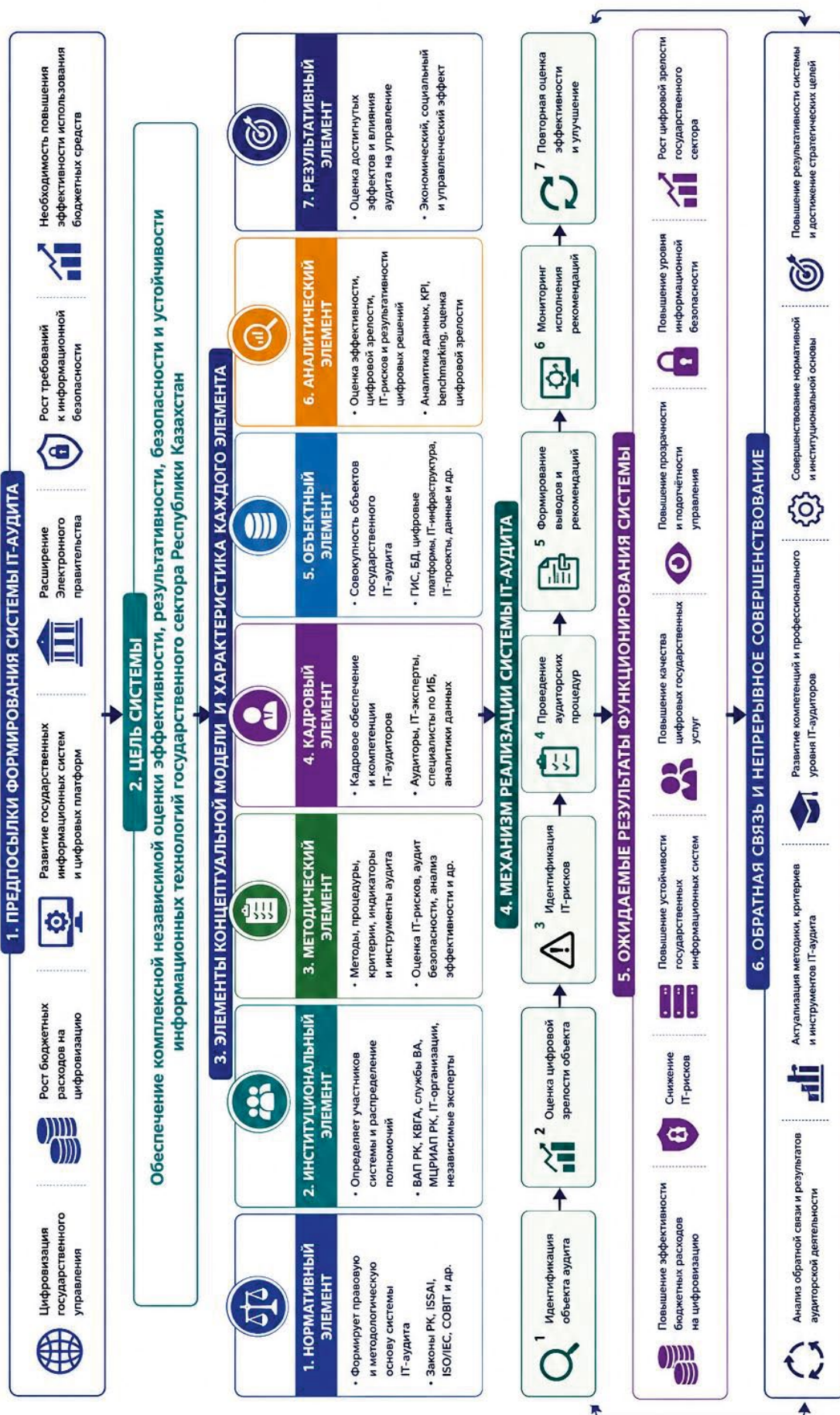

Рисунок 1. Концептуальная модель формирования системы аудита информационных технологий в государственном секторе Республики Казахстан

Примечание. Разработано автором на основе результатов исследования.

последовательность проведения государственного IT-аудита. Такой подход позволяет перейти от преимущественно фрагментарной проверки отдельных информационных систем и расходов на информатизацию к комплексной оценке состояния цифровой среды объекта аудита, потенциальных рисков и результатов использования цифровых ресурсов.

Риск-ориентированный компонент модели имеет особое значение для определения приоритетов государственного IT-аудита. IT-риски целесообразно рассматривать по основным направлениям: технологическому, информационно-безопасностному, финансовому, организационному и проектному. Их оценка должна учитывать вероятность возникновения и потенциальное воздействие риска на достижение целей цифрового проекта, непрерывность государственных услуг, безопасность данных и эффективность использования бюджетных ресурсов. В результате риск-ориентированный подход может использоваться не только непосредственно в ходе аудиторской проверки, но и на этапе формирования перечня и приоритизации объектов государственного IT-аудита.

Оценка цифровой зрелости в предлагаемой модели выполняет взаимодополняющую функцию. Она позволяет характеризовать текущее состояние цифровой среды объекта аудита с учетом развития информационных систем и их интеграции, управления данными, информационной безопасности, организационных и кадровых механизмов, управления IT-рисками и результатов реализации цифровых проектов. При этом в настоящем исследовании цифровая зрелость рассматривается как концептуальный аналитический компонент модели, тогда как конкретные шкалы, веса показателей и пороговые значения требуют отдельной эмпирической апробации.

Полученные результаты также позволяют выделить практическую значимость предлагаемого подхода. В условиях оптимизации и консолидации государственных информационных систем IT-аудит может использоваться для оценки обоснованности принимаемых решений о сохранении, объединении или прекращении эксплуатации отдельных систем, качества их интеграции, информационной безопасности, непрерывности предоставления цифровых услуг и эффективности расходов на протяжении всего жизненного цикла IT-решения. Такой подход расширяет возможности государственного аудита при оценке не только отдельных финансовых операций, но и результативности цифровых преобразований в целом.

Вместе с тем предложенная модель имеет концептуальный характер и на данном этапе не претендует на завершённую количественную методику проведения государственного IT-аудита. Исследование не включает эмпирическую апробацию модели на конкретных объектах аудита, статистическую проверку взаимосвязи между уровнем цифровой зрелости, IT-рисками и результативностью цифровых проектов, а также разработку универсальной системы весовых коэффициентов. Поэтому сформулированное в исследовании предположение о том, что интеграция оценки цифровой зрелости и риск-ориентированного анализа создает условия для повышения комплексности государственного IT-аудита, требует дальнейшей практической проверки.

Перспективными направлениями дальнейших исследований являются разработка системы количественных и качественных показателей цифровой зрелости государственных органов и информационных систем, формирование критериев идентификации и приоритизации IT-рисков, определение весовых коэффициентов и пороговых значений, а также апробация предложенной модели на конкретных государственных IT-проектах и информационных системах. Это позволит перейти от концептуальной модели к прикладной методике государственного IT-аудита, адаптированной к институциональным и нормативным условиям Республики Казахстан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенное исследование подтвердило необходимость формирования самостоятельной системы аудита информационных технологий в государственном секторе Республики Казахстан в условиях цифровой трансформации государственного управления. Установлено, что развитие государственных информационных систем, цифровых платформ и электронных государственных услуг существенно расширяет сферу государственного аудита и требует применения специализированных подходов к оценке эффективности, безопасности и результативности цифровых решений.

По результатам исследования выявлено, что действующая практика государственного аудита характеризуется фрагментарным использованием отдельных элементов IT-аудита в рамках аудита эффективности и аудита соответствия. При этом отсутствуют единые методические подходы к определению объектов государственного IT-аудита, оценке цифровой зрелости, идентификации IT-рисков и мониторингу результативности аудиторских рекомендаций в сфере цифровизации.

Научная новизна исследования заключается в разработке авторской концептуальной модели формирования системы государственного аудита информационных технологий, рассматривающей IT-аудит как самостоятельное направление государственного аудита и интегрирующей нормативно-правовые, институциональные, методические, кадровые, аналитические и объектные компоненты в единую систему оценки цифровой среды государственного сектора. Практическая значимость предложенной модели состоит в

возможности ее использования в качестве концептуальной основы для совершенствования методологии государственного IT-аудита, внедрения риск-ориентированного подхода, оценки цифровой зрелости объектов аудита и развития инструментов цифровой аналитики.

Результаты исследования могут быть использованы Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан, Комитетом внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан, службами внутреннего аудита государственных органов, а также при разработке нормативных и методических документов, направленных на совершенствование системы государственного аудита информационных технологий.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой методики проведения государственного IT-аудита, включая систему критериев и индикаторов оценки цифровой зрелости объектов государственного аудита, а также с адаптацией современных инструментов искусственного интеллекта и анализа данных к практике государственного аудита.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Anomah, S., Ayebofo, B., & Aduamoah, M. (2021). An audit risk model for IT audit ecosystems and digital transformation (DX) decision making. *EDPACS*, 64(2), 1–33. DOI: 10.1080/07366981.2021.1930643.
2. Pizzi, S., Venturelli, A., Variale, M., & Macario, G. P. (2021). Assessing the impacts of digital transformation on internal auditing: A bibliometric analysis. *Technology in Society*, 67, 101738. DOI: 10.1016/j.techsoc.2021.101738.
3. Dutta, A., Roy, R., & Seetharaman, P. (2022). An assimilation maturity model for IT governance and auditing. *Information & Management*, 59(1), 103569. DOI: 10.1016/j.im.2021.103569.
4. Naim, A. B., Wibawa, A. S., Yude, A. K., Akbar, B. K., Rahmadani, V. S., Shihab, M. R., & Ranti, B. (2022). Changes in IT governance and its impact on organizational business process: Case study at Indonesia Supreme Audit Institution (BPK). *Procedia Computer Science*, 197, 734–742. DOI: 10.1016/j.procs.2021.12.195.
5. Polizzi, S., & Scannella, E. (2023). Continuous auditing in public sector and central banks: A framework to tackle implementation challenges. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 31(1), 40–59. DOI: 10.1108/JFRC-02-2022-0011.
6. Alibekova, B., & Zhakhmetova, A. (2023). Use of information systems in state audit. *Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*, (1), 339–347. DOI: 10.32523/2789-4320-2023-1-339-347.
7. Volodina, T., & Grossi, G. (2024). Digital transformation in public sector auditing: Between hope and fear. *Public Management Review*, 27(5), 1444–1468. DOI: 10.1080/14719037.2024.2402346.
8. Wu, T.-H., Huang, S.-Y., Chiu, A.-A., & Yen, D. C. (2024). IT governance and IT controls: Analysis from an internal auditing perspective. *International Journal of Accounting Information Systems*, 52, 100663. DOI: 10.1016/j.accinf.2023.100663.
9. Yahya, M. R., Jalaluddin, & Batara, G. (2024). Current auditor expertise and future relevance of innovative audit technology: Evidence from Indonesia public sector auditor. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 46(4), 471–487. DOI: 10.1080/23276665.2024.2312139.
10. Wargadinata, E., Aly, E. S., & Alma'arif. (2022). Evaluation of Jakarta Province in information and technology management. *Jurnal Bina Praja*, 14(3), 453–464. DOI: 10.21787/jbp.14.2022.453-464.
11. Жаныбаева, З., Рахметова, А., & Нурланова, М. (2024). Проблемы эффективного использования информационных ресурсов в условиях цифровой экономики Казахстана. *Государственный аудит*, 63(2), 90–102. DOI: 10.55871/2072-9847-2024-63-2-90-102.
12. Рахметова, А., & Урмедилдаева, Г. (2024). Использование цифровых ресурсов в целях совершенствования системы внешнего государственного аудита: мировой опыт. *Государственный аудит*, 65(4), 208–219. DOI: 10.55871/2072-9847-2024-65-4-208-219.
13. Зейнельгадбин, А. А., & Тлебалдина, А. А. (2024). Комплексный подход к совершенствованию системы государственного аудита в Республике Казахстан. *Государственный аудит*, 64(3), 25–31. DOI: 10.55871/2072-9847-2024-64-3-25-31.
14. De Haes, S., & Van Grembergen, W. (2015). *Enterprise governance of information technology: Achieving strategic alignment and value*. Springer.
15. Hall, J. A. (2016). *Information technology auditing and assurance* (4th ed.). Cengage Learning.
16. Weill, P., & Ross, J. W. (2004). *IT governance: How top performers manage IT decision rights for superior results*. Harvard Business School Press.
17. Ross, J. W., Weill, P., & Robertson, D. C. (2006). *Enterprise architecture as strategy: Creating a foundation for business execution*. Harvard Business School Press.
18. ISACA. (2019). *COBIT 2019 framework: Governance and management objectives*. ISACA.
19. International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). (2022). *ISSAI 5300: Guidelines on IT audit*. INTOSAI.
20. INTOSAI Development Initiative (IDI). (2022). *WGITA–IDI handbook on IT audit for Supreme Audit Institutions*. INTOSAI Development Initiative.
21. United Nations. (2024). *United Nations E-Government Survey 2024: Accelerating digital transformation for sustainable development*. United Nations.

22. Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета. (2022). *Аудиторское заключение об итогах промежуточной оценки реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» и эффективности использования активов государства в сфере информатизации*. Нур-Султан.

23. Президент Республики Казахстан. (2004). Об утверждении Государственной программы формирования электронного правительства в Республике Казахстан на 2005–2007 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 10 ноября 2004 года № 1471. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

24. Правительство Республики Казахстан. (2008). О Концепции развития электронного правительства Республики Казахстан на 2008–2010 годы. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

25. Президент Республики Казахстан. (2010). О Государственной программе развития информационно-коммуникационных технологий в Республике Казахстан на 2010–2014 годы. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

26. Президент Республики Казахстан. (2013). Об утверждении Государственной программы «Информационный Казахстан – 2020»: Указ Президента Республики Казахстан от 8 января 2013 года № 464. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

27. Правительство Республики Казахстан. (2017). Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан»: Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

28. Правительство Республики Казахстан. (2023). Об утверждении Концепции развития цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет».

REFERENCES

1. Anomah, S., Ayebofo, B., & Aduamoah, M. (2021). An audit risk model for IT audit ecosystems and digital transformation (DX) decision making. *EDPACS*, 64(2), 1–33. <https://doi.org/10.1080/07366981.2021.1930643>
2. Pizzi, S., Venturelli, A., Variale, M., & Macario, G. P. (2021). Assessing the impacts of digital transformation on internal auditing: A bibliometric analysis. *Technology in Society*, 67, 101738. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101738>
3. Dutta, A., Roy, R., & Seetharaman, P. (2022). An assimilation maturity model for IT governance and auditing. *Information & Management*, 59(1), 103569. <https://doi.org/10.1016/j.im.2021.103569>
4. Naim, A. B., Wibawa, A. S., Yude, A. K., Akbar, B. K., Rahmadani, V. S., Shihab, M. R., & Ranti, B. (2022). Changes in IT governance and its impact on organizational business process: Case study at Indonesia Supreme Audit Institution (BPK). *Procedia Computer Science*, 197, 734–742. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.12.195>
5. Wargadinata, E., Aly, E. S., & Alma'arif. (2022). Evaluation of Jakarta Province in information and technology management. *Jurnal Bina Praja*, 14(3), 453–464. <https://doi.org/10.21787/jbp.14.2022.453-464>
6. Wu, T.-H., Huang, S.-Y., Chiu, A.-A., & Yen, D. C. (2024). IT governance and IT controls: Analysis from an internal auditing perspective. *International Journal of Accounting Information Systems*, 52, 100663. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2023.100663>
7. Alibekova, B., & Zhakhmetova, A. (2023). Use of information systems in state audit. *Economic Series of the Bulletin of L.N. Gumilyov ENU*, (1), 339–347. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-1-339-347>
8. Zhanybayeva, Z., Rakhmetova, A., & Nurlanova, M. (2024). Problemy effektivnogo ispolzovaniya informatsionnykh resursov v usloviyakh tsifrovoy ekonomiki Kazakhstana [Problems of effective use of information resources in the digital economy of Kazakhstan]. *Gosudarstvennyi audit*, 63(2), 90–102. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-63-2-90-102>
9. Rakhmetova, A., & Urmedildaeva, G. (2024). Ispolzovanie tsifrovyykh resursov v tselyakh sovershenstvovaniya sistemy vneshnego gosudarstvennogo audita: mirovoi opyt [Use of digital resources to improve the external public audit system: International experience]. *Gosudarstvennyi audit*, 65(4), 208–219. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-65-4-208-219>
10. Zeynelgadbina, A. A., & Tlebaldina, A. A. (2024). Kompleksnyi podkhod k sovershenstvovaniyu sistemy gosudarstvennogo audita v Respublike Kazakhstan [Comprehensive approach to improving the public audit system in the Republic of Kazakhstan]. *Gosudarstvennyi audit*, 64(3), 25–31. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-64-3-25-31>
11. Polizzi, S., & Scannella, E. (2023). Continuous auditing in the public sector and central banks: A framework to tackle implementation challenges. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 31(1), 40–59. <https://doi.org/10.1108/JFRC-02-2022-0011>
12. Volodina, T., & Grossi, G. (2024). Digital transformation in public sector auditing: Between hope and fear. *Public Management Review*, 27(5), 1444–1468. <https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2402346>
13. Yahya, M. R., Jalaluddin, & Batara, G. (2024). Current auditor expertise and future relevance of innovative audit technology: Evidence from Indonesia public sector auditor. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 46(4), 471–487. <https://doi.org/10.1080/23276665.2024.2312139>
14. De Haes, S., & Van Grembergen, W. (2015). *Enterprise governance of information technology: Achieving strategic alignment and value*. Springer.

15. Hall, J. A. (2016). *Information technology auditing and assurance* (4th ed.). Cengage Learning.
16. Weill, P., & Ross, J. W. (2004). *IT governance: How top performers manage IT decision rights for superior results*. Harvard Business School Press.
17. Ross, J. W., Weill, P., & Robertson, D. C. (2006). *Enterprise architecture as strategy: Creating a foundation for business execution*. Harvard Business School Press.
18. ISACA. (2019). *COBIT 2019 framework: Governance and management objectives*. ISACA.
19. International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). (2022). *ISSAI 5300: Guidelines on IT audit*. INTOSAI.
20. INTOSAI Development Initiative (IDI). (2022). *WGITA–IDI handbook on IT audit for Supreme Audit Institutions*. INTOSAI Development Initiative.
21. United Nations. (2024). *United Nations E-Government Survey 2024: Accelerating digital transformation for sustainable development*. United Nations.
22. Accounting Committee for Control over Execution of the Republican Budget. (2022). *Audit report on the results of the interim evaluation of the implementation of the State Program "Digital Kazakhstan" and the effectiveness of the use of state assets in the field of informatization*. Nur-Sultan.
23. President of the Republic of Kazakhstan. (2004). *On approval of the State Program for the formation of e-government in the Republic of Kazakhstan for 2005–2007: Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 1471 dated November 10, 2004*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.
24. Government of the Republic of Kazakhstan. (2008). *On the Concept for the development of e-government of the Republic of Kazakhstan for 2008–2010*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.
25. President of the Republic of Kazakhstan. (2010). *On the State Program for the Development of Information and Communication Technologies in the Republic of Kazakhstan for 2010–2014*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.
26. President of the Republic of Kazakhstan. (2013). *On approval of the State Program "Information Kazakhstan–2020": Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 464 dated January 8, 2013*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.
27. Government of the Republic of Kazakhstan. (2017). *On approval of the State Program "Digital Kazakhstan": Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 827 dated December 12, 2017*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.
28. Government of the Republic of Kazakhstan. (2023). *On approval of the Concept for the development of digital transformation, information and communication technologies industry and cybersecurity for 2023–2029*. Adilet Information and Legal System of Regulatory Legal Acts of the Republic of Kazakhstan.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТІ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ МОДЕЛІ

Үмбет М.*

докторант
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: murat.umbet@gmail.com
ORCID: 0009-0002-5945-1191

Сагиндыкова Г.

экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор
Қ. Құлажанов атындағы Қазақ технология
және бизнес университеті,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X

Мақыш С.

экономика ғылымдарының докторы, профессор
Esil University,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: makysh.s@esil.edu.kz
ORCID: 0000-0002-6748-4826

Аңдатпа

Мақала Қазақстан Республикасының мемлекеттік секторында мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформациялау жағдайында ақпараттық технологиялар аудиті жүйесін қалыптастырудың теориялық, әдіснамалық және практикалық аспектілерін зерттеуге арналған. Зерттеудің өзектілігі мемлекеттің цифрлық инфрақұрылымының қарқынды дамуымен, цифрландыру жобаларын қаржыландыру көлемінің артуымен және ақпараттық технологиялар саласындағы мемлекеттік ресурстарды тиімді пайдалануды қамтамасыз ету қажеттілігімен негізделеді.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасы мемлекеттік секторының ерекшеліктеріне бейімделген мемлекеттік ақпараттық технологиялар аудиті жүйесінің тұжырымдамалық моделін әзірлеу болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізін жүйелік, институционалдық және тәуекелге бағдарланған тәсілдер, салыстырмалы және жүйелік талдау әдістері, нормативтік-құқықтық актілерді, халықаралық стандарттарды және аудит материалдарын контент-талдау құрайды.

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқаруды цифрландырудың даму үрдістеріне талдау жасалып, мемлекеттік ақпараттық жүйелердің қазіргі жай-күйі мен ақпараттандыру саласындағы мемлекеттік аудит тәжірибесіне баға берілді. Мемлекеттік IT-аудиттің арнайы әдіснамасының болмауы, аудит объектілерінің цифрлық жетілу деңгейін бағалаудың жеткіліксіздігі және халықаралық стандарттарды ұлттық тәжірибеде қолданудың шектеулілігі сияқты негізгі мәселелер анықталды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы нормативтік-құқықтық, институционалдық, әдістемелік, кадрлық және талдамалық элементтердің интеграциясына негізделген ақпараттық технологиялар аудиті жүйесін қалыптастырудың авторлық тұжырымдамалық моделін әзірлеуде көрінеді.

Зерттеу нәтижелерінің практикалық маңыздылығы оларды мемлекеттік аудит әдіснамасын жетілдіруде және Қазақстан Республикасында цифрлық трансформация тиімділігін бақылау жүйесін дамытуда пайдалану мүмкіндігімен айқындалады.

Түйінді сөздер: мемлекеттік аудит; ақпараттық технологиялар аудиті; цифрлық трансформация; мемлекеттік ақпараттық жүйелер; мемлекеттік басқару; цифрландыру; IT-аудит.

A CONCEPTUAL MODEL FOR DEVELOPING THE STATE INFORMATION TECHNOLOGY AUDIT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Umbet M.*

Doctoral Student
L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: murat.umbet@gmail.com
ORCID: 0009-0002-5945-1191

Sagindykova G.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kazakh University of Technology and Business named
after K. Kulazhanov,
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X

Makysh S.

Doctor of Economics, Professor
Esil University,
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: makysh.s@esil.edu.kz
ORCID: 0000-0002-6748-4826

Abstract

The article is devoted to the study of theoretical, methodological and practical aspects of developing an information technology audit system in the public sector of the Republic of Kazakhstan under conditions of digital transformation of public administration. The relevance of the study is determined by the rapid development of the state's digital infrastructure, the growth of public expenditures on digitalization projects, and the need to ensure the efficient use of public resources in the field of information technology.

The purpose of the study is to develop a conceptual model for the formation of a public sector information technology audit system adapted to the specific features of the Republic of Kazakhstan. The methodological framework of the research is based on systemic, institutional and risk-oriented approaches, comparative and systemic analysis methods, as well as content analysis of legal acts, international standards and audit reports.

The study analyzes the development of digital government in the Republic of Kazakhstan and assesses the current state of government information systems and audit practices in the field of informatization. Key challenges were identified, including the absence of a specialized methodology for public IT audit, insufficient assessment of the digital maturity of audit entities, and the limited use of international standards in national practice. The scientific novelty of the study lies in the development of an original conceptual model for the formation of an information technology audit system based on the integration of regulatory, institutional, methodological, human resource, and analytical components.

The practical significance of the study lies in the possibility of using its results to improve public audit methodology and further develop the system for monitoring the effectiveness of digital transformation in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: state audit; information technology audit; digital transformation; government information systems; public administration; digitalization; IT audit.

Ертай Х.*

Экономика ғылымдарының магистрі
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан
e-mail: khuanbek@mail.ru
ORCID: 0009-0005-3905-457X

Букатов Е.

Phd, доцент
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды, Қазақстан
e-mail: bukatov.erik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0513-406X

Тапенова Г.

Phd, доцент
Қазтұтынуодағы Қарағанды Университеті,
Қарағанды, Қазақстан
e-mail: gulnur.tapenova_19@mail.ru
ORCID: 00000001-5139-3287

ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ САЛАСЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ: ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқару қазіргі кезеңде айрықша маңызға ие болып отыр, өйткені дәл осы сала арқылы мемлекеттің әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету, халықтың әлеуметтік осалдық деңгейін төмендету және қоғам тарапынан сенімді нығайту қабілеті айқын көрініс табады. Цифрлық трансформация үдерістерінің күшеюі әлеуметтік саясатты іске асырудың басқарушылық логикасы мен құралдарын елеулі түрде өзгертті. Соның нәтижесінде әлеуметтік қорғау біртіндеп қарапайым ресурстарды қайта бөлу тетігі ретінде емес, адресаттылыққа, ашықтыққа және нақты нәтижеге бағдарланған кешенді басқару жүйесі ретінде қарастырыла бастады. Бұл өзгеріс әлеуметтік саясаттың мазмұнын ғана емес, оның институционалдық негіздерін де қайта пайымдауды талап етеді.

Зерттеудің ғылыми қызығушылығы цифрлық технологиялардың әлеуметтік саладағы мемлекеттік басқаруға ықпалын талдауға шоғырланған. Атап айтқанда, цифрландыру институттық құрылымдардың өзгеруіне, басқарушылық шешімдер қабылдау үдерістерінің сипатына және мемлекет пен халық арасындағы өзара әрекеттесу формаларына жаңа серпін береді. Цифрлық шешімдердің кеңінен енгізілуі құқықтық реттеуге, ведомствоаралық үйлестіруге және әлеуметтік шаралардың тиімділігін бағалау жүйесіне қойылатын талаптарды күшейтеді. Осы тұрғыдан алғанда, дәстүрлі басқару тәсілдерін қайта қарау қажеттілігі объективті сипатқа ие болып отыр.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформация жағдайында кешенді түрде талдау және оның тиімділігін арттыру бағыттарын ғылыми тұрғыдан негіздеу болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы цифрландыруды әлеуметтік қызмет көрсету құралы ретінде емес, мемлекеттік басқарудың институционалдық архитектурасын өзгертетін фактор ретінде қарастыруында көрінеді. Жұмыста цифрлық платформалардың бюджет тәртібін нығайтудағы, жауапкершілікті қайта бөлудегі және шешім қабылдау дәлдігін арттырудағы рөлі негізделеді.

Түйін сөздер: атаулы әлеуметтік көмек; әлеуметтік саясат; әлеуметтік қорғау; цифрлық трансформация; мемлекеттік басқару; институционалдық даму; Қазақстан Республикасы

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау саласы мемлекеттік басқару жүйесінде айрықша орын алады, өйткені ол әлеуметтік тұрақтылық деңгейімен, азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімімен және әлеуметтік саясатты іске асыру сапасымен тікелей байланысты. Қазіргі жағдайда әлеуметтік қорғау жеке-жеке төлемдер мен жеңілдіктер жиынтығы ретінде емес, институционалдық үйлесімділікті, тұрақты үйлестіру тетіктерін және түпкі әлеуметтік нәтижелерге бағдарлануды талап ететін тұтас басқарушылық жүйе ретінде қарастырыла бастады. Дәл осы жағдай аталған саладағы мемлекеттік басқару мәселелеріне ғылыми қызығушылықтың артуына негіз болып отыр.

Зерттеудің өзектілігі әлеуметтік-экономикалық ортаның трансформациясымен және әлеуметтік тәуекелдер сипатының күрделенуімен айқындалады. Демографиялық өзгерістер, табыстардың саралануы, еңбек нарығындағы тұрақсыздық және халықтың жекелеген топтарының әлеуметтік осалдығының күшеюі әлеуметтік қорғау жүйесіне жаңа талаптар қояды. Мұндай жағдайда дәстүрлі басқару тәсілдері бейімделу қабілетінің шектеулілігін жиі көрсетеді, бұл әлеуметтік саланы басқарудың қағидаттары мен құралдарын қайта қараудың объективті қажеттілігін туындатады.

Халықты әлеуметтік қорғаудың дамуына мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформациялау үдерістері елеулі ықпал етуде. Электрондық сервистерді енгізу, ақпараттық жүйелерді ықпалдастыру және аналитикалық құралдарды пайдалану әлеуметтік қолдаудың адресаттылығын арттыруға, басқарушылық рәсімдердің ашықтығын қамтамасыз етуге және әлеуметтік бағдарламалардың тиімділігін көтеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар цифрландыру әмбебап шешім болып табылмайды және оны әлеуметтік саясат жүйесіне институционалдық тұрғыдан енгізу ғылыми негізделген тәсілді талап етеді.

Мемлекеттік саясаттың өзекті басымдықтары да аталған проблематиканың маңыздылығын айқындай түседі. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К. Тоқаевтың Жолдауында әлеуметтік әділеттілікті нығайту, мемлекеттік институттардың тиімділігін арттыру және әлеуметтік салада цифрлық шешімдерді белсенді пайдалану негізгі стратегиялық бағыттардың бірі ретінде белгіленген (2025). Бұл өз кезегінде цифрлық технологиялардың халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды қалай өзгертетінін және әлеуметтік саясаттың сапасына қандай әсер ететінін ғылыми тұрғыдан зерделеу қажеттігін күшейтеді.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы әлеуметтік қорғаудың басқарушылық өлшемін терең талдау қажеттілігімен байланысты. Ғылыми еңбектерде әлеуметтік қорғау көбінесе құқықтық немесе әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан қарастырылып, басқарушылық тиімділік пен институттардың цифрлық жетілу деңгейі жеткілікті деңгейде жүйеленбей жатады. Соның салдарынан жүйенің нормативтік тұрғыдан толық қалыптасуы мен оның нақты әлеуметтік нәтижелері арасында белгілі бір алшақтық пайда болады.

Ұсынылып отырған зерттеу осы алшақтықты еңсеруге бағытталған. Ол халықты әлеуметтік қорғауды сапалы басқарушылық шешімдерге, институционалдық үйлестіру деңгейіне және цифрлық құралдарды енгізу дәрежесіне тәуелді дамитын динамикалық басқару жүйесі ретінде қарастыруға негізделеді. Мұндай тәсіл цифрлық технологияларды қосалқы элемент ретінде емес, әлеуметтік саясатты жаңғыртудың құрылымдық факторы ретінде пайымдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты цифрлық трансформация процестерін ескере отырып, Қазақстан Республикасының Халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды кешенді талдау және осы саланы басқарудың тиімділігін арттыру бағыттарын негіздеу болып табылады. Қойылған мақсатты іске асыру әлеуметтік қорғаудың қолданыстағы моделінің институционалдық шектеулерін анықтауды және әлеуметтік саясаттың атаулылығы мен нәтижелілігін арттыруда цифрлық шешімдердің әлеуетін бағалауды көздейді.

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Зерттеудің әдіснамалық негізі халықты әлеуметтік қорғауды нормативтік-құқықтық, институционалдық және әлеуметтік-экономикалық үдерістер тоғысындағы күрделі басқарушылық жүйе ретінде түсінуге сүйене отырып қалыптастырылды. Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік қорғау жеке дара саясат саласы ретінде емес, мемлекеттік басқарудың жалпы архитектурасымен өзара байланыста дамитын кешенді жүйе ретінде қарастырылады. Зерттеуде қолданылған жүйелік тәсіл әлеуметтік қорғау тетіктерін оқшау күйде талдаумен шектелмей, оларды мемлекеттік басқарудың кең ауқымды құрылымдық контекстінде зерделеуге мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, құқықтық реттеу, институционалдық ұйымдасу және әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру практикасы арасындағы ішкі байланыстарды анықтауға жағдай жасайды әрі басқарушылық шешімдердің көпдеңгейлі сипатын ашуға ықпал етеді.

Зерттеудің әдістемелік құралдары ретінде құрылымдық-функционалдық талдау, салыстырмалы талдау және институционалдық талдаудың жекелеген элементтері қолданылды. Құрылымдық-функционалдық тәсіл әлеуметтік қорғау жүйесінің негізгі құрамдас бөліктерінің өзара әрекеттесу логикасын айқындауға бағытталды, ал салыстырмалы талдау ұлттық басқарушылық практикаларды шетелдік модельдермен салыстыру арқылы олардың ұқсастықтары мен ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар нормативтік-құқықтық актілер мен ғылыми жарияланымдарды талдау әдістері пайдаланылды, бұл зерттеу нәтижелерінің жүйелілігін қамтамасыз етіп, тұжырымдардың ғылыми тұрғыдан негізделу деңгейін арттыруға ықпал етті.

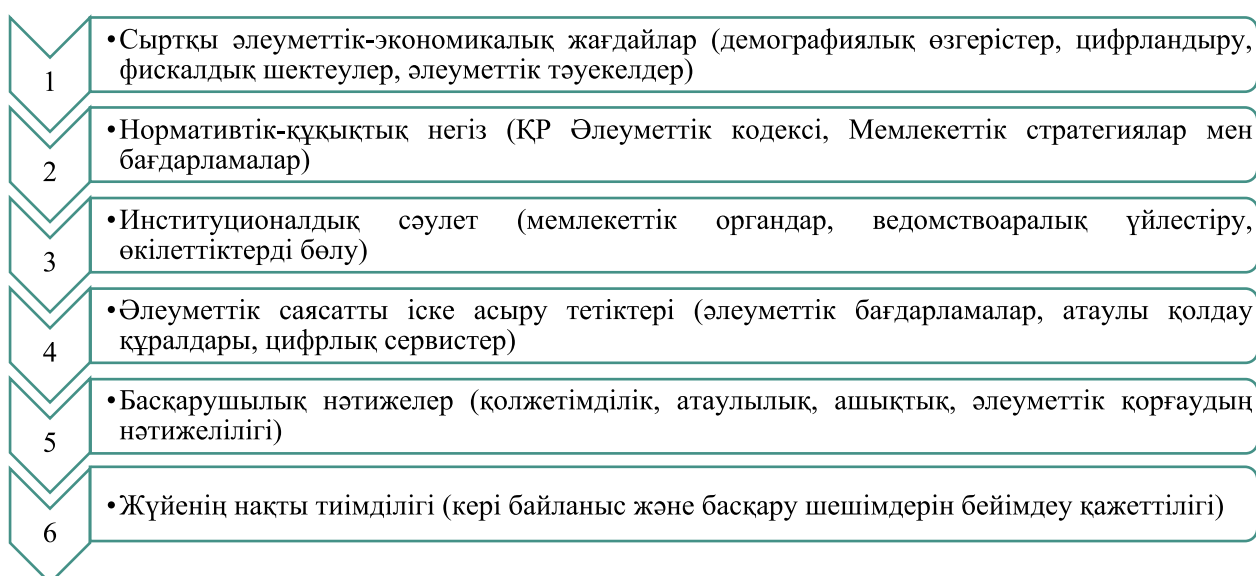
ӘДБИ ШОЛУ

Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау жүйесі соңғы онжылдықтар бойы басқарушылық міндеттердің біртіндеп күрделену логикасы аясында дамып келеді. Алғашқы кезеңдерде әлеуметтік тәуекелдерді өтеуге бағытталған бұл сала уақыт өте келе экономикалық, құқықтық және әлеуметтік мүдделер тоғысатын көпдеңгейлі мемлекеттік басқару жүйесінің айқын белгілерін иелене бастады. Әлеуметтік теңсіздіктің өсуі, демографиялық құрылымдағы өзгерістер және азаматтардың мемлекеттік саясатқа

қоятын талаптарының артуы жағдайында әлеуметтік қорғауды басқару сапасы мемлекеттің институционалдық кемелденуінің және қоғамдық дамудың тұрақтылығының маңызды индикаторы ретінде алға шығады (Қазақстан Республикасының халқын әлеуметтік қорғау тұжырымдамасы, 2021). Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік қорғау саласындағы басқарушылық шешімдердің мазмұны мен іске асырылу тетіктері ерекше мәнге ие.

Қалыптасқан логика әлеуметтік қорғауды өзара байланысы әлсіз жекелеген шаралардың жиынтығы ретінде емес, нормативтік-құқықтық негіздерді, институционалдық құрылымдарды және іске асыру механизмдерін біріктіретін тұтас басқарушылық жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Дәл осы контексте Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінің қабылдануы тек құқықтық нормаларды жүйелеу актісі ретінде емес, әлеуметтік саланы мемлекеттік реттеудің біртұтас архитектурасын қалыптастыруға бағытталған институционалдық қадам ретінде бағаланады. Кодекс (2023) әлеуметтік саясаттың ортақ қағидаттарын, басымдықтарын және басқару құралдарын айқындап, әлеуметтік қорғау жүйесінің құрылымдық негізін бекітті.

Төменде келтірілген сурет қарастырылып отырған пайымдаулардың тұжырымдамалық логикасын бейнелей отырып, формалды институционалдық толықтықтан әлеуметтік қорғауды басқарудың нақты тиімділігі мәселесіне өтуді айқындайды (1-сурет).

1 сурет. Ресми институционалдық толықтығынан әлеуметтік басқарудың нақты басқарушылық тиімділігі мәселесіне көшу тетігі

Ескерту: авторлық өңдеу

1-суретте негізгі тұжырымдар айқын түрде көрсетілген. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексін қоса алғанда, қалыптасқан нормативтік-құқықтық және институционалдық құрылым халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің базалық негізін қалыптастырады. Алайда мұндай құрылымның болуы басқарудың жоғары тиімділігіне өздігінен кепілдік бермейді. Әлеуметтік-экономикалық ортадағы өзгерістерді ескермеу және басқарушылық тетіктерді жүйелі түрде бейімдеп отырмау жағдайында институционалдық толықтық нақты әлеуметтік нәтижелерге жеткізбей қалуы мүмкін.

Ұзақ мерзімді даму стратегияларында әлеуметтік қорғау, әдетте, орнықты экономикалық өсім мен адами капиталды нығайту мақсаттарымен тығыз байланыста қарастырылады. «Қазақстан – 2050» (2012) стратегиясында әлеуметтік саясат қоғамдық тұрақтылықтың және экономикалық бәсекеге қабілеттіліктің негізі ретінде айқындалып, оның функционалдық шеңбері мемлекеттің ең төменгі әлеуметтік міндеттемелерімен шектелмейтіні атап көрсетіледі. Сонымен қатар, қолданыстағы басқарушылық механизмдердің осы стратегиялық бағдарларға қаншалықты сәйкес келетіні және өлшенетін әлеуметтік нәтижелерді қамтамасыз ету қабілеті бар ма деген мәселе туындайды. Бұл сұрақ әлеуметтік саясатты бағалауда формалды көрсеткіштермен шектелмеудің маңызын көрсетеді.

Соңғы жылдары мемлекеттік басқарудың логикасын елеулі түрде өзгерткен факторлардың бірі – цифрлық трансформация. «Цифрлық Қазақстан» (2017) мемлекеттік бағдарламасы әлеуметтік салада цифрлық шешімдерді енгізудің институционалдық және технологиялық алғышарттарын қалыптастырды. Атап айтқанда, үдерістерді автоматтандыру, деректер базаларын ықпалдастыру және электрондық сервистерді дамыту әлеуметтік қорғауды басқарудың жаңа мүмкіндіктерін ашты. Бұл ретте цифрландыру қосалқы

құрал ретінде емес, әлеуметтік қорғау саласындағы басқарушылық құрылымдардың өзгеруіне ықпал ететін әлеуетті құрылымдық фактор ретінде көрініс табады.

Қазіргі саяси басымдықтар да осы бағыттың өзектілігін күшейте түседі. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауында (Тоқаев, 2025) әлеуметтік әділетті және тиімді әлеуметтік саясат моделін қалыптастырудың маңыздылығы, сондай-ақ цифрлық шешімдер мен ашық басқарушылық рәсімдерге сүйену қажеттілігі айқын атап өтілген. Осылайша цифрлық трансформация мемлекеттік басқаруды жаңғыртудың және әлеуметтік институттарға деген қоғамдық сенімді арттырудың кең ауқымды міндеттерінің құрамдас бөлігіне айналады.

Қазақстандық авторлардың ғылыми зерттеулері халықты әлеуметтік қорғауды мемлекеттік басқару мәселелеріне қатысты көзқарастар эволюциясын тереңірек ашуға мүмкіндік береді әрі осы саланың негізгі проблемалық тұстарын айқындайды. Мәселен, Ұ.Б. Алтынқоповтың (2022) мемлекеттік қызметшілердің әлеуметтік қорғалу жүйесін жетілдіруге арналған еңбегінде әлеуметтік қорғау кадрлық саясатпен және мемлекеттік қызметтің орнықтылығымен тығыз байланысты институционалдық тұрғыдан қалыптасқан тетік ретінде қарастырылады. Автор әлеуметтік қорғаудың тиімділігі нормативтік шешімдер мен басқарушылық рәсімдердің өзара үйлесімділігіне, сондай-ақ мемлекеттің жекелеген кәсіби топтар үшін ұзақ мерзімді әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз ету қабілетіне тікелей тәуелді екенін атап көрсетеді.

Мәселені өзге зерттеушілік қырынан Ж.Ж. Давлетбаева (2021) талдайды. Оның еңбегінде әлеуметтік қорғау орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың функциялары тоғысатын көпдеңгейлі жүйе ретінде сипатталады. Сонымен бірге басқару деңгейлері арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі әлеуметтік қолдаудың адресаттылығын төмендетіп, саясаттың халықтың нақты қажеттіліктеріне бағдарлануын әлсірететіні көрсетіледі. Бұл тұжырым басқарушылық үйлесімсіздікті әлеуметтік қорғау жүйесінің институционалдық осалдығының негізгі факторларының бірі ретінде қарастыруға негіз береді.

Осыған ұқсас проблематика А.Н. Оспанова, Е.Б. Ахметов және М.К. Журунова (2020) авторлығымен дайындалған ұжымдық еңбекте де көрініс табады, онда Қазақстандағы мемлекеттік басқару жүйесін жетілдірудің жалпы мәселелері талданады. Зерттеушілер басқарушылық функциялардың бытыраңқылығы мен ведомствоаралық өзара іс-қимылдың шектеулілігіне назар аударады, бұл әсіресе әлеуметтік салада айқын сезіледі. Авторлардың пікірінше, басқарудың тұтас контурының болмауы нормативтік база формалды түрде қалыптасқан жағдайда да тұрақты әлеуметтік нәтижелерге қол жеткізуге кедергі келтіреді. Бұл тұжырым әлеуметтік қорғауды басқаруда құрылымдық үйлесімділіктің маңызын тағы бір мәрте дәлелдейді.

Халықты әлеуметтік қорғаудың институционалдық қырлары М.Н. Абдыкаликованың (2019) зерттеуінде тереңірек ашылады. Автор әлеуметтік қорғауды құқықтық нормалардың, ұйымдастырушылық құрылымдардың және мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелерін іске асыру тетіктерінің жиынтығына негізделген жүйе ретінде сипаттайды. Сонымен қатар институционалдық тұрғыдан толық қалыптасқан құрылымның өзі басқарушылық тиімділікті автоматты түрде қамтамасыз етпейтіні атап өтіледі. Егер қабылданатын шешімдер әлеуметтік-экономикалық үдерістердің динамикасына бейімделмесе, жүйенің әлеуеті толық іске аспайды. Бұл тұжырым қазіргі әлеуметтік саясаттағы трансформациялар жағдайында ерекше өзектілікке ие.

Әлеуметтік қорғаудың нәтижелілігі мәселесі қазақстандық өңірлік ғылыми ұжымдардың еңбектерінде де дамытылған. Ақтөбе қаласындағы А. Жұбанов атындағы университет ғалымдарының зерттеуінде (2022) әлеуметтік саясаттың тиімділігі мен нәтижелілігін бағалау мәселелеріне басымдық беріледі. Авторлар мемлекеттік басқару практикасында әлеуметтік бағдарламаларды іске асыруда формалды тәсілдердің жиі басым болатынын, ал түпкі әлеуметтік әсерлерді өлшеу тетіктерінің жеткілікті дамымағанын атап көрсетеді. Осы арқылы сандық көрсеткіштерге негізделген бағалаудан сапалық әлеуметтік нәтижелерді бағалауға көшу қажеттілігі негізделеді.

Шетелдік тәжірибеге сүйену зерттеудің түсіндіру көкжиегін кеңейтеді және ұлттық практикада байқалған құбылыстарды өзгеше перспективадан қарастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, Fay Henman (2022) еңбектерінде әлеуметтік саясаттың цифрлық эволюциясы технологиялардың тек қызмет көрсетуді жеделдетумен шектелмейтінін дәлелдейді. Олар басқару логикасын, жауапкершілік конфигурациясын және институттар арасындағы байланыс тәсілдерін қайта құрады. Тиімділік, автордың пайымынша, қаржы көлемінен гөрі деректерді пайдалану мәдениетіне және шешім қабылдау контурларының үйлесімділігіне тәуелді. Осы ұстаным әлеуметтік қорғауды басқарушылық архитектура тұрғысынан түсіндіруге негіз қалайды.

Ұқсас бағыттағы қорытындылар Phuong Nguyen (2023) зерттеуінде көрініс табады. Мұнда цифрлық құралдардың енгізілуі алушыларды іріктеуді формализациялап қана қоймай, мемлекеттік аппараттың әрекет ету тәртібін жаңаша қалыптастыратыны атап өтіледі. Технология бақылаудың жаңа режимін тудырады. Соның нәтижесінде қолдау неғұрлым нысаналы сипат алып, басқару дәлдігі артады. Бұл ойлар қазақстандық материалдар негізінде алынған тұжырымдармен мазмұндық тұрғыдан үндеседі.

Цифрлық трансформацияның әлеуметтік инклюзияға ықпалын Djatmiko G.H., Prasetyo K.B. (Amsterdam, 2024) тереңірек пайымдайды. Автор электрондық платформаларды мемлекет пен азамат арасындағы қатынасты сүзгіден өткізетін күрделі әлеуметтік механизм ретінде сипаттайды. Бір жағынан, олар мүмкіндіктерді

кеңейтеді. Екінші жағынан, жаңа тосқауылдар қалыптастыруы ықтимал. Сондықтан тиімді басқару технологияны енгізумен ғана шектелмей, пайдаланушылардың нақты әлеуетін ескеруді талап етеді.

Азаматтардың цифрлық әлеуметтік қызметтерді қабылдауын Sara Hofmann (Bristol, 2023) зерттеуі ерекше ракурстан ашады. Оның пайымдауынша, шешімнің автоматтандырылуы жеткіліксіз; маңыздысы – процедуралардың айқындығы мен әділетті қабылдануы. Егер алгоритмдердің логикасы түсінікті болса, сенім күшейеді. Керісінше жағдайда цифрлық орта жаңа бюрократиялық кедергіге айналуы мүмкін. Осы тұжырым басқарушылық жауапкершіліктің мазмұнын қайта бағалауға жетелейді.

Халықаралық зерттеулер ұлттық және өңірлік көзқарастарды толықтыра отырып, әлеуметтік қорғауды талдаудың неғұрлым әмбебап әдіснамалық негізін қалыптастырады. S. McClanahan, S. Kidd және A. Barrantes (New York, 2023) дайындаған баяндамада әлеуметтік қорғау институционалдық үйлесімділікке, үдерістерді цифрландыруға және дамыған мониторинг тетіктеріне сүйенетін басқарылатын жүйе ретінде сипатталады. Ал R. Chirchir, S. Kidd және D. Hillson (London, 2022) еңбегінде әлеуметтік қызметтерді жеткізудегі инновацияларға, соның ішінде цифрлық платформалар мен әлеуметтік тәуекелдерді бағалауға арналған аналитикалық құралдарды қолдануға ерекше назар аударылады.

International Labour Organization. World Social Protection Report (2024) баяндамасында әмбебап әлеуметтік қорғау жаһандық тұрақсыздық жағдайында адами қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі элементі ретінде айқындалады. Сонымен бірге әлеуметтік қорғау жүйелерінің тиімділігі мемлекеттік институттардың басқару сапасымен және цифрлық жетілу деңгейімен тікелей байланыстырылған. Ұқсас тұжырымдар International Social Security Association (2023) ұсынымдарында да көрініс табады, онда цифрлық технологиялар әлеуметтік қорғауды басқарудың қазіргі заманғы моделінің құрылымдық негізі ретінде қарастырылады.

Ғылыми жарияланымдардың ауқымы кеңейгенімен, қолданыстағы зерттеулердің басым бөлігінде әлеуметтік қорғауды цифрландыру көбіне қызметтердің қолжетімділігін арттырудың және жәрдем көрсету рәсімдерін жеңілдетудің құралы ретінде түсіндіріледі. Алайда цифрлық платформаларды енгізудің басқарушылық салдары, соның ішінде бюджеттік бақылаудың қайта құрылуы, алушыларды іріктеудің алгоритмденуі және институттар арасындағы жауапкершіліктің жаңаша бөлінуі жеткілікті деңгейде теориялық жүйеге түсірілмей отыр. Осылайша технологиялық прогресс пен оның мемлекеттік басқару архитектурасына ықпалын пайымдау арасында айқын алшақтық қалыптасады. Ұсынылып отырған зерттеу дәл осы олқылықтың орнын толтыруға бағытталады және цифрландыруды басқару жүйесінің құрамдас, құрылымдық факторы ретінде қарастырады.

НӘТИЖЕЛЕР

Зерттеу нәтижелерін талдауды әлеуметтік қорғаудың бюджеттік параметрлерін қарастырудан бастау орынды, өйткені дәл осы көрсеткіштер мемлекеттің әлеуметтік тәуекелдерді қайта бөлу үдерісіне қатысу ауқымын айқын көрсетеді. Қазақстан Республикасында 2021–2025 жылдар аралығында әлеуметтік көмекке бағытталған қаржыландыру негізгі бағыттар бойынша салыстырмалы түрде тұрақты сипат алып, сонымен қатар шығыстар құрылымы мен оларды бөлу логикасында елеулі өзгерістер орын алғанын аңғартады.

1-кестеде бес жылдық кезеңдегі халықты әлеуметтік қолдаудың негізгі санаттары бойынша бөлінген қаражаттың жинақталған деректері келтірілген.

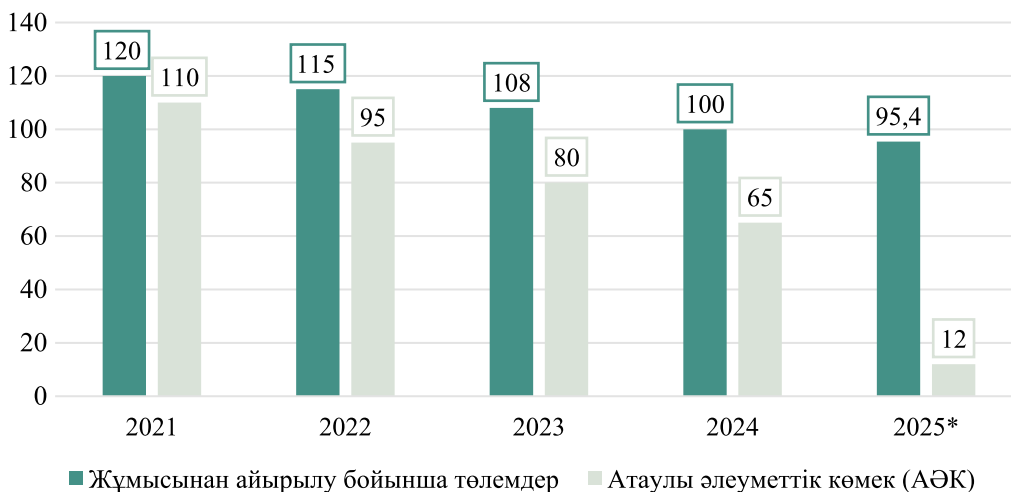
1 кесте. Санаттар бойынша әлеуметтік көмекке бөлінген қаражат көлемі (2021–2025 жж.)

Жыл	Жұмысынан айырылу бойынша төлемдер, млрд. теңге	Атаулы әлеуметтік көмек (АӘК), млрд. теңге	Балалары бар отбасылар, млрд. теңге
2021	120	110	1.400
2022	115	95	1.500
2023	108	80	1.550
2024	100	65	1.600
2025	95,4	12,0	1.726

Дерек көзі: (Informburo.kz, 2026; Mail.kz, 2026) дерек көздері негізінде авторлар құрастырған

Берілген деректер әлеуметтік төлемдер көлемінің өзгеруімен қатар басқарушылық логиканың да трансформацияланғанын көрсетеді. Қамтудың қысқаруы әлеуметтік тұрақсыздықтың өсуіне әкелмеген жағдайда, бұл цифрлық сүзгілердің дәлдігін және ресурстарды бағыттаудың тиімділігін білдіреді. Демек, басты нәтиже шығындардың азаюы емес, шешімдердің сапасының артуы болып табылады.

Ұсынылған деректер бірнеше маңызды тенденцияларды тіркеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар динамиканы көруге мүмкіндік береді (2-сурет).

2 сурет. Мемлекеттің әлеуметтік төлемдерінің динамикасы, млрд.тг.

Дерек көзі: (Informburo.kz, 2026; Mail.kz, 2026) дерек көздері негізінде авторлар құрастырған

Біріншіден, жұмысынан айырылуына байланысты төлемдер 2021–2025 жылдар аралығында номиналдық көлемнің біртіндеп төмендеуін көрсетеді. Алайда бұл үрдісті әлеуметтік қолдаудың қысқаруы ретінде біржақты түсіндіруге болмайды. Керісінше, аталған динамика басқарушылық тәсілдің өзгеруін білдіреді: төлем мерзімдерінің қысқаруы, қол жеткізу талаптарының қатаюы және жұмыспен қамтуды бақылаудың цифрлық құралдарының белсенді енгізілуі. Басқаша айтқанда, төлемдер көлемінің азаюы өтемақылық модельден неғұрлым селективті әрі басқаруға икемді қолдау жүйесіне көшуімен қатар жүруде.

Екіншіден, атаулы әлеуметтік көмек (АӘК/АСП) бюджеттік қаржыландырудың ең айқын қысқаруын көрсетеді. Егер 2021 жылы бұл бағыттағы шығыстар 110 млрд теңгеден асса, 2025 жылға қарай олардың көлемі 10–12 млрд теңге деңгейіне дейін төмендеді. Мұндай өзгерісті мемлекеттің әлеуметтік әлсіз топтарды қолдаудан бас тартуы ретінде бағалау қисынсыз. Керісінше, бұл үрдіс көмектің адресаттылығын түбегейлі күшейтуді, формалды алушылар санын азайтуды және үй шаруашылықтарының табысын цифрлық верификациялау тетіктеріне көшуді аңғартады. Осы тұрғыдан алғанда, АӘК шығыстар көлемінің көрсеткіші емес, цифрлық басқару сапасының индикаторына айналады.

Үшіншіден, балаларымен бірге отбасыларды қолдау әлеуметтік саясаттың ең ірі қаржылық бағыты болып қала береді. Зерттеліп отырған кезең ішінде бұл бағыттағы қаржыландыру тұрақты өсіп, 2025 жылы 1 726,6 млрд теңгеге жетті, әрі қаражат шамамен тең дәрежеде бюджеттік және сақтандыру көздері арасында бөлінді. Мұндай құрылым мемлекеттік бюджет пен әлеуметтік сақтандыру жүйесі өзара толықтыратын аралас әлеуметтік қорғау моделінің қалыптасуын көрсетеді.

Жалпы алғанда, 2-суреттің талдауы 2021–2025 жылдар аралығында Қазақстанның әлеуметтік саясаты әмбебап әрі шығынды құралдардан басқаруға икемді, цифрлық тұрғыдан нығайтылған модельге қарай бет бұрғанын көрсетеді. Бұл жағдайда шешуші рөлді шығыстардың абсолюттік көлемі емес, олардың нақты нәтижелілігі атқарады.

Сонымен бірге қаржылық көрсеткіштер әлеуметтік қолдау шараларымен қамтылған халық саны туралы деректермен ұштасқанда ғана толық аналитикалық мәнге ие болады. 2-кестеде негізгі санаттар бойынша әлеуметтік көмек алушылардың саны жөніндегі мәліметтер келтірілген.

2 кесте. Санаттар бойынша әлеуметтік көмек алушылардың саны (2021–2025 жж.)

Жыл	Жұмысынан айырылу бойынша төлемдерді алғандар, адам.	АӘК алғандар, адам	Балалары бар отбасылар (белсенді алушылар)
2021	400 000	830 000	1,6 млн отбасы
2022	380 000	700 000	1,7 млн отбасы
2023	350 000	500 000	1,8 млн отбасы
2024	300 000	350 000	1,9 млн отбасы
2025	331 700	242 400	2,0 млн отбасы

Дерек көзі: (Informburo.kz, 2026; Mail.kz, 2026) дерек көздері негізінде авторлар құрастырған

2-кестенің деректері қаржыландыруды талдау негізінде жасалған қорытындыларды растайды (3-сурет).

3-сурет. Мемлекеттің әлеуметтік төлемдерді алу динамикасы, адам

Дерек көзі: (Infotburo.kz, 2026; Mail.kz, 2026) дерек көздері негізінде авторлар құрастырған

Жұмысынан айырылуына байланысты төлем алушылардың санының кезең-кезеңімен қысқаруы қол жеткізу сүзгілерінің қатаюын және жұмыспен қамтылу мәртебесін бақылауда цифрлық тетіктердің рөлінің артқанын көрсетеді. Бұл үрдіс әлеуметтік қолдаудың әлсіреуін емес, керісінше, басқарудың институционалдық қайта бапталуын аңғартады. 2025 жылға қатысты әртүрлі дереккөздерде ұсынылған мәндер диапазоны статистикалық есептің цифрлық трансформация жағдайында өтпелі сипатқа ие екенін айғақтайды. Мұндай алшақтық деректерді жинау мен өңдеудің жаңа цифрлық форматтарына көшу кезеңінде қалыпты құбылыс ретінде бағалануы тиіс.

Атаулы әлеуметтік көмектің динамикасы ерекше назар аударуға тұрарлық. 2021 жылы шамамен 830 мың адамды қамтыған алушылар санының 2025 жылға қарай 230–240 мың адам деңгейіне дейін қысқаруы әлеуметтік осалдықтың өздігінен азаюын білдірмейді. Бұл, ең алдымен, мұқтаждық өлшемдерінің қайта қаралуымен және оларды анықтаудың жаңа тәсілдерінің енгізілуімен байланысты. Табыс, мүлік және отбасы құрамы туралы деректердің цифрлық интеграциясы бұрынғы формалды талаптарға сәйкес келетін, алайда жаңартылған шарттарға жауап бермейтін алушылардың елеулі бөлігін жүйеден шығаруға мүмкіндік берді. Осылайша, атаулы әлеуметтік көмек нақты әлеуметтік қажеттілікті дәл айқындауға бағытталған басқарушылық құралға айналды.

Сонымен қатар балаларымен бірге отбасыларға көрсетілетін қолдау мүлдем өзге динамиканы көрсетеді. Бұл санат бойынша белсенді алушылар саны жыл сайын тұрақты түрде өсіп, 2025 жылы шамамен 2 млн отбасына жетті. Мұндай үрдіс демографиялық қолдаудың стратегиялық сипатын айқын көрсетеді және әлеуметтік саясаттың ұзақ мерзімді мақсаттарға бағдарланғанын дәлелдейді. Нәтижесінде, дәл осы әлеуметтік топ мемлекеттің әлеуметтік саясатының орталық объектісіне айналып отыр.

1 және 2-кестелердің жиынтық талдауы принципті маңызды қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жекелеген әлеуметтік көмек түрлері бойынша қаржыландыру көлемі мен алушылар санының қысқаруы әлеуметтік функциялардың тарылуын емес, керісінше, басқарудың тиімділігінің артуын білдіреді. Бұл жағдай зерттеуде ұсынылған гипотезаның эмпирикалық тұрғыдан негізделгенін көрсетеді және цифрлық трансформацияның басқарушылық әлеуетін растайды.

Цифрлық құралдар, ең алдымен мобильді қосымшалар мен ықпалдастырылған мемлекеттік платформалар, әлеуметтік қорғау жүйесінде сапалы өзгерістерге жол ашты. Атап айтқанда, қызметтерді тағайындауда өтініштік қағидаттан проактивті форматқа көшу жүзеге асты; жаппай төлемдерден нақты мақсатты шараларға басымдық берілді; формалды қамтудан өлшенетін әлеуметтік нәтижелерге бағдар күшейді.

Осылайша, зерттеу нәтижелері 2021–2025 жылдар аралығында Қазақстандағы әлеуметтік қорғау жүйесінің сандық кеңею моделінен басқарылатын әлеуметтік тиімділік моделіне қарай эволюцияланғанын көрсетеді. Бұл үдерісте цифрлық трансформация қосалқы элемент ретінде емес, мемлекеттік басқаруды жаңғыртудың құрылымдық және жүйеқұраушы факторы ретінде айқын көрініс табады.

Цифрлық инфрақұрылым әлеуметтік төлемдерді басқару жүйесінде қаржылық бақылаудың сапалы жаңа моделін қалыптастырады. Бюджет қаражатының қозғалысы деректерді автоматты тексерумен қатар

жүреді, ал әрбір тағайындау цифрлық іздер арқылы қадағаланады. Мемлекеттік ақпараттық жүйелердің біріктірілуі табыс, мүлік және жұмыспен қамту туралы мәліметтерді салыстыруға мүмкіндік беріп, сәйкессіздіктерді ерте кезеңде анықтауды қамтамасыз етеді. Нәтижесінде бақылау кейінгі аудит нысанынан ағымдағы басқарудың құрамдас бөлігіне айналады.

Осындай тәсіл тәуекелге бағдарланған аудит элементтерін енгізуге жағдай жасайды. Жүйе ықтимал бұзушылықтарды автоматты түрде белгілеу арқылы ресурстарды жоғары қауіп аймақтарына шоғырландыруға мүмкіндік береді. Бұл бюджет қаражатын пайдаланудың тиімділігін арттырып, әлеуметтік саясаттың ашықтығын күшейтеді.

ТАЛҚЫЛАУ

Жалпы алғанда, қарастырылған ғылыми зерттеулер мен алынған эмпирикалық нәтижелер халықты әлеуметтік қорғауды тұрақты институционалдық және технологиялық қысым жағдайында қызмет ететін, мемлекеттік басқарудың динамикалық әрі көпқабатты жүйесі ретінде пайымдауға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан әлеуметтік саясат бюджеттік ресурстарды қайта бөлу саласы болудан біртіндеп алыстап, басқарушылық кеңістікке айналып отыр, мұнда шешуші рөлді ұйымдастырушылық құрылымдардың сапасы мен үйлестіру шешімдерінің тиімділігі атқарады.

Зерттеу нәтижелері әлеуметтік саясаттың тиімділігін шектейтін негізгі факторлар қаржылық ресурстардың көлемімен емес, басқару архитектурасының сипаты, мемлекеттік органдар арасындағы өзара іс-қимыл логикасы және жүйенің сыртқы орта өзгерістеріне бейімделу қабілетімен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Атаулы әлеуметтік көмек алушылар санының қысқаруы мен осы бағыттағы қаржыландыру көлемінің төмендеуі мемлекеттің әлеуметтік функциясының әлсіреуін білдірмейді. Керісінше, бұл өзгерістер деректерді цифрлық верификациялау мен мұқтаждық критерийлерін нақтылау негізінде қалыптасқан неғұрлым селективті және басқаруға икемді әлеуметтік қолдау моделіне көшуді айғақтайды. Мұндай жағдайда цифрландыру басқарушылық жауапкершілікті қайта бөлудің және шешім қабылдау дәлдігін арттырудың пәрменді құралы ретінде көрініс табады.

Қаржылық динамика мен көмек алушылар саны арасындағы сәйкессіздік зерттеу нәтижелерінің ең мәнді тұстарының бірі болып көрінеді. Бұл жай ғана статистикалық құбылыс емес. Керісінше, ол әлеуметтік саясат басымдықтарының қайта құрылуын аңғартады. Жұмыссыздық төлемдері мен атаулы қолдауға бөлінетін қаражат азайғанымен, балалы отбасыларға бағытталған қолдау ұлғайып не тұрақты деңгейде сақталуда. Мұндай бағыт мемлекет стратегиясының қысқа мерзімді өтемнен гөрі демографиялық орнықтылыққа және болашақ нәтижеге бағдарланғанын көрсетеді. Осылайша әлеуметтік қорғау біртіндеп инвестициялық мазмұнға ие болып, негізгі назар қоғам үшін маңызы жоғары топтар мен келешек адами әлеуетке аударылады. Дәл осы әлеует ұзақ уақыт қалыптасады, бірақ ел дамуының бағытын айқындайды.

Сонымен қатар цифрлық басқарудың тереңдеуі жаңа сын-қатерлерді де алға тартады. Алгоритмдер кейбір азаматтарды дерек жеткіліксіздігіне байланысты жүйеден шет қалдыруы ықтимал. Мұнда тиімділік пен әділеттіліктің арақатынасы шешуші мәнге шығады. Сол себепті цифрлық тексеру рәсімдерін әлеуметтік мамандардың қатысуымен, қосымша растау арналары арқылы толықтыру қажеттігі айқындала түседі.

Басқару жүйесінің өзгеруінде цифрлық шешімдердің орны айрықша пікірталас тудырады. Жүргізілген талдау платформалар мен мобильді қосымшалар тек ыңғайлы сервис емес екенін аңғартады. Олар тәртіп орнатады. Адрестікті нақтылайды. Мемлекет пен азамат арасындағы кері байланысты тұрақтандырады. Осындай цифрлық орта арқылы бағдарламалардың параметрлерін жылдам қайта қарау, ауытқуларды ерте байқау, бұрын байқалмай келген институционалдық кемшіліктерді қысқарту мүмкіндігі пайда болады. Соның нәтижесінде деректер қаржыдан кем түспейтін, кейде одан да ықпалды басқару ресурсына айналады.

Дегенмен бұл үдерісті біржақты жетістік ретінде қабылдау қиын. Автоматтандыруға сүйену ақпарат сапасына тәуелділікті күшейтеді, ал деректердегі қателік шешімнің өзіне өтеді. Ашықтық мәселесі де өткір. Бұған қоса, цифрлық теңсіздік сақталады, кейбір азаматтар жүйеден тыс қалуы ықтимал. Сондықтан технологиялар әлеуметтік қолдауды алмастырмауы тиіс, керісінше оны толықтыруы қажет. Әйтпесе тиімділік формалды сипат алып кетуі мүмкін.

Зерттеу гипотезасы, жалпы алғанда, расталды: цифрландыру басқаруды жаңғыртудың өзегіне айнала алады. Бірақ бұл автоматты нәтиже емес. Үйлесім керек. Өкілеттіктер айқын болуы тиіс. Негізгі бағдар нақты әлеуметтік әсерге бағытталуы қажет. Егер осы талаптар орындалмаса, цифрлық құралдар ескі проблемаларды жаңа қабатта қайта өндіру қаупін тудырады. Демек технология мүмкіндік береді, бірақ кепілдік бермейді.

Жалпы көрініс әлеуметтік қорғау жүйесінің терең қайта құрылу сатысында тұрғанын байқатады. Алдағы бағыт ресурстан бұрын басқару сапасына байланысты болады. Мемлекеттік аппарат цифрлық шешімдерді біртұтас, икемді әрі нәтижеге жұмыс істейтін модельге біріктіре алғанда ғана күтілетін әсерге қол жеткізуге болады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды әлеуметтік-экономикалық факторлармен қатар технологиялық өзгерістердің ықпалында қалыптасып, үнемі жаңарып отыратын күрделі әрі көпдеңгейлі жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік берді. Дәстүрлі көзқарастарда әлеуметтік қорғау негізінен ресурстарды қайта бөлу тетігі ретінде түсіндірілсе, бұл жұмыста ол басқарушылық конструкция ретінде пайымдалады. Мұндай конструкцияның нәтижелілігі институционалдық архитектураның сапасына, басқарушылық шешімдердің өзара үйлесімділігіне және цифрлық құралдардың жүйеге кірігу деңгейіне тікелей тәуелді екені негізделді.

Зерттеудің негізгі қорытындыларының бірі – қазіргі жағдайда әлеуметтік саясаттың тиімділігі абсолютті қаржыландыру көлеміне барған сайын аз тәуелді болып, басқару логикасы мен іске асыру тетіктерінің сапасына көбірек байланысты екендігі. 2021–2025 жылдарға арналған статистикалық деректерді талдау жекелеген әлеуметтік көмек түрлері бойынша бюджет шығыстары мен алушылар санының қысқаруы мемлекеттің әлеуметтік жауапкершілігінің төмендеуін білдірмейтінін көрсетті. Керісінше, бұл үрдістер әлеуметтік қорғаудың нақты мұқтаждықты дәл айқындауға бағытталған, селективті және басқаруға икемді моделіне көшуін сипаттайды. Мұндай модель институционалдық бұрмалауларды азайтуға және әлеуметтік қолдаудың адресаттылығын күшейтуге мүмкіндік береді.

Аталған үдерістер аясында цифрлық трансформацияның маңызы ерекше арта түседі. Зерттеу барысында әлеуметтік қорғау саласында қолданылатын цифрлық шешімдердің, атап айтқанда мобильді қосымшалардың, интеграцияланған платформалардың және проактивті сервистердің, қосалқы функциямен шектелмейтіні анықталды. Олар мемлекеттік басқарудың жаңа логикасын қалыптастырып, шешім қабылдау кезінде деректерге, автоматтандырылған рәсімдерге және аналитикалық құралдарға сүйенуге жол ашады. Нәтижесінде уақыттық және транзакциялық шығындар қысқарып, басқару үдерістерінің ашықтығы артады әрі халықтың әлеуметтік институттарға деген сенімі нығаяды.

Алынған нәтижелер цифрлық трансформацияның халықты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды жаңғыртудың жүйеқұраушы факторы бола алатыны жөніндегі гипотезаны растайды. Дегенмен, бұл әсер технологияларды енгізудің автоматты салдары емес екені ерекше атап өтілуі тиіс. Цифрландыру өзінің тиімділігін тек институционалдық үйлесімділік қамтамасыз етілген, билік органдары арасындағы өкілеттіктер нақты бөлінген және басқарушылық шешімдер өлшенетін әлеуметтік нәтижелерге бағдарланған жағдайда ғана көрсетеді. Кері жағдайда цифрлық құралдар бұрыннан бар басқарушылық проблемаларды жаңа технологиялық форматта қайталауы мүмкін.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің рөлін талдау әлеуметтік саясатты іске асырудағы басқарушылық өзектің дәл осы деңгейде қалыптасатынын көрсетті. Министрлік нормативтік талаптар, цифрлық платформалар және әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру практикасы арасындағы байланысты қамтамасыз ететін негізгі буын ретінде әрекет етеді. Осыған байланысты оны тек төлемдерді әкімшілендіруші орган ретінде емес, әртүрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін үйлестіретін және жүйені өзгермелі жағдайларға бейімдейтін әлеуметтік саясаттың стратегиялық архитекторы ретінде қарастыруға негіз бар. Бұл тұрғыда цифрлық шешімдердің дамуы әлеуметтік қорғау саласындағы басқарушылық құзыреттер мен стратегиялық ойлаудың маңызын арттыра түседі.

Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі әлеуметтік саясат басымдықтарының тұрақты құрылымдық ығысуын анықтау болып табылады. Балалары бар отбасыларды қолдау мемлекеттік әлеуметтік көмектің ең ауқымды әрі тұрақты бағыты ретінде сақталып отыр. Бұл мемлекеттің ұзақ мерзімді демографиялық бағдарын және әлеуметтік саясатты кешіктірілген нәтижеге есептей отырып құруға ұмтылысын білдіреді. Сонымен қатар атаулы әлеуметтік көмектің және жұмыссыздық бойынша төлемдердің қамту ауқымының қысқаруы мемлекеттің шамадан тыс әмбебаптықтан бас тартып, дифференцияланған және селективті қолдау нысандарына көшу ниетін көрсетеді. Мұндай тәсіл институционалдық тұрғыдан дұрыс жүзеге асырылған жағдайда әлеуметтік қорғауды бюджеттік шығынның пассивті элементі ретінде емес, әлеуметтік тұрақтылықты нығайтуға және адами капиталды дамытуға бағытталған инвестициялық механизм ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл өзгеріс әлеуметтік саясаттың философиясын түбегейлі қайта пайымдауға жол ашады.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері қосымша ғылыми талдауды қажет ететін бірқатар дискуссиялық қырларды айқындады. Ең алдымен, цифрлық теңсіздік тәуекелдері мен басқарушылық шешімдердің бастапқы деректер сапасына тәуелділігінің артуы назар аударады. Автоматтандырылған жүйелер мен интеграцияланған цифрлық платформалардың рөлінің күшеюі ақпараттық ресурстардың дәлдігіне, дербес деректерді қорғау деңгейіне және шешім қабылдау алгоритмдерінің ашықтығына қойылатын талаптарды объективті түрде арттырады. Сонымен қатар жас ерекшеліктеріне, аумақтық жағдайларға немесе әлеуметтік мәртебесіне байланысты цифрлық арналарға қолжетімділігі шектеулі топтардың бар екендігін ескерудің маңызы сақталады. Бұл мәселелер таза технологиялық шешімдер шеңберінен шығып, цифрлық инновацияларды әлеуметтік қолдау тетіктерімен үйлестіруді көздейтін кешенді институционалдық тәсілді талап етеді.

Аталған саладағы одан арғы зерттеулердің перспективалары кең әрі әдіснамалық тұрғыдан алуан түрлі болып көрінеді.

Біріншіден, цифрлық құралдардың әлеуметтік саясаттың нақты тиімділік көрсеткіштеріне ықпалын тереңірек талдау орынды. Мұнда әлеуметтік төлемдерді тағайындау мерзімдері, бас тарту деңгейі, қамтудың тұрақтылығы және халықпен кері байланыстың сапасы сияқты өлшемдер зерттеу нысанына айналуы мүмкін.

Екіншіден, әлеуметтік қорғау жүйесінің цифрлық жетілу деңгейін бағалауға арналған әдістемелерді әзірлеу өзекті бағыт болып табылады, өйткені мұндай тәсіл өңірлер арасындағы айырмашылықтарды салыстыруға, енгізу асимметрияларын анықтауға және озық басқарушылық практикалар қорын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, қазақстандық әлеуметтік қорғау моделін халықаралық тәжірибелермен салыстырмалы талдау болашақ зерттеулердің маңызды бағыты ретінде көрінеді, бұл оның бәсекелік артықшылықтарын, институционалдық шектеулерін және әрі қарай жаңғырту әлеуетін нақты айқындауға жол ашады.

Бұдан бөлек, зерттеу аясын қаржылық көрсеткіштермен шектелмейтін цифрландырудың әлеуметтік әсерлерін талдауға қарай кеңейту маңызды. Атап айтқанда, цифрлық шешімдердің әлеуметтік сенім деңгейіне, көмекті бөлу әділеттілігін қабылдауға және азаматтардың әлеуметтік үдерістерге қатысу белсенділігіне ықпалы арнайы назарды талап етеді. Бұл аспектілер әлі де жеткілікті зерттелмегенімен, дәл осы факторлар әлеуметтік саясаттың ұзақ мерзімді орнықтылығын айқындауда шешуші рөл атқарады.

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасындағы халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің сапалық трансформация кезеңінде тұрғанын көрсетуге мүмкіндік береді. Оның алдағы дамуы ресурстық базаны кеңейтуден гөрі мемлекеттік басқарудың цифрлық технологияларды бірыңғай, бейімделгіш әрі нәтижеге бағдарланған әлеуметтік саясат моделіне ықпалдастыру қабілетіне тәуелді болады. Осы контексте әлеуметтік қорғау тек әкімшілендіру объектісі ретінде емес, институционалдық инновациялар жүзеге асатын кеңістік ретінде қарастырылады, ал олардың табысты іске асуы елдің әлеуметтік тұрақтылығы мен стратегиялық дамуына тікелей әсер етеді.

Жүргізілген талдау нәтижелері цифрлық технологияларды жүйелі енгізу әлеуметтік қолдаудың атаулылығын күшейтіп, басқару ашықтығын арттыратыны туралы ұсынылған гипотезаны растайды. Цифрландыру мемлекеттік басқарудың қосымша элементі емес, оның құрылымдық негізіне айналуға.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Тоқаев Қ.К. (2025). *Қазақстан халқына Жолдау: «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу»*. Астана.
2. Қазақстан Республикасының халқын әлеуметтік қорғау тұжырымдамасы. (2001). Астана: ҚР Үкіметінің қаулысы №481.
3. Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі. (2023). Астана: ҚР Парламенті.
4. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы: Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. (2012). Астана: ҚР Президентінің Жолдауы.
5. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. (2017). Астана: ҚР Үкіметі.
6. Тоқаев Қ.К. (2025). «Әділетті Қазақстан – бәріміз үшін» атты Қазақстан халқына Жолдау. Астана.
7. Алтынкопов Ұ.Б. (2022). Совершенствование системы социальной защиты государственных служащих в Республике Казахстан. Вестник КазНУ. Серия «Экономика», 3, 45–52.
8. Давлетбаева Ж.Ж. (2021). Әлеуметтік саясат және халықты қорғау жүйесін мемлекеттік басқару ерекшеліктері. Қоғам және Дәуір, 2, 33–40.
9. Оспанова А.Н., Ахметов Е.Б., Журунова М.К. (2020). Проблемы совершенствования системы государственного управления в Казахстане. Экономика және Құқық, 4, 15–23.
10. Абдыкаликова М.Н. (2019). Институциональные основы социальной защиты населения в Казахстане. Государство и право, 1, 27–34.
11. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің ғалымдары. (2022). Әлеуметтік саясаттың тиімділігі мен нәтижелілігі. Ақтөбе университетінің хабаршысы, 5, 12–19.
12. Henman, P. (2022). Digital social policy: Past, present and futures of data-driven welfare. Journal of Social Policy, 51(4), 715–733.
13. Nguyen, P., & Razzaz, S. (2023). Digital transformation in social protection: Implications for governance and state capacity. World Development, 161, Article 106063.
14. Djatmiko, G. H., & Prasetyo, K. B. (2024). Digital government and social inclusion: Evidence from integrated welfare platforms. Government Information Quarterly, 41(1), Article 101889.
15. Hofmann, S., & Pritchard, D. (2023). Automated welfare and administrative burden: Citizens in datafied states. Policy & Politics, 51(2), 245–262.
16. McClanahan, S., Kidd, S., & Barrantes, A. (2023). Governance of Social Protection Systems: Global Perspectives. UNDESA/ILO Report. New York.
17. Chirchir, R., Kidd, S., & Hillson, D. (2022). Development Pathways: Innovations in Social Protection Delivery. London.

18. International Labour Organization. (2024). *World Social Protection Report 2024–26: Universal social protection to ensure human security*. Geneva: ILO.
19. International Social Security Association. (2023). *Governance of Social Protection Systems: Guidelines and Practices*. Geneva: ISSA.
20. Informburo.kz. (2026, January 6). Қазақстанда 2025 жылы 232 мыңнан астам адамға атаулы әлеуметтік көмек көрсетілді. <https://informburo.kz>
21. Mail.kz. (2026, January 6). Қазақстанда әлеуметтік төлемдер көлемі мен құрылымы туралы ресми мәліметтер. <https://mail.kz>

REFERENCES

1. Tokayev, K. K. (2025). *Qazaqstan halqyna Joldau: "Jasandy intellect дәуіріндегі Qazaqstan: өзекті мәселелер және оны түбеgeyлі tsifrlyq өзgerister arqyly sheshu"*. Astana.
2. Qazaqstan Respublikasynyñ halqyn әleumettik qorǵau tujyrymdamasy. (2001). Astana: QR Ükimetiniñ qaulysy №481.
3. Qazaqstan Respublikasynyñ Äleumettik kodeksi. (2023). Astana: QR Parlamenti.
4. "Qazaqstan – 2050" Strategiyasy: Qalyptasqan memlekettiñ jaña sayasi baǵyty. (2012). Astana: QR Prezidentiniñ Joldaу.
5. "Tsifrlyq Qazaqstan" memlekettik baǵdarlamasy. (2017). Astana: QR Ükimeti.
6. Tokayev, K. (2025). *"Ädiletli Qazaqstan – bärimiz üshin" attı Qazaqstan halqyna Joldau*. Astana.
7. Altynkopov, U. B. (2022). *Sovershenstvovanie sistemy sotsial'noy zashchity gosudarstvennykh sluzhashchikh v Respublike Kazakhstan. Vestnik KazNU. Seriya "Ekonomika", 3, 45–52.*
8. Davletbaeva, Zh. Zh. (2021). *Äleumettik sayasat және halyqty qorǵau jüyecin memlekettik basqaru erekshelikteri. Qoǵam және Dәuir, 2, 33–40.*
9. Ospanova, A. N., Akhmetov, E. B., & Zhurunova, M. K. (2020). *Problemy sovershenstvovaniya sistemy gosudarstvennogo upravleniya v Kazakhstane. Ekonomika және Qūyq, 4, 15–23.*
10. Abdykalikova, M. N. (2019). *Institutsional'nye osnovy sotsial'noy zashchity naseleniya v Kazakhstane. Gosudarstvo i pravo, 1, 27–34.*
11. Zhubanov atyndagy Aqtobe öñirlik universitetiniñ ǵalymdary. (2022). *Äleumettik sayasattyñ tiimdiligi men nätizheliligi. Aqtobe universitetiniñ habarshysy, 5, 12–19.*
12. Henman, P. (2022). *Digital social policy: Past, present and futures of data-driven welfare. Journal of Social Policy, 51(4), 715–733.*
13. Nguyen, P., & Razzaz, S. (2023). *Digital transformation in social protection: Implications for governance and state capacity. World Development, 161, Article 106063.*
14. Djatmiko, G. H., & Prasetyo, K. B. (2024). *Digital government and social inclusion: Evidence from integrated welfare platforms. Government Information Quarterly, 41(1), Article 101889.*
15. Hofmann, S., & Pritchard, D. (2023). *Automated welfare and administrative burden: Citizens in datafied states. Policy & Politics, 51(2), 245–262.*
16. McClanahan, S., Kidd, S., & Barrantes, A. (2023). *Governance of social protection systems: Global perspectives. UNDESA/ILO Report. New York.*
17. Chirchir, R., Kidd, S., & Hillson, D. (2022). *Development pathways: Innovations in social protection delivery. London.*
18. International Labour Organization. (2024). *World social protection report 2024–26: Universal social protection to ensure human security*. Geneva: ILO.
19. International Social Security Association. (2023). *Governance of social protection systems: Guidelines and practices*. Geneva: ISSA.
20. Informburo.kz. (2026). *Qazaqstanda 2025 jyly 232 myñnan astam adamǵa atau ly әleumettik kömek körsetildi*. <https://informburo.kz>
21. Mail.kz. (2026, January 6). *Qazaqstanda әleumettik tölemder kölemi men qūrylymy turaly resmi мәліметтер*. <https://mail.kz>

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ СФЕРОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ: ОПЫТ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Ертай Х.

Магистр экономических наук
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан
e-mail: khuanbek@mail.ru
ORCID: 0009-0005-3905-457X

Букатов Е.

Phd, доцент
Карагандинский Университет Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан
e-mail: bukatov.erik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0513-406X

Тапенова Г.

Phd, доцент
Карагандинский Университет Казпотребсоюза,
Караганда, Казахстан
e-mail: gulnur.tapenova_19@mail.ru
ORCID: 00000001-5139-3287

Аннотация

Государственное управление в сфере социальной защиты населения Республики Казахстан в современных условиях приобретает особую значимость, поскольку именно через данную сферу проявляется способность государства обеспечивать социальную устойчивость, снижать уязвимость населения и поддерживать общественное доверие. Усиление процессов цифровой трансформации существенно изменяет управленческую логику и инструментарий реализации социальной политики, в результате чего социальная защита всё чаще рассматривается не как механизм простого перераспределения ресурсов, а как комплексная система, ориентированная на адресность, прозрачность и результативность.

Научный интерес исследования сосредоточен на анализе влияния цифровых технологий на государственное управление социальной сферой, включая трансформацию институциональной структуры, процессов принятия решений и форм взаимодействия государства с населением. Цифровизация формирует новые требования к правовому регулированию, межведомственной координации и оценке эффективности социальных мер, что обуславливает необходимость пересмотра традиционных управленческих подходов.

Цель исследования заключается в комплексном анализе государственного управления социальной защитой населения в Республике Казахстан с акцентом на цифровую трансформацию и в обосновании направлений повышения его эффективности.

Научная новизна исследования проявляется в том, что цифровизация рассматривается не как инструмент социального обслуживания, а как фактор, изменяющий институциональную архитектуру государственного управления. В работе обосновывается роль цифровых платформ в укреплении бюджетной дисциплины, перераспределении ответственности и повышении точности принятия решений.

Ключевые слова: адресная социальная помощь; социальная политика; социальная защита; цифровая трансформация; государственное управление; институциональное развитие; Республика Казахстан

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION: KAZAKHSTAN'S EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Yertay Kh.

Master of Economics
Karaganda University of kazpotrebsoyuz
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: khuanbek@mail.ru
ORCID: 0009-0005-3905-457X

Bukatov Ye.

Phd, associate professor
Karaganda University Of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: bukatov.erik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0513-406X

Tapenova G.

Phd, associate professor
Karaganda University Of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: gulnur.tapenova_19@mail.ru
ORCID: 00000001-5139-3287

Abstract

Public administration in the field of social protection of the population of the Republic of Kazakhstan is becoming particularly important in modern conditions, since it is through this sphere that the state's ability to ensure social stability, reduce the vulnerability of the population and maintain public trust is manifested. The intensification of digital transformation processes significantly changes the management logic and tools for implementing social policy, as a result of which social protection is increasingly viewed not as a mechanism for simple resource redistribution, but as an integrated system focused on targeting, transparency and effectiveness.

The scientific interest of the study is focused on the analysis of the impact of digital technologies on public administration of the social sphere, including the transformation of the institutional structure, decision-making processes and forms of interaction between the state and the population. Digitalization creates new requirements for legal regulation, interdepartmental coordination and evaluation of the effectiveness of social measures, which necessitates a revision of traditional management approaches.

The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the state management of social protection of the population in the Republic of Kazakhstan with an emphasis on digital transformation and to substantiate ways to increase its effectiveness.

The scientific novelty of the study is manifested in the fact that digitalization is considered not as a tool of social service, but as a factor changing the institutional architecture of public administration. The paper substantiates the role of digital platforms in strengthening budget discipline, redistributing responsibility and improving the accuracy of decision-making.

Keywords: targeted social assistance; Social Policy; Social Protection; digital transformation; Public Administration; Institutional Development; Republic of Kazakhstan

Huang Lu

PhD student

Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: khuan_lu@live.kaznu.kz
ORCID: 0009-0008-2308-1743

Kumarkhanova N.

M.E.Sc, Senior Lecturer

Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: nuke_1971@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3001-377X

Nizamdinova A.*

C.E.Sc, Senior Lecturer

Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Republic of Kazakhstan
e-mail: anizamdinova@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3507-5216

TRANSFORMING PUBLIC SECTOR ACCOUNTING THROUGH DIGITAL INNOVATION

Abstract

Digitalisation is changing not only the technical side of public sector accounting but also the way financial information is produced, checked and used in public decision-making. This article examines that process in Kazakhstan, focusing on the Integrated Automated Information System "e-Minfin," the use of International Public Sector Accounting Standards (IPSAS), the digitalisation of the Supreme Audit Chamber and the introduction of the Digital Tenge. The analysis considers both the practical functions of these initiatives and the constraints that become visible when digital tools are incorporated into existing institutions.

The evidence reviewed in the study suggests that technology by itself does not resolve weaknesses in financial control. The effect of digitalisation depends on whether information systems exchange reliable data, whether internal control procedures work as intended and whether public institutions have staff able to use the new tools. Kazakhstan's experience is also considered alongside selected practices in France and South Korea. The comparison points to the importance of interoperability, clearly assigned institutional responsibilities and continuous professional development. For public sector accounting and audit, the next stage of reform is therefore likely to involve wider use of data analytics, artificial intelligence and programmable financial instruments, but within stronger governance and control arrangements.

Keywords: public sector accounting, digital transformation, state audit, algorithmic governance, e-Minfin, Digital Tenge, artificial intelligence.

INTRODUCTION

Public sector accounting is increasingly carried out in an environment where financial data are generated and processed electronically. This changes the practical requirements placed on accounting and control. Retrospective checks and manual reconciliation remain relevant, but they are no longer sufficient when budget execution, procurement and reporting systems operate continuously and exchange large volumes of data.

This shift is visible in several areas of public financial management. Integrated Financial Management Information Systems bring previously separate operations into common digital environments; accrual-based standards, including IPSAS, require more structured and comparable financial information; and central bank digital currency projects create new possibilities for tracing and, in some cases, programming public payments. These developments affect the institutional process of collecting, recording, transferring and auditing public resources rather than simply replacing paper documents with electronic ones.

The issue is particularly relevant for governments that are expected to improve fiscal transparency while managing growing volumes of transactions and tighter requirements for accountability. Digital tools can reduce processing time and support earlier identification of errors or unusual transactions. Their value, however, depends on how well they are incorporated into the wider system of budget management, internal control and public audit.

For accounting practice, the most immediate effects are greater speed of data exchange, standardisation of routine operations and the possibility of applying automated controls before a payment is completed. Risk-analysis tools can also help auditors and financial-control bodies focus attention on transactions that require

additional review. At the same time, reliance on integrated databases creates new dependencies: errors in source data, weak access controls or poorly designed algorithms can be reproduced across several stages of the financial-management cycle.

These circumstances make the institutional side of digitalisation as important as the technology itself. Public organisations introduce new systems within existing legal rules, administrative routines and professional practices. As a result, the same technology may produce different outcomes depending on data quality, staff skills, organisational incentives and the distribution of responsibility between institutions. This study therefore treats digital public finance as a socio-technical reform and asks how the new infrastructure works in practice, with particular attention to the conditions that support or limit its contribution to transparency and control in an emerging economy.

The purpose of the study is to examine how the digital transformation of public sector accounting is developing in the Republic of Kazakhstan. During the last two decades, the country has expanded electronic systems for accounting, treasury operations, procurement and state audit. More recent initiatives also include programmable payments and the use of data analytics in financial control.

The analysis concentrates on three areas: the structure and operation of e-Minfin, the digitalisation of the Supreme Audit Chamber, and the use of the Digital Tenge in selected budget and procurement processes. The study evaluates these initiatives in terms of their implications for the organisation of financial operations, the reliability of control and the gradual shift toward data-based public financial management.

METHODOLOGY AND METHODS

A qualitative research design was used, combining literature review, institutional case analysis and comparative assessment. Institutional Theory serves as the analytical lens because digital reform in the public sector is shaped not only by technical capacity but also by regulation, professional standards, established routines and external policy expectations. This approach helps distinguish between the formal introduction of a digital tool and the institutional conditions required for it to function effectively.

The literature review covered peer-reviewed publications indexed in Scopus and Web of Science for 2010–2026. Sources were selected around five themes: digital transformation of the public sector, government accounting, e-government, IPSAS implementation and the digitalisation of audit and algorithm-based governance. The empirical part of the study draws on official documents, state audit materials, statistical information and national policy documents concerning Kazakhstan's public financial management. Within this material, particular attention was paid to e-Minfin, the digital development of the Supreme Audit Chamber and the Digital Tenge.

The analysis proceeded in three steps. First, the study examined the development of digital accounting infrastructure and the links between public information systems. Second, state-audit findings were used to assess how the systems function in practice and what compliance problems remain. Third, the Kazakhstan case was compared with selected digital public-finance practices in France and South Korea. The purpose of this sequence was to connect the technical architecture of reform with observable institutional effects and implementation constraints.

LITERATURE REVIEW

The literature increasingly treats digitalisation of public sector accounting as an organisational and institutional change rather than as a stand-alone technology project. Recent studies link the use of digital systems to changes in reporting, audit procedures, decision-making and the distribution of responsibility inside public institutions. The main point across this literature is that expected gains in transparency or efficiency are conditional: they depend on governance arrangements, data quality and the capacity of organisations to use the new infrastructure consistently.

Audit is one of the areas where this tension is especially visible. Otia and Bracci (2022) argue that Supreme Audit Institutions have to adapt their methods to financial environments built around automated processes, interconnected databases and electronic transactions. Traditional procedures remain necessary, but they may not capture risks embedded in system design or data flows. Spanò et al. (2026) reach a similar conclusion and show that digitalisation can support audit quality or produce limited results depending on institutional preparedness and the way new tools are integrated into existing audit practice.

A second strand of research concerns the quality and integration of accounting information systems. Hamdy et al. (2025) report that digital transformation can improve the timeliness, accessibility and reliability of accounting information in developing countries, while also noting problems caused by uneven implementation across institutions. Lestari (2025) likewise associates data-driven accounting with greater transparency and accountability, but stresses that these benefits increase dependence on stable infrastructure, reliable data and appropriate digital-governance arrangements.

Other studies place greater emphasis on coordination and professional capacity. Bekiaris et al. (2026) show that public-sector accounting reform depends on cooperation between organisations and on the alignment of

governance mechanisms with stakeholder responsibilities. Heiling (2026) draws attention to the growing role of intangible and digital assets, which are not always well represented in traditional accounting approaches. Väyrynen et al. (2023) view public-sector digital transformation as a co-creative process involving government, citizens and digital platforms, while Gunasilan (2024) discusses the effects of artificial intelligence, blockchain and cloud technologies on reporting and audit transparency.

Evidence from transition economies adds an important institutional perspective. Quwanishbaevna (2025), examining Uzbekistan, links digital reform in public sector accounting with improvements in audit integrity and operational efficiency, but identifies institutional capacity as a continuing constraint. Kuldosheva (2021) also notes that ICT-based public-sector reform in Uzbekistan faces structural limitations even where the longer-term potential for modernisation is substantial.

For Kazakhstan, Yeraliyeva et al. (2023) connect digitalisation with broader changes in public administration and economic modernisation. Their findings are relevant to public finance because accounting and audit systems increasingly operate inside the same national digital-governance environment. This makes coordination between legal rules, administrative procedures and information systems a practical issue rather than a purely technical one.

Taken together, the reviewed studies support three observations. Digital tools can improve the speed, traceability and analytical use of public financial information; these effects depend heavily on institutional readiness and governance; and new technologies also create risks that were less prominent in paper-based systems, especially fragmentation, cybersecurity exposure and uneven digital capacity. These observations provide the framework for interpreting the Kazakhstan case.

RESULTS

Kazakhstan offers a useful case because several components of public financial management have been digitalised in parallel. Treasury operations, public procurement, accounting, state audit and selected payment mechanisms are increasingly connected through common information infrastructure. The reforms considered below do not represent a single project; rather, they show how different elements of the financial-management cycle are being brought into a more integrated digital environment.

The core platform in this environment is the Integrated Automated Information System “e-Minfin.” It automates a range of Ministry of Finance processes and brings together data generated by different public institutions. In practical terms, the system centralises financial information, reduces repeated manual processing and gives public bodies faster access to information on budget execution.

Official data for 2024 report more than 570,000 registered users of the e-Minfin web portal and interaction with about 24,000 public sector entities. Public procurement transactions supported by the platform exceeded 9.2 trillion tenge during the year (Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, 2026). The figures show that e-Minfin is not a narrow accounting application but infrastructure used across a large part of Kazakhstan’s public financial system.

The “Treasury-Client” subsystem illustrates this scale more clearly. By 2024 it connected the central treasury with around 14,900 state institutions and 2,347 local government bodies through electronic document exchange. More than 12 million payment documents were processed annually, together with roughly 951,000 adjustments to budget plans, while daily transaction volumes exceeded 350,000. Such workloads make automated processing essential, but they also increase the importance of stable system operation and reliable data exchange between participating institutions.

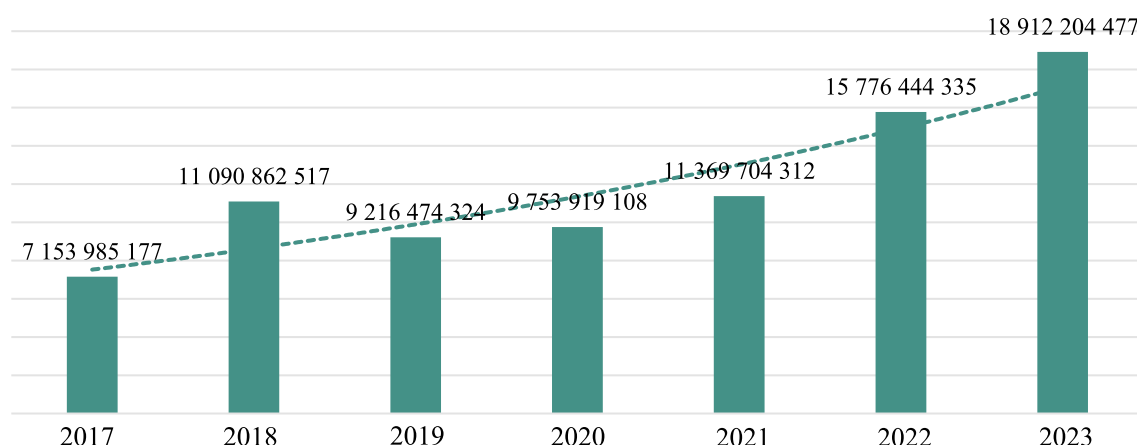

Figure 1. Dynamics of Tax Revenues and Payments to the State Budget of the Republic of Kazakhstan (2017–2023)

Note: The figure is compiled by the author based on data from the SRC MF RK

Figure 1 shows a marked increase in tax revenues and payments to the state budget between 2017 and 2023: the reported amount rose from about 7.15 trillion tenge to 18.91 trillion tenge. This period also overlaps with the expansion of the “Treasury-Client” subsystem and the broader e-Minfin environment (Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, 2026).

The timing suggests that digital treasury infrastructure may have supported some administrative improvements, for example faster processing, more consistent reconciliation and better traceability of payments. These mechanisms can contribute to payment discipline and make the movement of funds easier to monitor. The revenue series itself, however, does not measure the independent effect of digitalisation.

Budget revenue is affected by many factors, including inflation, economic activity, tax-policy changes and the composition of the revenue base. For that reason, Figure 1 should not be read as evidence that e-Minfin caused the increase in receipts. It is more appropriately interpreted as contextual evidence showing that digital infrastructure expanded during a period of substantial growth in the volume of public financial transactions.

e-Minfin consists of ten interconnected subsystems covering different stages of public financial management. The Financial Control and Risk Management subsystem is used to automate risk assessment and to monitor operations across procurement and treasury platforms. Its purpose is to identify transactions with higher risk indicators and provide analytical information for further review, thereby moving part of financial control closer to the point at which transactions are executed.

The Accounting subsystem brings together primary accounting data, records information on state assets and supports monitoring of daily financing plans. More than 3.5 million standardised accounting documents have been generated through the subsystem. Standardisation is relevant not only for processing speed: it also makes accounting records easier to compare across institutions and reduces variation in routine documentation.

The Financial Reporting Consolidation subsystem addresses a different problem. When public-sector entities transact with one another, transfers or loans may appear in the accounts of more than one institution. The subsystem automates the elimination of such intra-governmental transactions when consolidated statements are prepared, reducing the risk that the same financial flow is counted twice at different levels of government.

System integration is provided through the Enterprise Service Bus, which links e-Minfin with external state databases, including the National Bank, e-licensing services, law-enforcement bodies and anti-corruption institutions. The practical value of this architecture lies in data exchange: financial-control procedures can draw on information held outside the Ministry of Finance rather than relying only on documents submitted within a single system.

Digital infrastructure has developed alongside changes in public-sector accounting methodology. Kazakhstan has moved toward accrual-based accounting and the use of IPSAS, increasing the volume and complexity of information that must be consolidated across public institutions. In this setting, e-Minfin supports the standardisation and aggregation of financial reporting and therefore provides part of the technical infrastructure required for applying common accounting rules at the national level.

Professional competence is another part of this transition. The Ministry of Finance has cooperated with the Association of Chartered Certified Accountants (ACCA), including through the CertIPSAS programme for public-sector financial specialists. Such training is relevant because the practical use of IPSAS increasingly requires staff

to work with both accounting standards and digital information systems rather than treating them as separate areas of expertise.

The Supreme Audit Chamber is also increasing its use of digital tools. A specialised electronic audit module within e-Minfin applies 61 risk indicators to support remote monitoring and risk-oriented audit procedures. This does not replace professional judgement, but it allows auditors to screen a larger set of financial operations and to identify transactions that may require closer examination before an on-site or detailed audit stage.

State-audit findings also show the limits of a technology-centred approach. Automated controls can reveal weaknesses that were difficult to detect in fragmented or paper-based processes, but they do not remove those weaknesses by themselves. The effectiveness of digital audit therefore depends on access controls, data governance, internal-control design and managerial responsibility as much as on the analytical capacity of the software.

The 2025 audit of Joint Stock Company “Electronic Finance Center,” the organisation responsible for developing and maintaining several public-finance information systems, provides a concrete example. The audit reported problems in strategic reporting, pricing approaches and information security. It also recorded more than 600 cases of unauthorised manual intervention in the “Electronic Public Procurement” system, including interventions affecting automated checks of supplier qualifications and licence information.

After these findings, the Supreme Audit Chamber expanded the use of Big Data analytics and artificial intelligence in its audit work. The stated objective is to supplement sample-based procedures with wider analysis of transaction-level data and automated identification of unusual or high-risk operations (Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, 2026). The change is significant because it increases the volume of information that can be reviewed, while also creating a need to validate the data and rules used by the analytical models.

The Digital Tenge introduces another form of digital control into public finance. As a central bank digital currency based on distributed-ledger technology, it can be used not only for payment but also for transactions in which conditions are attached to the use of funds. Kazakhstan has tested this feature in budget-related projects, and a phased expansion of the Digital Tenge across levels of the budget system, including local budgets and state-owned holding companies, was scheduled to begin in 2026.

Its most relevant feature for public financial management is programmability. Conditions can be attached to a digital payment so that funds are used only for specified purposes or categories of expenditure. In practice, this creates a form of purpose-bound or “coloured” money in which part of the compliance rule is applied at the payment stage rather than checked only after expenditure has occurred.

One pilot involved construction of the Dostyk–Moitynty railway line. Digital budget funds were linked to authorised expenditure categories, including construction materials, machinery fuel and payroll. Transfers outside the contractual purpose were restricted. When the required contractual conditions and implementation stages were confirmed through connected government systems, the restrictions could be lifted and the funds could circulate as ordinary tenge.

The Digital Tenge has also been tested together with the E-Tamga system in the “Digital VAT” pilot. In business-to-business transactions conducted in digital tenge, the VAT component is identified separately from the remainder of the payment. That amount can then be directed to the state budget or transferred through the electronic invoicing chain to another registered VAT payer.

Reported pilot results indicate that this arrangement can improve traceability and shorten administrative procedures. The processing period for VAT refunds was reported to have fallen from about 90 days to around 5 days, while the expected annual fiscal effect was estimated at 100 billion tenge through reduced opportunities for tax evasion and concealment of taxable transactions. These results should be treated as pilot evidence, but they show how Kazakhstan is moving from electronic record-keeping toward the use of automated rules inside tax and budget transactions.

DISCUSSION

The Kazakhstan case shows that digitalisation is changing the organisation of accounting and audit, but the change is uneven across institutions. Central bodies such as the Ministry of Finance, the National Bank and the Supreme Audit Chamber already use integrated information systems, risk analysis and programmable payment tools. By comparison, integration at local and municipal levels remains less complete. The contrast is important because public financial management operates as a chain: a weakness in one part of the chain can limit the value of automation elsewhere.

Fragmentation between central and local systems can delay data exchange and make continuous control more difficult. It also creates a practical problem for automated oversight: a rule can work only if the required data are available in a compatible and reliable form. This helps explain why the expansion of digital monitoring does not automatically eliminate financial irregularities.

A second finding is the gradual movement from purely retrospective control toward preventive forms of oversight. The Digital Tenge and smart-contract mechanisms allow certain spending conditions to be applied

before or during a transaction. In such cases, part of compliance control is built into the execution of the payment instead of being tested only after the money has been spent.

This change broadens the work expected from state auditors. Auditors still need to verify completed transactions and supporting documents, but they increasingly also have to assess data reliability, automated control rules, algorithmic logic and information-system security. The object of audit is therefore expanding from individual transactions to the digital systems that generate, filter and authorise those transactions.

The institutional evidence also points to a combined human-capital and cybersecurity challenge. Alignment with IPSAS and the availability of professional certification do not by themselves ensure that every organisation has sufficient digital skills or readiness. The recorded cases of unauthorised intervention in automated systems are especially relevant here: they show that formal automation can coexist with manual workarounds and weak controls. As financial data become more centralised, the consequences of access-control failures or poor data governance may also become more systemic.

CONCLUSION

Kazakhstan's experience demonstrates that digital reform in public sector accounting is already affecting the full financial-management cycle, from accounting and reporting to audit and selected payment processes. e-Minfin has created a common infrastructure for a large volume of public financial operations, while IPSAS-based reporting, risk-oriented audit tools and Digital Tenge pilots have added new requirements for standardisation, traceability and control. The main result is not the replacement of conventional accounting by technology, but a change in how accounting information is produced, connected and used for oversight.

The development of programmable payments and data-based audit also changes the timing of control. Some compliance conditions can now be checked before or during the execution of a transaction, while analytical tools allow auditors to examine much larger sets of data than traditional sampling alone. This creates opportunities for earlier intervention, but it also means that the quality of control increasingly depends on the rules coded into systems, the reliability of source data and the security of access to financial platforms.

The evidence therefore supports a cautious conclusion. Digital technologies can strengthen public sector accounting and audit when they are accompanied by interoperable systems, effective internal controls and staff with appropriate accounting and digital competencies. Where these conditions are weak, automation may reproduce existing institutional problems or create new ones. Further development of Kazakhstan's digital public finance should consequently combine technological investment with improvements in data governance, cybersecurity, professional training and responsibility for the operation of automated controls.

REFERENCE

1. Bekiaris, M., Markogiannopoulou, A., Paraponti, T., & Spanou, F. (2026). Digital innovations for public sector accounting reforms: comparative insights from collaborative efforts. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 38(1), 36-58.
2. Gunasilan, U. (2024). Digital transformation technologies reshaping financial reporting, transparency, and accountability in public sector organizations. *Accountancy Business and the Public Interest*, 40(7).
3. Hamdy, A., Diab, A., & Eissa, A. M. (2025). Digital transformation and the quality of accounting information systems in the public sector: Evidence from developing countries. *International Journal of Financial Studies*, 13(1), 30.
4. Heiling, J. (2026). Digital transformation and the accounting for intangible assets in the public sector. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 38(1), 134-155.
5. Kuldosheva, G. (2021). Challenges and opportunities of digital transformation in the public sector in transition economies: Examination of the case of Uzbekistan.
6. Lestari, P. A. (2025). Transparency and Accountability in the Digital Era: Insights from Public Sector Accounting. *Sinergi International Journal of Accounting and Taxation*, 3(3), 195-208.
7. Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2026). Official website of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. Retrieved June 26, 2026, from <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin?lang=ru>
8. Otia, J. E., & Bracci, E. (2022). Digital transformation and the public sector auditing: The SAI's perspective. *Financial Accountability & Management*, 38(2), 252-280.
9. Quwanishbaevna, M. U. (2025). Transforming Public Sector Accounting in Uzbekistan: Digital Reforms and Audit Integrity in Practice. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 43, 53-57.
10. Spanò, R., Kuruppu, S., Gomes, D., & Iacuzzi, S. (2026). Digital transformations in public sector accounting, auditing and accountability: palliative or panacea?. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 1-16.
11. Väyrynen, H., Helander, N., & Jalonen, H. (2023). *Public innovation and digital transformation* (p. 210). Taylor & Francis.
12. Yeraliyeva, A., Dauliyeva, G., Andabayeva, G., & Nurmanova, B. (2023). Effectiveness of public administration of the digital economy in Kazakhstan. *Problems and Perspectives in Management*, 21(3), 125.

ТРАНСФОРМАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВЫХ ИННОВАЦИЙ

Хуан Лу

PhD докторант

Казахский национальный университет имени
аль-Фараби

г. Алматы, Республика Казахстан

e-mail: khuan_lu@live.kaznu.kz

ORCID: 0009-0008-2308-1743

Кумарханова Н.

м.э.н., старший преподаватель

Казахский национальный университет
имени аль-Фараби

г. Алматы, Республика Казахстан

e-mail: nuke_1971@mail.ru

ORCID: 0000-0003-3001-377X

Низамдинова А.*

к.э.н., старший преподаватель

Казахский национальный университет
имени аль-Фараби

г. Алматы, Республика Казахстан

e-mail: anizamdinova@mail.ru

ORCID: 0000-0003-3507-5216

Аннотация

Цифровизация государственного учета меняет не только используемые инструменты, но и сам порядок формирования, проверки и использования финансовой информации. В статье этот процесс рассматривается на примере Казахстана. В центре анализа находятся интегрированная автоматизированная информационная система «e-Minfin», применение IPSAS, цифровизация деятельности Высшей аудиторской палаты и внедрение цифрового тенге. Оцениваются как практические возможности этих решений, так и ограничения, возникающие при их включении в действующую систему государственного финансового управления.

Проведенный анализ показывает, что наличие цифровой платформы само по себе не гарантирует результативного финансового контроля. Эффект зависит от качества интеграции информационных систем, надежности данных, состояния внутреннего контроля и компетенций работников. Сопоставление казахстанского опыта с отдельными практиками Франции и Южной Кореи подтверждает значение совместности цифровых платформ, четкого распределения институциональной ответственности и постоянного профессионального обучения. Дальнейшее развитие государственного учета и аудита связано с более широким использованием аналитики данных, искусственного интеллекта и программируемых финансовых инструментов при одновременном усилении требований к управлению данными и контролю.

Ключевые слова: бухгалтерский учет государственного сектора, цифровая трансформация, государственный аудит, алгоритмическое управление, e-Minfin, цифровой тенге, искусственный интеллект.

ЦИФРЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАР АРҚЫЛЫ МЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Хуан Лу

PhD докторанты

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: khuan_lu@live.kaznu.kz
ORCID: 0009-0008-2308-1743

Кумарханова Н.

э.ғ.м., аға оқытушы

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: nuke_1971@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3001-377X

Низамдинова А.*

э.ғ.к., аға оқытушы

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан Республикасы
e-mail: anizamdinova@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3507-5216

Аңдатпа

Мемлекеттік сектордағы есепті цифрландыру қолданылатын құралдарды ғана емес, қаржылық ақпараттың қалыптасуы, тексерілуі және басқарушылық шешімдерде пайдаланылу тәртібін де өзгертеді. Мақалада бұл үдеріс Қазақстан мысалында қарастырылды. Талдаудың негізгі объектілері – «e-Minfin» интеграцияланған автоматтандырылған ақпараттық жүйесі, IPSAS стандарттарын қолдану, Жоғары аудиторлық палатаның қызметін цифрландыру және цифрлық теңгені енгізу. Зерттеуде аталған шешімдердің практикалық мүмкіндіктерімен қатар, оларды қолданыстағы мемлекеттік қаржыны басқару жүйесіне енгізу барысында байқалатын шектеулер де бағаланды.

Талдау цифрлық платформаның болуы өздігінен тиімді қаржылық бақылауды қамтамасыз етпейтінін көрсетті. Нәтиже ақпараттық жүйелердің өзара ықпалдасу сапасына, деректердің сенімділігіне, ішкі бақылаудың жай-күйіне және мамандардың құзыреттеріне байланысты. Қазақстан тәжірибесін Франция мен Оңтүстік Кореядағы жекелеген практикалармен салыстыру цифрлық платформалардың үйлесімділігі, институционалдық жауапкершіліктің нақты бөлінуі және тұрақты кәсіби даярлық маңызды екенін көрсетеді. Осыған байланысты мемлекеттік сектордағы есеп пен аудиттің келесі кезеңі деректерді талдау, жасанды интеллект және бағдарламаланатын қаржылық құралдарды кеңірек пайдаланумен қатар, деректерді басқару, киберқауіпсіздік және автоматтандырылған бақылау тетіктері үшін жауапкершілікті күшейтуді талап етеді.

Түйін сөздер: мемлекеттік сектордың бухгалтерлік есебі, цифрлық трансформация, мемлекеттік аудит, алгоритмдік басқару, e-Minfin, цифрлық теңге, жасанды интеллект.

Ибраева А. Журтыбаева И.,экономика ғылымдарының кандидаты
"Семей медицина университеті" КЕАҚ
Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: Finansistyp@mail.ru
ORCID: 0000-0003-2111-2653аға оқытушы
Қазақстан Республикасының
Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясы,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: indira.zhurtybaeva@mail.ru
ORCID: 0000-0001-6103-9177**Акишева Д.***

PhD

КЕАҚ Шәкәрім атындағы университеті
Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: dana_m@mail.ru
ORCID: 0000-0001-6694-6462

ЦИФРЛАНДЫРУ АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ БЮДЖЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Аңдатпа

Мақалада инновациялық дамуында және еліміздің әлемдік аренада жетекші орын алуына мүмкіндік беретін экономиканы цифрландырудың алғышарттары талқыланады. Цифрландыру саланың болашағын қалыптастырады, епті және интеллектуалды өндіріс мүмкіндіктері арқылы өнімділікті өзгертеді. Көптеген мемлекеттер жаһандық тенденцияларға сәйкес бюджет жүйесі мен бюджетаралық қатынастарды цифрлық түрлендіру бағытын белгіледі. Мақалада авторлар бюджет процесін цифрландыруды, бюджетаралық қатынастарды зерттеу негізінде Қазақстан Республикасының бюджет жүйесін цифрлық трансформациялаудың негізгі бағыттарын анықтады. Авторлар сонымен қатар бюджеттің барлық деңгейін қамтитын және мемлекет алдында тұрған бюджетаралық қатынастарды цифрландырудың өзекті мәселелеріне тоқталды. Осы зерттеудің нәтижелері бюджеттік процестерді, жүйелерді және бюджетаралық қатынастарды цифрландыру саласындағы міндеттерді одан әрі талдау және белгілеу үшін әдіснамалық негіз бола алады. Қазіргі жағдайдағы Қазақстанды цифрландыру төрт стратегиялық бағыттары қарастырылды. Олардың қатарында, мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерін кешенді біріктіру жоспары, жасанды интеллектке арналған деректер жиынтығымен жұмыс регламенті, Smart Data Ukimet платформасына деректер базасын шоғырландыру жобасы қарастырылған. Цифрлықландыру бағдарламаларын дамыту үшін бюджеттік және басқа да көздерді бөлу, дамыту, цифрлық трансформацияны қаржыландыруды талдау, атап айтқанда, экономика мен бюджетті цифрландырудың ерекшеліктері қарастырылды. Авторлармен зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасының бюджет жүйесіндегі бюджеттік жоспарлауды цифрландырудың тиімділігінің артып келе жатқаны, мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін енгізу арқылы бюджеттік өтінімдерді қалыптастыру мерзімінің қысқарғаны және қағаз құжат айналымының тиімділігінің артқаны анықталды. Сонымен қатар бюджетаралық қатынастардағы ашықтық пен басқару шешімдерін қабылдау сапасының жоғарылағаны көрсетілді. Зерттеудің практикалық маңыздылығы мемлекеттік басқару органдары үшін бюджеттік процестерді цифрландыру тетіктерін жетілдіру, ақпараттық жүйелерді интеграциялау және цифрлық бюджет моделін дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеу мүмкіндігімен айқындалады.

Түйін сөздер: экономика, цифрландыру, бюджетаралық қатынас, автоматтандыру, технология, адами капитал, трансформация.

КІРІСПЕ

Мемлекеттік сектордың цифрлық трансформациясы экономика үшін негізгі міндет болып табылады. Реттеудің құқықтық режимі тұрғысынан бюджеттік қатынастар саласы инновациялық ақпараттық технологияларды одан әрі енгізу және жетілдіру үшін жақсы базалық алаң болып табылады. Құқықтық негізде реттеу үшін цифрлық трансформация категориясын және оның осы мемлекеттік басқару жүйесіндегі бюджетаралық қатынастарға әсерін зерттеу қажет.

Бюджеттік жүйе тұрғысынан экономиканың цифрлық трансформациясы келесі контексттерде қарастырылады: бюджеттік сыныптама бойынша қаражатты көрсететін бюджет ресурстарын басқаруда қолданылатын тиімді әдіс, бюджет жүйесінің және цифрлық нысандағы бюджетаралық қатынастардың бірыңғай

дерекқоры, және бюджеттік қызметті түрлендірудің ерекше тәсілі. Бюджетаралық қатынастарды цифрландырудың негізгі сәті ақпараттың жариялылығы ғана емес, сонымен қатар шешім қабылдау логикасы процесінің өзі болып табылады. Бюджеттік жүйеге инновацияларды енгізу оның цифрлық трансформациясының нысанасы болып табылады. Цифрлық трансформацияны дамытуға серпін экономиканың барлық салаларында электронды коммерция және күнделікті өмірде банкинг болды. Цифрлық құралдардың жекеменшікке ғана емес, сонымен қатар экономика мен басқарудың мемлекеттік секторына енуі бюджеттік процестің мәселесін шешудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді (Zakon.kz, 2025)

Мақаланың ғылыми жаңалығы ретінде қазіргі трансформация жағдайында бюджетаралық қатынастар жүйесін талдау негізінде мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесінің дамуы процессіндегі цифрлық трансформацияның бюджетаралық қатынастарға ықпалын анықтау, басқарудың парадигмасын жаңғыртатын құрал ретінде негіздеді.

Мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасының бюджетаралық қатынастар жүйесіндегі цифрландыру негіздерін айқындау, цифрландыру құралдарын енгізу арқылы тиімділігін арттыру негіздерін анықтау.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Кейінгі жылдары цифрлық трансформациялаудың мәселесі шетелдік және отандық зерттеушілердің ғылыми жобаларының негізгі объектісіне айналып отыр. Экономика саласын қамтитын мемлекеттік басқару мен бюджетаралық қатынастар жүйесін цифрландырудағы құралдар жалпы мемлекеттік қаржыны басқарудың тиімділігін жоғарлатады.

Экономиканы цифрландыруды дамытудың институционалдық және құқықтық аспектілері, сонымен қатар мемлекеттік сектордағы цифрландырудың тиімділік факторын жоғарлатуы жөнінде талдаулар Қазақстан Республикасының зерттеушілерінің еңбектерінде (Еспенбетова et al., 2022; Искаков et al., 2019; Кхан & Парк, 2021; OECD, 2020) көрініс тапқан. Аталған зерттеулерде бюджет үрдісін автоматтандыру, айқындықты арттыру мен нақты мәліметтерге сүйеніп, басқарудағы шешімдерді қабылдаудың тетіктері көрсетіледі.

Цифрлық трансформациясы негізінде мемлекеттік басқарудың тиімділігін, транспаренттілігін және есеп беру жолдарын арттыру туралы шетелдік авторлардың (Dunleavy et al., 2006; Heeks, 2006; Janssen & Estevez, 2013) еңбектерінде жарияланған. Авторлардың пікірі бойынша цифрлық шешімдер бюджеттік үрдісте шешім қабылдаудың логикасын өзгертеді. Осы арқылы қоғамның билікке деген сенімділігін күшейтеді.

Сондай-ақ цифрлық технологияларды енгізу арқылы мемлекеттік басқаруға, бюджетаралық трансфертерге, қаржылық жоспарлауға көрсетілген әсерлер туралы дүниежүзілік, халықаралық ұйымдардың (OECD, 2020) баяндамаларында да жарияланған. Аталған қайнаркөздердегі мәліметтер цифрландыру - техникалық құралы ғана емес, сондай-ақ институционалдық өзгерістердің негізгі қозғаушы күші екенін айқын көрсетеді.

Әдебиеттік шолу цифрлық трансформацияның бюджет жүйесіндегі маңыздылығын және оны тиімді енгізудің өзектілігін бейнелейді. Сонымен қатар Қазақстанда бұл процестің еліміздің ерекшеліктеріне икемделу арқылы, сараптау мен бейімделуді нақты айқындайды.

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Қазақстан Республикасының бюджеттік жүйесіне цифрландыруды енгізудің ағымдағы жай - күйін, алғышарттарын, алғашқы нәтижелерін талдау, республикалық және бюджет жүйесінің жергілікті деңгейлері, сондай-ақ қысқа мерзімді және орта мерзімді даму перспективаларын анықтау болып табылады.

Цифрлық трансформацияны енгізу негізгі бюджеттік көрсеткіштерді тиімді есептеуге, жергілікті және республикалық бюджеттердің бағдарламалық құжаттарын түзетуге мүмкіндік беретіндігін, бұл өңірлік және республикалық деңгейде жоспарланған көрсеткіштерді орындамау қаупін барынша азайтатындығын қарастыру табылады.

Зерттеу барысында келесі ғылыми әдістер қолданылды: теориялық және статистикалық ақпаратты өңдеу кезінде талдау және синтездеу; ұсынылған статистикалық және теориялық ақпараттың репрезентативтілігінің графикалық әдістері, сандық технологияларды кешенді әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде талдау үшін жүйелік тәсіл, сандық технологияларды енгізудің бірнеше жылға арналған болашағын бағалау үшін трендік модельдер құру.

НӘТИЖЕЛЕР

Экономикалық санат ретінде бюджеттік процесті және мемлекеттік бюджетті цифрландыру мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыруды қаржыландыру үшін орталықтандырылған ақша қорын қалыптастыруға байланысты мемлекет пен заңды және жеке тұлғалар арасындағы экономикалық қатынастар кешенінің тиімділігін арттыру болып табылады.

"Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының мақсаты таяу және орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының дамуын жеделдету, өмір сүру сапасын арттыру, цифрлық

технологияларды пайдалану есебінен мемлекеттік органдардың қызметін оңтайландыру, сондай-ақ Қазақстан экономикасының дамудың түбегейлі жаңа траекториясына өтуіне жәрдемдесу болып табылады (primeminister.kz, 2017)

Өз кезегінде сандық бюджеттің ерекшеліктерін бөлуге болады:

1. бюджеттік процеске қатысушылардың өзара іс - қимылы негізгі құрамдас бөліктер болып табылады;
2. жергілікті және бұлтты инфрақұрылым - негізгі платформа;
3. бюджеттік деректер міндетті цифрландыруға жатады (Абдрахманова, 2023).

Елдің бюджеттік процесінің цифрлық трансформациясы деңгейінің қазіргі жағдайы - бұл елге әлемдік аренада жетекші орынға ие болуға мүмкіндік беретін дамудың сапалы секірісін жасау мүмкіндігі. Ол үшін Қазақстанда іс - шаралар жоспарын жүргізу және цифрлық трансформация бағыттары бойынша жұмысты ұйымдастыру жоспарлануда. Бұл бағыттар мен іс - шаралар сыртқы экономикалық және ішкі қатынастардың дамуына байланысты жаңартылуда (Еспенбетова, 2022).

Негізгі өзгерістер соңғы жылдары көптеген салаларда және басқа елдерде қолданылатын инновациялық технологияларды енгізумен байланысты. Өндірістің жаңа тәсілдері және олардың құнының өзгеруі жұмысшылардың білімі мен дағдыларына жаңа талаптар қояды. Интернет икемді және интеллектуалды өндірістік мүмкіндіктерді пайдалана отырып, өнімділіктің революциялық өсуін қамтамасыз ете отырып, саланың болашағын қалыптастырады. Жасанды интеллект қаржылық қызметтер мен дәрі - дәрмектер сияқты консервативті салаларда да қолданылады. Бүгінгі таңда 3D-басып шығару технологиялары авиация, материалдар өндірісі, биомедицина және автомобиль өнеркәсібі сияқты салалардың өзгеруіне ықпал етеді. Блокчейнде жаһандық ақша жүйесін өзгертудің алғышарттары бар.

Бұл өзгерістер іргелі болып табылады және бұрынғыдай бірнеше ондаған жылдар бойы емес, бірнеше жыл немесе бірнеше ай ішінде орын алады. Бірақ бұл тек бастамасы және әлем әлі де үлкен өзгерістерге ұшырауда. Өзгерістер қарқыны жеделдейді және бұл өзгерістердің бір бөлігі болуға әлі кеш емес (Esenbetova, 2022). Сондай-ақ, мемлекет еліміздегі жекелеген технологиялардың қарқынды дамуына байланысты «цифрлық серпіліс» бере алар еді. Бұл шарттарда мемлекет ұзақ мерзімді өтелуі бар инвестицияларға, бәсекелестік жағдайға, тенденцияларды бағалауға, сондай-ақ білім беру мен оқыту сияқты негізгі табысқа қойылатын талаптарға негізделген ұзақ мерзімді қаржыландырудың үлкен бөлігін анықтайтын инвестор рөлін алады [5]. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасына сәйкес біздің елімізде республикалық бюджеттен қаржыландыру бөлінуде, оның негізінде бірқатар тиімді жобалар әзірленіп, енгізілуде.

ТАЛҚЫЛАУЛАР

Мәселен, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің деректеріне сәйкес бюджетті цифрлық трансформациялау бойынша республикалық бюджеттен 2018 жылдан басталған "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасын жүзеге асыруға 141 миллиард теңге бөлінген және 2022 жылдың нәтижелері соңғы кезең болып саналады. Мәселен, "экономика салаларын цифрландыру" бағыты бойынша қаржыландыру бөлінген жобаларға 4,1 миллиард теңгеден астам қаржы бөлінген болатын. Цифрлық мемлекетке көшуге республикалық бюджеттен 136,3 миллиард теңге. Адами капиталды дамытуға 622,9 миллион теңге мемлекеттік қаражат жоспарланған. Қаржыландыруға жеке инвестициялар да жатады. Жоба аясында стартапқа шамамен 122,9 миллиард теңге инвестиция тартылған. Оның ішінде 2019 жылы - 4,8 млрд теңге, 2020 жылы - 15,2 млрд теңге, 2021 жылы - 35,9 млрд теңге, 2022 жылы - 67 млрд теңге (Ишекенова, 2022).

Ал, 2023 жылы "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасына қаражат бөлінді, бірақ нақты соманы атау қиын, себебі қаржыландыру әр-түрлі бағдарламалар аясында және жаңа жобалар мен мемлекеттік бағдарламалар аясында іске асты, мысалы шағын және орта бизнесті қолдау (290 млрд.теңге, оның бір бөлігі цифрландыруға бағытталған) немесе телекоммуникацияны дамыту 20234 жылы талшықты-оптикалық байланысқа 2 млрд теңге бөлінді.

2023-2024 жылдардағы жобаларды қарастыратын болсақ:

- 15,5 млрд теңге - Кеңістіктік деректердің ұлттық инфрақұрылымын (КДУИ) құруға;
- 2 млрд теңге (2024 ж.) - 3 000 ауылға талшықты-оптикалық байланыс желісін тартуға.

Сонымен қатар, қатысты бағдарламалар:

- 290 млрд теңге (2023 ж.)- шағын және орта бизнесті қолдауға бөлінді, оның бір бөлігі цифрлық жобаларға бағытталуы мүмкін болды.

Бюджетті цифрландыру жоспарында бірқатар іс - шаралар жүргізілуде. Қазіргі уақытта бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің (ББӘ) бюджеттік өтінімдерін қалыптастыру - бұл ұзақ және көп күш жұмсауды қажет ететін процесс: деректерді жинау, келісу әр кезеңде өтінім қолмен қалыптастырылады. "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасын енгізу шеңберінде мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесі (МЖАЖ) жаңғыртылды.

Қағазсыз жоспарлауға көшу үш кезеңнен тұрады:

I кезең – мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін енгізу және көбейту. Қаңтар айынан бастап жүйеде 3500 пайдаланушы жұмыс істейді - бұл 31 республикалық ББӘ және олардың 1125 ведомстволық

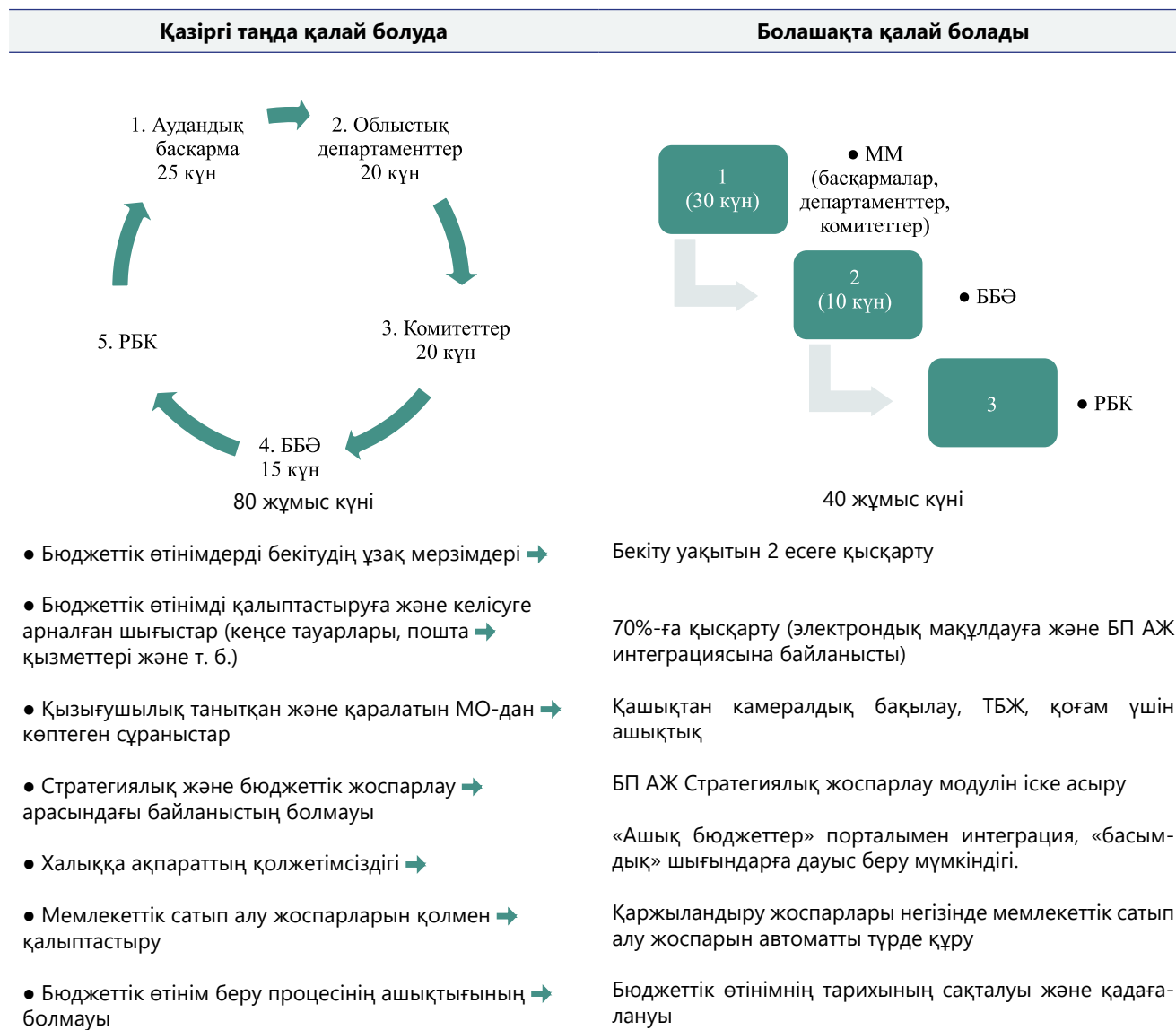
бағынысты мемлекеттік мекемелері олар 2020-2022 жылдарға арналған электрондық форматта өтінімдер қалыптастырды. Электрондық форматқа бюджеттік өтінімнің 70-тен астам нысаны аударылды.

II кезең – Мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін (МЖАЖ) жергілікті атқарушы органдарға көшіру, 13 мың. Жергілікті атқарушы органдардың мемлекеттік департаменттері 2021-2023 жылдарға арналған бюджеттік өтінімдерді электронды форматта қалыптастырды. Пайдаланушылар саны 40 мыңға дейін өсті.

III кезең – бюджеттік өтінімді толық қағазсыз қалыптастыру. 2022-2024 жылдарға арналған бюджеттік өтінімдер толығымен электрондық форматта болуы.

Қағаз құжат айналымының қысқаруы нәтижесінде 3,2 тоннадан астам қағаз үнемдеу жоспарлануда. Бюджетті қалыптастыру мерзімдері 2 есе қысқарады (80-ден 40 күнге дейін).

Сурет 1. Мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін дамуы

Ескерту: сурет мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесі мәліметтері негізінде автор тарабынан құрастырылған.

1-суретте электрондық нысанға цифрлық трансформация кезінде мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін дамыту сызбасы көрсетілген.

МЖАЖ дамуының келесі кезеңінде мемлекеттік дерекқорлармен интеграцияларды ескере отырып, ББӨ бюджеттік өтінімдерін қалыптастырудың барлық кезеңдерін автоматтандыру жоспарлануда.

Ол үшін келесі функционалдықты енгізу жоспарлануда:

- бюджетке түсетін түсімдердің болжамы бойынша ақпарат алу процесін автоматтандыру;
- мемлекеттік қарызды төлеу және МЖӨ жобалары бойынша;

- жеткізушілерден 3 қағаз түріндегі коммерциялық ұсыныстарды беруді болдырмау мақсатында ЭМС тауарлары бойынша;

- е-Қызмет АЖ мемлекеттік қызметшілердің штат кестесіне сәйкес;
- ЕХӘҚМ АЖ-дан зейнетақы мен жәрдемақы төлеуге мұқтаж;
- бюджеттік инвестициялық жобалар, атап айтқанда «МЖӘ» АҚ ТЭН және ҚЭН электрондық паспорт-тары;

- жобалық - сметалық құжаттамаға электрондық паспорт алу бөлігінде.
- халықпен шығыстарды қоғамдық талқылау туралы және т.б.

Ахуалды жақсарту үшін Қаржы министрлігі заңнамалық түзетулерден басқа ақпараттық жүйелерді "Ашық бюджеттер" порталымен интеграциялауды жоспарлап отыр. Азаматтар бюджеттік сандарды инфографика түрінде көре алады, түсініктеме қалдырып, бастамаға дауыс бере алады. Мемлекеттік органдар үшін портал мемлекеттік қаражатты стратегиялық және бюджеттік жоспарлау үшін, оған бақылаушы органдардың қатысу мүмкіндігімен бірыңғай терезе болады. Сонымен, болашақта құжаттардың бумаларын басып шығару, қолмен тізімдеу және тасымалдау қажет болмайды.

Цифрлық трансформация нәтижесінде күтілуде:

- бюджетті қалыптастыру мерзімін 2 есеге қысқарту;
- Мемлекеттік сатып алу порталымен интеграциялау арқылы жоспарлаудың дәлдігін арттыру;
- бюджеттің айқын шоғырлануын қамтамасыз ету;
- бюджет шығыстарын есептеудің ашықтығын қамтамасыз ету, бұл халықтың жалпы үкіметке деген сенімін арттырады.

Бюджеттік жоспарлаудың барлық процестерін автоматтандыру үлкен экономикалық нәтиже береді.

Сонымен, бүгінгі таңда "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасын іске асырудың мемлекеттік аудитін аралық бағалау нәтижелері бойынша республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті оң динамиканы атап өтті, және оның қорытындысы бойынша электрондық үкіметтің даму деңгейі елдер рейтингінде біздің еліміз 193 елдің арасында 29-орынға ие болды. Елімізде цифрлық сауаттылық деңгейі соңғы 4-5 жылда цифрлық технологияларды енгізудің қарқынды өсуінің арқасында 8,2% - ға өсті.

"Цифрлық Қазақстан" бағдарламасымен бастау алып, шешімін тауып дамып кележатқан цифрландыру прецессінің 2025 жыл, киберқауіпсіздікті күшейту мен мемлекеттік ақпараттық жүйелерді біріктіру бағытындағы маңызды кезеңге айналды. Президенттің жасанды интеллектті дамыту және елді цифрландыру жөніндегі тапсырмаларын іске асыруға арналған Цифрлық штаб отырысында Қазақстанды цифрландыру бағытында төрт стратегиялық бағыты бекітілді. Олардың қатарында:

- мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерін кешенді біріктіру жоспары;
- жасанды интеллектке арналған деректер жиынтығымен жұмыс регламенті;
- Smart Data Ukimet платформасына деректер базасын шоғырландыру жобасы;
- ұлттық АІТУ мессенджеріне көшу бастамасы бар.

Қазіргі таңда электрондық үкімет жүйесінде 355-тен астам ақпараттық жүйе мен веб-ресурс жұмыс істейді. Жаңа тәсіл функциялардың қайталануын жояды және статистикалық деректердің нақтылығын арттырады. Осы бастама аясында 2025 жылдың 1 желтоқсанына дейін Smart Data Ukimet платформасына берілетін деректер базасының тізімі бекітілді (primeminister.kz, 2025)

Сонымен қатар, бюджеттік процестің, оның ішінде бюджетаралық қатынастардың цифрлық трансформациясына көшу қорытындысы цифрлық бюджетте көрінетін ұйымдастырудың, қалыптастырудың, орындаудың, реттеудің және бақылаудың өзгеруі болды. Сандық бюджеттік процесс төрт компоненттен тұрады. Біріншісі - институционалдық қамтамасыз ету - объектілердің, субъектілердің жиынтығы және оларды біріктіру тәртібі. Екінші компонент - құқықтық қамтамасыз ету, яғни цифрлық бюджеттің орындалу тәртібін реттейтін нормативтік - құқықтық база. Үшінші компонент - цифрлық бюджетті тиімді және қауіпсіз орындауға мүмкіндік беретін ақпараттық қамтамасыз ету. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету әлемдік тренд екені белгілі. Төртінші компонент - сандық бюджет процесінің кезеңдері.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, бюджетаралық қатынастарды цифрлық түрлендіру мынадай бағалау көрсеткіштерін аударатынын атап өткен жөн: ашықтық, кіріс түсімдерінің толықтығы, мақсаттылық, шығыстардың мақсатты сипаты және т.б. Бюджетті цифрлық түрлендіруге көшу кезеңінде трансформациялық шешімдердің тиімділігін бағалау қажет. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті Қазақстанның цифрлық трансформация бағдарламасының іске асырылуына жүргізілген мемлекеттік аудиттің аралық бағалауының алғашқы нәтижелерін жариялады, оның нәтижелері бойынша елдер рейтингінде электронды үкіметтің даму деңгейі бойынша еліміз 193 елдің ішінде ең жақсы көрсеткіштермен отыз елдің қатарына енді. Халықтың цифрлық сауаттылығы оң бағасын алды. Экономиканы цифрландыруға арналған бюджеттік қаражатты игеру де оң нәтиже берді. Қазақстандағы цифрлық бюджетке көшу бюджет механизмінің барлық қатысушыларының өзара іс - қимылы мен интеграциясы үшін цифрлық платформа

негізінде оны қалыптастырудың, атқарудың және бақылаудың жаңа ұйымдастырылуымен ерекшеленеді. Цифрлық бюджетті ұйымдастыруды және бюджетаралық қатынастарды жаңартуды транзакциялық шығындарды жоюға көмектесетін және бюджетті жұмсаудың тиімділігін қамтамасыз ететін ақпараттық қолдаудың арқасында цифрлық бюджет процесінде байқауға болады.

Цифрлық штаб шешімдерін іске асыру Қазақстанның цифрлық инфрақұрылымын жүйелі жаңартуға және мемлекеттік басқаруға жасанды интеллектті енгізуге жағдай жасауға бағытталған.

Базалық талдамалық тәсіл негізінде негізгі көрсеткіштер бойынша бюджетті цифрлық трансформациялаудың тиімділігін бағалауды бюджетті цифрландыру деңгейін ғана емес, сонымен қатар бюджет жүйесінің республикалық және жергілікті деңгейлеріндегі цифрлық бюджеттің негізгі проблемаларын да талдауға және бағалауға болады.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, бюджеттік процестерді және бюджетаралық қатынастарды цифрландыруды жетілдіру үшін келесі нақты ұсыныстар:

Мемлекеттік жоспарлаудың ақпараттық жүйесін (МЖАЖ) толық интеграциялау – барлық республикалық және жергілікті деңгейдегі бюджеттік бағдарламалар әкімшілерін бірыңғай цифрлық платформаға көшіру және деректердің автоматты алмасуын қамтамасыз ету.

Мемлекеттік дерекқорлармен толық интеграция жүргізу – салық, әлеуметтік төлемдер, мемлекеттік сатып алу және статистикалық жүйелермен өзара байланыс орнату арқылы бюджеттік өтінімдерді автоматты қалыптастыруды енгізу.

Жасанды интеллект пен Big Data технологияларын қолдану – бюджеттік түсімдер мен шығыстарды болжау, тәуекелдерді анықтау және шешім қабылдау сапасын арттыру үшін аналитикалық модельдер енгізу.

«Ашық бюджет» платформасын кеңейту – азаматтардың бюджет процесіне қатысуын арттыру мақсатында визуализация, интерактивті есеп беру және қоғамдық бақылау құралдарын дамыту.

Қағазсыз бюджеттік процесті толық енгізу – барлық бюджеттік құжаттарды электрондық форматқа көшіру арқылы әкімшілік шығындарды қысқарту және уақытты үнемдеу.

Киберқауіпсіздік жүйесін күшейту – мемлекеттік қаржы деректерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ақпараттық жүйелерді қорғаудың көпдеңгейлі механизмдерін енгізу.

Мамандардың цифрлық құзыреттілігін арттыру – мемлекеттік қызметшілерді жаңа ақпараттық жүйелермен жұмыс істеуге оқыту және тұрақты қайта даярлау бағдарламаларын енгізу.

Болашақ зерттеулер шеңберінде бюджетаралық қатынастарды цифрлық трансформациялау тиімділігін бағалаудың әдістемелік негіздерін жетілдіру, цифрлық бюджет жүйесіндегі деректердің сапасы мен қауіпсіздігін арттыру мәселелерін тереңдету маңызды болып табылады. Сонымен қатар республикалық және жергілікті деңгейлерде цифрлық бюджет механизмдерінің өзара ықпалдасуын талдау, жасанды интеллект пен үлкен деректер технологияларын бюджет процесіне енгізудің әсерін бағалау өзекті бағыт ретінде қарастырылады. Бұдан бөлек, халықаралық тәжірибемен салыстырмалы зерттеулер жүргізу арқылы Қазақстандағы цифрлық бюджеттің даму моделін жетілдіру мүмкіндігін қарастыру ұсынылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы <https://primeminister.kz/assets/media/tsifrlly-azastan.pdf>
2. Бюджеттік жоспарлау үдерістерін цифрландыру <https://online.zakon.kz>
3. Есеп комитеті «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының іске асырылуына аралық бағалау жүргізді <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/320509?lang=kk>
4. Еспенбетова Б.А., Акишева Д.М., Ибраева А.К., Хасенова К.Е., Зейнуллина А.Ж. Цифрлық бюджетке кіріспе: оқу құралы. – Семей: «Ямышевские ворота» баспасы, 2022. – 370 б.
5. Алимбаев А., Битенова Б. Цифрлық экономика: қалыптасу ерекшеліктері мен даму үрдістері // Экономика: стратегия және практика. – 2019. – №1 (14).
6. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасына бюджеттен қанша қаражат бөлінеді (қолданылған күні: 10.10.2022) <https://ism.kz/na-kakie-proekty-cifrovogo-kazahstana-budut-potrachenye-sredstva-respublikanskogo-byudzheta>
7. 2025 жылғы Қазақстанды цифрландыру: цифрлық штабтың шешімдері. – 2025. <https://cifrum.kz/czifrovizacziya-kazahstana-v-2025-godu-resheniya-czifrovogo-shtaba/>
8. Багаутдинова Н.Г. Цифрландыру жағдайындағы жаңа бәсекелестік артықшылықтар // Инновациялар. – 2018. – №8. – 80–83 бб.
9. Утибаев Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. Мемлекеттік бюджет: оқулық. – Алматы: Экономика, 2006. – 412 б.
10. Шевякова А., Петренко Ю., Дарибекова А., Дарибекова Н. Қазақстандағы цифрландыру мен электрондық үкіметті мемлекеттік қаржыландырудың ерекшеліктері // International Public Development журналы. – 2024. – 8-т. – №5. – DOI: 10.24294/jipd.v8i5.3074.
11. Искаков Ұ., Кенжеғалиева Г., Сейітқазиев А. Қазіргі Қазақстандағы бюджетаралық қатынастар // ҚазҰУ хабаршысы. Экономика сериясы. – 2019. – Электрондық ресурс. <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/345> (қолданылған күні: 10.10.2022).

12. Хан З., Парк Х. Мемлекеттік қаржыны басқарудағы цифрлық трансформация және бюджетаралық қатынастар // Public Finance and Management. – 2021. – 21-т. – №3. – Б. 45–62.
13. ОЭКД (OECD). Цифрлық дәуірдегі бюджет саясаты және фискалдық децентрализация // OECD Journal on Budgeting. – 2020. – 20-т. – №2. – Б. 1–28.
14. Смағұлова Ш.А. Digitalization of Agriculture in the Republic of Kazakhstan: Experience and Problems. – 2021.
15. Смағұлова З., Шалболова У., Муханова А., Дүзелбаева Г. Digitalisation and Sustainable Agriculture: A PRISMA-Based Systematic Literature Review // Sustainability. – 2026. – Vol. 18. – No. 15. – Article 7807.
16. Нығыметов Г.С., Смағұлова Г.С., Сатова Р.К., Аширбекова Л.Ж. Қазақстандағы көміртек бейтараптылығына жету үшін жасыл технологияларды цифрландырудың экономикалық әлеуеті // ҚазҰУ хабаршысы.
17. Сақтағанов Қ. Цифрландыру қоршаған ортаны қорғау процестерін автоматтандыруға мүмкіндік береді // ҚазМұнайГаз. – 2021.
18. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. New Public Management Is Dead–Long Live Digital-Era Governance // Journal of Public Administration Research and Theory. – 2006. – Vol. 16. – No. 3. – P. 467–494. – DOI: 10.1093/jopart/mui057.
19. Heeks R. Implementing and Managing eGovernment: An International Text. – London: SAGE, 2006.
20. Janssen M., Estevez E. Lean Government and Platform-Based Governance–Doing More with Less // Government Information Quarterly. – 2013. – Vol. 30. – Suppl. 1. – P. S1–S8. – DOI: 10.1016/j.giq.2012.06.003.
21. Абдрахманова А.У., Бельгибаева А.С., Сартов У.К. Оценка и анализ финансовой устойчивости предприятия // Государственный аудит. – 2023. – №61(4). – С. 83–97.
22. Ишекенова Б. Қазақстан цифрлық жобалардан 393 млрд теңгеден астам табыс табады // LS. – 2022. – 5 наурыз.

REFERENCES

1. Government of the Republic of Kazakhstan. Digital Kazakhstan State Program. Available at: primeminister.kz
2. Digitalization of budget planning processes. Available at: zakon.kz
3. Accounts Committee of the Republic of Kazakhstan. Interim assessment of the implementation of the “Digital Kazakhstan” State Program. Available at: gov.kz
4. Espenbetova, B.A., Akisheva, D.M., Ibraeva, A.K., Khasenova, K.E., Zeinullina, A.Zh. (2022). Introduction to the Digital Budget: Study Guide. Semey: Tengri Publishing House, 370 p.
5. Alimbayev, A., Bitenova, B. (2019). Digital economy: features of formation and development trends. Economics: Strategy and Practice, No. 1(14).
6. How much funding is allocated from the budget for the “Digital Kazakhstan” program. Electronic resource. Available at: ism.kz (accessed: 10.10.2022).
7. Digitalization of Kazakhstan in 2025: Decisions of the Digital Headquarters. Available at: cifrum.kz
8. Bagautdinova, N.G. (2018). New competitive advantages under digitalization conditions. Innovations, No. 8, pp. 80–83.
9. Utibaev, B.S., Zhunusova, R.M., Satkalieva, V.A. (2006). State Budget: Textbook. Almaty: Economics Publishing House, 412 p.
10. Shevyakova, A., Petrenko, Y., Daribekova, A., Daribekova, N. (2024). Features and public financing of digitalization and E-Government: The case of Kazakhstan. Journal of International Public Development, Vol. 8, No. 5. DOI: 10.24294/jipd.v8i5.3074.
11. Iskakov, U., Kenzhegalieva, G., Seitkazyev, A. (2019). Inter-budget relations in contemporary Kazakhstan. Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University. Economics Series. Available at: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/345> (accessed: 10.10.2022).
12. Khan, Z., Park, H. (2021). Digital transformation in public financial management and intergovernmental fiscal relations. Public Finance and Management, Vol. 21, No. 3, pp. 45–62.
13. OECD. (2020). Budget policy and fiscal decentralization in the digital era. OECD Journal on Budgeting, Vol. 20, No. 2, pp. 1–28.
14. Smagulova, Sh.A. (2021). Digitalization of Agriculture in the Republic of Kazakhstan: Experience and Problems.
15. Smagulova, Z., Shalbolova, U., Mukhanova, A., Duzelbayeva, G. (2026). Digitalisation and Sustainable Agriculture: A PRISMA-Based Systematic Literature Review. Sustainability, Vol. 18, No. 15, Article 7807. DOI: 10.3390/su18157807.
16. Nygymetov, G.S., Smagulova, G.S., Satova, R.K., Ashirbekova, L.Zh. (2026). Economic potential of digitalization of green technologies to achieve carbon neutrality in Kazakhstan. Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University.
17. Saktaganov, K. (2021). Digitalization enables the automation of environmental protection processes. KazMunayGas.
18. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., Tinkler, J. (2006). New Public Management Is Dead–Long Live Digital-Era Governance. Journal of Public Administration Research and Theory, Vol. 16, No. 3, pp. 467–494. DOI: 10.1093/jopart/mui057.
19. Heeks, R. (2006). Implementing and Managing eGovernment: An International Text. SAGE Publications.
20. Janssen, M., Estevez, E. (2013). Lean Government and Platform-Based Governance–Doing More with Less. Government Information Quarterly, Vol. 30, Supplement 1, pp. S1–S8. DOI: 10.1016/j.giq.2012.06.003.

21. Abdrakhmanova, A.U., Belgibayeva, A.S., Sartov, U.K. (2023). Assessment and analysis of enterprise financial stability. State Audit, No. 61(4), pp. 83–97.
22. Ishekenova, B. (2022, March 5). Kazakhstan will earn more than KZT 393 billion from digital projects. LS.

ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Ибраева А.

Кандадат экономических наук
НАО Медицинский университет Семей
г.Семей, Республика Казахстан
e-mail: Finansistyp@mail.ru
ORCID: 0000-0003-2111-2653

Журтыбаева И.,

старший преподаватель
Академия Государственного управления
при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан
e-mail: indira.zhurtybaeva@mail.ru
ORCID: 0000-0001-6103-9177

Акишева Д.*

PhD
НАО Шәкәрім университет
г.Семей, Республика Казахстан
e-mail: dana_m@mail.ru
ORCID:0000-0001-6694-6462

Аннотация

В статье рассматриваются предпосылки цифровизации экономики, которая позволит нам совершить качественный скачок в инновационном развитии и занять лидирующее место нашей страны на мировой арене. Цифровизация формирует будущее отрасли, меняя производительность за счет гибких и интеллектуальных производственных возможностей. Многие страны задали направление цифровой трансформации бюджетной системы и межбюджетных отношений в соответствии с мировыми тенденциями. В статье авторы определили основные направления цифровой трансформации бюджетной системы Республики Казахстан на основе исследования цифровизации бюджетного процесса, межбюджетных отношений. Также авторы остановились на актуальных вопросах цифровизации межбюджетных отношений, которые охватывают все уровни бюджета и стоят перед государством. Результаты данного исследования могут служить методологической основой для дальнейшего анализа и определения задач в области цифровизации бюджетных процессов, систем и межбюджетных отношений. Рассмотрены четыре стратегических направления цифровизации Казахстана в текущих условиях. Среди них: план комплексной интеграции информационных систем государственных органов, протокол работы с наборами данных для искусственного интеллекта и проект консолидации баз данных на платформе Smart Data Ukimet. Выделение бюджетных и иных источников на развитие программ цифровизации, разработка, анализ финансирования цифровой трансформации, в частности, учет особенностей цифровизации экономики и бюджета.

Ключевые слова: экономика, цифровизация, бюджетные отношения, автоматизация, технологии, человеческий капитал, трансформация.

TRANSFORMATION OF KAZAKHSTAN'S INTERBUDGETARY RELATIONS SYSTEM IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Ibraeva A.

Candidate of Economic Sciences
Non-Profit Joint Stock Company "Semey Medical
University"
Semey, Republic of Kazakhstan
e-mail: Finansistyp@mail.ru
ORCID: 0000-0003-2111-2653

Zhurtybayeva I.

senior lecturer
Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: indira.zhurtybaeva@mail.ru
ORCID: 0000-0001-6103-9177

Akisheva D.*

PhD
Non-Profit Joint Stock Company Shakarim University
Semey, Republic of Kazakhstan
e-mail: dana_m@mail.ru
ORCID: 0000-0001-6694-6462

Abstract

The article discusses the prerequisites for digitalization of the economy, which will allow us to make a qualitative leap in innovative development and take our country's leading place on the world stage. Digitalization is shaping the future of the industry, transforming productivity through flexible and intelligent manufacturing capabilities. Many countries have set the direction for the digital transformation of the budget system and inter-budgetary relations in accordance with global trends. In the article, the authors identified the main directions of digital transformation of the budget system of the Republic of Kazakhstan based on a study of the digitalization of the budget process and interbudgetary relations. The authors also focused on current issues of digitalization of interbudgetary relations, which cover all levels of the budget and are facing the state. The results of this study can serve as a methodological basis for further analysis and identification of tasks in the field of digitalization of budgetary processes, systems and interbudgetary relations. Four strategic directions for the digitalization of Kazakhstan in the current situation were considered. Among them, a plan for the comprehensive integration of information systems of state bodies, a work protocol for data sets for artificial intelligence, and a project to consolidate databases on the Smart Data Ukimet platform were considered. Allocation of budgetary and other sources for the development program, development, analysis of financing of digital transformation, in particular, taking into account the features of digitalization of the economy and budget.

Keywords: economics, digitalization, budgetary relations, automation, technology, human capital, transformation.

Кадырова.А.*

докторант PhD,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Казахстан, г.Караганда
e-mail: aigulkadyrovan@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3772-2755

Татиева Г.

к.э.н., доцент,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Казахстан, г.Караганда
e-mail: amandyk.galiya@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1468-4936

Талимова Л.

д.э.н., профессор,
Карагандинский университет Казпотребсоюза
Казахстан, г.Караганда
e-mail: laztal@mail.ru
ORCID: 0000-0002-7652-8333

АДАПТИВНЫЕ МОДЕЛИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОДОХОДНОГО НАЛОГА В РАЗВИВАЮЩИХСЯ ЭКОНОМИКАХ: ОПЫТ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

Актуальность исследования заключается в том, что в условиях цифровой трансформации экономики и роста нестандартных форм занятости традиционные модели налогообложения доходов физических лиц теряют эффективность, особенно в развивающихся экономиках. Формирование адаптивных моделей ИПН, основанных на цифровых инструментах налогового администрирования, становится ключевым условием повышения устойчивости бюджетных поступлений и обеспечения социальной справедливости.

Целью исследования является анализ адаптивных моделей ИПН в развивающихся экономиках на примере Республики Казахстан и оценка влияния цифровизации налогового администрирования и факторов рынка труда на динамику поступлений ИПН и реальные доходы населения.

На основе статистических данных за 2015-2024гг. выявлена устойчивая положительная динамика поступлений ИПН, существенно опережающая рост численности занятого населения. Корреляционно-регрессионный анализ показал, что ключевым фактором роста ИПН является увеличение налоговой базы в расчете на одного занятого, тогда как влияние самозанятости носит ограниченный характер. Установлено, что цифровизация налоговых процессов способствует повышению прозрачности, снижению административных издержек и росту налогового комплаенса, формируя институциональные предпосылки для внедрения элементов прогрессивного налогообложения.

Сделан вывод о целесообразности перехода РК к адаптивной модели ИПН, сочетающей цифровые механизмы администрирования и гибкие налоговые параметры. Реализация данной модели позволит повысить эффективность налогообложения доходов физических лиц, обеспечить устойчивость социально-экономического регулирования в условиях цифровой экономики.

Ключевые слова: цифровизация, налоговое администрирование, индивидуальный подоходный налог, адаптивные модели налогообложения, доходы населения

ВВЕДЕНИЕ

В условиях цифровой трансформации экономики налоговые системы развивающихся стран сталкиваются с необходимостью пересмотра традиционных подходов к налогообложению доходов физических лиц. Рост нестандартных форм занятости, расширение самозанятости и платформенной экономики, а также высокая мобильность доходов требуют формирования адаптивных моделей ИПН, способных гибко реагировать на структурные изменения рынка труда и обеспечивать устойчивость бюджетных поступлений. В этих условиях цифровизация налогового администрирования становится ключевым фактором повышения собираемости налогов, прозрачности доходов и справедливости налоговой нагрузки.

Для развивающихся экономик адаптивность ИПН приобретает особое значение, поскольку традиционные механизмы налогообложения зачастую не охватывают значительную часть экономически активного населения, занятого в неформальном секторе или в формате самозанятости. Внедрение цифровых

инструментов – электронного декларирования налоговых органов с банковской и платформенной инфраструктурой – позволяет расширять налоговую базу без прямого повышения ставок, тем самым снижая фискальные риски и издержки администрирования.

Цель исследования заключается в изучении адаптивных моделей индивидуального подоходного налога в развивающихся экономиках на примере Республики Казахстан, а также в оценке воздействия цифровизации налогового администрирования и факторов рынка труда на динамику поступлений ИПН и уровня реальных доходов населения.

Научная новизна исследования заключается в комплексном обосновании адаптивной модели ИПН развивающихся экономик на основе эмпирического анализа цифровизации налогового администрирования и факторов рынка труда, в рамках которой был:

- обоснован ИПН не только как фискальный инструмент, но и как механизм социально-экономической адаптации, реагирующий на изменения структуры занятости и уровня доходов населения в условиях цифровой экономики;
- рассмотрен рост поступлений ИПН в Казахстане, который в большей степени обусловлен повышением эффективности налогового администрирования и цифровизацией процессов учета доходов, чем расширением численности занятого населения;
- обоснована взаимосвязь цифровизации налоговых процессов и социальной функции ИПН, выражающаяся в повышении прозрачности, снижении административных и коррупционных рисков и формировании предпосылок для внедрения элементов прогрессивного налогообложения.

Практическая значимость исследования определяется возможностью использования полученных результатов в деятельности госорганов, образовательных учреждений:

- для социально-экономического планирования результаты исследования позволяют учитывать влияние налоговой политики на реальные доходы населения и занятость, что особенно важно при разработке программ повышения благосостояния и сокращения неформальной занятости;
- для формирования налоговой политики выводы исследования могут служить обоснованием внедрения адаптивных элементов ИПН, включая прогрессивные налоговые шкалы, цифровое удержание налога и адресные налоговые вычеты, направленные на поддержку населения с различным уровнем доходов;
- для оценки эффективности цифровизации предложенные аналитические подходы и расчетные модели могут применяться для мониторинга влияния цифровых реформ на собираемость налогов и устойчивость бюджетных поступлений.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

В условиях ускоренной цифровой трансформации экономики и роста социальной дифференциации система индивидуального подоходного налогообложения приобретает новое значение как инструмент не только фискального наполнения бюджета, но и адаптивного регулирования социально-экономических процессов. Для развивающихся экономик особую актуальность приобретает поиск таких моделей ИПН, которые способны одновременно обеспечивать налоговую справедливость, стимулировать экономическую активность и снижать административные издержки налогового администрирования. В этом контексте цифровизация выступает ключевым фактором модернизации налоговых систем, формируя предпосылки для перехода от статичных налоговых конструкций к гибким адресным механизмам налогообложения.

В исследовании (Hidayat & Defitr, 2024) цифровая трансформация налоговых систем рассматривается через призму налогового соблюдения требований на основе систематического обзора литературы. Авторы выделяют технологическую сложность налоговых платформ, рост административной эффективности и возникновение новых регуляторных вызовов в качестве ключевых направлений трансформации. Особое внимание уделяется вопросам раскрытия информации, использованию цифровых технологий в анализе налоговых рисков и изменению парадигмы взаимодействия между налоговыми органами и налогоплательщиками, формируя основу для развития более адаптивных моделей налогообложения.

Сравнительный анализ систем ИПН, представленный в работе (N. Kuzieva, 2025), позволяет выявить институциональные различия в налоговых ставках, льготах, процедурах декларирования и способах уплаты налога в различных странах. Автор подчеркивает, что выбор между прогрессивной и пропорциональной моделью ИПН оказывает существенное влияние на перераспределение доходов и социальную справедливость, а также на инвестиционное поведение населения. Важным выводом исследования является то, что эффективность ИПН определяется не только уровнем ставок, но и качеством налогового администрирования и доступностью цифровых инструментов для налогоплательщиков.

Проблемные аспекты функционирования налоговых систем в развивающихся экономиках подчеркнуты в работе S. Zholdoshebekova et al. (2025). Авторы указывают, что высокая налоговая нагрузка на предприятия и физических лиц, в сочетании с административными барьерами и бюрократическими процедурами, сдерживает инвестиционную активность и экономический рост. Недостаточный уровень цифровизации налоговых процессов, по их мнению, снижает прозрачность, увеличивает операционные издержки и огра-

ничивает эффективность налоговых органов, препятствуя формированию адаптивных и экономически сбалансированных моделей ИПН

В совокупности рассмотренные исследования формируют теоретико-методологическую основу для анализа адаптивных моделей индивидуального подоходного налогообложения в развивающихся экономиках. В данном контексте опыт Казахстана представляет собой особый интерес, поскольку сочетает относительно простую конструкцию ИПН с активным внедрением цифровых налоговых инструментов. Это создает возможности для оценки того, в какой мере цифровизация способствует повышению гибкости налоговой системы, снижению административных издержек и формированию более справедливого и экономически эффективного механизма налогообложения доходов физических лиц. W. Xi & X. Ling (2025) показывают, что цифровизация налогового администрирования (e-invoicing, цифровые каналы) влияет на поведение фирм и снижает издержки.

Исследование адаптивных моделей ИПН в развивающихся экономиках невозможно без анализа факторов, определяющих динамику реальных доходов населения и механизмов их перераспределения. Исследования влияния факторов на реальные доходы населения Казахстана и обоснование приоритетных путей их повышения рассматривается Н.Н. Жанаковой, Г. Бодаухан, Г.Ж. Нигметовой, Д.Д. Мангибаевой, Л.Г. Кирбасовой (2024), которые выделили основные факторы, оказывающие влияние на реальные доходы населения и их рост. Выделение данных факторов позволяет рассматривать ИПН не только как инструмент фискального изъятия, но и как механизм адаптивного воздействия на уровень благосостояния населения.

В условиях цифровой трансформации особое значение приобретает качество налогового администрирования. По мнению Shirdakova et al. (2025) недостаточная цифровизация налоговых процессов ограничивает их прозрачность и эффективность. Такого же мнения придерживается (P.M. Palacios, 2023), который провел критический анализ электронного налогового администрирования, выявив основные возможности и проблемы, связанные с цифровизацией налоговых процессов. Автор сосредоточил внимание на потенциале повышения прозрачности и снижения коррупционных рисков за счет внедрения электронных налоговых сервисов, улучшения налогового комплаенса, создавая институциональные предпосылки для формирования более справедливой и адаптивной системы ИПН. Налоговая политика оказывает многогранное влияние на развитие национальной экономики. A. Fialho et al. (2021) подчеркивают, что параметры налогообложения доходов физических лиц влияют не только на уровень реальных доходов населения, но и на инвестиционную активность предпринимательскую инициативу и социальную справедливость, что особенно важно для стран с формирующимися рынками. В этой связи адаптивные модели ИПН, основанные на цифровых технологиях, могут рассматриваться как инструмент балансировки фискальных интересов государства и задач повышения благосостояния населения.

Таким образом, рассмотренные исследования формируют теоретическую и эмпирическую основу для обоснования перехода Казахстана к адаптивной модели ИПН, в которой цифровизация налогового администрирования, учет факторов реальных доходов населения и гибкость налоговых параметров выступают ключевыми условиями повышения эффективности налоговой системы в развивающейся экономике.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДЫ

В исследовании использован комплекс взаимодополняющих методов, обеспечивающих системный анализ адаптивных моделей ИПН в условиях цифровизации и позволяющих выявить факторы, влияющие на динамику налоговых поступлений и реальные доходы населения. В качестве общенаучных методов применялись анализ и синтез, индукция и дедукция, системный и структурно-функциональный подходы, позволяя рассмотреть ИПН как элемент налогово-бюджетной системы и одновременно как инструмент социально-экономического регулирования в развивающейся экономике.

Статистические методы исследования включали анализ динамических рядов поступлений ИПН и показателей рынка труда РК за 2015-2024гг., расчет абсолютных и относительных показателей, структурных долей и индексов. Для оценки взаимосвязи между поступлениями ИПН и показателями занятости применялся корреляционный анализ с использованием коэффициента Пирсона, а также проверка статистической значимости выявленных взаимосвязей. С целью количественной оценки влияния факторов на динамику ИПН использовался регрессионный анализ. Были построены однофакторные и многофакторные модели, в которых поступления ИПН рассматривались как зависимая переменная, а численность занятых, самозанятых и показатели доходов населения – как объясняющие переменные. Для снижения влияния общего тренда и номинального роста применялись логарифмические преобразования данных.

Для выявления структурных источников роста налоговых поступлений был использован метод факторной декомпозиции, позволяющий разложить изменение ИПН на вклад роста занятости и изменение налоговой базы в расчете на одного занятого. Данный подход обеспечил оценку экстенсивных и интенсивных факторов формирования налоговых доходов.

В рамках сравнительного анализа использовались элементы институционального и компаративного подходов, включая сопоставление показателей цифровизации налогового администрирования и роли

ИПН в доходах бюджета Казахстана с аналогичными характеристиками развивающихся экономик. Для обоснования адаптивности ИПН применялась разработка индикаторов цифровой зрелости налогового администрирования на основе международных методических рекомендаций.

Применение совокупности указанных методов обеспечило достоверность полученных результатов и позволило обосновать выводы о роли цифровизации как ключевого фактора формирования адаптивных моделей ИПН в развивающихся экономиках.

РЕЗУЛЬТАТЫ

В условиях нарастания социально-экономической дифференциации и усиления дискуссий о справедливости распределения доходов налоговая система приобретает ключевое значение как инструмент государственного воздействия на уровень неравенства. Особую роль в этом контексте играет ИПН, который в большинстве развитых стран используется не только в фискальных целях, но и как механизм перераспределения доходов и социальной поддержки уязвимых групп населения. ИПН становится адаптивным при следующих обстоятельствах (Рисунок 1).

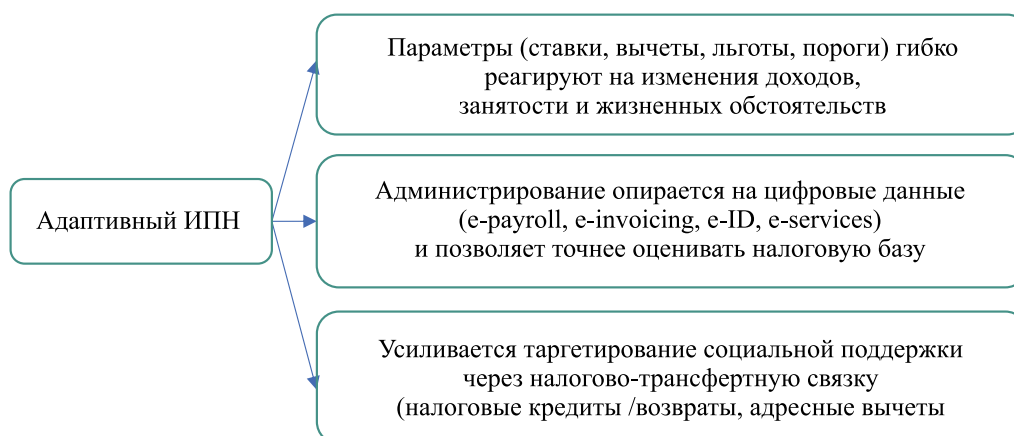

Рисунок 1. Значение адаптивного ИПН

Источник: Составлен автором

Типологию адаптивных моделей ИПН можно показать следующим образом (Таблица 1).

Таблица 1. Типология адаптивных моделей ИПН

№	Типология	Особенность	Плюсы	Минусы
1	простая плоская ставка + умные вычеты	- сохраняется простота ставок; - адаптивность достигается через персонализированные вычеты (на детей, образование, ипотеку, медицину) и автоматизацию подтверждений	администрирование проще, выше собираемость	перераспределение ограничено (без прогрессии эффект слабее)
2	мягкая прогрессия (пороговые шкалы)	- несколько ставок по диапазонам дохода; - цифровой учет доходов снижает риск уклонения и ошибок	больше справедливости при росте неравенства	чувствительность к качеству данных и к потоку в тень
3	налогово-трансфертная модель (негативный ИПН / налоговый кредит	- низкие доходы получают возврат /кредит через налоговую систему; - критически требует цифровой идентификации и надежной базы доходов	сильный против бедности эффект и стимул легализации занятости	риск ошибок таргетирования
4	платформенно-ориентированная модель (withholding на маркетплейсах / агрегаторах	- часть ИПН удерживается у источника платформовой (такси, доставка, маркетплейсах, фриланс-площадки); - автоматическая отчетность	расширение базы, комплаенс растет почти без проверок	требует регулирования платформ и защиты прав налогоплательщиков

Источник: составлена автором

Практика стран организации экономического сотрудничества и развития демонстрирует многообразие инструментов, применяемых в рамках ИПН для сглаживания социального неравенства. К числу таких инструментов относятся необлагаемый минимум доходов, налоговые кредиты, прогрессивные шкалы налогообложения, а также дифференциация ставок с учетом уровня доходов и социального статуса налогоплательщиков. Комбинация указанных элементов формирует институциональную архитектуру подоходного налогообложения и оказывает прямое влияние на распределение располагаемых доходов в обществе. В этой связи представляется целесообразным провести сравнительный анализ налоговых инструментов нивелирования неравенства посредством ИПН в странах ОЭСР за 2022-2024гг. (Таблица 2).

Таблица 2. Налоговые инструменты нивелирования социального неравенства через ИПН в странах ОЭСР 2022-2024гг. (за три года)

Страна	Необлагаемый минимум	Налоговый кредит	Количество уровней доходов	Максимальная ставка ИПН, %	Индекс Джини, %
Австралия	-	-	5	45	34,4
Австрия	-	-	7	55	29,7
Бельгия	+	-	5	50	27,4
Венгрия	-	-	1	15	30,6
Великобритания	-	-	3	45	34,6
Дания	-	+	2	27	28,7
Германия	+	-	5	45	31,9
Греция	-	-	4	45	34,2
Израиль	-	+	7	50	38,8
Италия	-	+	5	45	35,9
Испания	+	-	5	54	34,5
Корея	+	-	7	42	31,6
Латвия	+	-	3	31,4	35,6
Люксембург	+	+	19	45,8	34,9
Нидерланды	-	+	4	51,75	28,5
Норвегия	+	-	4	39,5	27,0
Польша	+	+	2	36	29,7
Россия	+	-	1	15-35	37,2
США	+	+	7	37	41,4
Эстония	+	-	1	20	30,4
Швеция	+	-	3	56,9	28,8
Швейцария	-	-	11	44,8	32,7
Финляндия	-	-	5	31,5	27,4
Франция	-	-	5	75	31,6
Чехия	-	+	1	15	25,0
Чили	-	-	7	35	44,4
Япония	+	-	7	45	32,9

Примечание:

«-» инструмент отсутствует

«+» инструмент применяется

В РФ с 2024г. введены дифференцированные ставки (9-35%), зависящие не от уровня дохода, а от статуса налогоплательщика и вида дохода, ограничивая перераспределительный эффект ИПН

Индекс Джини приведен по данным OECD / World Bank

Источник: Составлена на основе источника: OECD (2025), HM Revenue & Customs (2025), and Internal Revenue Service (2025).

Представленная сравнительная таблица налоговых инструментов в странах ОЭСР позволяет выявить институциональные различия в механизмах налогообложения доходов физических лиц и их влияние на уровень социального неравенства.

ОБСУЖДЕНИЕ

Анализ показывает, что страны с более развитой системой прогрессивного налогообложения, включающей необлагаемый минимум, налоговые кредиты и дифференцированные ставки, демонстрируют более низкие значения индекса Джини. Установлено, что ключевым фактором снижения неравенства выступает не только уровень максимальной налоговой ставки, но и структура налоговой системы, включая не только уровень максимальной налоговой ставки, но и структура налоговой системы, включая количество налоговых уровней и наличие механизмов социальной корректировки. Так, страны с высокой степенью прогрессивности налогообложения и развитой системой налоговых льгот обеспечивают более эффективное перераспределение доходов. В то же время страны с плоской шкалой налогообложения и ограниченным набором налоговых инструментов демонстрируют более высокий уровень дифференциации доходов, свидетельствуя о меньшей эффективности налоговой системы в нивелировании социального неравенства.

Результаты сравнительного анализа подтверждают, что совершенствование системы индивидуально-го подоходного налога, включая внедрение прогрессивных ставок, налоговых вычетов и цифровых механизмов администрирования, может стать важным инструментом снижения социального неравенства и повышения устойчивости социально-экономической системы.

Сопоставление характеристик налоговых систем с показателями индекса Джини позволяет выявить взаимосвязь между структурой подоходного налогообложения и уровнем социального неравенства, а также определить наиболее эффективные фискальные практики, применимые для адаптации в национальных условиях. Представленная таблица 2 отражает ключевые параметры ИПН в отдельных странах и служит эмпирической основой для последующего анализа эффективности налоговой политики в контексте социальной устойчивости и экономического развития.

Налоговый клин = доля всех налогов и социальных взносов (работник + работодатель) – денежные пособия в % от затрат на труд.

Δ из-за ИПН – вклад изменений подоходного налога в изменение налогового клина. Это не номинальная ставка ИПН, а изменение нагрузки по ИПН в составе клина. Сравнительный анализ зарубежных стран ставки по ИПН и налоговой нагрузки на зарплату в 2023-2024гг. показан в таблице 3.

Таблица 3. Ставка (нагрузка) по ИПН (вклад в изменение) и налоговая нагрузка на зарплату (налоговый клин) в 2023-2024гг. (за 2 года)

Страна	Налоговый клин 2023, %	Налоговый клин 2024, % затрат на труд	Δ клина 2024/23, п.п.	Δ из-за ИПН, п.п.	Δ из-за взносов работника, п.п.	Δ из-за взносов работодателя, п.п.
Бельгия	52,70	52,60	-0,10	-0,10	0,00	0,00
Германия	47,69	47,90	0,21	-0,11	0,21	0,11
Франция	46,84	47,20	0,36	0,34	0,00	0,03
Италия	45,49	47,10	1,61	-1,31	2,92	0,00
Австрия	47,22	47,00	-0,22	-0,10	-0,03	-0,03
Словения	43,16	44,60	1,44	0,14	1,30	0,00
Словенская республика	41,77	42,60	0,83	-0,44	-0,20	1,46
Финляндия	43,47	41,90	-1,57	0,15	-0,85	-0,86
Латвия	41,04	41,70	0,66	0,67	0,00	0,00
Швеция	42,18	41,50	-0,68	-0,67	-0,01	0,00
Венгрия	41,20	41,20	0,00	0,00	0,00	0,00
Чехия	40,20	40,90	0,70	0,25	0,45	0,00
Испания	40,19	40,60	0,41	0,35	0,01	0,05
Эстония	39,90	40,60	0,70	0,70	0,00	0,00

Люксембург	41,19	40,30	-0,89	-0,81	0,00	-0,08
Португалия	41,15	39,40	-1,75	-1,75	0,00	0,00
Литва	38,97	39,30	0,33	0,33	0,00	0,00
Греция	38,76	39,30	0,54	0,54	0,00	0,00
Турция	38,08	39,00	0,92	0,92	0,00	0,00
Норвегия	36,41	36,40	-0,01	0,08	-0,09	0,00
Дания	35,97	36,10	0,13	0,12	0,00	0,01
Ирландия	35,60	35,20	-0,40	-0,42	0,02	0,00
Нидерланды	35,12	35,10	-0,02	0,49	-0,61	0,10
Польша	34,28	34,70	0,42	0,42	0,00	0,00
Япония	33,01	32,60	-0,41	-0,56	0,08	0,07
Канада	31,87	32,00	0,13	-0,18	0,15	0,17
Исландия	31,87	31,60	-0,27	-0,27	0,00	0,00
США	30,06	30,10	0,04	0,06	0,00	-0,02
Австралия	29,21	29,60	0,39	0,36	0,00	0,02
Коста-Рика	29,50	29,50	0,00	0,00	0,00	0,00
Великобритания	31,14	29,40	-1,74	0,54	-2,36	0,08
Корея	24,50	24,70	0,20	0,16	0,00	0,04
Израиль	2,03	22,90	-0,13	-0,01	-0,08	-0,04
Швейцария	23,03	22,90	-0,13	-0,13	0,00	0,00
Мексика	20,49	20,90	0,41	0,41	0,00	0,00
Новая Зеландия	21,07	20,80	-0,27	-0,27	0,00	0,00
Чили	7,08	7,20	0,12	0,12	0,00	0,00
Колумбия	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Средний показатель по ОЭСР	34,85	34,90	0,05	0,00	0,02	0,03

Источник: Составлена на основе источника: OECD. (2025).

Казахстан в сравнении с OECD обычно рассматривается как страна, где:

- ИПН формально прост (меньше уровней), но важны социальные платежи и удержания;
- основной вызов – не ставка, а администрирование, охват и справедливость перераспределения.

Опыт Казахстана в контексте цифровизации интересен тем, что сочетает:

- быстрый рост цифровых госуслуг и финтех-платежей (удобная идентификация, онлайн-сервисы, банковская экосистема);
- структурные вызовы: региональная неоднородность доходов, значимая доля МСБ / самозанятости, платформенная занятость;
- необходимость балансировать цели: фискальная устойчивость + стимулирование занятости + социальная справедливость.

Цифровизация для Казахстана имеет ключевое преимущество, так как для адаптивной модели ИПН цифровизация позволяет:

- автоматически применять вычеты (льготы) без заявлений и бумажных процедур;
- гибко учитывать статус гражданина (семья, иждивенцы, самозанятость);
- снижать уклонение через прозрачность и сопоставление данных;
- снижать транзакционные издержки администрирования (комплаенс).

Адаптивность ИПН в развивающихся экономиках обеспечивается не только прогрессией, сколько цифровым таргетированием и автоматизацией льгот.

Результаты сопоставления налоговой нагрузки на заработную плату по странам за 2023-2024гг. демонстрируют значительную межстрановую вариативность налогового клина (от 0% до 52,6% в 2024г.), отражая различия в модели перераспределения и структуре обязательных платежей. Для развивающихся экономик ключевым становится не абсолютный уровень нагрузки, а способность системы ИПН адаптироваться к изменениям доходов и структуры занятости. В этом контексте цифровизация налогового администрирования выступает критическим фактором адаптивной модели ИПН, позволяя автоматизировать применение вычетов и льгот, снижать транзакционные издержки комплаенса и повышать адресность налоговой политики.

Анализ данных за 2022-2024гг. показывает, что в странах ОЭСР инструменты ИПН остаются одним из ключевых механизмов нивелирования социального неравенства. Наиболее низкие значения индекса Джини характерны для стран с прогрессивной шкалой ИПН, наличием необлагаемого минимума и налоговых кредитов, ориентированных на семейный статус и уровень дохода. В то же время системы с плоской ставкой или ограниченным набором налоговых инструментов демонстрируют более высокий уровень неравенства, подтверждая значимость архитектуры ИПН как элемента социальной и фискальной политики.

До 2025 года Казахстан опирался на плоскую ставку ИПН (10%), поддерживая простоту администрирования и предсказуемость налоговой нагрузки, особенно в условиях высокой доли наемной занятости и необходимости удержания налога у источника (Таблица 4).

Таблица 4. Изменение налоговых ставок ИПН и социального налога РК за период с 2002-2026гг. (за 24 года)

Период	ИПН	Социальный налог
2002-2006гг.	По прогрессивной шкале с 5% до 20%	По регрессивной шкале с 20% до 7%, для иностранных специалистов с 11% до 5%
2007-2013гг.	10%	- 2007г. – по регрессивной шкале 20%-7%; - 2008г. по прогрессивной шкале 13%-5%; - 2009-2013гг. 11%
2014-2025гг.	10% плоская ставка для доходов физлиц	11% ставка по действующему НГ РК. В 2025г. – 11%
2026г.	Прогрессивная шкала: – до 8500 МРП/год – 10%; – свыше 8500 МРП/год – 15% (15% применяется к сумме превышения). Также по дивидендам: – до 230000МРП – 5%; – выше 15% на превышение	6% (снижение с 11%), при этом исключена взаимосвязь: соцналог не уменьшается на сумму социальных отчислений

Источник: Составлена на основе источника: Профессионально PRO1C (2025).

С 1 января 2026 года вступает в силу Новый налоговый кодекс РК, в рамках нововведений изменяется структура раздела индивидуального подоходного налога (далее – ИПН). С 2026 года доходы, не являющиеся доходами физического лица, заменяются на экономические выгоды, не являющиеся доходом физического лица, а также корректировка дохода, заменяется на уменьшение дохода, подлежащего налогообложению. Появляется элемент адаптивности через прогрессивную шкалу (10%/ 15% при пороге 8500 МРП), требуя более точного учета годовых доходов и усиливая роль цифровизации налогового администрирования (сквозная верификация доходов, автоматизация расчетов).

Параллельно социальный налог реформируется – ставка снижается до 6%, но отменяется механизм уменьшения на сумму социальных отчислений, меняя структуру на фонд оплаты труда и логику расчетов работодателей, а также усиливая роль цифровизации (точность данных, автоматизация расчетов и контроль превышения порога).

Казахстан представляет собой показательный пример трансформации системы ИПН в условиях цифровизации:

- с одной стороны, в стране на протяжении длительного периода применялась плоская ставка ИПН, ориентированная на простоту администрирования и стимулирование легальной занятости;
- с другой стороны, в последние годы наблюдается активное развитие цифровых сервисов налогового администрирования и подготовка к внедрению элементов прогрессивного налогообложения, свидетельствуя о переходе к более адаптивной модели ИПН. В этом контексте анализ динамики поступлений ИПН и их связи с показателями занятости позволяет оценить, в какой степени рост налоговых доходов обусловлен количественными изменениями на рынке труда, а в какой повышением эффективности администрирования и расширением налогооблагаемой базы (Рисунок 2, 3).

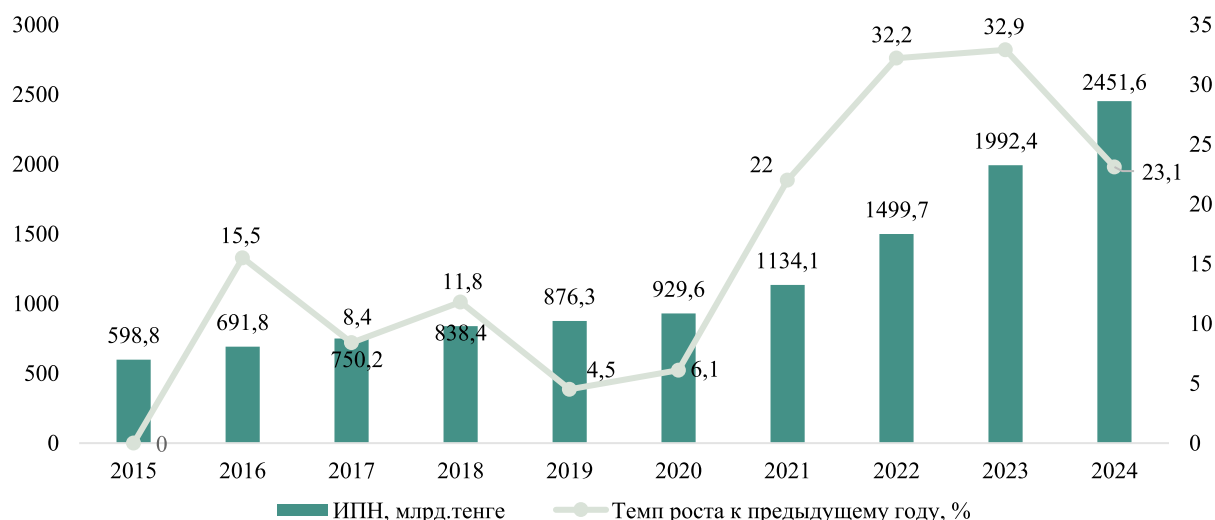

Рисунок 2. Динамика поступлений ИПН в РК за 9 лет

Источник: Составлена на основе источника: Комитет государственных доходов (б.д.)

Согласно рисунку 2, в 2015-2020гг. рост был умеренным, примерно 4-16% в год, а в 2021-2024гг. наблюдается ускорение поступлений (пик прироста пришелся на 2022-2023гг.).

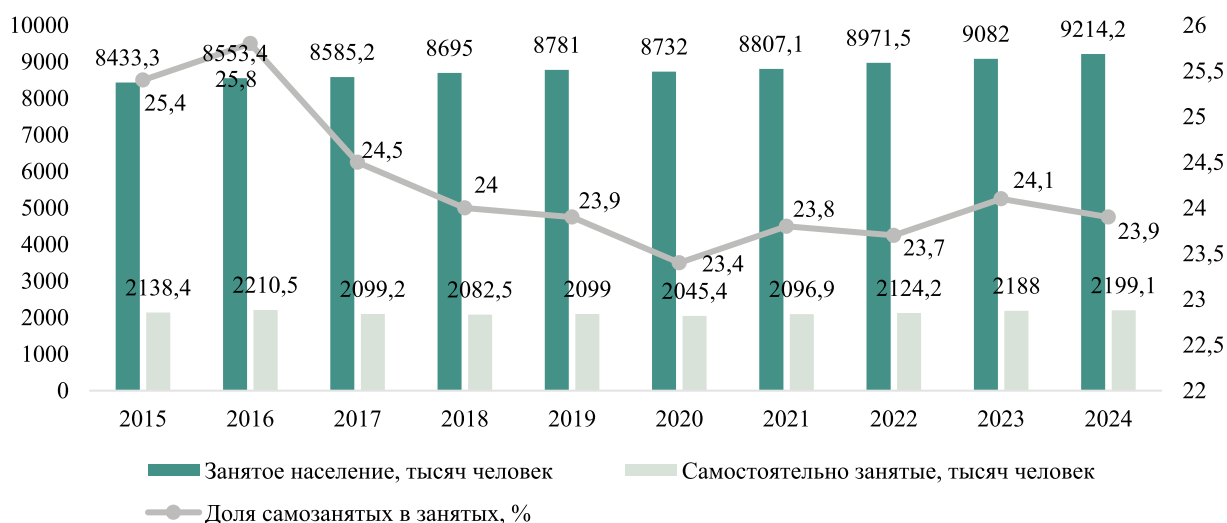

Рисунок 3. Численность занятых и самозанятых в РК за 9 лет, тысяч человек

Источник: Составлена на основе источника: Комитет государственных доходов (б.д.)

С 2022-2025гг. занятость в РК увеличилась примерно с 9,0 млн. до 9,3 млн. человек. Доля самозанятых колеблется на уровне 23-24% всех занятых. Доля наемных работников около 76-77%. Чем выше доля самозанятых, тем важнее цифровизация учета доходов и адаптивные механизмы ИПН. Динамика 2022-2025гг. показывает рост занятости в целом, но самозанятые растут медленнее наемных, указывая на структурные изменения и влияния цифровых платформ.

Для оценки взаимосвязи между поступлениями ИПН и показателями рынка труда использовалась годовая временная выборка за 2015-2024гг. (n = 10 наблюдений). В анализ были включены следующие показатели:

- ИПН – поступления ИПН, млрд. тенге;
- занятые – численность занятого населения, тысяч человек;
- самозанятые – численность самостоятельно занятого населения, тысяч человек;
- доля самозанятых – отношение численности самозанятых к общей численности занятых, %.

Коэффициент корреляции Пирсона рассчитывался по формуле:

$$\frac{\sum_{t=1}^n (x_t - \bar{x})(y_t - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{t=1}^n (x_t - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{t=1}^n (y_t - \bar{y})^2}} \quad (1)$$

где:

X_t – значения поступлений ИПН в году t ;
 y_t – значения соответствующего показателя занятости;
 $\bar{x}$, $\bar{y}$ – средние значения рядов;
 n – число наблюдений.

Для проверки статистической значимости коэффициентов корреляции использовалась t -статистика Пирсона:

$$t = r * \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} \quad (2)$$

При уровне значимости $\alpha = 0,05$ и $df = n - 2 = 8$:

- критическое значение $t \approx 2,306$

- если $|t| > t_{crit}$, корреляция признавалась статистически значимой.

Полученные значения коэффициентов были сведены в корреляционную матрицу (Таблица 5).

Таблица 5. Корреляционная матрица Пирсона между ИПН и показателями занятости, 2024-2025гг.

Показатели	ИПН
Занятые, тысяч человек	0,957
Самозанятые, тысяч человек	0,49
Доля самозанятых, %	-0,43
** $p < 0,01$	
Источник: Составлена на основе произведенных расчетов	

Сильная статистически значимая корреляция выявлена только между поступлениями ИПН и общей численностью занятых ($r \approx 0,96$), указывая на согласованную динамику налоговых поступлений и общего уровня занятости.

Результаты регрессионного анализа влияния занятости на поступления ИПН представлены в таблице 6.

Таблица 6. Результаты регрессионного анализа влияния занятости на поступления ИПН

Показатель	Коэффициент	t-	p-valu
Константа	-19785,4	-6,12	0,0004
Занятые, тысяч человек	2,415	9,26	0,00001
R^2	0,916		
F-статистика	85,7		0,00001
Источник: Составлена на основе произведенных расчетов			

Увеличение численности занятых на 1 тысячу человек ассоциировано с ростом поступлений ИПН примерно на 2,4 млрд. тенге (в текущих ценах) (Таблица 7).

Таблица 7. Разложение роста поступлений ИПН на факторы (2015-2024гг.)

Показатель	Значение
Рост ИПН за период, раз	4,09
Рост занятости, %	9,3
Рост ИПН на 1 занятого, раз	3,75
Вклад роста занятости в общий рост ИПН, %	6,3
Вклад роста ИПН на 1 занятого, %	93,7

Источник: составлена на основе произведенных расчетов

Полученные результаты показывают, что в 2015-2024гг. динамика поступлений ИПН в РК в значительной степени определяется не ростом численности занятых, а увеличением налоговой базы в расчете на одного занятого. Статистически значимая связь выявлена между ИПН и общей занятостью, тогда как самозанятость не демонстрирует устойчивого влияния. Это подтверждает, что ключевым фактором адаптивности ИПН выступают механизмы администрирования, учета и цифровизации доходов, а не только количественные изменения на рынке труда.

Отсутствие статистически значимой корреляции между ИПН и самозанятостью свидетельствует о том, что рост ИПН в анализируемом периоде был обусловлен преимущественно изменением налоговой базы на одного занятого и эффективностью администрирования, а не расширением самозанятого сектора.

Таким образом, динамика поступлений ИПН в РК за 2025-2024гг. подтверждает переход от экстенсивной модели формирования налоговых доходов к более адаптивной модели, основанной на цифровизации, улучшении учета доходов и усилении налогового комплаенса, создавая основу для дальнейшего внедрения прогрессивных элементов ИПН и формирования устойчивой налоговой системы, способной учитывать социально-экономическую дифференциацию доходов населения в условиях цифровой экономики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что трансформация системы ИПН в развивающихся экономиках неизбежно связана с переходом к адаптивным моделям налогообложения, основанным на цифровых технологиях и учете структурных изменений рынка труда. На материалах РК показано, что рост поступлений ИПН в 2015-2024гг. существенно опережал динамику численности занятого населения, свидетельствуя о повышении эффективности налогового администрирования и расширении налогооблагаемой базы, а не только об экстенсивном росте занятости.

Результаты корреляционно-регрессионного анализа подтверждают, что ключевым фактором роста ИПН является увеличение налоговых поступлений в расчете на одного занятого, тогда как влияние самозанятости на динамику ИПН носит статистически неустойчивый характер, указывая на сохраняющиеся ограничения налогообложения доходов самозанятых и платформенно занятых граждан и подчеркивает необходимость дальнейшего развития цифровых механизмов учета и декларирования доходов.

Анализ научных исследований показывает, что цифровизация налоговых процессов повышает прозрачность налоговой системы, снижает административные и коррупционные риски и создает институциональные условия для более справедливого перераспределения доходов. В данном контексте адаптивная модель ИПН выступает не только как фискальный инструмент, но и как элемент социальной политики, способный учитывать дифференциацию реальных доходов населения и стимулировать легализацию экономической активности.

Таким образом, опыт Казахстана демонстрирует, что дальнейшее совершенствование системы ИПН должно быть ориентировано на углубление цифровизации налогового администрирования, интеграцию данных о доходах из различных источников и внедрение гибких налоговых параметров, включая элементы прогрессивного налогообложения. Реализация данных направлений позволит повысить устойчивость бюджетных поступлений, обеспечить социальную справедливость и усилить роль ИПН как инструмента адаптивного регулирования доходов населения в условиях цифровой экономики.

Перспективы дальнейших исследований заключаются в необходимости разработки эконометрических моделей, позволяющих более точно оценить влияние цифровизации налогового администрирования на собираемость ИПН, уровень налогового комплаенса и степень легализации доходов самозанятых и платформенно занятых граждан. В дальнейшем представляется важным изучить региональную дифференциацию налоговой базы в Казахстане, влияние цифровых каналов декларирования на поведение налогоплательщиков, а также провести сценарную оценку последствий внедрения прогрессивных параметров ИПН

для бюджетной устойчивости и снижения социального неравенства. Кроме того, перспективным направлением является исследование интеграции налоговых, трудовых и социальных данных в рамках единой цифровой среды госуправления.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Hidayat, M. R. Y., & Defitr, S. (2024). Digitalization and the Changing Landscape of Tax Compliance: Challenges and Opportunities. *Accounting Studies and Tax Journal (COUNT)*, 1(1), 131-139. <https://doi.org/10.62207/c2gyc030>
2. Kuzieva, N. (2025). International models of personal income taxation and their adaptation in the context of Uzbekistan's economic transformation. *International Multidisciplinary Journal of Research and Development*, 1(4), 847-852. <https://inlibrary.uz/index.php/imjrd/article/view/103066>
3. Zholdosbekova, S., Wu, D., Yu, J., Umarova, M., & Beksultanov, A. (2025). Economic foundations for improvement of tax policy in the digital economy. *InterEULawEast*, 12(2). <https://doi.org/10.22598/iele.2025.12.2.10>
4. Xi, W., & Ling, X. (2025). Can the digitalization of tax administration promote corporate digital transformation? Empirical evidence from China. *International Review of Economics & Finance*. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2025.104634>
5. Zhanakova, N. N., Bodaukhan, G., Nigmatova, G. Z., Mangibaeva, D. D., & Kirbasova, L. G. (2024). Current state and ways to increase real incomes of the population of Kazakhstan. *Economics: Strategy and Practice*, 19(2), 123-139. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2024-2-123-139>
6. Shirdakova, G., Z. Arnakunova, D. Temirov, A. Ulan uulu, A. Kuvatbekov (2025). Digitisation of public procurement as a factor of economic security and regional development in the Kyrgyz Republic. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 12(2), 34-47. <https://doi.org/10.52566/msu-econ2.2025.34>
7. Palacios, P.M. (2023). E-tax administration: Critical appraisal of opportunities and challenges. *Crónica Tributaria*, 2(187), 43-66. <https://doi.org/10.47092/CT.23.2.2>
8. Fialho, A., Patrícia Anjos Azevedo, José Francisco Sedeño López, Maria del Mar Soto Moya (2021). Tax benefits as a tool for the promotion of the sustainable development goals: The case of the Iberian Foundations. *CIRIEC-España, Legal Journal of Social and Cooperative Economy*, 39, 241-277. <https://doi.org/10.7203/CIRIEC-JUR.39.20932>
9. OECD. (2025). *Income Distribution Database (IDD): Gini, poverty, income distribution indicators*. <https://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm> (дата обращения 30.12.2025)
10. OECD. (2025). *OECD. Stat: Income Distribution Database*. <https://stats.oecd.org/> (дата обращения 30.12.2025)
11. OECD. (2025). *Tax database: Personal income tax (rates, brackets, tax credits/allowances – country tables)*. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database/> (дата обращения 30.12.2025)
12. OECD. (2025). *Taxing wages*. https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages_20725124 (дата обращения 30.12.2025)
13. OECD. (2025). *Revenue statistics*. https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics_2522770x (дата обращения 30.12.2025)
14. HM Revenue & Customs. (2025). *Income tax rates and personal allowances (United Kingdom)*. [Electronic resource]. - London: GOV.UK URL: <https://www.gov.uk/income-tax-rates> (дата обращения 30.12.2025)
15. Internal Revenue Service. (2025). *Tax updates and news from the IRS*. <https://www.irs.gov/newsroom/tax-updates-and-news-from-the-irs> (дата обращения 30.12.2025)
16. OECD. (2025). *Taxing wages 2025: Decomposition of personal income taxes*. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-policy/taxing-wages-brochure.pdf17> (дата обращения 30.12.2025)
17. Профессионально PRO1C (2025). <https://pro1c.kz/news/zakonodatelstvo/individualnyy-podokhodnyy-nalog-2026-goda-novaya-struktura-ekonomicheskikh-vygod-ne-yavlyayushchikhs/> (дата обращения 30.12.2025)
18. Комитет государственных доходов Министерства финансов РК. Поступление налогов и платежей в Нацфонд по видам налогов и платежей [Электронный ресурс]. – режим доступа: https://kgd.gov.kz/ru/section/dinamika-postupleniy-nalogov-i-platezhey-v-nacionalnyy-fond?utm_source (дата обращения 25.06.2026)

REFERENCES

1. Muhammad Rifqi Yudi Hidayat, Siska Defitr (2024) Digitalization and the Changing Landscape of Tax Compliance (Challenges and Opportunities). *Accounting Studies and Tax Journal (COUNT)*, 1(1), 131-139. DOI:10.62207/c2gyc030
2. Kuzieva N. (2025). International models of personal income taxation and their adaptation in the context of Uzbekistan's economic transformation. *International Multidisciplinary Journal of Research and Development*. 1(4), 847-852. <https://inlibrary.uz/index.php/imjrd/article/view/103066>
3. Seilkhan Zholdosbekova, Dashuai Wu, Ji Yu, Maria Umarova, Azisbek Beksultanov (2025) Economic foundations for improvement of tax policy in digital economy. *Intereulaweast*, Vol. XII (2). DOI: <https://doi.org/10.22598/iele.2025.12.2.10>
4. Xi W., Ling X. (2025) Can the digitalization of tax administration promote corporate digital transformation? Empirical evidence from China. *International Review of Economics & Finance*, DOI: 10.1016/j.iref.2025.104634
5. Zhanakova N.N., Bodauhan G., Nigmatova G.ZH., Mangibaeva D.D., Kirbasova L.G. (2024) Sovremennoe sostoyanie i puti povysheniya real'nyh dohodov naseleniya Kazakhstana. [The current state and ways to increase the real incomes of the population of Kazakhstan]. *Ekonomika: strategiya i praktika*, 19(2). -123-139, <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2024-2-123-139> [in Russian]

6. Shirdakova G. Shirdakova G., Z. Arnakunova, D. Temirov, A. Ulan uulu, A. Kuvatbekov (2025) Digitisation of public procurement as a factor of economic security and regional development in the Kyrgyz Republic. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 12(2), pp. 34-47. DOI:10.52566/msu-econ2.2025.34
7. Palacios P.M. (2023) E-Tax administration: critical appraisal of opportunities and challenges. *Cronica Tributaria*, 2(187), pp. 43-66. <https://doi.org/10.47092/CT.23.2.2>
8. Fialho, A., Patrícia Anjos Azevedo, José Francisco Sedeño López, Maria del Mar Soto Moya (2021) Tax benefits as a tool for the promotion of the sustainable development goals: The case of the Iberian Foundations. *CIRIEC-Espana, Legal Journal of Social and Cooperative Economy*, 39, 241-277. <https://doi.org/10.7203/CIRIEC-JUR.39.20932>
9. OECD. (2025) *Income Distribution Database (IDD): Gini, poverty, income distribution indicators* [Electronic resource]. - Paris: OECD. URL: <https://www.oecd.org/social/income-distribution-database.htm> (date of request 30.12.2025).
10. OECD. (2026) *Stat: Income Distribution Database (IDD)*. [Electronic resource]. URL: <https://stats.oecd.org/> (date of request 30.12.2025).
11. OECD. (2025) *Tax Database: Personal income tax (rates, brackets, tax credits/allowances - country tables)* [Electronic resource]. - Paris: OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database/> (date of request 30.12.2025).
12. OECD. (2025) *Taxing Wages (Annual)* [Electronic resource]. - Paris: OECD iLibrary. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/taxing-wages_20725124 (date of request 30.12.2025).
13. OECD. (2025) *Revenue Statistics (Annual)* [Electronic resource]. - Paris: OECD iLibrary. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics_2522770x (date of request 30.12.2025).
14. HM Revenue & Customs (2025) *Income Tax rates and Personal Allowances (United Kingdom)* [Electronic resource]. - London: GOV.UK URL: <https://www.gov.uk/income-tax-rates> (date of request 30.12.2025).
15. Internal Revenue Service (2025). *Tax updates and news from the IRS (standard deduction and annual inflation adjustments references, incl. Rev. Proc. 2023-34 for tax year 2024)* [Electronic resource]. - Washington, D.C.: IRS. URL: <https://www.irs.gov/newsroom/tax-updates-and-news-from-the-irs> (date of request 30.12.2025).
16. TAXING WAGES (2025) *Decomposition of personal income taxes* <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/tax-policy/taxing-wages-brochure.pdf>
17. Professionalno PRO1C (2025). <https://pro1c.kz/news/zakonodatelstvo/individualnyy-podokhodnyy-nalog-2026-goda-novaya-struktura-ekonomicheskikh-vygod-ne-yavlyayushchikhs/> (data obrashcheniya 30.12.2025) [in Russian]
18. Komitet gosudarstvennyh dohodov Ministerstva finansov RK. Postuplenie nalogov i platezhey v Nacfond po vidam nalogov i platezhey [Elektronnyj resurs]. – rezhim dostupa: https://kgd.gov.kz/ru/section/dinamika-postupleniy-nalogov-i-platezhey-v-nacionalnyy-fond?utm_source (data obrashcheniya 30.12.2025) [in Russian]

ДАМУШЫ ЭКОНОМИКАЛАРДАҒЫ ЖЕКЕ ТАБЫС САЛЫҒЫНЫҢ БЕЙІМДЕЛГЕН МОДЕЛЬДЕРІ: ЦИФРАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Кадырова.А.*

экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
e-mail: aigulkadyrovan@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3772-2755

Татиева Г.

экономика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
e-mail: amandyk.galiya@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1468-4936

Талимова Л.

экономика ғылымдарының докторы, профессор,
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
e-mail: lazatal@mail.ru
ORCID: 0000-0002-7652-8333

Аңдатпа

Зерттеудің өзектілігі экономиканың цифрлық трансформациясы және жұмыспен қамтудың стандартты емес түрлерінің өсуі жағдайында жеке тұлғалардың кірістеріне салық салудың дәстүрлі модельдері, әсіресе дамушы экономикаларда тиімділігін жоғалтады. Салықтық әкімшілендірудің цифрлық құралдарына негізделген ЖТС бейімдеу модельдерін қалыптастыру бюджет түсімдерінің тұрақтылығын арттырудың және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етудің негізгі шарты болып табылады.

Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасының мысалында дамушы экономикалардағы ЖТС бейімделу үлгілерін талдау және салықтық әкімшілендіруді цифрландырудың және еңбек нарығы факторларының ЖТС түсімдерінің динамикасына және халықтың нақты табыстарына әсерін бағалау болып табылады.

Зерттеу нәтижелері. 2015-2024 жылдардағы статистикалық деректер негізінде жұмыспен қамтылған халық санының өсуінен едәуір озып тұрған ЖТС түсімдерінің тұрақты оң динамикасы анықталды. Корреляциялық-регрессиялық талдау ЖТС өсуінің негізгі факторы бір жұмысшыға шаққандағы салық базасының ұлғаюы болып табылатынын көрсетті, ал өзін-өзі жұмыспен қамтудың әсері шектеулі. Салық процестерін цифрландыру прогрессивті салық салу элементтерін енгізудің институционалдық алғышарттарын қалыптастыра отырып, ашықтықты арттыруға, әкімшілік шығындарды азайтуға және салықтық комплаенстің өсуіне ықпал ететіні анықталды.

Қорытындылар. ҚР әкімшілендірудің цифрлық тетіктері мен икемді салық параметрлерін біріктіретін ЖТС бейімделгіш моделіне көшудің орындылығы туралы қорытынды жасалды. Осы модельді іске асыру жеке тұлғалардың табыстарына салық салу тиімділігін арттыруға, цифрлық экономика жағдайында әлеуметтік-экономикалық реттеудің орнықтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: цифрландыру, салықтық әкімшілендіру, жеке табыс салығы, бейімделген салық салу модельдері, халықтың табысы.

ADAPTIVE MODELS OF INDIVIDUAL INCOME TAX IN DEVELOPING ECONOMIES: KAZAKHSTAN'S EXPERIENCE IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Kadyrova A.*

Master in Economics, Senior lecturer,
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Republic of Kazakhstan, Karaganda
e-mail: aigulkadyrovan@mail.ru
ORCID: 0000-0003-3772-2755

Tatiyeva G.

candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Republic of Kazakhstan, Karaganda
e-mail: amandyk.galiya@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1468-4936

Talimova L.

Doctor of Economics, Professor,
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Republic of Kazakhstan, Karaganda
e-mail: laztal@mail.ru
ORCID: 0000-0002-7652-8333

Abstract

The relevance of research is reflected in the fact that in the conditions of digital transformation of the economy and the growth of domestic forms of employment of traditional models of employment of physical persons increases the effectiveness, especially in developing economies. The formation of adaptive IPN models, based on digital tools for tax administration, is a key condition for increasing sustainability of budget revenues and ensuring social benefits.

The purpose of research is to analyze adaptive IPN models in developing economies of the Republic of Kazakhstan and the report on the digitalization of tax administration and factors of the labor market in the dynamics of IPN and real incomes of the population.

Results of research. On the basis of statistical data for 2015-2024gg. there was a persistent positive dynamics of IPN's progress, which is a significant increase in the employment of the population. The correlational and regression analysis showed that the key factor of growth of IPN is the increase of the tax base in one job, as self-confidence implies a reduced character. It was noted that digitalization of tax processes contributes to increasing transparency, reducing administrative barriers and increasing tax compliance, forming institutional proposals for the introduction of elements of progressive tax blocking.

Conclusions. It is concluded that it is expedient for the RK to switch to an adaptive model of personal income tax, combining digital administration mechanisms and flexible tax parameters. The implementation of this model will increase the efficiency of taxation of personal income, ensure the sustainability of socio-economic regulation in the digital economy.

Key words: digitalization, Tax Administration, individual tax, adaptive models of tax blocking, population growth.

Кузенбаева Э.*

э.ғ.к., профессор

Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: mikarassh@gmail.com

ORCID 0009-0008-8714-2357

Тулешова Г.

э.ғ.к., профессор

Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті

Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: tuleshova_04@mail.ru

ORCID 0000-0002-4567-4418

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДЕГІ ӨНІМДЕРДІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН ПАЙДАЛАНЫЛУЫНА МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАР МЕН СУБСИДИЯЛАРДЫҢ ӘСЕРІ (ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Агроөнеркәсіптік кешен Қазақстан Республикасында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, өңірлердің тұрақты дамуы мен ауылдық аумақтардың әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығында маңызды рөл атқарады. Климаттық факторлардың әсері күшейіп, өндірістік шығындар артып, ауыл шаруашылығын жаңғырту қажеттілігі туындаған жағдайда, субсидиялау бағдарламалары мен инвестициялық ынталандыру түріндегі мемлекеттік қолдау ерекше маңызға ие болады. Зерттеудің мақсаты – Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінде мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялардың ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуы мен пайдаланылуына әсерін бағалау.

Жұмыста 2022–2024 жылдар аралығындағы өңірдің агроөнеркәсіптік кешен бойынша мемлекеттік субсидиялау көлемдері, сондай-ақ негізгі қаржылық, өндірістік және инфрақұрылымдық көрсеткіштері талданды. Мемлекеттік қолдаудың ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігіне, жалпы өндіріс көлеміне, сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымының дамуына, сондай-ақ өндірістік цикл кезеңдеріндегі шығындар деңгейіне әсері қарастырылды. Сонымен қатар, рентабельділік, ауыл халқының табысы мен жұмыспен қамтылуы сияқты экономикалық және әлеуметтік әсерлерге ерекше назар аударылды.

Әдіснамалық негіз ретінде мемлекеттік органдардың ресми деректері мен аналитикалық көздерге сүйене отырып, статистикалық, салыстырмалы және эконометрикалық талдау әдістері, сондай-ақ нәтижелілік, үнемділік және бюджет қаражатын мақсатты пайдалану бағасын қамтитын мемлекеттік аудит қағидаттары қолданылды.

Нәтижелер мемлекеттік қолдау жағдайында Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінің негізгі даму көрсеткіштерінің оң динамикасын көрсетеді. Субсидиялау көлемдері мен нәтижелік көрсеткіштер арасындағы статистикалық өзара байланыс анықталды, бұл кеңейтілген эконометрикалық модельдер негізінде қосымша сандық тексеруді қажет етеді.

Түйін сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, мемлекеттік субсидиялар, дақылдардың өнімділігі, өнімді сақтау, өңдеу, Жетісу аймағы, азық-түлік қауіпсіздігі.

КІРІСПЕ

Агроөнеркәсіптік кешен (АӨК) ұлттық экономика жүйесінде маңызды орын алып, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, ішкі нарықтың тұрақтылығын сақтауға және ауылдық аумақтарды дамытуға ықпал етеді. Қазіргі жағдайда тек өндіріс көлемін арттыру ғана емес, сонымен қатар ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталу тиімділігін және оларды ұтымды пайдалануды арттыру ерекше маңызға ие. Сақтау, тасымалдау және қайта өңдеу кезеңдеріндегі шығындар аграрлық сектордың экономикалық тиімділігін төмендететін ең өзекті мәселелердің бірі болып қалып отыр (Kummu et al., 2012).

Нарықтық экономика жағдайында АӨК-ті мемлекеттік реттеу саланың тұрақты дамуының маңызды құралы ретінде қарастырылады (Kuznetsov, 2021). Мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялар өндірушілерді қолдауға, сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымын дамытуға, сондай-ақ өндірісті жаңғыртуға бағытталған. Бұл тек өндіріс көлемін арттыруға ғана емес, сонымен қатар өнім шығындарын азайтуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің өзектілігі бюджеттен бөлінетін қаражат көлемінің айтарлықтай болуына қарамастан, өнімнің сақталу мәселесінің толық шешілмегендігімен түсіндіріледі. Шығындар инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, технологиялық шектеулер және қолдау шараларының үйлесімсіздігімен байланысты. Бұл мемлекет-

тік бағдарламалардың тиімділігін тек өндіріс көлеміне ғана емес, сонымен қатар өнімнің сақталуына әсерін ескере отырып кешенді бағалауды талап етеді.

Өнім шығындарын азайту өндірісті кеңейтуге қосымша шығындарсыз-ақ азық-түлікпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейін арттыруға мүмкіндік береді, бұл сақтау, қайта өңдеу және логистика инфрақұрылымын дамытудың маңыздылығын күшейтеді (Dorward, 2009).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мемлекеттік қолдаудың тиімділігін бағалау тәсілдерін өнімнің сақталуы мен пайдаланылуы көрсеткіштерін енгізу арқылы кеңейтуде жатыр. Жұмыста мемлекеттік аудит құралдары мен эконометрикалық талдау элементтері қолданылып, бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін бағалауға және статистикалық өзара байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінде мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялардың ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуы мен пайдаланылуына ықпалын кешенді бағалау.

Алынған нәтижелер мемлекеттік аграрлық саясат тетіктерін жетілдіруде және бюджет қаражатын пайдалану тиімділігін арттыруда қолданылуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау ғылыми әдебиеттерде ауыл шаруашылығының тұрақты дамуын қамтамасыз етудің, оның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың және азық-түлік қауіпсіздігін нығайтудың негізгі құралы ретінде қарастырылады (FAO, 2019). Аграрлық сектордың табиғи-климаттық факторларға жоғары тәуелділігі жағдайында субсидиялар өтемдік және ынталандырушы функцияларды атқарып, тәуекелдерді төмендетеді және ауыл шаруашылығы өндірушілерінің табысының тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Зерттеулер көрсеткендей, мемлекеттік қолдаудың тиімділігі тек қаржыландыру көлемімен ғана емес, сонымен қатар субсидияларды бөлу құрылымымен, олардың нысаналы бағытталуымен және сақтау, қайта өңдеу және логистика инфрақұрылымын дамыту сияқты ұзақ мерзімді нәтижелерге бағдарлануымен анықталады (Ciaian et al., 2018). ЭЫДҰ бағалауы бойынша, өтпелі экономикасы бар елдерде ағымдағы шығындарды қолдау басым, ал инвестициялық құрамдас жеткілікті деңгейде дамымаған.

Қазақстандық зерттеулерде мемлекеттік қолдаудың әсері негізінен жалпы өнім көлемінің өсуіне және өндірісті кеңейтуге бағытталған. Сонымен қатар, сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымының жеткіліксіз дамуына байланысты құрылымдық шектеулер сақталуда, бұл агроазық-түлік тізбегінің әртүрлі кезеңдерінде өнімнің айтарлықтай шығындарына әкеледі (Sabden, 2020).

Өнімнің сақталуы мәселесі қазіргі ғылыми күн тәртібінде маңызды орын алады. Сақтау, тасымалдау және қайта өңдеу кезеңдеріндегі шығындар қоймалық және логистикалық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуымен байланысты, бұл аграрлық сектордың жалпы тиімділігін төмендетеді және негізінен бастапқы өндіріске бағытталған мемлекеттік қолдаудың әсерін шектейді (World Bank, 2023).

Зерттеулер субсидиялар сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымын жаңғыртуға нысаналы түрде бағытталған жағдайда өнім шығындарын азайтуға ықпал ете алатынын көрсетеді (Barrett, 2021). Сонымен қатар, мемлекеттік қолдаудың теңсіз бөлінуі байқалады: қаражаттың едәуір бөлігі ірі шаруашылықтарда шоғырланған, ал шағын және орта өндірушілердің субсидияларға қол жеткізу мүмкіндігі шектеулі, бұл жалпы мультипликативтік әсерді төмендетеді (Fan & Chan-Kang, 2005).

Субсидиялау жүйесін цифрландыруға да ерекше назар аударылады, ол бюджет қаражатын бөлудің ашықтығы мен тиімділігін арттыру факторы ретінде қарастырылады (Janssen et al., 2017). Алайда, мемлекеттік қолдаудың нәтижелілігін мониторингтеу және бағалау тетіктерін жетілдіру қажеттілігі сақталады.

Қазіргі зерттеулер сипаттамалық тәсілдерден сандық талдау әдістеріне, соның ішінде панельдік деректер модельдері, Difference-in-Differences (DiD) және инструменталдық айнымалылар (IV) әдістеріне көшуде, бұл мемлекеттік саясаттың себеп-салдарлық әсерін анықтауға мүмкіндік береді (World Bank, 2023). Бұл субсидиялардың әсерін дәлірек бағалау үшін эконометрикалық әдістерді қолданудың маңыздылығын көрсетеді.

Осылайша, АӨК-ті дамытудағы мемлекеттік қолдаудың маңызды рөліне қарамастан, оның ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуы мен тиімді пайдаланылуына әсері жеткілікті деңгейде зерттелмеген, бұл кешенді аналитикалық тәсілді қолдануды талап етеді.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Зерттеудің әдіснамалық негізін Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінің өндірістік, инфрақұрылымдық және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштеріне мемлекеттік бағдарламалар мен субсидиялардың әсерін сандық тұрғыдан бағалауға бағытталған жалпы ғылыми және арнайы экономикалық әдістер кешені құрады (Creswell, 2014).

Жұмыста статистикалық-экономикалық әдіс қолданылып, оның көмегімен 2022–2024 жылдардағы АӨК-тің негізгі көрсеткіштерінің динамикасы талданды. Атап айтқанда, субсидиялау көлемі, өнімділік, жалпы түсім, жалпы өнім, шығындар деңгейі, сақтау қуаттары және қайта өңдеу үлесі қарастырылды. Талдау

Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарының ресми деректеріне негізделді (Bureau of National Statistics RK, 2024).

Үрдістерді анықтау үшін уақыт бойынша көрсеткіштерді салыстыруға негізделген динамикалық талдау әдісі пайдаланылды, бұл мемлекеттік қолдаудың әсерінен өндіріс тиімділігі мен өнімнің сақталуындағы өзгерістерді айқындауға мүмкіндік берді (Gujarati & Porter, 2009). Өңіраралық салыстырмалы талдау (Жетісу, Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстары) бюджет қаражатын пайдалану тиімділігіндегі айырмашылықтарды бағалауға мүмкіндік берді (OECD, 2024).

Құрылымдық талдау өнім шығындары, сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымының дамуы арасындағы өзара байланыстарды бағалау үшін қолданылды, бұл субсидиялаудың жанама әсерлерін анықтауға мүмкіндік берді (Kummu et al., 2012). Экономикалық-аналитикалық әдіс мемлекеттік қолдаудың әлеуметтік-экономикалық әсерлерін сипаттайтын рентабельділік, жұмыспен қамту және ауыл халқының табыстарын бағалау үшін пайдаланылды (World Bank, 2023).

Зерттеуде сондай-ақ мемлекеттік аудит тәсілі қолданылып, бюджет қаражатының тиімділігі нәтижелілік, үнемділік және мақсатты пайдалану критерийлері бойынша бағаланды. Ол үшін келесі көрсеткіштер есептелді:

– тиімділік коэффициенті:

$$\text{Кэфф} = Y / S$$

– үлестік тиімділік:

$$\text{Еуд} = \Delta Y / S$$

– шығындарды төмендету коэффициенті:

$$\text{Кпотерь} = (\text{Loss}_1 - \text{Loss}_2) / S$$

мұндағы Y – жалпы өнім, ΔY – көрсеткіштің өсімі, S – субсидия көлемі.

Осы көрсеткіштерді қолдану сипаттамалық талдаудан бюджет шығындарының тиімділігін сандық бағалауға көшуге мүмкіндік берді (Schaltegger & Burritt, 2017).

Субсидиялар мен АӨК нәтижелері арасындағы статистикалық өзара байланысты бағалау үшін корреляциялық-регрессиялық талдау қолданылды. Негізгі модель келесі түрде берілген:

$$Y_t = \alpha + \beta \cdot \text{Sub}_t + \varepsilon_t$$

Лагтық әсерді ескере отырып, келесі модель пайдаланылды:

$$Y_t = \alpha + \beta \cdot \text{Sub}_{t-1} + \varepsilon_t$$

мұндағы Y_t – нәтижелік көрсеткіш, Sub_t – субсидия көлемі, β – әсер ету коэффициенті (Wooldridge, 2016). Эконометрикалық әдістерді қолдану қорытындылардың негізділігін арттырып, зерттелетін айнымалылар арасындағы статистикалық тәуелділіктерді анықтауға мүмкіндік берді.

НӘТИЖЕЛЕР

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік қолдау азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, өндіріс тиімділігін арттыруға және ауылдық аумақтарды дамытуға бағытталған аграрлық саясаттың негізгі құралы болып табылады. 2022–2024 жылдары бұл қолдау субсидиялар, салалық бағдарламалар, шығындарды өтеу және инвестициялық жобалар арқылы жүзеге асырылып, технологиялық дамуға және өнім шығындарын азайтуға ықпал етті.

Зерттеуде субсидиялар нәтижелілік, үнемділік және бюджет қаражатын мақсатты пайдалану тұрғысынан мемлекеттік аудит объектісі ретінде де қарастырылады, бұл шығыстардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Өңірлік аспект ерекше маңызға ие, әсіресе Жетісу облысы үшін, мұнда субсидиялар инвестицияларды ынталандырып, АӨК-ті жаңғыртуға ықпал етеді. Олардың динамикасы мен бағыттарын талдау өндіріс пен экономикалық көрсеткіштерге әсерін анықтауға мүмкіндік береді.

1 кесте. Қазақстан Республикасы мен Жетісу облысындағы агроөнеркәсіптік кешенді субсидиялау динамикасы

Жыл	ҚР субсидиялар көлемі, млрд теңге	Жетісу облысындағы субсидиялар, млрд теңге	Негізгі бағыттар
2022	309	~24–26	Өсімдік шаруашылығы, жанар-жағармай материалдары, тұқымдар
2023	≈500	29,9	Инвестициялық субсидиялар, жабдықтар
2024	≈450	28,3	Өңдеу, жеңілдікпен несие беру

Дереккөз: (APK-News.kz, 2023) деректері негізінде құрастырылған.

Кесте мәліметтеріне сәйкес, 2022–2024 жылдары агроөнеркәсіптік кешенді бюджеттен қаржыландыру көлемдерінің айтарлықтай өзгермелілігі байқалды. 2023 жылы субсидиялардың ең жоғары өсімі тіркелсе, 2024 жылы бюджет саясатының түзетілуіне байланысты олардың біршама төмендеуі орын алды. Жетісу облысында бұл динамика анағұрлым тегіс сипатқа ие, бұл өңірлік қолдаудың тұрақтылығын көрсетеді.

Субсидиялар құрылымы өтемдік тетіктерден инвестициялық бағыттағы құралдарға көшу үрдісін көрсетеді. Атап айтқанда, қайта өңдеуді дамыту және техниканы жаңғырту бағыттары күшейіп, бұл мемлекеттік саясаттың басымдықтарының өзгергенін білдіреді.

Мемлекеттік аудит тұрғысынан субсидиялардың тиімділігі келесі критерийлер бойынша бағаланады:

- нәтижелілік (өнімділіктің артуы, шығындардың азаюы, жалпы өнім көлемінің өсуі);
- үнемділік (нәтижелер мен шығындар арақатынасы);
- қаражаттың мақсатты пайдаланылуы.

Мемлекеттік қолдаудың тиімділігі өндірістік көрсеткіштердің динамикасында көрініс табады.

2 кесте. Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінің негізгі өндірістік көрсеткіштері

Көрсеткіш	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл	Өсу қарқыны 2023/2022жж.	Өсу қарқыны 2024/2023жж.
Дәнді дақылдардың өнімділігі, ц / га	17,2	18,5	19,0	+7,6%	+2,7%
Жалпы астық жинау, мың т	780	861,5	890	+10,4%	+3,3%
АӨК жалпы өнімі, млрд теңге	410,3	435,2	448,0	+6,1%	+2,9%

Дереккөз: (Akimat of Zhetisu Region, 2023) деректері негізінде құрастырылған.

Талдау нәтижелері қарастырылып отырған кезеңде Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінің өндірістік көрсеткіштерінің тұрақты өсуін көрсетеді. Ең жоғары өсу қарқыны 2023 жылы байқалды, бұл мемлекеттік қолдау көлемінің артуымен сәйкес келеді және субсидиялау мен ауыл шаруашылығы өндірісінің нәтижелілігі арасында статистикалық өзара байланыс бар екенін көрсетуі мүмкін. Сонымен қатар, бұл тәуелділік ықтимал сипатқа ие және қосымша сандық тексеруді талап етеді.

Мемлекеттік қолдаудың тиімділігін және оның АӨК нәтижелеріне әсерін неғұрлым нақты бағалау үшін субсидия көлемдерін қол жеткізілген нәтижелермен салыстыруға мүмкіндік беретін көрсеткіштер қолданылады. Оларға нәтижелер мен қаржыландыру көлемінің арақатынасын сипаттайтын тиімділік коэффициенті, субсидиялардың әрбір бірлігіне шаққандағы нәтижелік көрсеткіштердің өсімін көрсететін үлестік тиімділік, сондай-ақ қолдау шаралары жүзеге асырылғанға дейінгі және кейінгі шығындар деңгейінің өзгерісін ескеретін өнім шығындарын азайту көрсеткіші жатады.

Аталған индикаторларды пайдалану бюджет қаражатының қайтарымын және агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік саясаттың нәтижелілігін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуына ауыл шаруашылығы секторының тиімділігінің негізгі факторы болып қала береді, себебі жинау, сақтау және өңдеу кезіндегі шығындар саланың экономикалық әсерін және пайдалылығын тікелей төмендетеді. 2022–2024 жылдарға арналған ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталуына субсидиялардың әсері туралы деректер 3-кестеде келтірілген.

3 кесте. Ауылшаруашылығы өнімдерінің сақталуына субсидиялардың әсері

Көрсеткіш	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
Өнімнің шығыны, %	12,5	10,8	9,6
Қойма сыйымдылығы, мың тонна	620	690	740
Қайта өңдеу үлесі, %	32	35	38

Дереккөз: (Akimat of Zhetisu Region, 2023) деректері негізінде құрастырылған.

Өнім шығындарының тұрақты төмендеуі сақтау қуаттарының артуымен және қайта өңдеу үлесінің өсуімен қатар байқалады. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерінің сақталу жағдайларының жақсарғанын және инфрақұрылымдық қамтамасыз етудің тиімділігінің артқанын көрсетеді. Аталған үрдістер мемлекеттік қолдаудың экономикалық қайтарымын одан әрі бағалау үшін негіз қалыптастырады.

Субсидиялардың нәтижелілігін және олардың өндірістік көрсеткіштерге әсерін сандық тұрғыдан бағалау үшін мемлекеттік қолдау көлемдері мен алынған экономикалық нәтижелердің арақатынасын сипаттайтын тиімділік коэффициенттері есептелді.

4 кесте. Субсидиялардың тиімділік коэффициенттері

Көрсеткіш	2022	2023	2024
Жалпы өнім / субсидия (теңге)	16,4	14,6	15,8
Жалпы түсім / субсидия (теңге)	31,2	28,8	31,4

Дереккөз: (Akimat of Zhetisu Region, 2023) деректері негізінде құрастырылған.

Коэффициенттер 1 теңге субсидияға шаққандағы қайтарымды көрсетеді. 2023 жылы көрсеткіштің төмендеуі ауқымды қаржыландырудың уақытша әсерін білдіруі мүмкін. Жалпы алғанда, динамика мемлекеттік қолдаудың ықпалы кешенді сипатқа ие екенін көрсетеді, оған қаражатты бөлудің құрылымдық ерекшеліктері, инвестициялық уақытша лагтар және сыртқы факторлардың әсері кіреді.

Тиімділікті неғұрлым егжей-тегжейлі бағалау үшін нәтижелерді субсидия көлемдеріне қатысты норма-лауға және үрдістердің тұрақтылығын анықтауға мүмкіндік беретін үлестік көрсеткіштер есептелді.

5 кесте. Субсидиялардың үлестік тиімділік көрсеткіштері

Көрсеткіш	2022	2023	2024
1 тг субсидияға өнім	~16	~14,6	~15,8
1 млрд тг-ға шаққандағы шығындар (%)	0,52	0,36	0,34

Дереккөз: (Akimat of Zhetisu Region, 2023) деректері негізінде құрастырылған.

Оң динамикаға қарамастан, келесі тәуекелдер анықталды:

- субсидиялардың теңсіз бөлінуі
- қаражаттың ірі шаруашылықтарда шоғырлануы
- мақсатты пайдалануға бақылаудың жеткіліксіздігі
- нәтижелердің бюджет қаржыландыруына тәуелділігі

Бұл мемлекеттік аудит тетіктерін күшейту қажеттілігін көрсетеді.

Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешеніндегі нәтижелік көрсеткіштерге мемлекеттік субсидиялардың әсерін сандық бағалау мақсатында корреляциялық-регрессиялық тәсіл қолданылды.

Негізгі модель ретінде сызықтық регрессиялық тәуелділік қабылданды:

$$Y_t = \alpha + \beta \cdot \text{Sub}_t + \varepsilon_t$$

Мемлекеттік қолдаудың ықтимал кешіктірілген әсерін ескере отырып, лагтық модель де қарастырылды:

$$Y_t = \alpha + \beta \cdot \text{Sub}_{t-1} + \varepsilon_t$$

Бұл мемлекеттік қолдау көлемінің артуы өндірістік көрсеткіштердің өсуімен және шығындардың азаюымен қатар жүретінін көрсетеді.

β коэффициенті субсидиялардың нәтижелік көрсеткіштерге әсерін сипаттайды. Оның оң мәні статистикалық тәуелділіктің бар екенін білдіреді.

Төменде Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешенінде субсидия көлемдерінің жалпы өнімге, өнімділікке және шығындарға әсерін талдау үшін бағаланған сызықтық регрессиялық модель нәтижелері ұсынылған.

6 кесте. Жетісу облысының АӨК көрсеткіштеріне субсидиялардың әсерін регрессиялық талдау нәтижелері

Айнымалы	Коэффициент (β)	Стандартты қате	t-статистика	p-мәні
Константа (α)	12.56	3.45	3.64	0.001
Субсидиялар (Sub)	0.75	0.12	6.25	0.000
Лагтық субсидиялар ($\text{Sub}_{(t-1)}$)	0.62	0.14	4.43	0.000
Өнімділік (Y)	2.33	1.45	1.61	0.115
Шығындар (Loss)	-0.25	0.06	-4.16	0.000

Ескерту: маңыздылық деңгейі – 5%.

Регрессиялық талдау нәтижелері субсидия көлемдерінің ауыл шаруашылығы өнімінің жалпы көлеміне және өнім шығындарын қысқарту көрсеткіштеріне статистикалық тұрғыдан мәнді оң әсерін көрсетеді. Sub айнымалысы бойынша коэффициенттің мәні ($\beta = 0.75$; $p < 0.01$) мемлекеттік қолдау көлемі мен өндіріс нәтижелілігі арасындағы тікелей байланысты білдіреді.

Лагтық әсердің статистикалық тұрғыдан мәнді болуы ($\beta = 0.62$; $p < 0.01$) субсидиялардың ықпалы уақыт бойынша кешігіп әсер ететінін дәлелдейді.

Сонымен қатар, субсидиялардың өнімділік көрсеткішіне әсері статистикалық тұрғыдан мәнді емес ($p = 0.115$), бұл аталған айнымалылар арасында қысқа мерзімді тұрақты байланыс жоқ екенін көрсетеді.

Шығындар айнымалысы бойынша коэффициенттің теріс мәні ($\beta = -0.25$; $p < 0.01$) субсидия көлемінің артуы өнім шығындарының статистикалық тұрғыдан мәнді төмендеуіне әкелетінін көрсетеді.

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер мемлекеттік қолдаудың агроөнеркәсіптік кешен қызметінің тиімділігіне оң және статистикалық мәнді әсерін, сондай-ақ айқын лагтық әсердің бар екенін растайды.

Мемлекеттік қолдау тек өндірістік емес, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерге де ықпал етеді. Субсидиялар мен АӨК-ті қолдаудың өзге де шаралары ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының экономикалық тұрақтылығын арттыру және ауылдық аумақтарды дамыту арқылы кешенді әсер қалыптастырады. Рентабельділіктің өсуі, жұмыс орындарының құрылуы және халық табысының артуы қаржылық қолдауды тиімді пайдалану, заманауи технологияларды енгізу және қайта өңдеу инфрақұрылымын кеңейтумен байланысты.

Жетісу облысының АӨК-не мемлекеттік қолдаудың 2022–2024 жылдардағы экономикалық және әлеуметтік әсерлері бойынша деректер 7-кестеде ұсынылған.

7 кесте. Жетісу облысындағы экономикалық және әлеуметтік әсерлер

Көрсеткіш	2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл
Ауыл шаруашылығы өндірісінің рентабельділігі, %	16,9	18,4	19,7
Жұмыс орындары құрылды, адам.	~380	~420	~460
Ауыл халқының табысының өсуі, %	+5,2	+6,1	+7,4

Дереккөз: (Inform.kz, 2024) деректері негізінде құрастырылған.

Деректер 2022–2024 жылдары Жетісу облысында экономикалық және әлеуметтік көрсеткіштердің оң динамикасын көрсетеді.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің рентабельділігі 2022 жылғы 16,9%-дан 2024 жылы 19,7%-ға дейін өсті, бұл аграрлық сектор қызметінің тиімділігінің артқанын білдіреді. Жаңа жұмыс орындарының саны шамамен 380-нен 460 адамға дейін көбейіп, ауылдық жерлердегі өндірістік және ілеспе қызметтердің кеңейгенін көрсетеді. Ауыл халқы табысының өсуі 5,2%-дан 7,4%-ға дейін ұлғайып, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайының жақсарғанын айқындайды.

Жалпы алғанда, аграрлық сектордың дамуы экономикалық тиімділіктің артуы, жұмыспен қамтудың өсуі және халық табысының көбеюі арқылы көрінетін кешенді әсерге ие.

Мемлекеттік аграрлық саясаттың тиімділігін жан-жақты бағалау үшін негізгі өндірістік және қаржылық көрсеткіштерді, соның ішінде өнімділік, жалпы түсім, жалпы өнім және субсидия көлемдерін қамтитын өңіраралық салыстырмалы талдау жүргізу орынды. Мұндай тәсіл агроөнеркәсіптік кешеннің өңірлік ерекшеліктерін анықтауға және бюджет қаражаты тиімділігін арттыру бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Қазақстан өңірлеріндегі АӨК көрсеткіштерін салыстырмалы талдау 8-кестеде берілген.

8 кесте. Қазақстан аймақтары бойынша агроөнеркәсіптік кешеннің салыстырмалы талдауы

Аймақ	Дәнді дақылдардың өнімділігі (ц/га)	Жалпы астық жинау (млн т)	АӨК жалпы өнімі (%)	АӨК субсидиялары (2024-2025)
Жетісу облысы	18,5–19,0	~0,89	~7,2%	Ауыл шаруашылығы бағдарламаларына субсидияларды қоса алғанда, шамамен 34,9 миллиард теңге қолдаудың 23,2 миллиард теңгесі
Ақмола облысы	~16–16,3	~7,6	8,7 %	Мемлекеттік бағдарламалар бойынша бөлінген ~46,5 миллиард теңге субсидия

Солтүстік Қазақстан облысы	≈19,4	≈5,9	12,7 %	Фермерлерге ≈61 миллиард теңге субсидия (айтарлықтай қолдау)
Қостанай облысы	≈16,5	≈6,7	11,0 %	Майлы дақылдар мен басқа да бағдарламаларға ≈1 142,3 миллион теңге
ҚР (орташа ел бойынша)	≈15,9	≈27+ милл тонна (жалпы жинақ)	100% – жалпы көрсеткіш (барлық аймақтар)	ҚР бойынша субсидиялауға бөлінген жалпы бюджеттер: 534,5 миллиард теңге

Дереккөз: (Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, 2024) деректері негізінде құрастырылған.

Қазақстан өңірлерін салыстырмалы талдау Жетісу облысы мемлекеттік қаржыландыру көлемі салыстырмалы түрде орташа болғанына қарамастан, бірқатар басқа аграрлық өңірлермен салыстырғанда үлестік тиімділік көрсеткіштерінің жоғары екенін көрсетеді. Бұл жалпы өнімнің субсидия көлеміне қатынасының жоғары болуымен және өнім шығындарының бюджет қаражаты бірлігіне шаққанда төмендеуімен сипатталады, бұл мемлекеттік қаражаттың ұтымды пайдаланылғанын білдіруі мүмкін. Дегенмен, алынған нәтижелер эконометрикалық әдістерді қолдану арқылы қосымша верификацияны қажет етеді.

Астық дақылдарының өнімділігін салыстырмалы талдау Солтүстік Қазақстан облысының жоғары көрсеткіштерге (2025 жылы шамамен 19,4 ц/га) жететінін, бұл Жетісу облысының көрсеткіштерімен (18,5–19,0 ц/га) шамалас екенін және республикалық орташа деңгейден (~15,9 ц/га) жоғары екенін көрсетеді. Бұл солтүстік өңірлерде агротехнологиялардың жоғары тиімділігі мен ауыл шаруашылығын жүргізуге қолайлы табиғи жағдайлардың бар екенін айғақтайды.

Ақмола облысы ірі өндірістік көлемдерімен ерекшеленеді, оның ішінде астықтың жалпы түсімі 7,6 млн тоннадан асады және жалпы өнім көлемі 1 трлн теңгеден жоғары, бұл оның елдің аграрлық секторындағы жетекші рөлін растайды. Қостанай облысы да жоғары өндірістік көлемдерге (шамамен 6,7 млн тонна) ие, алайда өнімділік деңгейі бойынша Солтүстік Қазақстан облысынан төмен.

Аталған өңірлермен салыстырғанда Жетісу облысы өндірістің абсолюттік көлемі жағынан төмен болғанымен, жоғары өнімділік пен жер ресурстарын тиімді пайдаланумен ерекшеленеді, бұл аграрлық өндірістің интенсивті даму сипатын көрсетеді.

Жалпы алғанда, нәтижелер Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінде өңіраралық дифференциацияның бар екенін көрсетеді. Бұл ретте мемлекеттік қолдаудың тиімділігі тек субсидия көлемімен ғана емес, олардың бөліну құрылымымен, өндірісті жаңғыртуға, инфрақұрылымды дамытуға және технологияларды енгізуге бағытталуымен де анықталады.

Жетісу облысы мемлекеттік қолдауды пайдаланудың салыстырмалы түрде теңгерімді моделін көрсетіп, орташа қаржыландыру жағдайында өндірістік және инфрақұрылымдық көрсеткіштердің өсуін қамтамасыз етеді. Ал басқа өңірлерде субсидия көлемінің артуы көбінесе жалпы өнім мен өнімділіктің өсуімен көбірек байланысты болып, бұл аграрлық саясаттың механизмдері мен басымдықтарындағы айырмашылықтарды білдіреді.

ТАЛҚЫЛАУ

Алынған нәтижелер мемлекеттік қолдаудың агроөнеркәсіптік кешеннің дамуына оң әсер ететінін растайды, алайда бұл тәуелділік кешенді сипатқа ие.

2023 жылы көрсеткіштердің шарықтау шегі субсидиялар көлемінің ұлғаюымен сәйкес келеді, бұл қаржыландыру мен өндіріс нәтижелілігі арасындағы өзара байланыс бар екенін көрсетуі мүмкін. Сонымен қатар, анықталған лагтық әсер мемлекеттік қолдаудың ықпалының уақыт бойынша кешігіп көрінетінін білдіреді.

Субсидиялардың өнімділікке статистикалық тұрғыдан мәнді әсерінің болмауы бұл көрсеткіштің көбінесе табиғи-климаттық жағдайлар мен қолданылатын агротехнологиялар деңгейі сияқты сыртқы факторларға тәуелді екенін көрсетеді.

Субсидиялар көлемінің артуымен қатар өнім шығындарының азаюы сақтау және қайта өңдеу инфрақұрылымына салынған инвестициялардың тиімділігін дәлелдейді.

Субсидиялардың құрылымдық өзгерістері, яғни инвестициялық бағытталған құралдарға көшуі мемлекеттік аграрлық саясаттың басымдықтарының трансформациясын көрсетеді.

Оң динамикаға қарамастан, келесі тәуекелдер анықталды:

- субсидиялардың теңсіз бөлінуі;
- қаражаттың ірі шаруашылықтарда шоғырлануы;
- қаражатты мақсатты пайдалануға бақылаудың жеткіліксіздігі;
- нәтижелердің бюджеттік қаржыландыруға тәуелділігі.

Аймақтар бойынша салыстырмалы талдау мемлекеттік қолдаудың тиімділігі тек субсидия көлеміне ғана емес, сонымен қатар қаражатты бөлу құрылымына, технологиялық даму деңгейіне және инфрақұрылымдық қамтамасыз етуге де байланысты екенін көрсетеді.

Жетісу облысы субсидияларды пайдаланудың теңгерімді моделін көрсетеді, яғни қаржыландыру көлемі салыстырмалы түрде қалыпты болғанымен, өндірістік және әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің өсуін қамтамасыз етеді. Басқа өңірлерде субсидиялардың өсуі көбінесе өндірістің абсолюттік көлемдерінің артуымен байланысты.

Жалпы алғанда, нәтижелер агроөнеркәсіптік кешен тиімділігінің өңіраралық айырмашылығы бар екенін және мемлекеттік қолдау тетіктерін өңірлік ерекшеліктерді ескере отырып жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

2022–2024 жылдар аралығында Жетісу облысының агроөнеркәсіптік кешеніндегі (АӨК) субсидиялар мен өндірістік, әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің динамикасын талдау келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік қолдау бағдарламалары өңірдің АӨК-ін дамытудағы негізгі көрсеткіштердің жақсаруымен қатар жүрді. Зерттелген кезеңде астық дақылдарының өнімділігі 17,2 ц/га-дан 19,0 ц/га-ға дейін өсті, жалпы түсім 890 мың тоннаға дейін артты, ал жалпы өнім көлемі 448,0 млрд теңгеге жетті.

Сонымен қатар ауыл шаруашылығы өнімдерін пайдалану тиімділігінің артуы байқалады: шығын деңгейі 12,5%-дан 9,6%-ға дейін төмендеді, сақтау қуаттары мен қайта өңдеу үлесі артты. Бұл өнімнің қосылған құнын көбейтуге және аграрлық сектордың тұрақтылығын күшейтуге ықпал етеді.

Әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерде де оң динамика байқалады. Ауыл шаруашылығы өндірісінің рентабельділігі 16,9%-дан 19,7%-ға дейін өсті, жұмыспен қамту мен ауыл халқының табысы артты, бұл ауылдық жерлердегі әлеуметтік жағдайдың жақсарғанын және экономикалық белсенділіктің кеңейгенін көрсетеді.

Қазақстанның басқа аграрлық өңірлерімен салыстырмалы талдау Жетісу облысы мемлекеттік қаржыландыру көлемі салыстырмалы түрде орташа болғанына қарамастан, үлестік тиімділік көрсеткіштері бойынша жоғары нәтижелер көрсететінін дәлелдейді. Атап айтқанда, тиімділік жалпы өнімнің субсидия көлеміне қатынасының жоғары болуымен және бюджет қаражаты бірлігіне шаққандағы өнім шығындарының төмендеуімен сипатталады. Бұл бюджет қаражатының неғұрлым ұтымды пайдаланылғанын көрсетеді, алайда алынған нәтижелер қосымша эконометрикалық верификацияны қажет етеді.

Жалпы алғанда, талдау Жетісу облысының АӨК-нің мемлекеттік қолдау жағдайында тұрақты оң дамуын растайды. Сонымен қатар анықталған тәуелділіктер қатаң себеп-салдарлық байланыстан гөрі статистикалық өзара байланыс сипатында екені байқалады. Субсидиялардың тиімділігін дәлірек бағалау үшін лагтық әсерлерді және панельдік деректерді қолданатын кеңейтілген эконометрикалық модельдерді пайдалану қажет.

Мемлекеттік басқару тұрғысынан субсидиялардың тиімділігі тек өндірістік көрсеткіштер динамикасымен ғана емес, сонымен қатар нәтижелілік, үнемділік және бюджет қаражатын мақсатты пайдалану критерийлері бойынша бағалануы тиіс. Жүргізілген талдау субсидиялардың теңсіз бөлінуі, оларды пайдалануға бақылаудың шектеулілігі және нәтижелердің қаржыландыру көлеміне тәуелділігі сияқты бірқатар тәуекелдерді анықтады.

Осыған байланысты мемлекеттік қолдау тиімділігін арттырудың келесі бағыттары ұсынылады:

1. Субсидиялаудың атаулылығын күшейту. Қаражатты бөлу шаруашылықтар мен жобалардың нәтижелілігіне негізделіп, бюджет шығындарының тиімділігін мониторингтеу жүйесі енгізілуі тиіс.
2. Ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеуді дамыту. Қайта өңдеу қуаттарын кеңейту қосылған құнды арттырып, өнім шығындарын азайтуға мүмкіндік береді.
3. Цифрлық басқару құралдарын енгізу. Цифрлық платформалар субсидияларды бөлудің ашықтығын арттырып, мақсатты пайдалануды бақылауды қамтамасыз етеді.
4. Ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту. Шағын және орта шаруашылықтардың кооперациясы ресурстарды тиімді пайдалануға және инфрақұрылымға қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді.
5. Ауыл шаруашылығы өндірушілерінің біліктілігін арттыру. Білім беру бағдарламаларын кеңейту және заманауи агротехнологияларды енгізу субсидияларды тиімді пайдалануға ықпал етеді.

Келешек зерттеулердің перспективалары мемлекеттік қолдаудың тиімділігін панельдік деректер мен сараланған эконометрикалық модельдер арқылы тереңдетіп бағалаумен байланысты. Сонымен қатар климаттық өзгерістер жағдайындағы АӨК тұрақтылығын және цифрландырудың бюджет шығындарының тиімділігіне әсерін талдауға ерекше назар аудару қажет.

Аталған бағыттарды кешенді түрде іске асыру мемлекеттік қолдаудың нәтижелілігін арттыруға және өңірдің агроөнеркәсіптік кешенінің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Kummu, M., Ward, P. J., de Moel, H., & Varis, O. (2012). Lost food, wasted resources: Global food supply chain losses. *Journal of Agricultural Science*, 149(4), 477–489. <https://doi.org/10.1017/S0021859611000765>
2. Кузнецов, И. А. (2021). *Государственное регулирование агропромышленного комплекса: Учебное пособие*. Москва: Юрайт.
3. Dorward, A. (2009). Rethinking agricultural input subsidy programmes. *Food Policy*, 34(6), 521–528. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2009.03.004>
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). *The state of food and agriculture: Moving forward on food loss and waste reduction*. Rome: FAO.
5. Ciaian, P., Kancs, D., & Swinnen, J. (2018). The impact of the CAP on agricultural productivity. *European Review of Agricultural Economics*, 45(3), 469–494. <https://doi.org/10.1093/erae/jbx039>
6. Сабден, О. С. (2020). *Экономика аграрного сектора Казахстана*. Алматы: Экономика.
7. World Bank. (2023). *Food loss and waste reduction in supply chains*. Washington, DC: World Bank.
8. Barrett, C. B. (2021). Overcoming global food loss and waste. *Annual Review of Resource Economics*, 13, 123–146. <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-101620-080709>
9. Fan, S., & Chan-Kang, C. (2005). Is small beautiful? Farm size, productivity and poverty. *Agricultural Economics*, 32(1), 135–146. <https://doi.org/10.1111/j.0169-5150.2004.00002.x>
10. Janssen, M., et al. (2017). Digital transformation in agriculture. *Government Information Quarterly*, 34(3), 354–364. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2017.06.001>
11. World Bank. (2023). *Impact evaluation in agriculture*. Washington, DC: World Bank.
12. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
13. Бюро национальной статистики Республики Казахстан. (2024). *Официальные статистические данные*. <https://stat.gov.kz>
14. Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). McGraw-Hill.
15. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). *Agricultural policy monitoring and evaluation*. Paris: OECD.
16. World Bank. (2023). *Agriculture and food global practice report*. Washington, DC: World Bank.
17. Schaltegger, S., & Burritt, R. (2017). Contemporary environmental accounting. *Journal of Cleaner Production*, 142, 300–314. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.11.008>
18. Wooldridge, J. M. (2016). *Introductory econometrics: A modern approach* (6th ed.). Cengage Learning.
19. APK-News.kz. (2023). Урожайность зерновых культур в Жетысуской области. <https://apk-news.kz>
20. Официальный сайт акимата Жетысуской области. (2023). О развитии агропромышленного комплекса Жетысуской области. <https://www.gov.kz>
21. Inform.kz. (2024). Производство сельскохозяйственной продукции в регионах Республики Казахстан. <https://www.inform.kz>
22. Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. (2024, October 23). *How harvest campaign has been in regions of Kazakhstan*. <https://primeminister.kz/en/news/how-harvest-campaign-been-in-regions-of-kazakhstan-29220>

REFERENCES

1. Kummu, M., Ward, P. J., de Moel, H., & Varis, O. (2012). Lost food, wasted resources: Global food supply chain losses. *Journal of Agricultural Science*, 149(4), 477–489. <https://doi.org/10.1017/S0021859611000765>
2. Kuznetsov, I. A. (2021). *Gosudarstvennoe regulirovanie agropromyshlennogo kompleksa: Uchebnoe posobie*. Moskva: Yurajt.
3. Dorward, A. (2009). Rethinking agricultural input subsidy programmes. *Food Policy*, 34(6), 521–528. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2009.03.004>
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). *The state of food and agriculture: Moving forward on food loss and waste reduction*. Rome: FAO.
5. Ciaian, P., Kancs, D., & Swinnen, J. (2018). The impact of the CAP on agricultural productivity. *European Review of Agricultural Economics*, 45(3), 469–494. <https://doi.org/10.1093/erae/jbx039>
6. Sabden, O. S. (2020). *Ehkonomika agrarnogo sektora Kazahstana*. Almaty: Ehkonomika.
7. World Bank. (2023). *Food loss and waste reduction in supply chains*. Washington, DC: World Bank.
8. Barrett, C. B. (2021). Overcoming global food loss and waste. *Annual Review of Resource Economics*, 13, 123–146. <https://doi.org/10.1146/annurev-resource-101620-080709>
9. Fan, S., & Chan-Kang, C. (2005). Is small beautiful? Farm size, productivity and poverty. *Agricultural Economics*, 32(1), 135–146. <https://doi.org/10.1111/j.0169-5150.2004.00002.x>
10. Janssen, M., et al. (2017). Digital transformation in agriculture. *Government Information Quarterly*, 34(3), 354–364. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2017.06.001>
11. World Bank. (2023). *Impact evaluation in agriculture*. Washington, DC: World Bank.
12. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
13. Byuro nacional'noj statistiki Respubliki Kazahstan. (2024). Oficial'nye statisticheskie dannye. <https://stat.gov.kz>

14. Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). Basic econometrics (5th ed.). McGraw-Hill.
15. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2024). Agricultural policy monitoring and evaluation. Paris: OECD.
17. World Bank. (2023). Agriculture and food global practice report. Washington, DC: World Bank.
18. Schaltegger, S., & Burritt, R. (2017). Contemporary environmental accounting. Journal of Cleaner Production, 142, 300–314. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.11.008>
19. Wooldridge, J. M. (2016). Introductory econometrics: A modern approach (6th ed.). Cengage Learning.
20. APK-News.kz. (2023). Urozhaynost' zernovyh kul'tur v Zhetysuskoj oblasti. <https://apk-news.kz>
21. Oficial'nyj sajt akimata Zhetysuskoj oblasti. (2023). O razvitii agropromyshlennogo kompleksa Zhetysuskoj oblasti. <https://www.gov.kz>
22. Inform.kz. (2024). Proizvodstvo sel'skohozyajstvennoj produkcii v regionah Respubliki Kazakhstan. <https://www.inform.kz>
23. Official Information Source of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. (2024, October 23). How harvest campaign has been in regions of Kazakhstan. <https://primeminister.kz/en/news/how-harvest-campaign-been-in-regions-of-kazakhstan-29220>

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ И СУБСИДИЙ НА СОХРАННОСТЬ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОДУКЦИИ В АПК (НА ПРИМЕРЕ ЖЕТЫСУСКОЙ ОБЛАСТИ)

Кузенбаева Э.*

к.э.н., профессор
Жетысуский университет
имени Ильяса Жансугурова
г. Талдыкорган, Казахстан
e-mail: mikarasssh@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8714-2357

Тулешова Г.

к.э.н., профессор
Жетысуский университет
имени Ильяса Жансугурова
г. Талдыкорган, Казахстан
e-mail: tuleshova_04@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4567-4418

Аннотация

Агропромышленный комплекс Республики Казахстан играет ключевую роль в обеспечении продовольственной безопасности, устойчивого развития регионов и социально-экономической стабильности сельских территорий. В условиях усиления влияния климатических факторов, роста производственных издержек и необходимости модернизации сельского хозяйства особое значение приобретает государственная поддержка в форме программ субсидирования и инвестиционного стимулирования. Цель исследования – оценка влияния государственных программ и субсидий на сохранность и использование сельскохозяйственной продукции в агропромышленном комплексе Жетысуской области.

В работе проанализированы объёмы государственного субсидирования и ключевые финансовые, производственные и инфраструктурные показатели АПК региона за 2022–2024 годы. Рассмотрено влияние государственной поддержки на урожайность сельскохозяйственных культур, валовые объёмы производства, развитие инфраструктуры хранения и переработки, а также уровень потерь на этапах производственного цикла. Отдельное внимание уделено экономическим и социальным эффектам, включая рентабельность, доходы сельского населения и занятость.

Методологическую основу составили методы статистического, сравнительного и эконометрического анализа на основе официальных данных государственных органов и аналитических источников, а также принципы государственного аудита, включая оценку результативности, экономичности и целевого использования бюджетных средств.

Результаты свидетельствуют о положительной динамике ключевых показателей развития АПК Жетысуской области в условиях государственной поддержки. Установлена статистическая взаимосвязь между объёмами субсидирования и результативными показателями, требующая дальнейшей количественной верификации на основе расширенных эконометрических моделей.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, государственные субсидии, урожайность, хранение продукции, переработка, Жетысуская область, продовольственная безопасность.

THE IMPACT OF GOVERNMENT PROGRAMS AND SUBSIDIES ON THE SAFETY AND USE OF PRODUCTS IN THE AGRI-INDUSTRIAL COMPLEX (USING THE EXAMPLE OF THE ZHETYSU REGION)

Kuzenbaeva E.*

Candidate of Economics, Professor
Zhetysu University named after Ilyas Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
e-mail: mikarasssh@gmail.com
ORCID 0009-0008-8714-2357

Tuleshova G.

Candidate of Economics, Professor
Zhetysu University named after Ilyas Zhansugurov
Taldykorgan, Kazakhstan
e-mail: tuleshova_04@mail.ru
ORCID 0000-0002-4567-4418

Abstract

The agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan plays a key role in ensuring food security, sustainable regional development, and the socio-economic stability of rural areas. In the context of increasing climate impacts, rising production costs, and the need to modernize agriculture, state support in the form of subsidy programs and investment incentives is of particular importance. The aim of this study is to assess the impact of government programs and subsidies on the preservation and utilization of agricultural products in the agro-industrial complex of the Zhetysu Region.

The study analyzes the volumes of state subsidies and key financial, production, and infrastructure indicators of the regional agro-industrial complex for the period 2022–2024. The impact of state support on crop yields, gross output, the development of storage and processing infrastructure, as well as loss levels at different stages of the production cycle, is examined. Special attention is given to economic and social effects, including profitability, rural population incomes, and employment.

The methodological framework is based on statistical, comparative, and econometric analysis methods using official data from government authorities and analytical sources, as well as principles of public audit, including assessments of effectiveness, efficiency, and targeted use of budget funds.

The results indicate a positive trend in the key development indicators of the agro-industrial complex of the Zhetysu Region under conditions of state support. A statistical relationship between the volume of subsidies and performance indicators has been identified, which requires further quantitative verification using extended econometric models.

Keywords: agro-industrial complex, state subsidies, crop yield, product storage, processing, Zhetysu Region, food security.

Zhakhmetova A.*

Master of Economic Sciences,
«Center for Research, Analysis and Evaluation of
Effectiveness» LLP
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: ainura.zhahmetova@yandex.kz
ORCID: 0000-0002-6660-8110

Shakharova A.

c.e.s., professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: shaharovaaliya@yandex.kz
ORCID: 0000-0001-7413-829

Bekbolsynova A.

Master of Economic Sciences,
«Center for Research, Analysis and Evaluation
of Effectiveness» LLP
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: bekas.ast@mail.ru
ORCID: 0000-0001-5259-1322

Uskenbayeva A.

Candidate of Economic Sciences,
«Center for Research,
Analysis and Evaluation of Effectiveness» LLP
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: asia8@bk.ru
ORCID: 0009-0005-6873-980X

DEVELOPMENT OF DESK-BASED CONTROL OF PUBLIC PROCUREMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Abstract

The article is devoted to a comprehensive assessment of the development of desk-based (cameral) control of public procurement in the Republic of Kazakhstan in the context of digitalization, aimed at enhancing transparency and the effective management of public resources. Based on an analysis of regulatory and legal acts, state electronic databases, and public procurement reports, the study identifies both positive outcomes and existing limitations in the application of digital control tools that ensure the implementation of cameral control at the stages of procurement planning, execution, and contract performance. Particular attention is paid to challenges related to the evaluation of the regulatory framework, compliance with competitive procurement procedures, data transparency, and the operational monitoring of contract execution through modern electronic platforms. The analysis demonstrates that, despite the introduction of digital cameral control instruments, discrepancies persist between the declared objectives of improving procurement efficiency and the actual practices of budgetary fund allocation. The scientific novelty of the study lies in the development of a structured digital monitoring and risk identification model integrated with public procurement digital platforms, which enhances the effectiveness of cameral control, expands analytical capabilities, and substantiates the application of a risk-oriented approach under conditions of digital transformation. The findings confirm that Kazakhstan possesses significant potential in leveraging electronic platforms to improve the transparency and effectiveness of public procurement; however, achieving this potential requires strengthened interagency coordination, institutional discipline, and analytical support for cameral control across all stages of the procurement process.

Keywords: desk-based (cameral) control; public procurement; digitalization of public procurement; efficiency and transparency of public procurement; key risks in public procurement; effectiveness of desk-based control in public procurement; assessment of the impact of digitalization.

INTRODUCTION

The development of digitalization in the field of public procurement creates unique opportunities for the automation of desk-based (cameral) control, enhancement of transparency, and reduction of financial risks associated with the use of budgetary funds. In the Republic of Kazakhstan, the public procurement process has been fully transitioned to an electronic format and is carried out through the Unified Web Portal of Public Procurement of the Republic of Kazakhstan, which ensures the implementation of procurement procedures, registration of contracts, electronic document exchange, and digital monitoring of contract performance.

Full-scale digitalization enables the integration of procurement planning, tendering, contract conclusion, and contract execution processes with the information systems of government authorities, including the verification of supplier compliance, risk assessment, and control over contractual obligations. This significantly increases procedural transparency and reduces the influence of the human factor in decision-making processes.

Under these conditions, desk-based control serves as a key instrument for the continuous analysis of procurement data, aimed at identifying discrepancies, violations, and potential abuses at various stages of procurement activities. It covers electronic data sets accumulated within the public procurement platform and allows audit bodies to assess the efficiency of budgetary expenditures without the need for on-site inspections (Enbekshi qazaq, 2025).

Scientific Significance. The study of the development of desk (cameral) control holds substantial scientific importance within the system of public financial control and audit in the following areas:

Theoretical substantiation of the evolution of control mechanisms. Research into the transformation of desk (cameral) control makes it possible to trace the transition from traditional forms of documentary inspection to digital formats of data analysis; to identify patterns in the development of remote control methods; and to formulate a modern scientific model of desk (cameral) control as an independent instrument of public audit.

This article provides a comprehensive analysis of the current state of desk-based control of public procurement in the Republic of Kazakhstan under conditions of digitalization, including a systematic examination of the regulatory framework, the practical application of digital control instruments, and existing risks. Particular attention is paid to the integration of digital monitoring processes, financial and operational risk assessment, and the identification of institutional constraints that hinder the achievement of procurement efficiency objectives.

The research is based on data from the Unified Web Portal of Public Procurement of the Republic of Kazakhstan, official amendments to regulatory legal acts in the field of public procurement, as well as reports and analytical materials reflecting the development of the digital procurement platform and the outcomes of its implementation (State Procurement of the Republic of Kazakhstan, 2026).

The purpose of this study is not only to assess the achievements resulting from digitalization but also to identify existing gaps between the declared strategic objectives of improving procurement efficiency and the actual integration of digital desk-based control mechanisms into public administration practice.

LITERATURE REVIEW

Digitalization of public procurement is examined in both international and national academic and analytical literature as a fundamental factor in improving the efficiency of budgetary expenditures, strengthening procedural transparency, and enhancing control over compliance with legal requirements. International studies emphasize that digitalization facilitates access to key data, thereby improving analytical capacity and reducing the risks of corrupt practices. In particular, research demonstrates that the implementation of electronic platforms contributes to the optimization of information flows, increased transparency, and a reduction in transaction costs associated with public procurement, while also expanding access to procurement procedures for a broader range of suppliers (Ten, 2024).

In the context of Kazakhstan, the digitalization of public procurement is promoted as a state policy priority. The Electronic Public Procurement Portal operates as a unified digital platform that supports the entire procurement cycle—from procurement planning to contract execution and payment processing. Through its integration with the information systems of government authorities, the portal enables automated verification of suppliers against qualification requirements, tax obligations, and potential risk indicators. This significantly enhances the transparency of procurement procedures and reduces the influence of the human factor in decision-making processes (Enbekshi qazaq, 2025).

Such electronic integration serves as a starting point for the development of desk-based (cameral) control, one of the key elements of the public procurement control system. Desk-based control is defined as a form of oversight conducted remotely, without on-site inspections, based on the analysis and cross-verification of data from information systems and records of procurement activities. This approach makes it possible to detect violations at the planning, tendering, and contract execution stages at an early phase, rather than after adverse consequences have already occurred.

Recent academic research increasingly conceptualizes the digitalization of public procurement as a key instrument for strengthening desk-based (cameral) control, improving fiscal discipline, and enhancing transparency in the management of public financial resources. International studies emphasize that the transition to electronic procurement platforms expands access to structured data, enabling continuous analytical monitoring and reducing information asymmetry and corruption risks through automated control mechanisms (Mills, 2018; Panadès-Estruch, 2021). Desk-based analytical approaches are widely applied to assess regulatory compliance, procurement efficiency, and institutional performance without recourse to on-site inspections, particularly in environments characterized by large-scale digital transformation (Nugroho & Wibowo, 2025). Comparative research also highlights that the effectiveness of digital procurement control is contingent upon institutional coordination, system integration, and alignment with national development strategies, as demonstrated in studies examining Kazakhstan's public sector reforms and state-led digital initiatives (Jepson & Baldakova, 2024). Empirical evidence further suggests that while digital platforms substantially enhance transparency and process automation, they do not automatically eliminate inefficiencies or redistribution distortions in public spending,

underscoring the need for risk-oriented desk-based control models embedded within procurement information systems (Anna et al., 2023). Collectively, the literature indicates that the development of desk-based control in public procurement under conditions of digitalization requires not only technological modernization but also methodological refinement and institutional capacity-building to ensure effective oversight throughout the procurement cycle.

Legal sources of the Republic of Kazakhstan define specific rules for conducting desk-based (cameral) control, including its timing and procedural requirements. In particular, regulations stipulate that desk-based control of competitive public procurement is carried out from the moment of tender announcement through defined periods following the publication of procurement protocols, underscoring the necessity of continuous online monitoring throughout the procurement cycle (Committee of Internal State Audit of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, 2025).

Practical evidence from Kazakhstan confirms the importance of desk-based control as a mechanism for preventing procedural violations and reducing corruption risks. Official reports indicate that numerous procurement lots were subject to desk-based control in 2025, revealing violations related to procurement methods and documentation, which highlights the control's role in ensuring legal compliance and fostering a culture of regulatory adherence among contracting authorities (Alibekova, 2023).

At the same time, studies point to institutional constraints, including limited human and analytical resources within audit bodies, which reduce the effectiveness of large-scale digital data analysis. From an academic perspective, desk-based control is considered an integral element of state audit, directly linked to the efficiency of budget expenditures and corruption prevention. International research further demonstrates that digitalization enables the use of advanced analytical tools, such as big data and artificial intelligence, to strengthen real-time monitoring and risk assessment. Overall, the literature suggests that while digitalization creates favorable conditions for enhancing desk-based control in Kazakhstan, its full effectiveness depends on strengthening institutional capacity, interagency coordination, and analytical support.

METHODOLOGY AND METHODS

This study employs a combination of general scientific and specialized research methods to comprehensively examine the practice of desk review (cameral control) in public procurement under conditions of digitalization.

The system analysis method is used to consider cameral control as an integral component of the public financial control system and to identify relationships between its key elements.

The comparative analysis method is applied to compare public procurement and cameral control practices across different countries, as well as to assess changes in key indicators before and after the implementation of digital technologies.

A formal legal method is employed to analyze the regulatory framework governing public procurement and cameral control, including relevant laws, regulations, and policy documents.

Content analysis of academic literature and analytical reports is conducted to synthesize existing approaches to evaluating the effectiveness of cameral control and to identify key directions for its improvement in the context of digitalization.

To assess the impact of digitalization on transparency and efficiency in procurement processes, statistical analysis methods are used, including the analysis of trends in key indicators such as the number of procurement procedures, level of competition, and budget savings.

The empirical base of the study includes academic publications, legal and regulatory documents, official statistical data, and analytical reports from authorized public institutions. This ensures a comprehensive and systematic approach to the analysis, enabling the identification of institutional and organizational factors affecting the effectiveness of cameral control and supporting the development of recommendations to enhance transparency and performance.

RESULTS

Desk-based control (also referred to as desk audit, ex-ante audit, documentary audit, or compliance check) is a form of documentary review of procurement procedures conducted prior to or during contract conclusion. International scholars emphasize that such ex-ante auditing enables the early identification of non-compliance with legal and procedural requirements. For instance, Maali (2024) notes that specialized bodies or supreme audit institutions carry out ex-ante reviews of public contracts by selecting those exceeding specific financial thresholds or related to priority projects (INTOSAI Journal). This approach allows audit efforts to be concentrated on the most significant and high-risk procurements without the need to screen all transactions. At the same time, auditors are required to maintain independence and avoid direct involvement in procurement decision-making in order to preserve the credibility and effectiveness of audit activities.

Contemporary research also highlights the growing importance of digital technologies in enhancing transparency and efficiency in procurement auditing. Scholars point to the rapid expansion of electronic

procurement platforms and analytical tools. According to the OECD, South Korea has operated a national e-procurement system (KONEPS) since 2002, and by 2014 all OECD member states had introduced mandatory electronic procurement portals (OECD). These systems generate large, centralized databases of procurement contracts, significantly facilitating oversight and analytical review. The OECD further emphasizes the need for a data-driven approach, involving automated analysis of tender data to identify risks and irregularities in public procurement processes (Hlacs & Wells, 2025).

1. Electronic systems. The OECD emphasizes that the mandatory use of e-procurement platforms facilitates the analysis of tender documentation and minimizes paper-based workflows. Such systems inherently enhance transparency and enable the collection of procurement data in a structured digital format (OECD).

2. Data analytics and artificial intelligence. In Brazil, the Federal Court of Accounts (TCU) applies advanced analytics and artificial intelligence to automated procurement control. The LabContas platform integrates historical tender data and, through AI-based tools (ALICE, MONICA, SOFIA), performs daily screening of bids and reports to detect anomalies, illegal collusion, and repetitive procurement patterns (OECD). A similar big data-driven risk detection approach is implemented in Flanders (Belgium), where the MEDIAAN system uses historical price databases and pricing rules to identify abnormally high or low bids (OECD).

3. Robotic process automation (RPA). In Finland, the government service center Palkeet has integrated RPA solutions into procurement processes. Automated bots maintain supplier registries and verify incoming invoices by automatically populating and validating data, thereby accelerating desk-based control procedures and reducing human error (OECD).

4. Blockchain. Portugal has developed the Mercurion blockchain-based procurement platform, which records the entire procurement cycle in an immutable ledger. This ensures real-time auditability of procurement data and significantly reduces the risk of unauthorized document alterations (OECD).

5. Internet of Things (IoT). In Sweden, IoT technologies are applied in inventory management. Warehouse sensors provide real-time data on stock levels, enabling auditors and procurement officials to verify the consistency between orders and actual deliveries more efficiently (OECD).

Desk-based control is implemented by various institutions. In many cases, primary ex-ante control is performed by internal auditors within contracting authorities or specialized agencies, while supreme audit institutions conduct both ex-ante and ex-post audits. For example, the Tribunal de Contas of Portugal reviews approximately 3,000 contracts annually at the pre-contractual stage. Strategic documents highlight a strong emphasis on digitalization, as Portuguese auditors increasingly adopt data-driven risk analysis and machine learning techniques for the automated detection of irregularities (OECD). Similar trends are observed in other audit institutions, which, with the support of international organizations, are developing methodologies based on big data and predictive analytics to strengthen procurement oversight.

In addition, international experience demonstrates a wide range of practices. In Latin America, particularly in Brazil, the Federal Court of Accounts (TCU) has become one of the global leaders in applying digital technologies to public procurement auditing. Since 2014, the TCU has systematically used procurement data to support proactive anti-corruption efforts and early detection of irregularities.

Within the European Union, similar oversight technologies have been introduced in countries such as Belgium, Finland, Portugal, and Sweden. The EU also applies a so-called multi-level control model, under which beneficiary institutions conduct documentary compliance checks at the initial stage of procurement, especially for contracts financed by EU structural funds, while supreme audit institutions focus on the overall assessment of procurement procedures. International standards such as ISSAI 4000 and the guidelines of the European Court of Auditors establish common principles for conducting compliance audits of public procurement within the EU regulatory framework.

In Asia, South Korea has operated the national e-procurement platform KONEPS since 2002, integrating electronic procurement with related government information systems. Comparable platforms are used across Asia and Oceania, including GeBIZ in Singapore and the Centralized Procurement Platform in China, which significantly expand opportunities for centralized monitoring and analytical oversight. The OECD notes that such platforms form a critical foundation for the further development of digital audit and data-driven control mechanisms.

An analysis of international literature reveals several key gaps that require further attention. First, the lack of empirical evidence remains a significant limitation. As demonstrated by Schneider et al. (2025), many procurement irregularity detection methods have not been tested on real-world data, while publicly available procurement datasets are extremely limited. This constrains the validation of analytical models and hinders the scalability of digital control solutions.

Second, institutional barriers to data sharing represent a major challenge. The OECD emphasizes that limitations in procurement oversight are often driven not by technological deficiencies but by organizational and legal constraints. Case studies from Portugal indicate that restricted auditor access to data is largely shaped by interagency dynamics rather than formal regulations, highlighting the need for reforms in legal and administrative frameworks to facilitate data exchange and system interoperability.

Third, insufficient integration of information systems remains a persistent issue. Numerous studies point to the complexity of horizontally integrating fragmented government systems, including e-procurement platforms, enterprise resource planning systems, and audit databases. The OECD notes that the lack of connectivity between digital platforms impedes the transition to fully “smart” oversight, while the development of unified standards and single-window principles could enhance operational efficiency and reduce duplication of control activities (Schneider dos Santos, 2025).

DISCUSSION

Overall, international research shows that desk-based control is increasingly based on digital technologies and risk-oriented approaches. The findings support this trend and indicate a broader transformation of public financial control from reactive audit-based practices toward proactive, data-driven mechanisms embedded within digital governance systems.

In this context, desk-based control can be viewed not only as a tool for detecting violations but also as an instrument of preventive regulation, enabling continuous monitoring and early risk identification. This shift is largely driven by reduced transaction costs in data processing and improved interoperability of state information systems.

In Kazakhstan, the development of desk-based control has followed an evolutionary path shaped by institutional reforms in tax administration and state audit, as well as broader digitalization processes in public administration. The chronological analysis of legislation suggests a transition from formal compliance verification to a more flexible risk-based control model, accompanied by increasing reliance on analytical tools.

However, the results also highlight several limitations. The effectiveness of digital control mechanisms depends heavily on data quality, accessibility, and analytical capacity. Thus, the adoption of digital tools alone does not automatically lead to higher control efficiency without corresponding institutional and analytical development.

Overall, digitalization has led to qualitative changes in public financial oversight, but its effects remain mixed and context-dependent. This underlines the need for further empirical research on how risk-based and automated control mechanisms influence compliance outcomes and the efficiency of public resource management.

Table 1. Chronology of the Development of Legal Regulation of Desk-Based Control in the Republic of Kazakhstan

Period (Year)	Legal and Regulatory Act	Content of Changes	Purpose of Changes / Practical Significance
1995	Tax Code of the Republic of Kazakhstan	Desk-based control was not identified as an independent institution; control was mainly implemented through documentary and on-site inspections.	Formation of the basic tax administration system; dominance of a fiscal and enforcement-oriented approach.
2001	Tax Code of the Republic of Kazakhstan	Elements of off-site verification of tax reporting were introduced without detailed regulation of desk-based control procedures.	Creation of prerequisites for the development of remote control mechanisms and analytical methods.
2008	Tax Code of the Republic of Kazakhstan	Desk-based control was formally established as an independent form of tax control; the mechanism of desk-based notifications was introduced.	Transition from a punitive model to preventive control; reduction of the administrative burden on taxpayers.
2011–2013	Subordinate legal acts of the State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the RK	Procedures and timelines for issuing desk-based notifications and taxpayer response mechanisms were clarified.	Harmonization of enforcement practices and enhancement of legal certainty in control procedures.
2015	Law of the Republic of Kazakhstan “On State Audit and Financial Control”	Introduction of a risk-based approach; strengthening of the analytical and preventive focus of control activities.	Improvement of the effectiveness of state financial control and concentration of resources on high-risk areas.
2017	Tax Code of the Republic of Kazakhstan (new edition)	Expansion of information sources used for desk-based control; enhancement of interagency data integration.	Improvement of analytical quality and accuracy in identifying potential violations.

2018–2020	State Programs	Digitalization	Automation of desk-based control processes; implementation of information systems and electronic invoices.	Reduction of the human factor, acceleration of control procedures, and increased transparency.
2021–2022	Amendments and Additions to the Tax Code of the Republic of Kazakhstan		Clarification of taxpayers' rights and obligations in desk-based control; expansion of electronic communication channels.	Ensuring a balance between state and business interests and increasing trust in the control system.
2023–2025	Conceptual Approaches to the New Tax Code		Differentiation of desk-based notifications by risk level and nature of violations.	Optimization of the control burden and focus on significant financial risks.
2026 (planned)	New Tax Code of the Republic of Kazakhstan		Revision of desk-based control mechanisms; separation of notifications into informational and mandatory types.	Enhancement of transparency, predictability, and the preventive nature of tax administration.

Note: Compiled by the authors.

A chronological analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan on desk-based (cameral) control demonstrates the gradual and consistent development of this institution, evolving from fragmented elements of documentary verification to an independent, digitalized, and risk-oriented control mechanism. In its modern form, desk-based control functions not only as a tool for detecting violations but also as a preventive instrument aimed at enhancing voluntary compliance with legal requirements and improving the effectiveness of public administration. Further legislative development is focused on achieving a balance between the fiscal interests of the state and the protection of taxpayers' rights.

A comparative analysis of desk-based control in public procurement, taking into account the implementation of digital technologies, makes it possible to assess the effectiveness of remote monitoring, the detection of violations, and compliance with legal requirements. Digitalization enables the automation of procurement checks, accelerates control procedures, and reduces the influence of the human factor. Such a comparison allows for the identification of key changes in the quality and transparency of desk-based control, as well as the determination of priority directions for further improvement of the system.

Table 2. Comparative Analysis of Public Procurement in the Pre-Digital and Digital Periods

Criterion	Before Digitalization (prior to 2011)	After Digitalization (2011–present)
Regulatory framework	Fragmented regulation with frequent exceptions	Unified Law "On Public Procurement" with regular updates
Procedural format	Paper-based procedures, in-person participation	Electronic procedures conducted through a web portal
Supplier access	Limited access with territorial constraints	Open access and expanded competition
Transparency	Low level of transparency and limited public disclosure	High transparency including publication of plans, notices, and protocols
Human factor	High degree of human involvement	Significantly reduced
Control mechanisms	Predominantly ex-post control	Desk-based and automated control
Procedural timelines	Lengthy and inefficient	Shortened and regulated
Corruption risks	High	Reduced, though not fully eliminated

Note: Compiled by the authors.

The comparative analysis demonstrates that the digitalization of public procurement in the Republic of Kazakhstan has become a key factor in enhancing the transparency and manageability of procurement processes. In contrast to the pre-digital period, the current system is characterized by the automation of procedures, expanded competition, and the development of desk-based and risk-oriented control mechanisms.

At the same time, digitalization transforms but does not fully eliminate procurement-related risks. The highest concentration of critical and high-level risks has shifted to the planning and contract execution stages, where

automation cannot substitute for sound managerial decision-making. This underscores the need to strengthen the analytical role of state audit and to apply preventive control measures.

Overall, digitalization has created institutional prerequisites for improving the efficiency of public procurement; however, achieving sustainable outcomes is possible only through the parallel development of risk-oriented approaches, advanced analytical tools, and increased accountability of contracting authorities.

The risk heat map illustrates the levels of impact of key public procurement risks in the post-digitalization environment.

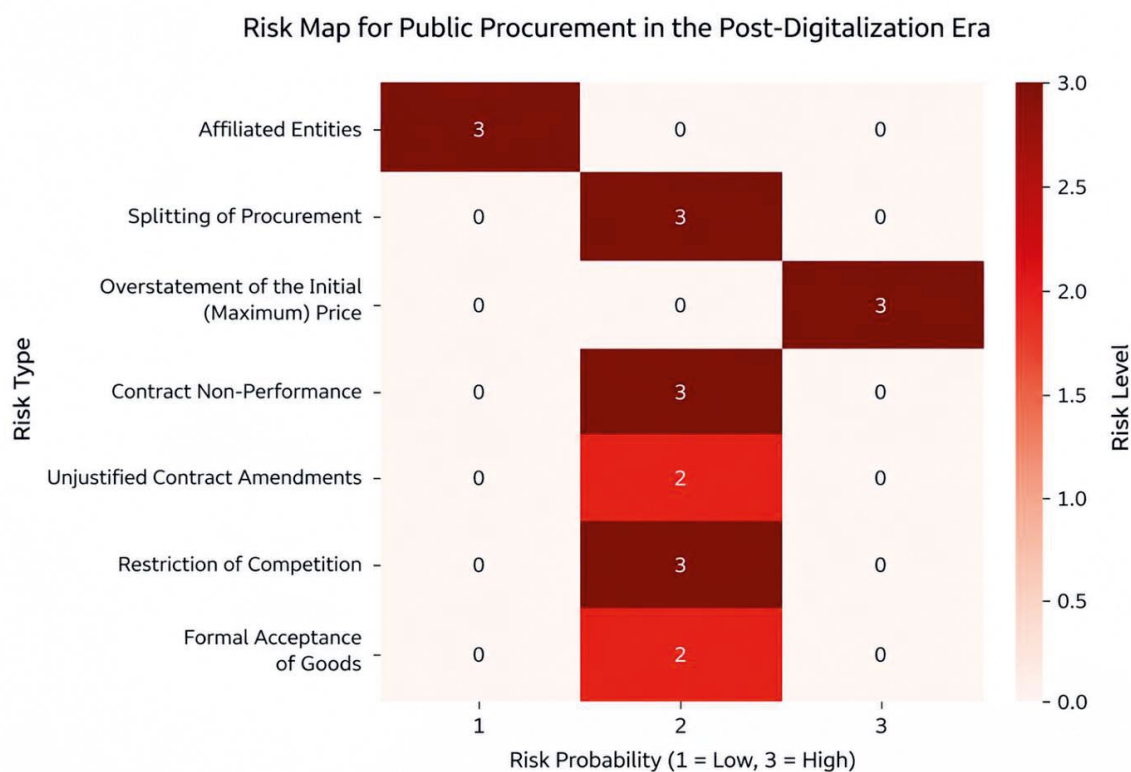

Figure 1. Map of key risks in public procurement in Kazakhstan

Note: Compiled based on data from gz.mcfr.kz

The analysis reveals that the most significant risks, indicated by dark red cells in the heat map, are associated with the overestimation of the initial maximum contract price, procurement splitting, restriction of competition, and non-performance of contracts. These risks require priority attention from state audit bodies and desk-based control authorities. Risks such as formal rejection of bids and unjustified contract amendments demonstrate a medium level of impact, indicating the need for systematic monitoring and automated verification procedures. A low probability of supplier affiliation is observed; however, given its potentially high impact on budgetary funds, this risk remains significant and requires in-depth interagency analysis.

The practical value of the heat map lies in its ability to visually identify areas of risk concentration and to support the efficient allocation of audit and control resources by focusing on the most critical procurement areas.

The following section presents a comparative statistical analysis of public procurement in the Republic of Kazakhstan for the period 2020–2024, with an emphasis on pre- and post-digitalization stages, as well as additional indicators by procurement type, incorporating elements of desk-based control. The analysis is based on data from the official Public Procurement Web Portal of the Republic of Kazakhstan (<https://www.goszakup.gov.kz/>) and external sources, including the Open Contracting Partnership.

Table 3. Key Dynamic Indicators of Public Procurement Before (2020–2021) and After Full Digitalization (2022–2024)

Indicator	2020–2021 (Before Full Digitalization)	2022–2024 (After Digitalization)	Notes
Procurement regime	Partially electronic procedures	Fully electronic public procurement portal	The electronic portal was implemented and expanded to cover procurement planning, publication, contract execution, and monitoring stages (Public Procurement of the Republic of Kazakhstan).
Competitive procurement (share by value)	~42% (2021)	~74% (2024)	Significant increase in the share of competitive procedures in public procurement (Open Contracting Partnership).
Average number of suppliers per procurement	~8.0 (2021)	~10.0 (2024)	Growth in supplier participation indicates increased competition (Open Contracting Partnership).
Average number of bids per lot	~3.16 (2021)	~4.2 (2024)	A higher number of bids reflects improved supplier access to procurement procedures (Open Contracting Partnership).
Share of single-bid procurements	14% (2021)	18% (2024)	Changes in single-bid procurement share reflect improvements in planning and competitive conditions (Open Contracting Partnership).
Total value of concluded contracts (aggregate)	Annual data not aggregated	Available through the portal's reporting module	Data can be obtained from the BI reporting tools of the portal and are available in analytical report format (portal.goszakup.gov.kz).

Note: Compiled by the authors.

Following the implementation of full digitalization in public procurement, the observed increase in the share of competitive procedures and supplier activity may indicate reduced entry barriers and greater trust in the system. This aligns with the principles promoted by Open Contracting Partnership, where digital tools are seen as a key driver of transparency and accountability.

The growth in competitive procedures can also be explained by the automation of procurement processes and the reduction of transaction costs for participants, making participation more accessible, particularly for small and medium-sized enterprises. At the same time, differences across procurement methods suggest a continuing trade-off between efficiency and administrative burden: while more competitive procedures tend to improve the efficient use of public funds, they often require greater time and organizational resources.

Thus, the observed shifts in the structure of procurement procedures may reflect not only the effects of digitalization but also broader institutional reforms aimed at enhancing transparency. However, a comprehensive assessment should also consider factors such as the quality of competition, the extent of price reductions, and the risk of formal compliance without genuine competitive pressure.

Table 4. Dynamics of Public Procurement Methods in the Republic of Kazakhstan, 2020–2024

Procurement Method	Before Digitalization (Indicative Trends)	After Digitalization (Trends 2022–2024)	Data Source
Competitive tenders	Primary procurement method, but with limited automation	Increase in the share of competitive lots to approximately 74%	Open Contracting Partnership
Request for price quotations	Used on a limited basis	Increased frequency of price quotation requests	FinProm
Single-source procurement	Significant share	Decline due to digital rules and automated requirements	Indirectly confirmed by changes in the share of competitive procurement (see above)

Note: Compiled by the authors.

The strengthening of competitive procurement methods following digitalization, as reflected in Table 4, suggests that digital reforms have contributed to reducing informational asymmetries and improving market access. This trend is consistent with international practices promoted by Open Contracting Partnership, where digital platforms are used to enhance transparency and facilitate broader supplier participation, particularly among small and medium-sized enterprises and new market entrants.

The introduction of desk-based control functionalities since 2025 represents an important institutional development. Integration with the information systems of the State Revenue Committee enables real-time verification of supplier tax compliance and registration status, which likely reduces the risks associated with non-compliant or unreliable suppliers. More importantly, these tools shift the focus of control mechanisms from ex post audits to continuous, risk-oriented monitoring embedded within the procurement process itself.

The observed increase in the share of competitive procedures—from approximately 42% in 2021 to 74% in 2024—can therefore be interpreted not only as a formal procedural change but also as an outcome of reduced administrative discretion and increased procedural standardization. Similarly, the growth in the average number of bids per lot indicates a more accessible and potentially more competitive procurement environment. However, this increase in participation does not necessarily imply improved competition quality, as it may also involve nominal or weakly competitive bids.

The decline in single-source procurement further supports the argument that digitalization constrains discretionary practices and encourages more transparent allocation mechanisms. At the same time, it may also increase administrative complexity for contracting authorities, potentially leading to trade-offs between procedural compliance and efficiency.

The integration of automated desk-based control enhances early detection of inconsistencies in procurement documentation, thereby reducing the likelihood of violations at later stages of contract execution. This shift toward preventive control mechanisms is particularly important in strengthening overall system integrity and reducing enforcement costs.

Overall, the findings suggest that digitalization in Kazakhstan's public procurement system has had a positive impact on transparency, competitiveness, and participation. Nevertheless, several limitations remain. In particular, the lack of detailed and disaggregated annual data on procurement methods and contract performance constrains a deeper evaluation of reform outcomes. Future development of a dedicated analytical module within the BI reporting system of the public procurement portal could significantly enhance monitoring, evaluation, and evidence-based policymaking.

CONCLUSION

The analysis demonstrates several positive outcomes of the digital transformation of public procurement. First, the automation of procedures reduces subjectivity and human error, while procurement data become accessible for subsequent analysis and desk-based control. Second, digitalization expands the analytical base for assessing the efficiency of public expenditure and strengthens the evidence base for audit and oversight activities.

At the same time, the results reveal several persistent risks and structural limitations that qualify the overall positive effects of digitalization. First, the gap between publicly available data and analytical indicators suggests that transparency at the transactional level does not automatically translate into analytical transparency. While detailed procurement data are accessible, the lack of user-friendly aggregated statistics by procurement method constrains systematic evaluation. This indicates that digitalization has primarily focused on data generation rather than on data interpretability, limiting its usefulness for evidence-based decision-making.

Second, the persistence of formal procedural violations, particularly bid rejections due to technical or documentary errors, highlights an important paradox of digitalization. While automation reduces discretion and standardizes procedures, it simultaneously increases procedural rigidity. As a result, even minor technical inconsistencies may lead to exclusion, disproportionately affecting less experienced suppliers. This suggests that digital systems, while enhancing formal compliance, may inadvertently create new barriers to effective competition unless accompanied by adequate user support and adaptive regulatory frameworks.

Third, the observed shift toward price quotation requests and the relative decline of open competitive tenders point to a potential unintended consequence of digital reform. Simpler and faster procurement methods become more attractive in a highly automated environment, especially when contracting authorities face administrative or time constraints. However, this shift may weaken the qualitative dimension of competition, as price-based selection mechanisms tend to prioritize cost over value, potentially affecting long-term procurement outcomes. Therefore, the increase in formal competition indicators may not fully capture changes in procurement quality.

These findings suggest that the effects of digitalization are not unidirectional but involve trade-offs between transparency, efficiency, and competition quality. The increase in the number of bidders per lot and the reduction in unsuccessful tenders can be explained by lower entry barriers and improved access to information. At the same time, these improvements may coexist with formalized participation and strategic behavior by suppliers, which limits the depth of actual competition.

Overall, digitalization in the Republic of Kazakhstan has significantly improved procedural transparency and expanded access to public procurement. However, its impact on procurement effectiveness depends on complementary institutional factors, including the design of procurement methods, the flexibility of regulatory frameworks, and the availability of analytical tools. Strengthening analytical platforms and integrating advanced monitoring tools at the procurement planning stage would help address these limitations and ensure that increased transparency translates into higher-quality procurement outcomes.

Open data generated by the electronic procurement system create favorable conditions for strengthening desk-based and risk-oriented control by public authorities and audit institutions. However, the lack of aggregated statistics by procurement method continues to limit a comprehensive evaluation of system effectiveness. To further develop desk-based control, it is necessary to introduce aggregated reporting by procurement type—such as competitive tenders, price quotation requests, and single-source procurement—linked to key performance and competitiveness indicators. In addition, the development of advanced analytical modules and BI reporting tools is required to enable automated risk assessment and anomaly detection within procurement procedures.

Furthermore, improving the integration of procurement data with desk-based and financial control systems would enhance audit effectiveness and allow risks to be identified and forecast at the procurement planning stage. Creating conditions for the regular publication and updating of aggregated indicators reflecting procedural dynamics and levels of supplier participation would further support transparency and evidence-based oversight.

Prospects for Further Research. In the context of the digital transformation of public administration, further research on desk (cameral) control in the field of public procurement is becoming increasingly relevant. Scientific interest is shifting toward improving the methodology of remote control, strengthening the analytical component, and integrating modern information technologies into control procedures.

A promising research direction involves the development of automated models for detecting violations in procurement procedures based on the analysis of large data sets. The application of artificial intelligence technologies and a risk-oriented approach would enable the creation of an early warning system for identifying irregularities and minimizing corruption risks at the stages of planning, conducting, and executing public procurement.

Particular importance should be given to the further methodological substantiation of performance criteria for desk control, as well as the establishment of unified standards for remote verification of procurement documentation. From a scientific perspective, the relationship between desk control and subsequent performance audit, their complementarity, and institutional integration also remains a relevant research issue.

Another important direction for further research lies in the comparative analysis of international experience in the digital oversight of public procurement, with the aim of identifying transferable institutional and technological solutions. Such comparative approaches would allow not only the adaptation of best practices, but also the refinement of theoretical models of public financial control under conditions of digital transformation.

In this context, the study contributes to the emerging body of research on the digitalization of public governance by demonstrating that the introduction of desk (cameral) control mechanisms transforms the nature of oversight from reactive audit practices to continuous, data-driven monitoring. This finding has broader theoretical implications, as it supports the shift from traditional principal-agent control models toward hybrid frameworks combining automation, risk-based regulation, and real-time verification.

Future research on desk control in public procurement should therefore focus on the development of advanced analytical tools, the integration of big data methodologies, and the improvement of regulatory and methodological frameworks. Particular attention should be given to measuring not only procedural compliance, but also the quality of competition and long-term procurement outcomes.

Overall, the digitalization of public procurement in Kazakhstan demonstrates that technological reforms can generate significant improvements in procedural transparency, market access, and competitive intensity. At the same time, the results highlight that digitalization alone is insufficient to ensure optimal procurement performance. Its effectiveness depends on the interaction between technological infrastructure, institutional design, and analytical capacity.

From a scientific perspective, this study extends the understanding of how digital tools reshape public financial control systems by revealing both their enabling effects (enhanced transparency and participation) and their structural limitations (data fragmentation and formalization of compliance). The findings thus provide a basis for developing more comprehensive models of digital governance that integrate transparency, efficiency, and quality of outcomes within a unified analytical framework.

REFERENCES

1. Enbekshi QazaQ. (2025, October 13). Full digitalization of public procurement. https://www.enbekshiqazaq.kz/en/news/388626-full-digitalization-of-public-procurement.html?utm_source=chatgpt.com
2. Государственные закупки Республики Казахстан. (2026). Официальный веб-портал государственных закупок Республики Казахстан [Government website]. <https://www.goszakup.gov.kz>

3. Ten, V. (2024). Comparative Analysis of Public Procurement Methods of the Republic of Kazakhstan and Other Countries. *InterEULawEast: Journal for the international and european law, economics and market integrations*, 11(1), 101-118.
4. Nugroho, S. A. A., & Wibowo, A. (2025). Evaluating Digital Transformation within Integration Limitations using Desk-Based Analytical Case Study. *Journal of Technology Informatics and Engineering*, 4(2), 289-299.
5. Mills, L. (2018). Donor Support to Strengthen Public Financial Management in Partner Countries: Outcomes, Experiences, and Ways Forward, K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
6. Panadès-Estruch, L. (2021). Small states, high stakes-a policy proposal to deliver welfare via public purchasing. *International Journal of Procurement Management*, 14(4), 426-440.
7. Grace, C., Boulton, I., & Daily, J. (2014). Desk-based market analysis of supply side issues for antimalarial commodities. Asia Pacific Leaders Malaria Alliance.
8. Bell, S., & Usher, A. (2007). Labour Standards in Public Procurement. Background paper for DFID Labour Standards and Poverty Reduction, Ergon Associates, London, May. <https://www.nevi.nl/sites/default/files/kennisdocument/SPE-MVI-ebk-009-bl.pdf>.
9. Алибекова, Б., Жажметова, А. (2023). Использование информационных систем в государственном аудите. Экономическая серия вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, (1), 339–347. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-1-339-347>.
10. Maali, A. (2024). Leveraging AI to transform the ex-ante audits of government procurement contracts. *INTOSAI Journal*, Q4. <https://doi.org/10.56251/BHMK2194>
11. Hlacs, A., & Wells, H. (2025). Using digital technology to strengthen oversight of public procurement in Portugal: The use of data analytics and machine learning by the Tribunal de Contas (OECD Working Papers on Public Governance, No. 83). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/43add03b-en>
12. Schneider dos Santos, E., Machado dos Santos, M., Castro, M., & Tyska Carvalho, J. (2025). Detection of fraud in public procurement using data-driven methods: a systematic mapping study. *EPJ Data Science*, 14(1), 52.

REFERENCES

1. Enbekshi QazaQ. (2025, October 13). Full digitalization of public procurement. https://www.enbekshiqazaq.kz/en/news/388626-full-digitalization-of-public-procurement.html?utm_source=chatgpt.com
2. Gosudarstvennye zakupki Respubliki Kazakhstan. (2026). Oficial'nyj veb-portal gosudarstvennyh zakupok Respubliki Kazakhstan [Government website]. <https://www.goszakup.gov.kz> [in Russian].
3. Ten, V. (2024). Comparative Analysis of Public Procurement Methods of the Republic of Kazakhstan and Other Countries. *InterEULawEast: Journal for the international and european law, economics and market integrations*, 11(1), 101-118.
4. Nugroho, S. A. A., & Wibowo, A. (2025). Evaluating Digital Transformation within Integration Limitations using Desk-Based Analytical Case Study. *Journal of Technology Informatics and Engineering*, 4(2), 289-299.
5. Mills, L. (2018). Donor Support to Strengthen Public Financial Management in Partner Countries: Outcomes, Experiences, and Ways Forward, K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
6. Panadès-Estruch, L. (2021). Small states, high stakes-a policy proposal to deliver welfare via public purchasing. *International Journal of Procurement Management*, 14(4), 426-440.
7. Grace, C., Boulton, I., & Daily, J. (2014). Desk-based market analysis of supply side issues for antimalarial commodities. Asia Pacific Leaders Malaria Alliance.
8. Bell, S., & Usher, A. (2007). Labour Standards in Public Procurement. Background paper for DFID Labour Standards and Poverty Reduction, Ergon Associates, London, May. <https://www.nevi.nl/sites/default/files/kennisdocument/SPE-MVI-ebk-009-bl.pdf>.
9. Alibekova, B., Zhahmetova, A. (2023). Ispol'zovanie informacionnyh sistem v gosudarstvennom audite. Jekonomicheskaja serija vestnika ENU im. L.N. Gumileva, (1), 339–347. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2023-1-339-347> [in Russian].
10. Maali, A. (2024). Leveraging AI to transform the ex-ante audits of government procurement contracts. *INTOSAI Journal*, Q4. <https://doi.org/10.56251/BHMK2194>
11. Hlacs, A., & Wells, H. (2025). Using digital technology to strengthen oversight of public procurement in Portugal: The use of data analytics and machine learning by the Tribunal de Contas (OECD Working Papers on Public Governance, No. 83). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/43add03b-en>
12. Schneider dos Santos, E., Machado dos Santos, M., Castro, M., & Tyska Carvalho, J. (2025). Detection of fraud in public procurement using data-driven methods: a systematic mapping study. *EPJ Data Science*, 14(1), 52.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК САТЫП АЛУДЫ КАМЕРАЛДЫҚ БАҚЫЛАУДЫ ДАМУ

Жахметова А.*

Э.ғ.м.,

«Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» ЖШС

Астана, Қазақстан

e-mail: ainura.zhahmetova@yandex.kz

ORCID: 0000-0002-6660-8110

Шахарова А.

Э.ғ.к., профессор,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Астана, Қазақстан

e-mail: shaharovaaliya@yandex.kz

ORCID: 0000-0001-7413-829

Бекболсынова А.

Э.ғ.м.,

«Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» ЖШС

Астана, Қазақстан

e-mail: bekas.ast@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5259-1322

Өскенбаева А.

Э.ғ.к.

«Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау орталығы» ЖШС

Астана, Қазақстан

e-mail: asia8@bk.ru

ORCID: 0009-0005-6873-980X

Аңдатпа

Мақала ашықтықты арттыруға және мемлекеттік ресурстарды тиімді басқаруға бағытталған цифрландыру жағдайында Қазақстан Республикасында мемлекеттік сатып алуларды камералдық бақылаудың дамуын жан-жақты бағалауға арналған. Нормативтік-құқықтық актілерді, мемлекеттік электрондық дерекқорларды, мемлекеттік сатып алулар туралы есептерді талдау негізінде зерттеу сатып алуды жоспарлау, орындау кезеңдерінде камералдық бақылауды жүзеге асыруды қамтамасыз ететін цифрлық бақылау құралдарын қолданудағы оң нәтижелерді де, бар шектеулерді де анықтайды, және келісімшарттың орындалуы. Нормативтік-құқықтық базаны бағалауға, конкурстық сатып алу рәсімдерінің сақталуына, деректердің ашықтығына, заманауи электронды платформалар арқылы келісімшарттардың орындалуын жедел бақылауға байланысты мәселелерге ерекше назар аударылады. Талдау көрсеткендей, камералдық бақылаудың цифрлық құралдары енгізілуіне қарамастан, сатып алудың тиімділігін арттырудың мәлімделген мақсаттары мен бюджеттік қаражатты бөлудің нақты тәжірибесі арасында сәйкессіздіктер сақталуда. Зерттеудің ғылыми жаңалығы камералдық бақылаудың тиімділігін арттыратын, аналитикалық мүмкіндіктерді кеңейтетін және цифрлық трансформация жағдайында тәуекелге бағдарланған тәсілді қолдануды негіздейтін мемлекеттік сатып алудың цифрлық платформаларымен біріктірілген құрылымдық цифрлық мониторинг пен тәуекелдерді сәйкестендіру моделін әзірлеуде жатыр. Нәтижелер Қазақстанның мемлекеттік сатып алулардың ашықтығы мен тиімділігін арттыру үшін электрондық платформаларды пайдалануда айтарлықтай әлеуетке ие екенін растайды; алайда, бұл әлеуетке қол жеткізу үшін ведомствоаралық үйлестіруді, институционалдық тәртіпті және сатып алу процесінің барлық кезеңдерінде камералдық бақылауды аналитикалық қолдауды күшейту қажет.

Түйінді сөздер: қашықтықтан (камералдық) бақылау; мемлекеттік сатып алу; мемлекеттік сатып алуды цифрландыру; мемлекеттік сатып алудың тиімділігі мен ашықтығы; мемлекеттік сатып алу саласындағы негізгі тәуекелдер; мемлекеттік сатып алу саласындағы камералдық бақылаудың тиімділігі; цифрландырудың әсерін бағалау.

РАЗВИТИЯ КАМЕРАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Жахметова А.*

М.Э.Н

ТОО «Центр исследований, анализа
и оценки эффективности»

Астана, Республика Казахстан

e-mail: ainura.zhahmetova@yandex.kz

ORCID: 0000-0002-6660-8110

Шахарова А.

к.э.н., профессор

Евразийский национальный университет

им. Л.Н. Гумилева

Астана, Казахстан

e-mail: shaharovaaliya@yandex.kz

ORCID: 0000-0001-7413-829

Бекболсынова А.

М.Э.Н

ТОО «Центр исследований, анализа
и оценки эффективности»

Астана, Республика Казахстан

e-mail: bekas.ast@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5259-1322

Ускенбаева А.

к.э.н

ТОО «Центр исследований, анализа
и оценки эффективности»

Астана, Республика Казахстан

e-mail: asia8@bk.ru

ORCID: 0009-0005-6873-980X

Аннотация

Статья посвящена комплексной оценке развития камерального контроля государственных закупок в Республике Казахстан в контексте цифровизации для поддержания прозрачности и эффективного управления государственными ресурсами. На основе анализа нормативно-правовых актов, государственных электронных баз и отчетов государственных закупок определены положительные результаты и существующие ограничения в применении цифровых средств контроля, обеспечивающих проведение камерального контроля государственных закупок на этапах подготовки, осуществления и исполнения. Особое внимание уделено проблемам оценки нормативно-правовых документов, соблюдения конкурсных процедур, прозрачности данных и оперативного мониторинга исполнения контрактов с использованием современных электронных платформ. Анализ показал, что даже при внедрении цифровых инструментов камерального контроля сохраняются несоответствия между заявленными целями повышения эффективности закупок и реальной перераспределительной практикой бюджетных средств. Научная новизна исследования камерального контроля состоит в разработке структурированной модели цифрового мониторинга и идентификации рисков, интегрированной с цифровыми платформами государственных закупок, что обеспечивает повышение результативности камерального контроля, расширение аналитических возможностей и обоснование применения риск-ориентированного подхода в условиях цифровизации. Результаты подтверждают, что Казахстан обладает значительным потенциалом электронных платформ для повышения прозрачности и результативности государственных закупок, однако для этого необходимо усиление межведомственной координации, институциональной дисциплины и аналитической поддержки камерального контроля на всех этапах закупочного процесса.

Ключевые слова: дистанционный (камеральный) контроль; государственные закупки; цифровизация государственных закупок; эффективность и прозрачность государственных закупок; ключевые риски в сфере государственных закупок; эффективность камерального контроля в сфере государственных закупок; оценка влияния цифровизации.

Жапарова Д.

докторант

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана қ, Қазақстан
e-mail: dina.15.10.80@mail.ru
ORCID: 0009-0008-1272-3106

Утегенов Е.

PhD

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті
Көкшетау қ, Қазақстан
e-mail: university@shokan.edu.kz
ORCID: 0000-0003-4706-256X

Кайранбеков Б.

э.ғ.к., доцент

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана қ, Қазақстан
e-mail: Kairanbekov_bo@enu.kz
ORCID: 0000-0002-7467-6981

САЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ШАҒЫН БИЗНЕС СУБЪЕКТІЛЕРІНДЕ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасының шағын бизнес кәсіпорындарына қатысты мемлекеттік салық саясаты мен бухгалтерлік есеп жүргізу жүйесін ұйымдастыру арасындағы тығыз өзара байланыс жан-жақты зерттеледі. Зерттеу барысында Қазақстандағы негізгі арнайы салық режимдерінің (АСР) есеп жүргізу әдістерін таңдауға, кәсіпорындардың есеп саясатын қалыптастыруға және қаржылық есептілік құрамына тікелей әсері терең талданды.

Бұл байланыс әкімшілік жүктемені және салық тәуекелдерін басқарудағы рөлімен ерекшеленеді. Ерекше назар 2025 жылдың 18 шілдесінде қабылданған жаңа Салық кодексіне аударылған. Жаңа салық кодексіндегі негізгі өзгерістер: дифференциаланған салық мөлшерлемелері, прогрессивті ЖТС (жеке табыс салығы) мөлшерлемелері, ҚҚС-ты реформалау, «Сән-салтанат салығын» енгізу, арнайы салық режимдерін өзгерту, салықтық жеңілдіктерді алу үшін ашық әрі нақты ережелерді әзірлеу, салықтық әкімшілендіруді цифрландыру, сервистік модельге көшу, салықтық есеп беру нысандарын 30%-ға қысқарту.

Зерттеуде жүйелі-құрылымдық талдау, салыстырмалы құқықтық әдіс және салықтық жүктемені имитациялық модельдеу әдістері қолданылды. Мақаланың ғылыми жаңалығы – 2026 жылдан бастап енгізілетін жаңа Салық кодексі жағдайында (ҚҚС ставкасының 16%-ға өсуі, формаларды 30%-ға қысқарту және сервистік модель) шағын бизнестегі бухгалтерлік есептің фискалдық деформациялану деңгейін анықтау және оны басқарушылық бағытқа трансформациялаудың тұжырымдамалық цифрлық шешімдерін негіздеу болып табылады.

Жүргізілген зерттеу негізінде, шағын кәсіпорындар үшін әкімшілік жүктемені жеңілдетуге және есептік ақпараттың сенімділігін арттыруға бағытталған есеп жүргізу жүйесін жетілдірудің нақты бағыттары мен цифрлық шешімдерді енгізу ұсынылды. Бұл ұсыныстар салық заңнамасының тұрақты өзгерістері жағдайында кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығын сақтауға мүмкіндік береді, инвестициялық тартымдылықты арттырады.

Түйін сөздер: салық саясаты; бухгалтерлік есеп; шағын бизнес; арнайы салық режимдері; қосылған құн салығы (ҚҚС); есеп саясаты; салықтық есептілік.

КІРІСПЕ

Шағын бизнес халықты жұмыспен қамтуды, нарықты тауарлар мен қызметтермен қанықтыруды және бәсекелестік ортаны қалыптастыруды қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының нарықтық экономикасының маңызды элементі болып табылады. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің (ШКС) тиімді жұмыс істеуі олардың есепке алу-талдау жүйесінің жай-күйіне тікелей байланысты, ол өз кезегінде мемлекеттік салық саясатының елеулі ықпалында болады (Сатубалдин, С. С., 2021)

Отандық және шетелдік әдебиеттерде салық саясаты мен бухгалтерлік есептің байланысы негізінен ірі корпорациялар мен транснациональді компаниялар деңгейінде жиі қарастырылады. Алайда, шағын кәсіпкерліктегі есеп жүйесінің салық заңнамасына абсолютті тәуелділігі және соның салдарынан бухгалтерлік есептің

басқарушылық функциясының жойылу феномені отандық ғылымда жеткілікті зерттелмеген. Әсіресе, жиі өзгеретін салықтық реформалар (мысалы, 2026 жылғы жаңа Салық кодексі) жағдайында шағын бизнестің есеп саясатын институционалдық тұрғыдан бейімдеу алгоритмдері мен ҚҚС ставкасының өзгеруінен туындайтын «кассалық алшақтықтарды» есептік модельдеу мәселелері ғылыми тұрғыдан ашық қалып отыр. Зерттеудің мақсаты – қазақстандық шағын бизнесте бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға салық саясатының әсер ету тетіктерін кешенді бағалау және 2026 жылғы жаңа салықтық реформалар жағдайында оны басқарушылық бағдарға оңтайландыру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің әдіснамалық негізін жалпы ғылыми әдістер құрады: жүйелік талдау, синтез, салыстыру және жалпылау. Алға қойылған мақсатқа жету үшін Қазақстан Республикасының салық салу және бухгалтерлік есеп саласындағы нормативтік-құқықтық базасына, атап айтқанда, ҚР Салық кодексіне, "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" ҚР Заңына, сондай-ақ шағын кәсіпорындар үшін тиісті стандарттарға талдау жүргізілді («Әділет» АЖ. Салық Кодексі, 2024: «Әділет» АЖ. «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» ҚР № 234-III Заңы, 2007). Сондай-ақ, бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға әр түрлі арнайы салық режимдерінің талаптарын салыстыру үшін салыстырмалы - құқықтық әдіс қолданылды. Зерттеу шағын бизнесті есепке алу және салық салу мәселелері бойынша жетекші қазақстандық және шетелдік экономистердің ғылыми еңбектерін зерттеуге негізделген.

ӘДЕБИ ШОЛУ

Салық саясаты – мемлекеттің бюджеттік кірістерін қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде бұл қатынастарды сипаттайтын екі негізгі концептуалды тәсіл қалыптасқан: конвергенциялық (жақындасу) және дивергенциялық (алшақтау).

Баймуратов (2020) пен Исакова (2019) өз еңбектерінде шағын бизнеске арналған АСР мемлекет тарапынан әкімшілік жүктемені азайтудың тиімді құралы екенін дәлелдейді. Алайда, Смаилов (2020) бұл тұжырымға сын көзбен қарап, АСР-ның жеңілдетілген сипаты бухгалтерлік есептің сапасын төмендететінін, кәсіпкерлерді шынайы қаржылық ақпараттан айыратынын айтады. Оның пайымдауынша, шағын бизнесте бухгалтерлік есеп өз бетінше дамымайды, ол толықтай салықтық есептің көлеңкесінде қалады.

Қазақстанда салық жүйесі әлеуметтік - экономикалық дамуды қолдауға бағытталған, сондықтан есеп жүргізу тәртібі заңнамамен қатаң реттеледі. Салықтық есепке алу саясаты – кәсіпорынның ішкі құжаты. Онда салық базасын есептеу әдістері, тіркелімдер жасау тәртібі және есеп жүргізу тәсілдері көрсетіледі.

Бухгалтерлік есеп пен салықтық есеп әртүрлі мақсаттарға қызмет етеді:

- Бухгалтерлік есеп – қаржылық жағдайды көрсетуге бағытталған.
- Салықтық есеп – мемлекетке төленетін міндетті төлемдерді дұрыс есептеуге арналған.

Салық саясаты өзгерген сайын бухгалтерлік есеп саясаты да бейімделеді. Мысалы, жаңа жеңілдіктер немесе арнайы режимдер енгізілсе, кәсіпорындар есеп жүргізу тәсілдерін қайта қарауға мәжбүр болады. Салық заңнамасының өзгеруі бухгалтерлік есеп стандарттарына түзетулер енгізуді талап етеді. Бұл есепшілерге қосымша жүктеме береді.

Қазақстандағы салық саясаты бухгалтерлік есептің мазмұны мен әдістемесіне тікелей әсер етеді. Ол кәсіпорындардың қаржылық есептілігін халықаралық стандарттарға сәйкестендіруге ықпал етеді және салық саясаты мен бухгалтерлік есептің үйлесімділігі ел экономикасының тұрақты дамуы үшін маңызды болып табылады.

Халықаралық деңгейде МСФО для МСБ (2023) стандарты шағын бизнес үшін қаржылық есептіліктің дербестігін талап етеді. Бірақ, Абдыкадырова (2022) мен Петрова (2023) атап өткендей, қазақстандық тәжірибеде Салық кодексінің нормалары кәсіпорынның ішкі есеп саясатынан басым болып табылады. Петрова (2023) мұны «есеп жүйесінің фискалдық деформациясы» деп атайды. Джусупов (2021) пен Нурғалиева (2023) жанама салықтардың (ҚҚС) өзгеруі кәсіпорынның айналым қаражатына тікелей қысым жасайтынын, бұл есептеу әдісі (accrual basis) мен кассалық әдіс (cash basis) арасындағы қайшылықты күшейтетінін ғылыми тұрғыдан дәлелдеген.

Шағын бизнеске бухгалтерлік есепті толық жүргізуді міндеттеу керек пе, әлде тек салықтық есеппен шектелу жеткілікті ме? Қазіргі заманғы зерттеулер көрсеткендей, есепті фискалдандыру шағын бизнестің инвестициялық тартымдылығын тежейді (Тулегенов, 2024).

Ал, еліміздегі шағын бизнес субъектілерінің қай салық режимін көбірек қолданатынын 1-ші диаграммада көрсетілген. Арнайы салық режимі ең танымал екендігін көреміз, себебі ол есепті жеңілдетіп, әкімшілік шығындарды азайтады.

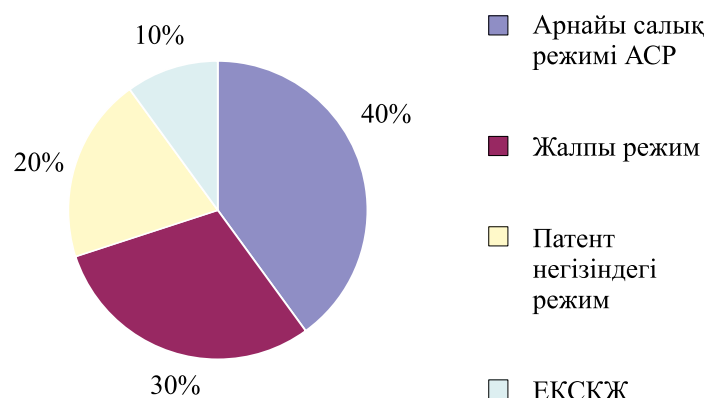

Диаграмма 1. Шағын бизнес субъектілерінің салық режимдерін қолдану үлесі.

Салық режимдерінің бухгалтерлік есепке әсері мен әр режимнің ерекшелігін 1 кестеде көрсетуге болады:

Кесте 1. Салық режимдерінің бухгалтерлік есепке әсері.

Салық режимі	Ерекшелігі	Бухгалтерлік есепке әсері
Арнайы салық режимі (АСР)	Шағын бизнеске арналған	Есеп жеңілдетілген, аз құжат талап етіледі
Жалпыға бірдей режим	Барлық кәсіпорындарға	Толық бухгалтерлік есеп жүргізіледі
Патент негізіндегі режим	Жеке кәсіпкерлерге	Есеп қарапайым, бірақ шектеулі
ЕҚСЖ (еңбек ақы салығы)	Жұмысшылар санына байланысты	Еңбек ақы есебін нақты жүргізу қажет

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

2026 жылдан бастап қолданысқа енгізілетін жаңа салық кодексін 2025 жылғы 18 шілдеде ҚР-сы Президенті бекіткен болатын. Жаңа салық кодексіндегі негізгі өзгерістер: дифференцияланған салық мөлшерлемелері, прогрессивті ЖТС (жеке табыс салығы) мөлшерлемелері, ҚҚС-ты реформалау, «Сән-салтанат салығын» енгізу, арнайы салық режимдерін өзгерту, салықтық жеңілдіктерді алу үшін ашық әрі нақты ережелерді әзірлеу, салықтық әкімшілендіруді цифрландыру, сервистік модельге көшу, салықтық есеп беру нысандарын 30%-ға қысқарту. Кодекстің негізгі мақсаты - салық әкімшілендіруін жеңілдету, есептілікті қысқарту, салық салудың әділдігі мен ашықтығын арттыру. Салық түрлерінің жалпы саны шамамен 20%-ға азаятындығы, бірқатар жеңілдіктер мен алымдар оңтайландырылатын болатыны көрсетілген.

Қосылған құн салығы бойынша нақты қандай өзгерістер болатындығына тоқталсақ: Жаңа кодексте ҚҚС-тің базалық мөлшерлемесі 16%-ға белгіленді (бұрынғы мөлшерлемелерді өзгерту жоспарланған). Медициналық қызметтер мен дәрі-дәрмектерге арналған төмендетілген ҚҚС мөлшерлемесі енгізіледі: 2026 жылы - 5%, ал 2027 жылдан бастап - 10%. Мерзімді баспа басылымдарын сату үшін ҚҚС мөлшерлемесі 10%-ға дейін төмендетілген. ҚҚС бойынша міндетті тіркеу шегі өзгерді: бизнес үшін тіркелу шегі 10 мың АЕК-ке дейін төмендетілген. Корпоративтік табыс салығы бойынша өзгерістер келесідей болмақ, Жаңа негізгі мөлшерлеме - 20%, ал кейбір секторлар үшін сараланған мөлшерлемелер енгізіледі. Банктер мен құмар ойын бизнесі үшін - 25% мөлшерлеме белгіленді (бірақ несие табыстарынан алынатын табыстарды есепке алмағанда). Әлеуметтік сала ұйымдары үшін (мысалы, білім беру, медицина) жеңілдетілген мөлшерлемелер енгізілетіндігі айқындалған: 2026 жылы - 5%, ал 2027 жылдан бастап - 10%. Ауыл шаруашылығы өндірушілері (фермерлер, шаруа қожалықтары) үшін жеңілдетілген 3% мөлшерлеме сақталадығы баяндалған.

Салық әкімшілендіруді жеңілдетудің жаңа тәсілдер енгізілмек: камеральдық бақылау «ескерту» сипатына ие болуы мүмкін, яғни салық органдары бірден қатаң санкция қолданудың орнына ескертулер жасау мүмкіндігіне ие болады. Берешекті өндіріп алу, төлем мерзімін кейінге шегеру немесе бөліп төлеу тәртібі жеңілдетіледі және шағын бизнестің кіші берешектері үшін бизнес-шоттардың бұғатталмауы туралы механизм ұсынылатындығы кәсіпкерлер үшін қуантарлық өзгеріс болмақ. Бухгалтерлік есепте есептеу әдісін қатаң сақтау қажет. Себебі бұл дебиторлық және кредиторлық берешектерді нақты уақытында көруге және

«кассалық алшақтықтың» (ақша бар, бірақ ол пайда емес) алдын алуға көмектеседі. Тексерулер режимі өзгертілмек, оның ішінде: ШОБ үшін тексерулер уақыты шектеліп, тексерулерді жоспарсыз жүргізу немесе құжат сұрауды азайту мәселелері қарастырылуда.

Арнайы салық режимдеріне қатысты өзгерістер тоқталатын болсақ: Арнайы салық режиміне кіретін қызмет түрлеріне тыйым салынған қызметтер тізімі қысқартылды. Мысалы, бұрын өте көп қызмет түрі тыйым салынған еді, бірақ олар қысқартылады. Айыппұлдар мен санкциялардан уақытша босату шаралары қарастырылған: ШОБ үшін айыппұлдар 1 сәуір 2026 жылға дейін жойылуы мүмкін. Бұл өзгерістер ШОБ субъектілеріне жеңілдетілген салықтық алады.

Зерттеудің әдіснамалық негізін сапалық және сандық талдау әдістерінің комбинациясы құрады. Зерттеу келесі режимде қалуға мүмкіндік береді, яғни олар есеп жүргізу үшін қарапайым тәсілді пайдалана кезеңдер мен критерийлер бойынша жүргізілді:

1. Нормативтік-құқықтық талдау: ҚР Салық кодексі (2024 жылғы нұсқасы және 2026 жылғы жаңа редакциясы) мен «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» ҚР Заңының нормалары салыстырылды.

2. Критериалды бағалау: Шағын бизнестегі есептің жай-күйін бағалау үшін 3 негізгі критерий белгіленді: әкімшілік жүктеме (құжат айналымы), есептік ақпараттың аналитикалық тереңдігі және салықтық тәуекел деңгейі.

3. Имитациялық қаржылық модельдеу: Жаңа Салық кодексіндегі ҚҚС ставкасының 12%-дан 16%-ға өсуінің кәсіпорынның қаржылық көрсеткіштеріне (таза пайда, айналым қаражаты) әсерін бағалау үшін математикалық есептеулер жүргізілді.

Сандық деректер ретінде ҚР Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми статистикалық көрсеткіштері мен «Учёт.kz» сараптамалық орталығының 2026 жылғы мониторингтік мәліметтері пайдаланылды.

НӘТИЖЕЛЕР

Жүргізілген жүйелі талдау мен қаржылық модельдеу нәтижелері салық саясатының ШКС-та есепті ұйымдастыруға әсерінің келесідей сандық және сапалық параметрлерін айқындады, 2 кесте:

Кесте 2. Салық режимдерінің есеп жүйесіне әсерін критериалды бағалау нәтижелері

Салық режимі	Қолдану үлесі (%)	Әкімшілік жүктеме (Критерий 1)	Есептің аналитикалығы (Критерий 2)	Салықтық тәуекел деңгейі (Критерий 3)
Салық режимі	Қолдану үлесі (%)	Әкімшілік жүктеме (Критерий 1)	Есептің аналитикалығы (Критерий 2)	Салықтық тәуекел деңгейі (Критерий 3)
Оңайлатылған декларация (АСР)	68%	Төмен (тек кіріс есебі)	Өте төмен (өзіндік құн есептелмейді)	Орташа (кірісті жасыру қаупі)
Жалпыға бірдей белгіленген режим	22%	Жоғары (толық ХҚЕС / ҰС)	Жоғары (басқарушылық талдау мүмкін)	Жоғары (ҚҚС және КТС бойынша)
Патент және бөлшек салық	10%	Минималды	Нөлге жақын	Төмен

ҚҚС ставкасының 16%-ға өсуін имитациялық модельдеу (Эмпирикалық база):

Жаңа Салық кодексінің күшіне енуіне байланысты ЖБР-дегі "Алматы" ЖШС-нің (шартты мысал) айлық көрсеткіштерін есептік модельдеу (айлық айналымы – 10 000 000 теңге, сатып алу – 6 000 000 теңге):

Ескі ҚҚС (12%): $1200000 - 720000 = 480000$ тг. бюджетке.

Жаңа ҚҚС (16%): $1600000 - 960000 = 640000$ тг. бюджетке.

Нақты сандық салдары: Салық міндеттемесінің абсолютті өсуі айына 160 000 теңгені немесе 33.3%-ды құрайды. Бұл шағын кәсіпорынның таза пайда маржасын тікелей төмендетеді және бухгалтерлік есепте дебиторлық берешекті бақылауды күшейтуді талап етеді.

Жүргізілген талдау Салық саясатының ҚР шағын бизнестегі бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға әсерін сипаттайтын мынадай нақты нәтижелерді анықтауға мүмкіндік берді:

1. Салық режимі мен есеп жүйесінің күрделілігі арасында тікелей байланыс орнатылды. Жалпыға бірдей белгіленген режимдегі субъектілер ХҚЕС немесе ұлттық стандарттарға сәйкес толыққанды есепке алуды жүргізе отырып, барынша әкімшілік жүктемені көтереді. Арнайы салық режимдеріндегі субъектілер көп жағдайда кірістер мен шығыстар кітабын жүргізумен шектеледі немесе салық есептілігіне назар аудара отырып, оның классикалық мағынасында бухгалтерлік есепті мүлдем жүргізбейді (Абдыкадырова А.Т., (2022).

2. Есеп саясатын қалыптастыру кезінде салық ережелерінің үстемдігі анықталды. Жеңілдетілген декларация негізінде ЖБР және АСР субъектілері үшін есеп саясатының әдіснамалық аспектілері, активтердің тозуын, салық кодексінің нормаларымен емес, активтің іс жүзіндегі пайдалы қызмет мерзімімен есептеуді ұсыну қажет. Басқару ақпаратының көзі ретінде бухгалтерлік есептің тәуелсіздігін теңестіретін Салық кодексінің нормаларын толығымен дерлік көшіреді (Петрова В. И., 2023). Бұл кәсіпкерге салықтық жеңілдіктерді емес, өзінің құрал-жабдықтарының нақты тозуын және өнімнің шынайы өзіндік құнын көруге мүмкіндік береді.

3. Есептілік құрамының фрагментациясы анықталды. Салық режимі ұсынылған есептіліктің құрамы мен көлемін тікелей анықтайды. Айқын теңгерімсіздік байқалды: Патент бойынша ең төменгі есептіліктен бастап ЖБР бойынша толық қаржылық және салықтық есептілікке дейін, бұл шағын кәсіпорындардың қызметін әртүрлі салықтық режимдер тұрғысынан салыстырмалы талдау жүргізуді мүмкін емес етеді (Калиев Б. К., 2019).

4. Шағын бизнестің әртүрлі топтары үшін ҚҚС мөлшерлемесінің жоғарылауының салдары болжанып, осы салдарларды нақты көрсететін есептеулер жүргізілді. ҚҚС төлеушілер үшін (ЖБР-де): салық міндеттемесінің тікелей өсуі және есептеулердің күрделенуі анықталды, бұл бухгалтерлік есептің бағдарламалық жасақтамасы мен алгоритмдеріне өзгерістер енгізуді талап етеді. ҚҚС төлемейтіндер үшін (УДР, патентте): ҚҚС төлеуші-жеткізушілерден сатып алынатын ресурстарға бағаның өсуіне байланысты шығындардың жанама өсу қаупі анықталды. Салық режимдері арасындағы көші-қон ықтималдығы тіркелді: ШОБ субъектілерінің бір бөлігі бәсекеге қабілеттілікті сақтау немесе негізгі контрагенттермен жұмыс істеу үшін салық режимін өзгертуге мәжбүр болуы мүмкін.

Төменде біз салық жүктемесінің өзгеру мысалдарын қарастырдық. Мысал 1. Біріккен Ұлттар Ұйымындағы компания үшін салық жүктемесінің өзгеруін есептеу. ЖБР қолданатын "Алматы" ЖШС қарастырайық. 2025 жылғы қаңтарда ол 10 000 000 теңге сомасында тауарлар сатты (ҚҚС-сыз) және 6 000 000 теңге сомасында қайта сату үшін тауарлар сатып алды (ҚҚС-сыз).

Ескі мөлшерлеме бойынша есептеу (12%):

1. Есептеуге ҚҚС: $10\,000\,000 \cdot 12\% = 1\,200\,000$ тг.
2. Есепке ҚҚС: $6\,000\,000 \cdot 12\% = 720\,000$ тг.
3. Бюджетке төлеуге арналған ҚҚС: $1\,200\,000 - 720\,000 = 480\,000$ тг.

Жаңа мөлшерлеме бойынша есептеу (16%):

1. Есептеуге ҚҚС: $10\,000\,000 \cdot 16\% = 1\,600\,000$ тг.
2. Есепке ҚҚС: $6\,000\,000 \cdot 16\% = 960\,000$ тг.
3. Бюджетке төлеуге арналған ҚҚС: $1\,600\,000 - 960\,000 = 640\,000$ тг.

Қорытынды: "Алматы" ЖШС үшін салық міндеттемесінің абсолютті өсуі 160 000 теңгені құрайды ($640\,000 - 480\,000$) айына, бұл оның айналым қаражатына теріс әсер етеді.

Мысал 2. Өтпелі кезеңдегі әртүрлі ҚҚС ставкалары бар операцияларды бухгалтерлік есепте көрсету. Тауарды жөнелту 2024 жылдың желтоқсанында, ал төлем 2025 жылдың қаңтарында болды делік. ҚР СК сәйкес, жөнелту кезінде ставка қолданылады.

2024 жылғы желтоқсандағы бухгалтерлік жазбалар (мөлшерлеме 12%):

1. Дт1210 "Дебиторлық берешек" 11 200 000 тг. ($10\,000\,000 + 1\,200\,000$)
2. Кт6010 "Сатудан түскен табыс" 10 000 000 тг.
3. Кт3120 "Есептеуге ҚҚС" 1 200 000 тг.

2025 жылғы қаңтардағы бухгалтерлік жазбалар (төлем алу):

1. Дт1030 "Ақша қаражаты" 11 200 000 тг.
2. Кт1210 "Дебиторлық берешек" 11 200 000 тг.

Бұл мысал ҚҚС мөлшерлемесін дұрыс қолдану және салық органдарының талаптарын болдырмау үшін жөнелту күнін мұқият қадағалау қажеттілігін көрсетеді.

Мысал 3. Компанияларға АСР (ЖБР) әсері. "Саяхат" ЖК ЖБР-де туристік қызметтер көрсетеді. Оның айлық табысы 1 500 000 теңгені құрайды. Ол компаниядан кеңсені айына 300 000 теңгеге жалға алады.

1. ҚҚС көтерілгенге дейін: жалға беруші ҚҚС шотына 12% (36 000 тг.). ЖК жалға берудің жалпы шығындары: $300\,000 + 36\,000 = 336\,000$ тг.

2. ҚҚС өскеннен кейін: Жалға беруші ҚҚС шотына 16% (48 000 тг.). ЖК жалға берудің жалпы шығындары: $300\,000 + 48\,000 = 348\,000$ тг.

Қорытынды: "Саяхат" ЖК шығындары тек жанама салықтардың өсуіне байланысты айына 12 000 теңгеге өседі, ол оны есепке ала алмайды. Бұл ҚҚС төлеушілер үшін салық саясатын өзгертудің тікелей салдары.

Мысал 4. Салық есептілігін өзгерту. ҚҚС төлеушілер үшін ҚҚС бойынша декларация нысаны өзгеріссіз қалады, бірақ барлық есептеулер жаңа мөлшерлеме бойынша жүргізіледі. Бұл барлық бухгалтерлік бағдарламалар мен Excel есеп беру үлгілерін 2026 жылдың 1 қаңтарына дейін жаңартуды талап етеді. Салық жүктемесі жанама түрде көтерілетін ЖБР субъектілері үшін шығындар баптарының ұлғаюы бөлігінде жеңілдетілген салық декларациясын қайта қарау қажет болады, бұл салықтың соңғы сомасына әсер етуі мүмкін.

Алайда кәсіпкерлер үшін салықтық емес, басқарушылық баланс пен пайда мен зиян туралы есепті міндетті емес, бірақ қажетті құрал ретінде ескерілуі маңызды. Салықтық есепті бухгалтерлік есептің ішіндегі дербес тіркелімдер (регистрлер) арқылы жүргізу керек, яғни бухгалтерлік деректер бастапқы, ал салықтық түзетулер содан кейінгі кезең болуы тиіс.

2026 жылғы реформа аясында салықтық есеп беру нысандарының 30%-ға қысқаруы және 1 млн теңгеге дейінгі мүлік салығы бойынша ағымдағы төлемдерді есептеуді алып тастау шағын бизнес бухгалтерлерінің техникалық жұмыс уақытын айына орташа есеппен 18 жұмыс сағатына қысқартуға мүмкіндік беретіні анықталды.

ТАЛҚЫЛАУ

Алынған нәтижелер әдеби шолуда көтерілген Смаилов (2020) пен Петрованың (2023) «фискалдық деформация» теориясын толықтай растайды. Біздің зерттеуіміз көрсеткендей, салық есептілігінің 30%-ға қысқаруы бухгалтерлерге уақытты үнемдеуге мүмкіндік бергенімен, бұл автоматты түрде басқарушылық есептің сапасын арттырмайды. ҚҚС ставкасының 16%-ға өсуі жағдайында шағын бизнес арасында «салықтық миграция» (ЖБР-ден бөлшек салық немесе оңайлатылған режимге жасанды бөліну арқылы көшу) үрдісі күшейетінін болжауға болады. Тулегенов (2024) айтқандай, қате жіберудің құны (салықтық айыппұлдар) өскен сайын, кәсіпкерлер есепті ішкі аудит құралы ретінде қарастыруға мәжбүр болады.

Осы тұрғыдан алғанда, қалыптасқан фискалдық қысым мен жүйелі мәселелерді шешу үшін жаңа тұжырымдамалық тәсіл қажет. Біз дәстүрлі тәсілдерден өзгеше түрде, шағын бизнеске бухгалтерлік есепті тек салық тіркелімдерінің жиынтығы ретінде емес, «Primary Accounting – Secondary Taxing» (Бастапқы Бухгалтерлік есеп – Туынды Салықтық есеп) моделі бойынша ұйымдастыруды ұсынамыз. Бұл ретте 1С жүйесіндегі аналитикалық шоттар салық декларациясын толтыру үшін ғана емес, өнімнің шынайы маржиналдылығын (CVP-талдау) есептеу үшін теңшелуі тиіс.

Бухгалтерлік кадрларды кәсіптік бағдарлау мәселесі: қолданыстағы жүйе бірінші кезекте салықтық compliance-ке бағытталған. Шағын бизнес үшін бухгалтерлерді дайындайды. Алдағы өзгерістер салықтарды есептеуге ғана емес, сонымен қатар салық режимін өзгерту сияқты шешімдердің қаржылық салдарын модельдеуге және стратегиялық жоспарлау үшін деректерді ұсынуға қабілетті бухгалтер-талдаушыларды қажет етеді. Бизнесінің қажеттіліктері мен нарықта ұсынылатын құзыреттер арасында кадрлық алшақтық бар.

Цифрландырудың барабарлығы мәселесі: "Салық шот-фактурасы" және "ЭШФ" сияқты жүйелер арқылы есептілікті цифрландыру оң үрдіс болғанымен, ол іргелі мәселені шешпейді. 1С немесе басқа есеп жүйелерін баптағанда, аналитикалық шоттарды тек салық декларациясының жолдарын толтыру үшін емес, шығындарды сегменттер бойынша талдау (қай өнім тиімді, қайсысы зиянды) үшін қолдануды қажет. Басқару функциясы емес, фискалдық функция автоматтандырылған. ҚҚС мөлшерлемесінің өсуі және жалпы тұрақсыздық жағдайында есеп жүйелерінен аналитикалық ақпаратты тез алу қажеттілігі артып келеді, бұл бухгалтерлік технологиялардың осы сегментін дамыту қажеттілігін көрсетеді. Салық ставкасы өскен сайын, қате жіберудің құны (тәуекелі) жоғарылайды. Сондықтан бухгалтерлік құжаттардың (бастапқы құжаттар: актілер, жүкқұжаттар) сапасына салықтық тексеріс ретінде емес, ішкі аудит ретінде қарауды қажет. Осылайша, ҚҚС өсімі салық жүктемесінің мәселелерін ғана емес, сонымен қатар жаңа, күрделі экономикалық шындыққа бейімделудің маңызды құралы ретінде шағын бизнестегі бухгалтерлік есептің рөлі мен орнын қайта қарауға мәжбүр етеді.

ҚР Мемлекеттік кірістер комитеті жаңа салық кодексінің нәтижелері 2026 жылдың сәуір мен мамыр айларында ғана көрінетінін болжайды. Сол кезден бастап жаңа салық кодексінің шағын және орта бизнес пен тұрғындардың тұтыну қабілетіне нақты әсері анықталмақ. Комитеттің түйіні бойынша, көптеген жеке кәсіпкерлер есептік кезеңде есеп тапсыру мен салық төлеуді ұмытып кетеді. Ондай кәсіпкерлерге бірден жаза қолданбай, мемлекетіміз ескертулер жіберіп, уақыт береді және есеп бермеген кезеңді 0-ге теңейді. Оны да мемлекетіміздің ШОБ-қа көмегідеп қарастыру керек (Учёт.kz - Всё для бухгалтера в Казахстане, 2026)

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу салық саясаты қазақстандық шағын бизнесте бухгалтерлік есепті ұйымдастыруды айқындайтын жүйе құраушы фактор болып табылатынын дәлелдеді. Шағын кәсіпкерлікке арналған арнайы салық режимдері (АСР) фискалдық жүктемені айтарлықтай азайтқанымен, бухгалтерлік есептің аналитикалық және басқарушылық функциясын институционалды тұрғыдан шектейтіні анықталды.

2026 жылдан бастап күшіне енген жаңа Салық кодексі аясында ҚҚС базалық ставкасының 16%-ға өсуі шағын бизнес субъектілерінің айналым қаражатына тікелей фискалдық салмақ салады. Осы жағдайда «кассалық алшақтықтарды» болдырмау үшін кәсіпорындардың есеп саясатында есептеу әдісін (accrual basis) қатаң сақтау талап етіледі. Сонымен қатар, салықтық есептілік нысандарының 30%-ға қысқаруы бухгалтерлердің техникалық жұмыс уақытын босатады. Бұл босаған ресурсты заманауи бұлтты технологиялар

мен автоматтандырылған жүйелер арқылы кәсіпорынның ішкі басқарушылық талдауын (P&L – пайда мен зиян есебі, CashFlow – ақша қозғалысының есебі) генерациялауға бағыттау қажет.

Арнайы салық режимдері жүктемені төмендетудегі барлық оң рөлдерімен бірге бухгалтерлік есеп функциясының деформациясына әкеліп соғады, оны фискалдық қызметке дейін төмендетеді. Зерттеу нәтижелері бухгалтерлік есептің күрделілігінің салық режиміне тікелей тәуелділігін, есеп саясатындағы салық нормаларының үстемдігін және есептіліктің бөлшектенуін көрсетті. ҚҚС-тың жоспарланған өсуі жүйелік тәуекелдерді анықтады: ШОБ-тың барлық санаттары үшін шығындардың өсуі, режимдер арасындағы ықтимал көші-қон және басқарушылық ақпараттың жеткіліксіздігі проблемасының шиеленісуін туындатады.

Жалпы бухгалтерлік пайда мен салықтық пайданың арасындағы айырмашылықтары төмендегі 3-ші кестеде үлгі ретінде көрсетілген.

Кесте 3. Салықтық түзетулер кестесі

№	Көрсеткіш атауы	Бухгалтерлік есеп деректері (теңге)	Салықтық түзетулер (+/-)	Салықтық есеп бойынша (Салық салынатын табыс)	Түзету себебі (Негіздеме)
1	Жиынтық жылдық табыс (ЖЖТ)	50 000 000	-2 000 000	48 000 000	Салық кодексі бойынша түзетулер
1.1	Өткізуден түскен табыс	45 000 000	0	45 000 000	Сәйкес келеді
1.2	Дивидендтер түріндегі табыс	2 000 000	-2 000 000	0	СК сәйкес ЖЖТ-дан алынып тасталады
2	Шегерімдер (Шығыстар) – Барлығы	35 000 000	-5 000 000	30 000 000	Салықтық шектеулер
2.1	Тауарлар мен қызметтер құны	20 000 000	0	20 000 000	Құжатпен расталған
2.2	Негізгі құралдар амортизациясы	3 000 000	+500 000	3 500 000	Салықтық нормалар бойынша есептеу
3	Салық салынғанға дейінгі пайда (1-2)	15 000 000	x	18 000 000	Салықтық базаның ұлғаюы
4	КТС ставкасы (20%)	3 000 000	x	3 600 000	Айырмашылықтар түзетіледі

жылдан бастап қолданысқа енгізілген жаңа салық кодексінде есептілік формаларын 30% қысқарту көзделгені айтылғандай, бұл жеңілдіктер отандық шағын және орта бизнес субъектілерінің жетілуі мен дамуына үлкен мүмкіншілік бермек. Атап айтсақ жер және мүлік салығы бойынша ағымдағы төлемдердің есептеуін алып тастау (салық сомасы 1 млн теңгеден аз болған жағдайда), АСР үшін декларацияны және ҚҚС бойынша декларацияны алдын ала толтыру, кезекті салықтық есептілікті белгіленген мерзімде тапсырмау нәлдік көрсеткіштері бар тапсырылған есептілікке теңестірілетіндігі, салықтық есептілікті тапсырмағаны үшін әкімшілік жауапкершілік жойылатындығы және салықтық есептілікті тапсыру мерзімін ұзарту және СЕФ-ны қайтарып алу жойылады, барлық өзгерістер қосымша декларация арқылы енгізілетін болады.

Жүйені жетілдіру бағыттары ретінде:

1. Есепке алу мемлекетке ғана емес, бизнеске де қызмет етуі үшін шағын бизнес үшін жеңілдетілген, бірақ толыққанды қаржылық есептілік стандарттарына көшуді ынталандыру.

2. Кәсіпкерлердің қаржылық сауаттылығын арттыруға және бухгалтерлік кадрларды талдау жағына қарай қайта даярлауға бағытталған консультациялық және білім беруді қолдау бағдарламаларын дамыту. Бухгалтерлерді тек «салық төлеуші» ретінде емес, «қаржылық талдаушы» ретінде даярлау.

3. Бизнесі жүргізу үшін тұрақты және болжамды жағдайлар жасау, бұл есеп жүйелерін жаңа талаптарға тұрақты бейімдеу шығындарын азайтады.

4. Шағын бизнеске арналған бұлтты бухгалтерлік сервистерде тек салықтық емес, автоматты түрде басқарушылық есепті (P&L, CashFlow) генерациялайтын функцияларды дамыту.

Бұл шараларды іске асыру бухгалтерлік есепті шығынды және фискалдық-бағдарланған аппараттан Қазақстандағы шағын бизнесті тұрақты дамыту үшін стратегиялық ресурсқа айналдыруға мүмкіндік береді.

Зерттеудің болашақ перспективалары мен алдағы ғылыми бағыттары жаңа Салық кодексінің шағын және орта бизнестің қаржылық тұрақтылығына әсерін эконометрикалық және статикалық модельдер арқылы тереңірек бағалаумен байланысты. Сондай-ақ, халықаралық тәжірибені ескере отырып, шағын

кәсіпкерлікте бухгалтерлік және салықтық есептің конвергенциясын (жақындасуын) цифрлық технологиялар негізінде қамтамасыз ету жолдарын зерттеу де өзекті бағыт болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Сатубалдин, С. С. (2021). Развитие малого и среднего предпринимательства в Республике Казахстан. *Вопросы экономики*, (4), 45–52. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2021-4-45-52>
2. «Әділет» АЖ. (2024). *Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы Қазақстан Республикасының Кодексі (Салық кодексі)*. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>
3. «Әділет» АЖ. (2007). «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасының № 234-III Заңы. ҚР Әділет министрлігі. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234>
4. Абдыкадырова, А. Т. (2022). Специальные налоговые режимы как инструмент поддержки малого бизнеса в РК. *Экономика и статистика*, (1), 10–18.
5. Петрова, В. И. (2023). Влияние налогового учета на формирование учетной политики организации. *Бухгалтерский учет и аудит*, (3), 22–28.
6. Калиев, Б. К. (2019). *Налоговая отчетность малых предприятий: сравнительный анализ*. LEM.
7. Смаилов, Ш. М. (2020). *Бухгалтерский учет в субъектах малого предпринимательства: проблемы и перспективы*. Экономика.
8. Джусупов, А. А. (2021). Проблемы адаптации малого бизнеса к изменениям в налоговом законодательстве. *Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. Серия Экономика*, (2), 33–41.
9. Нургалиева, А. С. (2023). Влияние изменения косвенных налогов на финансовые результаты предприятий. *Финансы Казахстана*, (5), 99–105.
10. Тулегенов, Д. К. (2024). *Повышение НДС: макроэкономические эффекты и микропоследствия для бизнеса*. Білім.
11. Фонд МСФО. (2023). *Международный стандарт финансовой отчетности для малых и средних предприятий (ред. 2023)*. Фонд МСФО.
12. НСФО РК. (2022). *Национальный стандарт финансовой отчетности № 7 «Финансовая отчетность субъектов малого предпринимательства»*. Астана.
13. Баймуратов, У. Б. (2020). Налоговая политика и ее влияние на инвестиционную активность малого бизнеса. *Центральноазиатский экономический вестник*, (5), 67–75.
14. Искакова, Г. Р. (2019). *Организация бухгалтерского учета в условиях применения специальных налоговых режимов*. Изд-во КарГУ.
15. Комитет государственных доходов Министерства финансов РК. (2024). *Ресми сайт*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd?lang=ru>
16. Учёт.kz. (2026, 15 наурыз). *Налоговый кодекс 2026: что на самом деле ждёт бизнес* [Бейне]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=SS3xkD4xET8>

REFERENCES

1. Satubaldin, S. S. (2021). Development of small and medium-sized entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan. *Voprosy Ekonomiki*, (4), 45–52. <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2021-4-45-52>
2. IS "Adilet". (2024). *Code of the Republic of Kazakhstan on Taxes and Other Obligatory Payments to the Budget (Tax Code)*. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>
3. IS "Adilet". (2007). *Law of the Republic of Kazakhstan No. 234-III "On Accounting and Financial Reporting"*. Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000234>
4. Abdykadyrova, A. T. (2022). Special tax regimes as a tool for supporting small business in the RK. *Economy and Statistics*, (1), 10–18.
5. Petrova, V. I. (2023). Impact of tax accounting on the formation of the organization's accounting policy. *Accounting and Audit*, (3), 22–28.
6. Kaliyev, B. K. (2019). *Tax reporting of small enterprises: a comparative analysis*. LEM.
7. Smailov, Sh. M. (2020). *Accounting in small business entities: problems and prospects*. Ekonomika.
8. Dzhusupov, A. A. (2021). Problems of small business adaptation to changes in tax legislation. *Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Economics Series*, (2), 33–41.
9. Nurgaliyeva, A. S. (2023). Influence of changes in indirect taxes on the financial results of enterprises. *Finance of Kazakhstan*, (5), 99–105.
10. Tulegenov, D. K. (2024). *Increasing VAT: macroeconomic effects and micro-consequences for business*. Bilim.
11. IFRS Foundation. (2023). *International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities (2023 ed.)*. IFRS Foundation.
12. NSFR RK. (2022). *National Financial Reporting Standard No. 7 "Financial Reporting of Small Business Entities"*. Astana.
13. Baimuratov, U. B. (2020). Tax policy and its impact on the investment activity of small businesses. *Central Asian Economic Bulletin*, (5), 67–75.
14. Iskakova, G. R. (2019). *Organization of accounting under the conditions of applying special tax regimes*. KarSU Publishing House.

15. State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2024). *Official website*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd?lang=en>
16. Uchet.kz. (2026, March 15). *Tax Code 2026: what really awaits business* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=SS3xkD4xET88>

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ОРГАНИЗАЦИЮ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СУБЪЕКТАХ МАЛОГО БИЗНЕСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жапарова Д.

докторант

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана қ, Қазақстан
e-mail: dina.15.10.80@mail.ru
ORCID: 0009-0008-1272-3106

Утегенов Е.

PhD

Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау университеті
Көкшетау қ, Қазақстан
e-mail: university@shokan.edu.kz
ORCID: 0000-0003-4706-256X

Кайранбеков Б.

э.ғ.к., доцент

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана қ, Қазақстан
e-mail: Kairanbekov_bo@enu.kz
ORCID: 0000-0002-7467-6981

Аннотация

В статье всесторонне исследуется тесная взаимосвязь между государственной налоговой политикой в отношении предприятий малого бизнеса Республики Казахстан и организацией системы ведения бухгалтерского учета. В ходе исследования глубоко проанализировано непосредственное влияние основных специальных налоговых режимов (СНР) в Казахстане на выбор методов ведения учета, формирование учетной политики предприятий и состав финансовой отчетности.

Данная взаимосвязь характеризуется своей ролью в управлении административной нагрузкой и налоговыми рисками. Особое внимание уделено новому Налоговому кодексу, принятому 18 июля 2025 года. Основные изменения в новом Налоговом кодексе: дифференцированные налоговые ставки, прогрессивные ставки ИПН (индивидуального подоходного налога), реформирование НДС, введение «налога на роскошь», изменение специальных налоговых режимов, разработка прозрачных и четких правил для получения налоговых льгот, цифровизация налогового администрирования, переход к сервисной модели, сокращение форм налоговой отчетности на 30%.

В исследовании применялись системно-структурный анализ, сравнительно-правовой метод и методы имитационного моделирования налоговой нагрузки. Научная новизна статьи заключается в определении уровня фискальной деформации бухгалтерского учета в малом бизнесе в условиях нового Налогового кодекса, вводимого с 2026 года (повышение ставки НДС до 16%, сокращение форм на 30% и сервисная модель), и обосновании концептуальных цифровых решений по его трансформации в управленческое направление.

На основе проведенного исследования предложены конкретные направления совершенствования системы ведения учета и внедрения цифровых решений, направленных на снижение административной нагрузки для малых предприятий и повышение достоверности учетной информации. Данные предложения позволяют сохранять финансовую устойчивость предприятий в условиях постоянных изменений налогового законодательства, повышать инвестиционную привлекательность.

Ключевые слова: Налоговая политика, бухгалтерский учет, малый бизнес, специальные налоговые режимы, НДС (Налог на добавленную стоимость), учетная политика, налоговая отчетность.

THE IMPACT OF TAX POLICY ON THE ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN SMALL BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**Zhaparova D.**

Doctoral Student

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

e-mail: dina.15.10.80@mail.ru

ORCID: 0009-0008-1272-3106

Utegenov Y.

PhD

Sh. Ualikhanov Kokshetau University

Kokshetau, Kazakhstan

e-mail: university@shokan.edu.kz

ORCID: 0000-0003-4706-256X

Kairanbekov B.

Candidate of Economic Sciences (Cand. Sc.),

Associate Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

e-mail: Kairanbekov_bo@enu.kz

ORCID: 0000-0002-7467-6981

Abstract

The article comprehensively examines the close interrelationship between the state tax policy concerning small business enterprises in the Republic of Kazakhstan and the organization of the accounting system. The study deeply analyzes the direct impact of the main special tax regimes (STRs) in Kazakhstan on the choice of accounting methods, the formation of enterprises' accounting policies, and the composition of financial statements.

This relationship is characterized by its role in managing the administrative burden and tax risks. Particular attention is paid to the new Tax Code adopted on July 18, 2025. The main changes in the new Tax Code include: differentiated tax rates, progressive PIT (personal income tax) rates, VAT reform, the introduction of a "luxury tax," changes to special tax regimes, the development of transparent and clear rules for obtaining tax benefits, digitalization of tax administration, a transition to a service-oriented model, and a 30% reduction in tax reporting forms.

The study employed systemic-structural analysis, a comparative legal method, and tax burden simulation modeling methods. The scientific novelty of the article lies in determining the level of fiscal deformation of accounting in small businesses under the new Tax Code to be introduced from 2026 (an increase in the VAT rate to 16%, a 30% reduction in reporting forms, and a service-oriented model) and substantiating conceptual digital solutions for transforming it toward a management-oriented direction.

Based on the study, specific areas for improving the accounting system and implementing digital solutions aimed at reducing the administrative burden on small enterprises and increasing the reliability of accounting information were proposed. These proposals make it possible to maintain the financial sustainability of enterprises amid constant changes in tax legislation and increase their investment attractiveness.

Keywords: tax policy, accounting, small business, special tax regimes, VAT (Value Added Tax), accounting policy, tax reporting / Tax filing.

Zhanybayeva Z.

Candidate of Economic Sciences
 Center for Research, Analysis and Evaluation
 of Effectiveness
 Astana, Republic of Kazakhstan
 e-mail: zzhanybayeva@gmail.com
 ORCID: 0000-0003-4162-3602

Kerimkulova D.*

PhD
 Candidate of Economic Sciences
 Center for Research, Analysis and Evaluation of
 Effectiveness
 Astana, Republic of Kazakhstan
 e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-2718-5573

REGIONAL TAX POTENTIAL IN KAZAKHSTAN AS A BASIS FOR DETERMINING THE NEED FOR GENERAL-PURPOSE TRANSFERS

Abstract

This study examines the tax potential of the regions of the Republic of Kazakhstan as a basis for determining regional needs for general-purpose transfers. The relevance of the study is significant interregional disparities in economic activity and fiscal capacity, as well as the need to strengthen the evidence base for intergovernmental fiscal equalization. The aim of the study is to identify the key socioeconomic factors associated with the formation of regional tax revenues and to assess their potential use in developing a more comprehensive assessment of regional tax potential. The study draws on official statistical and budgetary data from the Republic of Kazakhstan for 2021–2025. For the quantitative assessment of the relevant factors, panel data covering 20 regions for 2022–2025 are used, with region-specific fixed-effects models estimated separately for each factor. The factors examined include gross regional product, fixed capital investment, industrial production, the number of active small and medium-sized enterprises (SMEs), SME gross value added, average monthly wages, and employment. The results demonstrate sustained growth in local budget tax revenues alongside substantial interregional disparities. Six of the seven factors examined exhibit statistically significant positive associations with tax revenues. The highest coefficient is observed for the number of active SMEs (3.161; $p < 0.001$), followed by GRP (1.645), industrial production (1.363), and SME gross value added (1.209). The association between employment and tax revenues is not statistically significant. The findings support a shift from assessing regional tax revenue capacity exclusively on the basis of actual tax revenues toward a more comprehensive assessment of potential regional revenue capacity. Such an approach can strengthen the evidence base for determining regional needs for general-purpose transfers and contribute to improving intergovernmental fiscal equalization in Kazakhstan.

Keywords: tax potential; tax revenue capacity; regions of Kazakhstan; general-purpose transfers; fiscal equalization; tax revenues; fiscal capacity; intergovernmental fiscal relations; regional finance; small and medium-sized enterprises.

INTRODUCTION

The modern system of intergovernmental fiscal relations seeks to ensure a comparable level of fiscal capacity across jurisdictions while preserving incentives to strengthen their own revenue bases. A key element of this mechanism is the assessment of regional tax capacity, as differences in the economic potential of jurisdictions translate into differences in their ability to generate own-source budget revenues and, consequently, in their need for fiscal equalization (Shah, 2007; Boadway & Shah, 2007).

For the Republic of Kazakhstan, this issue is particularly relevant given the persistent disparities in regional economic activity and fiscal capacity. Kazakhstan's regions differ substantially in the scale of their economies, economic structure, industrial and investment activity, development of small and medium-sized enterprises (SMEs), and household income levels. Consequently, an identical volume of intergovernmental support does not necessarily provide regions with equal capacity to finance expenditure obligations and deliver public services.

In the current system of intergovernmental fiscal relations in the Republic of Kazakhstan, general-purpose transfers serve as an instrument of fiscal equalization. In determining a region's need for such support, the relationship between its tax potential and its estimated expenditure needs is of particular importance. Accordingly, the objectivity of determining the volume of transfers depends directly on how comprehensively the region's potential capacity to generate own-source revenues is assessed.

At the same time, actual tax revenues should not be regarded as a complete equivalent of tax potential. They reflect the realized level of revenue mobilization, whereas tax potential characterizes a jurisdiction's capacity to generate tax revenues based on the scale and structure of its economic activity. Therefore, relying exclusively on

actual tax revenues when assessing fiscal capacity may provide an incomplete picture of the financial capabilities of regions.

The relevance of this issue is further underscored by the observed dynamics across regions. Between 2021 and 2025, tax revenues of local budgets in Kazakhstan increased from KZT 3,666.4 billion to KZT 8,725.1 billion, while substantial interregional disparities persisted. At the same time, high levels of tax revenues in individual regions do not necessarily imply an absence of need for fiscal equalization, as such needs are determined not only by revenue capacity but also by the expenditure needs of jurisdictions.

The academic literature provides extensive coverage of fiscal equalization, intergovernmental transfers, and the tax capacity of jurisdictions. International studies emphasize the need to account for differences in revenue capacity and expenditure needs when designing fiscal equalization mechanisms (Bird & Smart, 2002; Blöchliger, 2014; OECD, 2019). Recent studies further highlight the ability of jurisdictions to convert economic resources into own-source tax revenues, as well as the institutional constraints affecting such revenue mobilization (Bergeron et al., 2024; Gafarova, 2025).

However, the existing literature provides limited empirical evidence on the comprehensive assessment of regional tax potential as a basis for determining the need for general-purpose transfers within Kazakhstan's specific system of intergovernmental fiscal relations. In particular, further research is needed to identify which socioeconomic characteristics of regions are most strongly associated with the formation of tax revenues and to what extent their inclusion can contribute to a more objective assessment of regional fiscal capacity.

The aim of this study is to assess the tax potential of the regions of the Republic of Kazakhstan and identify its key socioeconomic determinants in order to substantiate approaches to determining regional needs for general-purpose transfers.

To achieve this aim, the study addresses the following objectives:

1. to assess the dynamics and interregional disparities in tax revenues in Kazakhstan over the period 2021–2025;
2. to compare regional tax revenues with the amounts of budgetary subsidies and assess differences in the level of tax revenue capacity;
3. to examine the relationship between tax revenues and key socioeconomic characteristics of the regions;
4. to quantitatively assess the association of gross regional product (GRP), investment, industrial production, SME development, wages, and employment with tax revenues;
5. to determine the potential for using a comprehensive assessment of tax potential to improve the mechanism for determining regional needs for general-purpose transfers.

The scientific novelty of the study lies in shifting the focus from assessing exclusively realized tax revenues to examining the potential revenue capacity of regions. Unlike approaches based on a single tax-revenue indicator, this study incorporates a set of socioeconomic characteristics reflecting the scale of the regional economy, entrepreneurial, industrial, and investment activity, as well as household income levels. To quantitatively examine their associations with tax revenues, panel-data models with region-specific fixed effects are estimated for the period 2022–2025.

The practical significance of the study lies in the potential application of its findings to improve approaches to assessing regional tax capacity and determining regional needs for general-purpose transfers. A more accurate assessment of potential revenue capacity can contribute to a more evidence-based fiscal equalization system while preserving incentives for regions to expand their own-source revenue bases.

LITERATURE REVIEW

Tax potential is a key concept in the study of regional public finance and intergovernmental fiscal relations. In the academic literature, it is closely associated with the concepts of the tax base, tax capacity, and the fiscal capacity of jurisdictions. Actual tax revenues represent the realized level of revenue mobilization, whereas tax potential reflects a jurisdiction's capacity to generate tax revenues given its existing economic base and the conditions under which that base is utilized.

Theoretical approaches to assessing the revenue capacity of jurisdictions have developed within the broader literature on fiscal decentralization and fiscal equalization. Shah (2007) identifies disparities in revenue capacity across jurisdictions as one of the key sources of horizontal fiscal imbalances and, consequently, of the need for intergovernmental transfers. Boadway and Shah (2007) emphasize that the design of fiscal equalization mechanisms should account not only for actual revenues but also for differences in jurisdictions' capacity to generate revenues and in their expenditure needs. Accordingly, the assessment of fiscal capacity represents an essential prerequisite for the equitable allocation of equalization transfers.

An important strand of the literature concerns the relationship between fiscal equalization and subnational governments' incentives to mobilize own-source revenues. Bird and Smart (2002) argue that intergovernmental transfer systems should reduce disparities in fiscal capacity without creating adverse incentives for own-source

revenue generation. This approach highlights the need to distinguish between objectively constrained revenue capacity and insufficient mobilization of an existing tax base.

Blöchliger (2014) examines fiscal equalization through the comparison of revenue capacity and expenditure needs and demonstrates the diversity of equalization arrangements applied across countries. A similar approach to the relationship between decentralization, own-source revenues, and intergovernmental equalization is presented by the OECD (2019). Within this framework, the volume of transfer support should reflect differences in the fiscal capacity of jurisdictions while preserving incentives to develop their own revenue sources.

Recent studies have extended the traditional understanding of tax capacity by focusing on the factors that determine the ability of governments or jurisdictions to convert their existing economic base into tax revenues. Gafarova (2025) examines priorities for strengthening the tax capacity of municipalities, emphasizing the importance of expanding their own revenue bases. Bergeron et al. (2024), in examining constraints on state tax capacity, demonstrate the importance of institutional capacity in realizing the potential to mobilize tax revenues. These findings support an understanding of tax potential as a multidimensional concept determined not only by the volume of available economic resources but also by the capacity to effectively convert those resources into tax revenues.

Thus, the contemporary literature points to two interrelated levels of analysis. The first concerns the formation of tax potential, which is determined by the economic base and the capacity to mobilize tax revenues. The second concerns the use of differences in tax capacity within intergovernmental fiscal equalization. The relationship between these two levels is critical for determining the appropriate level of financial support to jurisdictions: the more accurately a region's potential revenue capacity is assessed, the more evidence-based the determination of its need for equalization transfers can be.

At the same time, the reviewed studies indicate that tax capacity and fiscal equalization are predominantly examined either from the perspective of general principles of fiscal equalization or through individual factors affecting tax revenue generation. The comprehensive assessment of regional tax potential as a basis for determining the need for general-purpose transfers within a specific national system of intergovernmental fiscal relations remains insufficiently explored.

This research question is particularly relevant for Kazakhstan, as the country's current system of intergovernmental fiscal regulation incorporates an assessment of regional tax potential when determining the need for general-purpose transfers. This creates a need for empirical examination of the extent to which actual tax revenues reflect the potential revenue capacity of regions and which socioeconomic factors are most strongly associated with its formation.

Accordingly, the research gap addressed by this study lies in the limited empirical evidence on the relationship between the socioeconomic determinants of regional tax potential and regional needs for general-purpose transfers in Kazakhstan. Addressing this gap makes it possible to move beyond an assessment based exclusively on actual tax revenues toward a more comprehensive consideration of potential regional revenue capacity as a basis for intergovernmental fiscal equalization.

METHODOLOGY AND METHODS

Data Sources

The study is based on official statistical and budgetary data from the Republic of Kazakhstan for the period 2021–2025. The analysis draws on data from the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, the Committee of State Revenues of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, and the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan.

The regulatory and methodological framework of the study comprises the provisions of the Budget Code of the Republic of Kazakhstan and the applicable methodology for calculating general-purpose transfers. Of particular importance is the established mechanism for comparing a region's tax potential with its estimated expenditure needs when determining the parameters of intergovernmental fiscal regulation.

The main analytical period covers 2021–2025, which makes it possible to assess the dynamics of tax revenues, changes in the regional revenue base, and the relationship between tax revenue capacity and general-purpose transfers. For the econometric assessment of the factors associated with the formation of regional tax potential, a panel dataset covering 20 regions of the Republic of Kazakhstan for 2022–2025 is used.

In this study, tax potential is defined in terms of a region's capacity to generate tax revenues based on its existing economic and tax base. Actual tax revenues are treated as an observable measure of the realized component of tax potential, while socioeconomic indicators are considered factors characterizing the conditions under which this potential is formed.

Research Indicators

To assess the factors associated with the formation of regional tax potential, a system of indicators was developed to characterize the scale of regional economic activity and its main areas of economic performance.

Table 1. Indicators used to assess regional tax potential

Indicator	Code	Unit of measurement	Role in the study
Local budget tax revenues	Tax	KZT billion	Dependent variable representing the realized component of tax potential
Gross regional product	GRP	KZT million	Captures the overall scale of regional economic activity
Fixed capital investment	INV	KZT million	Captures investment activity and the potential for expanding the economic base
Industrial production	IND	KZT million	Reflects the productive base and value-added generation
Number of active SMEs	SME	Thousand entities	Captures the scale of entrepreneurial activity
Gross value added of SMEs	SME_VA	KZT million	Captures the economic contribution of SMEs and the value added they generate
Average monthly wage	WAGE	KZT	Captures income levels and the potential tax base associated with labor income
Employment	EMP	Thousand persons	Captures the scale of the labor market and economic activity

Note: compiled by the authors

The selection of indicators is based on their potential relationship with the formation of the tax base. In particular, GRP captures the overall scale of regional economic activity; industrial production reflects productive activity; investment reflects the potential for future expansion of the economic base; and SME-related indicators capture entrepreneurial activity and the value added generated by the SME sector. The study specifically emphasizes the importance of considering not only the number of SMEs but also the gross value added they generate, as the number of enterprises alone does not adequately reflect the economic performance of the entrepreneurial sector.

Similarly, investment activity is considered with regard to the time lag in its effects on the tax base: investment creates the conditions for expanding productive capacity, while its direct effect on tax revenues may materialize later through increases in output, value added, and employment.

Assessment of the Relationship between Tax Revenues and General-Purpose Transfers

To assess the level of regions' own-source tax revenue capacity relative to the budgetary subsidies received, the tax revenue-to-budgetary subsidy ratio was calculated as follows:

$$K_{TR} = \frac{TR}{S}$$

where:

K_{TR} - tax revenue-to-budgetary subsidy ratio;

TR - local budget tax revenues of the region;

S - amount of budgetary subsidies received by the region.

According to the interpretation of the indicator, its value allows the volume of a region's own-source tax revenues to be compared with the amount of budgetary support it receives. A value of $K_{TR} > 1$ indicates that tax revenues exceed the amount of budgetary subsidies, whereas $K_{TR} < 1$ indicates that budgetary subsidies exceed the region's own-source tax revenues.

This indicator is used not to assess the efficiency of general-purpose transfer allocation, but to identify the relationship between the level of regional tax revenue capacity and the region's need for budgetary subsidies.

Assessment of Transfer Dependence

Additionally, the local budget transfer dependence ratio was calculated as follows:

$$K_{TD} = \frac{GPT}{TR + NTR + PFC} \times 100$$

where:

K_{TD} - transfer dependence ratio;

GPT - volume of general-purpose transfers;

TR - tax revenues;

NTR - non-tax revenues;

PFC - proceeds from the sale of fixed capital.

The indicator measures the scale of transfer support relative to the local budget's own revenue sources. An increase in the ratio is interpreted as a greater dependence of the budget on general-purpose transfers, whereas a decrease indicates a stronger role of own-source revenues in financing the local budget.

In this study, the indicator is used as an additional measure of fiscal autonomy, rather than as an independent measure of tax potential.

Econometric Model for Assessing the Factors Associated with Regional Tax Potential

To quantitatively examine the relationship between tax revenues and the socioeconomic characteristics of the regions, panel regression models were estimated.

The panel dataset covers 20 regions of the Republic of Kazakhstan over four years, from 2022 to 2025. This structure makes it possible to account simultaneously for cross-regional differences and changes in the indicators over time.

The natural logarithm of regional tax revenues is used as the dependent variable. The explanatory variables are also specified in logarithmic form:

$$\ln(\text{Tax}_{it}) = \alpha_i + \beta \ln(X_{it}) + \varepsilon_{it}$$

where:

Tax_{it} - tax revenues of region i in period t ;

X_{it} - the corresponding socioeconomic factor;

α_i - region-specific fixed effect;

β - estimated elasticity coefficient;

ε_{it} - error term.

The following variables were sequentially used as X_{it} : gross regional product (GRP), fixed capital investment, industrial production, the number of active SMEs, gross value added of SMEs, average monthly wage, and employment.

Because the socioeconomic indicators included in the analysis are closely interrelated, each factor was estimated separately in a single-factor panel model with region-specific fixed effects (Fixed Effects). This specification makes it possible to assess the direction and strength of the association between each individual factor and tax revenues without simultaneously including highly correlated explanatory variables in the same regression and thereby exacerbating multicollinearity.

The choice of the fixed-effects specification was based on the results of model specification tests. Accordingly, the subsequent interpretation of the econometric results is based on the Fixed Effects model.

Importantly, the econometric models do not directly estimate the unobserved level of tax potential. Rather, they identify the socioeconomic factors statistically associated with tax revenues as an observable measure of the realized component of regional tax potential. This distinction is important for interpreting the estimated coefficients and for avoiding the conflation of actual tax revenues with the broader concept of tax potential.

Evaluation of the Econometric Results

Given the logarithmic specification, the coefficient β is interpreted as the elasticity of tax revenues with respect to the corresponding socioeconomic factor.

The following statistical measures are used to evaluate the estimated models:

Fixed Effects coefficient (β) - indicates the direction and strength of the statistical association between the factor and tax revenues;

standard error - reflects the precision of the coefficient estimate;

p-value - indicates the statistical significance of the estimated coefficient;

R² - measures the proportion of the variation in the dependent variable explained by the model.

An association is considered statistically significant at $p < 0.05$. In the log-log specification, a positive coefficient indicates a positive association between changes in the corresponding factor and tax revenues, whereas a negative coefficient indicates an inverse association.

Overall, the proposed methodology combines descriptive, comparative, and econometric approaches. First, the dynamics and regional disparities in tax revenues are assessed. Second, tax revenues are compared with the amounts of budgetary subsidies, and the degree of transfer dependence is evaluated. Third, panel-data models are used to examine the statistical associations between tax revenues and key socioeconomic characteristics of the regions. This approach makes it possible to move beyond an assessment of realized tax revenues toward identifying the factors associated with the potential capacity of regions to generate own-source revenues.

RESULTS

Dynamics of Tax Revenues across the Regions of the Republic of Kazakhstan

The results of the study show a sustained increase in tax revenues to the local budgets of the Republic of Kazakhstan over the period 2021–2025. Total tax revenues increased from KZT 3,666.4 billion in 2021 to KZT 8,725.1 billion in 2025, representing a 2.38-fold increase. The highest annual growth rate was recorded in 2022 at 31.4%, followed by growth rates of 24.6% in 2023, 20.5% in 2024, and 20.7% in 2025.

Table 2. Dynamics of Tax Revenues to Local Budgets of the Republic of Kazakhstan, 2021–2025

Year	Tax revenues, KZT billion	Growth rate compared with the previous year, %
2021	3,666.4	–
2022	4,816.5	131.4
2023	6,000.0	124.6
2024	7,229.9	120.5
2025	8,725.1	120.7

Note: compiled by the author based on data from the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan.

The observed dynamics indicate an expansion of the aggregate regional tax base. At the same time, the growth in tax revenues was uneven across regions, indicating that substantial disparities in regional tax revenue capacity persisted.

In 2025, the highest growth rates in tax revenues compared with 2024 were recorded in Ulytau Region (29.1%), Turkistan Region (28.6%), Shymkent (25.0%), Almaty Region (21.3%), and Pavlodar Region (19.9%). In most other regions, the increase ranged between 10% and 20%.

The dynamics across individual regions were heterogeneous. For example, tax revenues in Almaty Region declined by 8.2% in 2023, while those in East Kazakhstan Region decreased by 6.2%. Growth resumed in both regions in 2024.

In absolute terms, the largest volumes of tax revenues in 2025 were generated in regions with major economic centers and substantial production capacity. Tax revenues amounted to KZT 891.8 billion in Atyrau Region and KZT 596.2 billion in Almaty Region, whereas Abai Region recorded KZT 143.9 billion.

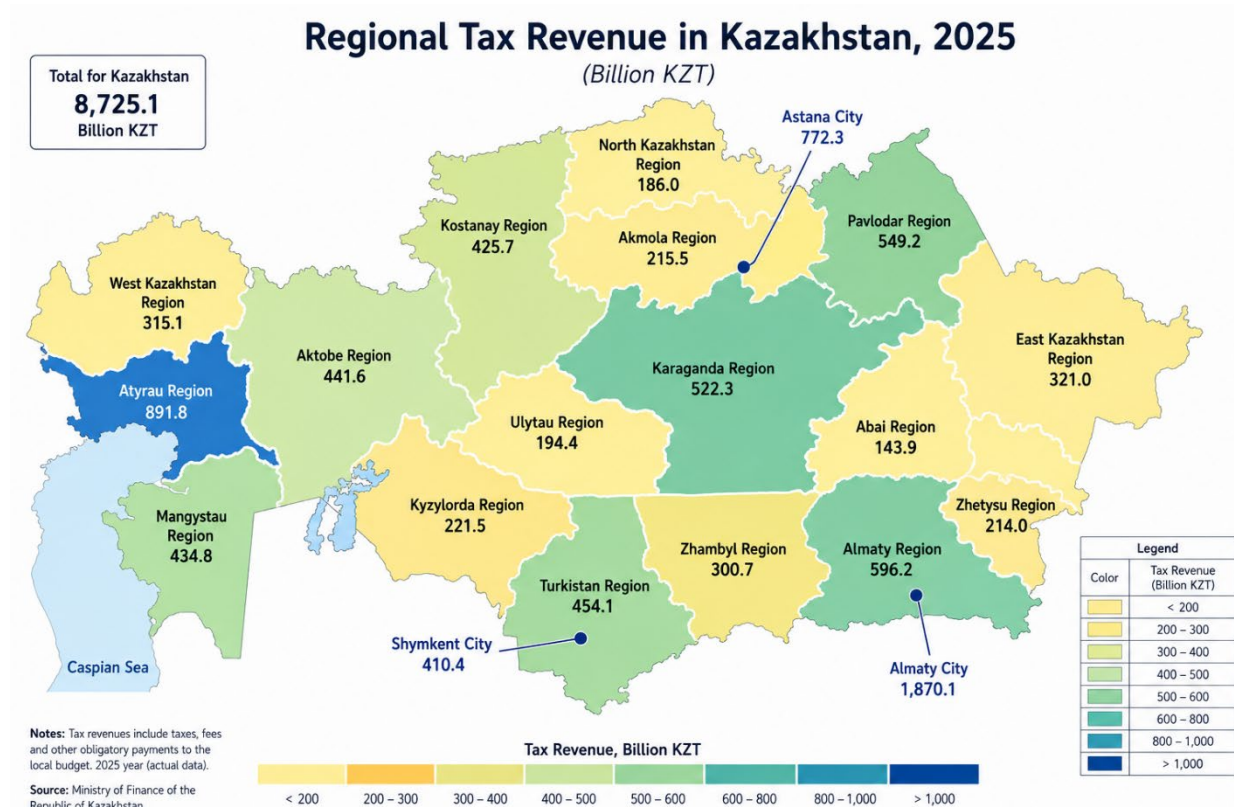

Figure 1. Regional Differentiation of Tax Revenues in the Republic of Kazakhstan in 2025, KZT billion

Note: compiled by the authors based on data from the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan; the geographic visualization was generated using an AI-assisted tool.

The geographical distribution of tax revenues in 2025 confirms substantial interregional disparities in tax revenue capacity. The largest volumes of tax revenues were concentrated in Almaty, Atyrau Region, Astana, and several other regions characterized by a high concentration of economic and industrial activity. At the same time, tax revenues in most regions were considerably lower, reflecting differences in the scale of regional economies and the underlying tax base.

The observed spatial disparities indicate that relying solely on the absolute volume of tax revenues is insufficient for a comprehensive assessment of regional tax potential. Higher tax revenues may primarily reflect the scale of the regional economy, population size, and the concentration of specific types of economic activity. Therefore, the subsequent analysis examines the relationship between tax revenues and key socioeconomic factors characterizing the potential revenue capacity of regions.

Thus, an increase in aggregate tax revenues does not, in itself, eliminate disparities between regions. For a more comprehensive assessment of tax potential, it is necessary to consider not only the absolute volume of tax revenues but also the regions' capacity to generate such revenues relative to the budgetary support they receive.

Comparison of Tax Revenues and Budgetary Subsidies

To assess the relationship between regional tax revenue capacity and the need for intergovernmental fiscal equalization, tax revenues were compared with the amounts of budgetary subsidies received by the regions.

The calculated KTR ratio measures the relationship between tax revenues and budgetary subsidies. A value of KTR >1 indicates that a region's own-source tax revenues exceed the subsidies received, whereas KTR <1 indicates that budgetary subsidies exceed tax revenues. The indicator is not calculated for donor regions because they do not receive budgetary subsidies.

The results demonstrate substantial differences across regions in terms of tax revenue capacity.

The highest values of the ratio were observed in Pavlodar, Almaty, and Mangystau regions, Ulytau Region, and the city of Shymkent. In these regions, tax revenues exceeded the amount of budgetary subsidies received. However, a ratio above one does not necessarily indicate an absence of need for intergovernmental transfers, since the existing general-purpose transfer mechanism takes into account not only revenue capacity but also the expenditure needs of jurisdictions.

The dynamics of the ratio in individual regions are particularly noteworthy. In Almaty Region, the ratio increased from 1.87 in 2021 to 2.93 in 2025; in Ulytau Region, from 1.78 in 2023 to 2.22 in 2025; and in Shymkent, from 1.72 in 2022 to 1.84 in 2025. In Pavlodar Region, the ratio decreased from 3.17 to 2.91, while remaining at a high level of tax revenue capacity.

At the same time, the ratio remained below one in Akmola, East Kazakhstan, Zhambyl, Kyzylorda, North Kazakhstan, and Turkistan regions, as well as in Abai and Zhetysu regions. The highest need for fiscal equalization persisted in Turkistan, Zhetysu, Kyzylorda, and Zhambyl regions.

Overall, the results show that an increase in tax revenues does not necessarily lead to a proportional reduction in the need for general-purpose transfers. This is because the volume of transfers is determined jointly by tax potential, estimated expenditure needs, the level of fiscal capacity, and the parameters of the existing intergovernmental fiscal equalization mechanism.

Assessment of the Accuracy of Tax Revenue Forecasts

An additional aspect of the analysis involved comparing budgeted and actual tax revenues.

In 2025, planned tax revenues amounted to KZT 8,398.7 billion, while actual tax revenues reached KZT 8,725.1 billion, exceeding the plan by KZT 326.4 billion, or 3.9%. In previous years, actual tax revenues also exceeded planned levels, by KZT 161.2 billion in 2022, KZT 174.6 billion in 2023, and KZT 84.4 billion in 2024.

The largest excesses over planned tax revenues in 2025 were recorded in Almaty (KZT 136.1 billion), Astana (KZT 24.5 billion), Atyrau Region (KZT 24.1 billion), Karaganda Region (KZT 22.2 billion), Kostanay Region (KZT 18.2 billion), Turkistan Region (KZT 16.8 billion), Pavlodar Region (KZT 16.4 billion), and Aktobe Region (KZT 16.3 billion).

This finding is relevant to the assessment of tax potential. A systematic pattern of actual tax revenues exceeding planned revenues may indicate the presence of additional revenue-generating capacity within the tax base that is not fully captured in the initial revenue forecasts.

Accordingly, improving the accuracy of revenue forecasting is an important condition for the objective assessment of regional fiscal capacity when determining general-purpose transfers.

Econometric Assessment of the Factors Associated with Regional Tax Potential

To quantitatively examine the factors associated with the formation of regional tax potential, an econometric analysis was conducted using panel data for 20 regions of the Republic of Kazakhstan over the period 2022–2025. A separate Fixed Effects (FE) model with a logarithmic specification was estimated for each factor.

Table 3. Results of the Assessment of Factors Associated with Regional Tax Potential in the Republic of Kazakhstan

Factor	FE coefficient	Standard error	p-value	R ²	Interpretation
Gross regional product (GRP)	1.645	0.253	<0.001	0.957	Positive and statistically significant association
Employment	1.483	2.262	0.512	0.872	Association not statistically confirmed
Average monthly wage	1.000	0.361	0.0056	0.924	Positive and statistically significant association
Fixed capital investment	0.991	0.205	<0.001	0.939	Positive and statistically significant association
Industrial production	1.363	0.205	<0.001	0.938	Positive and statistically significant association
Number of active SMEs	3.161	0.761	<0.001	0.929	Positive and statistically significant association
Gross value added of SMEs	1.209	0.192	<0.001	0.945	Positive and statistically significant association

Note: compiled by the authors based on the results of the panel-data analysis.

The econometric results indicate that six of the seven factors examined have statistically significant positive associations with regional tax revenues. The strongest estimated coefficient is observed for the number of active SMEs, with an elasticity coefficient of 3.161 ($p < 0.001$). This suggests a particularly strong statistical association between the scale of entrepreneurial activity and tax revenues.

A statistically significant positive association is also observed for GRP, with a coefficient of 1.645 ($p < 0.001$). Given the log-log specification, this coefficient implies that a 1% increase in GRP is associated with an estimated 1.645% increase in tax revenues, holding the region-specific fixed effects constant.

Industrial production also demonstrates a strong positive association with tax revenues, with an estimated coefficient of 1.363 ($p < 0.001$). The coefficient for gross value added of SMEs is 1.209 ($p < 0.001$), while the coefficient for average monthly wages is 1.000 ($p = 0.0056$). The coefficient for fixed capital investment amounts to 0.991 ($p < 0.001$).

The coefficient for employment is positive (1.483), but the relationship is not statistically significant ($p = 0.512$). Therefore, the hypothesis that changes in employment are systematically associated with changes in regional tax revenues cannot be statistically confirmed within the estimated specification.

The R^2 values range from 0.872 to 0.957, indicating a high degree of explanatory power across the estimated specifications. The highest R^2 is observed for the GRP model (0.957), followed by the SME value-added model (0.945), the investment model (0.939), and the industrial production model (0.938).

Overall, the results indicate that the scale of regional economic activity, entrepreneurial activity, industrial production, investment, SME value added, and wage levels are statistically associated with the realized component of regional tax potential, whereas employment alone does not demonstrate a statistically significant association. These findings provide an empirical basis for considering a broader set of socioeconomic indicators when assessing regional tax potential for the purposes of intergovernmental fiscal equalization.

At the same time, the estimated coefficients should be interpreted as statistical associations rather than causal effects. The models identify factors associated with observed tax revenues and therefore provide an empirical basis for assessing the determinants of the realized component of tax potential, rather than directly estimating an unobserved level of potential tax revenues.

DISCUSSION

The results confirm that the tax potential of the regions of the Republic of Kazakhstan is a multidimensional characteristic that cannot be fully captured by the actual volume of tax revenues alone. Between 2021 and 2025, tax revenues to local budgets increased substantially, while significant interregional disparities persisted. This finding is consistent with the broader fiscal equalization literature, which suggests that differences across jurisdictions should be assessed not only in terms of actual revenues but also in terms of their potential capacity to generate own-source revenues (Shah, 2007; Boadway & Shah, 2007).

A particularly important finding is the positive and statistically significant association between GRP and tax revenues. The Fixed Effects coefficient for GRP is 1.645 ($p < 0.001$), with an R^2 of 0.957. This indicates that changes in the scale of regional economic activity are associated with substantial changes in tax revenues even after controlling for time-invariant regional characteristics. The finding is consistent with the theoretical proposition that a broader economic base creates greater opportunities for generating tax revenues. However, a high GRP should not automatically be equated with high local fiscal capacity. In some regions, economic activity is concentrated in sectors whose tax revenues may be distributed across different levels of the budget system in ways that are not fully captured by a simple GRP–local tax revenue relationship. The study also indicates a concentration of economic activity in Almaty, Astana, Atyrau Region, and Karaganda Region, alongside lower tax revenue capacity in regions with a more limited production base.

A significant finding also concerns small and medium-sized enterprises (SMEs). The coefficient for the number of active SMEs is 3.161 ($p < 0.001$), representing the highest estimated coefficient among the factors examined. In addition, the association between tax revenues and SME gross value added is statistically significant, with a coefficient of 1.209 ($p < 0.001$). This leads to an important substantive conclusion: both the scale of the SME sector and the economic output it generates are relevant to regional tax potential. Accordingly, assessment of the potential tax base should consider not only the number of registered or active enterprises but also the value added generated by the SME sector. This finding is consistent with the recent literature on subnational tax capacity, which increasingly emphasizes the expansion of own-source revenue bases rather than the assessment of existing revenues alone (Gafarova, 2025).

A positive and statistically significant association is also observed between tax revenues and industrial production. The coefficient is 1.363 ($p < 0.001$), confirming the importance of the productive base for regional tax revenue generation. This finding is particularly relevant for Kazakhstan given the high geographic concentration of industrial and extractive activities. At the same time, it demonstrates the limitations of relying on a single aggregate measure of economic scale: the same volume of industrial production may generate different fiscal outcomes depending on the sectoral structure of the economy and the allocation of tax revenues across levels of government.

Fixed capital investment and average wages also exhibit statistically significant positive associations with tax revenues. Their coefficients are 0.991 and 1.000, respectively, with $p < 0.001$ for investment and $p = 0.006$ for wages. The relationship between investment and tax revenues is particularly relevant because investment activity

creates conditions for expanding productive capacity, establishing new enterprises, and generating employment and, consequently, may contribute to the expansion of the tax base over time. However, this result should be interpreted as a statistical association rather than evidence of an immediate causal effect of investment on tax revenues.

An interesting finding is the absence of a statistically significant association between employment and tax revenues after controlling for region-specific fixed effects ($p=0.512$). This suggests that the scale of employment alone may be insufficient to characterize regional tax potential. Tax revenue capacity depends not only on the number of employed persons but also on their income levels, employment structure, and the productivity of economic activity. In this respect, the statistically significant association between average wages and tax revenues provides a more informative indication of the relationship between labor income and regional tax revenue capacity.

Taken together, the econometric findings provide a more precise interpretation of the concept of tax potential. It should not be regarded as a simple equivalent of actual tax revenues, but rather as a region's potential capacity to generate tax revenues based on the scale of its economy, entrepreneurial and industrial activity, investment, and income levels. This interpretation is consistent with the broader understanding of fiscal capacity, according to which revenue mobilization depends both on the underlying economic base and on the capacity to convert available resources into fiscal revenues (Bergeron et al., 2024).

The findings also have direct implications for assessing regional needs for general-purpose transfers. The international fiscal equalization literature emphasizes the need to consider both revenue capacity and expenditure needs when designing equalization mechanisms (Boadway & Shah, 2007; Blöchliger, 2014). In Kazakhstan's system of general-purpose transfers, this principle is reflected in the comparison of a region's tax potential with its estimated expenditure needs. Consequently, inaccuracies in assessing tax potential may directly affect the amount of intergovernmental support required.

The comparison of tax revenues and budgetary subsidies demonstrates that an increase in tax revenues does not automatically result in a proportional reduction in the need for transfers. This is an important finding. A region's fiscal needs are determined jointly by its revenue capacity and expenditure obligations; therefore, a high level of tax revenues does not, by itself, imply that the region has no need for fiscal equalization. This conclusion is consistent with the approach of Boadway and Shah (2007), who emphasize the simultaneous consideration of revenue capacity and expenditure needs in fiscal equalization.

At the same time, the findings highlight the importance of maintaining a balance between the equalization function of general-purpose transfers and incentives to strengthen own-source revenue capacity. Bird and Smart (2002) emphasize that transfer systems should not create incentives to reduce efforts to mobilize own-source revenues. In the context of Kazakhstan, this implies that general-purpose transfers should compensate for objectively determined differences in regional tax capacity while preserving incentives for regions to expand their own revenue bases.

From this perspective, one of the most important findings of the study is the distinction between realized and potential tax capacity. If the determination of regional needs for general-purpose transfers relies predominantly on actual tax revenues, there is a risk of overlooking the economic capacity of regions to generate additional revenues in the future. By contrast, incorporating indicators of economic scale, entrepreneurial activity, industrial production, investment, and income levels provides a more comprehensive assessment of potential regional revenue capacity.

The econometric estimates should nevertheless be interpreted with caution. The models identify statistical associations rather than causal relationships between individual factors and tax revenues. Moreover, each factor was estimated in a separate Fixed Effects model because of the close interrelationships among the socioeconomic indicators. This approach reduces the risk of multicollinearity but does not allow the joint contribution of all factors to be estimated within a single multivariate specification. Therefore, the findings should primarily be viewed as an empirical basis for improving the assessment of regional tax potential, rather than as a definitive structural model of its formation.

Overall, the findings support the theoretical proposition that regional tax potential should be assessed more broadly than through actual tax revenues alone, since actual revenues represent only the realized component of a region's revenue capacity. For determining the need for general-purpose transfers, a more robust approach is one that considers both actual tax revenues and the socioeconomic factors underlying the potential tax base.

From a practical perspective, improving Kazakhstan's mechanism for determining general-purpose transfers may therefore depend less on increasing the volume of transfer support and more on improving the accuracy of regional tax-capacity assessment. This would make it possible to better distinguish between regions with objectively limited tax bases and those with substantial economic potential that is realized to varying degrees in actual tax revenues.

CONCLUSIONS

The study establishes that the tax potential of the regions of the Republic of Kazakhstan is a multidimensional characteristic that reflects not only actual tax revenues mobilized but also the economic capacity of a jurisdiction to generate own-source revenues. The findings confirm the need to incorporate this broader concept into the assessment of regional needs for general-purpose transfers.

Between 2021 and 2025, tax revenues to the local budgets of the Republic of Kazakhstan demonstrated sustained positive growth. At the same time, the increase in aggregate tax revenues was accompanied by persistent substantial interregional disparities. This indicates considerable differences in the ability of regions to generate own-source revenues and supports the need for more comprehensive approaches to assessing regional tax revenue capacity.

The comparison of tax revenues with budgetary subsidies revealed substantial differences across regions in their degree of dependence on intergovernmental fiscal equalization. At the same time, an increase in actual tax revenues does not necessarily result in a proportional reduction in the need for transfers, since the need for fiscal equalization is determined not only by revenue capacity but also by regional expenditure needs and the parameters of the existing intergovernmental fiscal framework.

The econometric assessment based on panel data for 20 regions of Kazakhstan over 2022–2025 confirmed statistically significant positive associations between tax revenues and most of the socioeconomic factors examined. The strongest associations were identified for the number of active SMEs, GRP, industrial production, and SME gross value added. Statistically significant associations were also found for fixed capital investment and average monthly wages. By contrast, the association between employment and tax revenues was not statistically significant.

One of the most important findings is the strong statistical association between tax revenues and entrepreneurial activity. The coefficient for the number of active SMEs was 3.161 ($p < 0.001$), while the coefficient for SME gross value added was 1.209 ($p < 0.001$). This finding highlights the importance of considering not only the number of business entities but also the economic outcomes generated by the SME sector when assessing regional tax potential.

The findings support a shift from an assessment of regional tax revenue capacity based predominantly on actual tax revenues toward a more comprehensive assessment of potential regional revenue capacity. Its key dimensions may include the scale of the regional economy, industrial and investment activity, SME development, value added generated by economic activity, and household income levels.

From a practical perspective, the study suggests the following directions for improving approaches to determining regional needs for general-purpose transfers:

1. Expand the information base for assessing tax potential by incorporating key socioeconomic indicators alongside actual tax revenues.
2. Strengthen the role of SME-related indicators, including not only the number of active enterprises but also the gross value added they generate.
3. Account for the structural characteristics of regional economies, since the same volume of GRP or industrial production may generate different levels of local budget revenues depending on the economic structure of a region.
4. Improve tax revenue forecasting, as the accuracy of estimates of future revenue capacity directly affects the assessment of regional fiscal capacity.
5. Distinguish between tax capacity and expenditure needs when determining the volume of intergovernmental support, since a high tax base does not, by itself, imply the absence of an objectively determined need for equalization transfers.
6. Preserve the incentive function of the fiscal equalization system, ensuring that transfers compensate for objectively determined differences in revenue capacity without weakening regions' incentives to expand their own tax bases.

Thus, regional tax potential can be regarded as a key element in the objective determination of regional needs for general-purpose transfers in the Republic of Kazakhstan. Its comprehensive assessment can provide a more accurate understanding of differences in regional revenue capacity, improve the evidence base for fiscal equalization, and create conditions for strengthening regional fiscal autonomy.

At the same time, the study has several limitations. The econometric analysis is based on a relatively short observation period of 2022–2025, and individual factors were estimated in separate Fixed Effects models because of the close interrelationships among the socioeconomic indicators. Therefore, the estimated coefficients should be interpreted as measures of statistical association rather than evidence of direct causal effects. Future research could focus on developing a comprehensive regional tax potential index, extending the observation period, and estimating a multivariate model that jointly accounts for both revenue capacity and expenditure needs.

Ultimately, improving the general-purpose transfer system should be based not only on the question of "how much tax revenue a region has actually collected," but also on "how much tax revenue the region is objectively

capable of generating given its economic base.” Such a shift from an assessment of realized revenues to a more comprehensive assessment of potential revenue capacity could improve the evidence base for intergovernmental fiscal equalization in Kazakhstan.

REFERENCES

1. Bergeron, A., Tourek, G., & Weigel, J. L. (2024). The state capacity ceiling on tax rates: Evidence from randomized tax abatements in the DRC. *Econometrica*, 92(4), 1163–1193.
2. Bird, R. M., & Smart, M. (2002). Intergovernmental fiscal transfers: International lessons for developing countries. *World Development*, 30(6), 899–912. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00016-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00016-5)
3. Blöchliger, H. (2014). Fiscal equalisation – A cross-country perspective. OECD Economics Department Working Papers, No. 1099. OECD Publishing.
4. Boadway, R., & Shah, A. (Eds.). (2007). Intergovernmental fiscal transfers: Principles and practice. World Bank.
5. Dick-Sagoe, C., Tingum, E. N., Asare-Nuamah, P., Yuni, D. N., & Baidoo, N. (2025). Central transfers and incentives to collect local revenue among the Central Region of Ghana's local government officials: Analysing the flypaper effect. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, 1075. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05463-x>
6. Gafarova, L. A. (2025). Priority areas for strengthening the tax capacity of municipalities in Russia. *Journal of Tax Reform*, 11(2), 358–380.
7. Kluza, K., & Wójtowicz, K. (2025). Intergovernmental transfers as determinants of municipal fiscal sustainability: A review of theory and empirical evidence from Polish municipalities. *Sustainability*, 17(24), 11284. <https://doi.org/10.3390/su172411284>
8. Mohanty, A., Sethi, D., & Mohanty, A. R. (2024). Fiscal autonomy and public expenditure performance: Some panel-data evidence from Indian states. *Bulletin of Economic Research*, 76(4), 1065–1093. <https://doi.org/10.1111/boer.12460>
9. OECD. (2019). Making decentralisation work: A handbook for policy-makers. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>
10. OECD. (2021). Fiscal federalism 2022: Making decentralisation work. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/201c75b6-en>
11. Shah, A. (2007). A practitioner's guide to intergovernmental fiscal transfers. World Bank.
12. Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. (2021–2025). Official statistical data. <https://stat.gov.kz>
13. Committee of State Revenues of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2021–2025). Statistical data on tax revenues. <https://kgd.gov.kz>
14. Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2021–2025). Reports on the execution of local budgets of the Republic of Kazakhstan. <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin>
15. Republic of Kazakhstan. (2025). Budget Code of the Republic of Kazakhstan dated March 15, 2025, No. 171-VIII. Adilet. <https://adilet.zan.kz>
16. Deputy Prime Minister – Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan. (2025). Typical methodology for calculating general-purpose transfers: Order No. 38 dated May 27, 2025. Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G25NT000038>
17. Republic of Kazakhstan. (2019). Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2019, No. 275-VI «On the volumes of general-purpose transfers between the republican and regional budgets, budgets of cities of republican significance and the capital for 2020–2022». Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000275>
18. Republic of Kazakhstan. (2022). Law of the Republic of Kazakhstan dated December 1, 2022, No. 161-VII «On the volumes of general-purpose transfers between the republican and regional budgets, budgets of cities of republican significance and the capital for 2023–202». Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000161>

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Bergeron, A., Tourek, G., & Weigel, J. L. (2024). The state capacity ceiling on tax rates: Evidence from randomized tax abatements in the DRC. *Econometrica*, 92(4), 1163–1193.
2. Bird, R. M., & Smart, M. (2002). Intergovernmental fiscal transfers: International lessons for developing countries. *World Development*, 30(6), 899–912. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(02\)00016-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(02)00016-5)
3. Blöchliger, H. (2014). Fiscal equalisation – A cross-country perspective. OECD Economics Department Working Papers, No. 1099. OECD Publishing.
4. Boadway, R., & Shah, A. (Eds.). (2007). Intergovernmental fiscal transfers: Principles and practice. World Bank.
5. Dick-Sagoe, C., Tingum, E. N., Asare-Nuamah, P., Yuni, D. N., & Baidoo, N. (2025). Central transfers and incentives to collect local revenue among the Central Region of Ghana's local government officials: Analysing the flypaper effect. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, 1075. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05463-x>
6. Gafarova, L. A. (2025). Priority areas for strengthening the tax capacity of municipalities in Russia. *Journal of Tax Reform*, 11(2), 358–380.
7. Kluza, K., & Wójtowicz, K. (2025). Intergovernmental transfers as determinants of municipal fiscal sustainability: A review of theory and empirical evidence from Polish municipalities. *Sustainability*, 17(24), 11284. <https://doi.org/10.3390/su172411284>

8. Mohanty, A., Sethi, D., & Mohanty, A. R. (2024). Fiscal autonomy and public expenditure performance: Some panel-data evidence from Indian states. *Bulletin of Economic Research*, 76(4), 1065–1093. <https://doi.org/10.1111/boer.12460>
9. OECD. (2019). *Making decentralisation work: A handbook for policy-makers*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>
10. OECD. (2021). *Fiscal federalism 2022: Making decentralisation work*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/201c75b6-en>
11. Shah, A. (2007). *A practitioner's guide to intergovernmental fiscal transfers*. World Bank.
12. Biuro natsionalnoi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniu i reformam Respubliki Kazakhstan. (2021–2025). *Ofitsialnye statisticheskie dannye* [Official statistical data]. <https://stat.gov.kz>
13. Komitet gosudarstvennykh dokhodov Ministerstva finansov Respubliki Kazakhstan. (2021–2025). *Statisticheskie dannye po nalogovym postupleniyam* [Statistical data on tax revenues]. <https://kgd.gov.kz>
14. Ministerstvo finansov Respubliki Kazakhstan. (2021–2025). *Otchety ob ispolnenii mestnykh biudzhetrov Respubliki Kazakhstan* [Reports on the execution of local budgets of the Republic of Kazakhstan]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin>
15. Respublika Kazakhstan. (2025). *Biudzhetni kodeks Respubliki Kazakhstan ot 15 marta 2025 goda No. 171-VIII ZRK* [Budget Code of the Republic of Kazakhstan dated March 15, 2025 No. 171-VIII]. Adilet. <https://adilet.zan.kz>
16. Zamestitel Prem'er-Ministra – Ministr natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan. (2025). *Tipovaia metodika raschetov transfertov obshchego kharaktera: Prikaz ot 27 maia 2025 goda No. 38* [Typical methodology for calculating general-purpose transfers: Order No. 38 dated May 27, 2025]. Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G25NT000038>
17. Respublika Kazakhstan. (2019). *Zakon Respubliki Kazakhstan ot 4 dekabria 2019 goda No. 275-VI ZRK «Ob obemakh transfertov obshchego kharaktera mezhdru respublikanskim i oblastnymi biudzhetaми, biudzhetaми gorodov respublikanskogo znachenii, stolitsy na 2020–2022 gody»* [Law of the Republic of Kazakhstan No. 275-VI dated December 4, 2019, on the volumes of general-purpose transfers between the republican and regional budgets, budgets of cities of republican significance and the capital for 2020–2022]. Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000275>
18. Respublika Kazakhstan. (2022). *Zakon Respubliki Kazakhstan ot 1 dekabria 2022 goda No. 161-VII ZRK «Ob obemakh transfertov obshchego kharaktera mezhdru respublikanskim i oblastnymi biudzhetaми, biudzhetaми gorodov respublikanskogo znachenii, stolitsy na 2023–2025 gody»* [Law of the Republic of Kazakhstan No. 161-VII dated December 1, 2022, on the volumes of general-purpose transfers between the republican and regional budgets, budgets of cities of republican significance and the capital for 2023–2025]. Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000161>

НАЛОГОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА КАК ОСНОВА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТИ В ТРАНСФЕРТАХ ОБЩЕГО ХАРАКТЕРА

Жаныбаева З. Керимкулова Д.*

к.э.н. PhD

Центр исследований, анализа и оценки эффективности

Астана, Казахстан

e-mail: zzhanybayeva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4162-3602

Центр исследований, анализа и оценки эффективности

Астана, Казахстан

e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2718-5573

Аннотация

Исследование посвящено оценке налогового потенциала регионов Республики Казахстан как основы определения потребности в трансфертах общего характера. Актуальность исследования обусловлена существенной межрегиональной дифференциацией экономической активности и налоговой обеспеченности, а также необходимостью повышения обоснованности межбюджетного выравнивания. Цель исследования заключается в выявлении основных социально-экономических факторов, связанных с формированием налоговых поступлений регионов, и определении возможностей их использования для комплексной оценки потенциальной доходной способности территорий. Информационную базу исследования составили официальные статистические и бюджетные данные Республики Казахстан за 2021–2025 годы. Для количественной оценки факторов использованы панельные данные по 20 регионам за 2022–2025 годы и модели с фиксированными региональными эффектами, оценённые отдельно для каждого фактора. В качестве объясняющих переменных рассмотрены валовой региональный продукт, инвестиции в основной капитал, промышленное производство, количество действующих субъектов малого и среднего предпринимательства, валовая добавленная стоимость МСП, средняя заработная плата и численность занятых. Результаты исследования показали устойчивый рост налоговых поступле-

ний в местные бюджеты при сохранении существенной межрегиональной дифференциации. Шесть из семи исследованных факторов имеют статистически значимую положительную связь с налоговыми поступлениями. Наиболее высокий коэффициент выявлен для количества действующих субъектов МСП (3,161; $p < 0,001$), далее следуют валовой региональный продукт (1,645), промышленное производство (1,363) и валовая добавленная стоимость МСП (1,209). Связь численности занятых с налоговыми поступлениями статистически не подтверждена. Полученные результаты свидетельствуют о целесообразности перехода от оценки налоговой обеспеченности исключительно на основе фактических налоговых поступлений к более комплексной оценке потенциальной доходной способности регионов. Такой подход может повысить обоснованность определения потребности в трансфертах общего характера и способствовать совершенствованию механизма межбюджетного выравнивания в Казахстане.

Ключевые слова: налоговый потенциал; налоговая обеспеченность; регионы Казахстана; трансферты общего характера; межбюджетное выравнивание; налоговые поступления; фискальная способность; межбюджетные отношения; региональные финансы; малое и среднее предпринимательство.

ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРЛЕРІНІҢ САЛЫҚТЫҚ ӘЛЕУЕТІ ЖАЛПЫ СИПАТТАҒЫ ТРАНСФЕРТТЕРГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТІ АЙҚЫНДАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Жаныбаева З.

э.ғ.к.

Зерттеулер, талдау және тиімділікті
бағалау орталығы
Астана, Қазақстан

e-mail: zzhanybayeva@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4162-3602

Керимкулова Д.*

PhD

Зерттеулер, талдау және тиімділікті
бағалау орталығы
Астана, Қазақстан

e-mail: d.kerimkulova08@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2718-5573

Аңдатпа

Зерттеу Қазақстан Республикасы өңірлерінің салықтық әлеуетін жалпы сипаттағы трансферттерге қажеттілікті айқындаудың негізі ретінде бағалауға арналған. Зерттеудің өзектілігі экономикалық белсенділік пен бюджеттік қамтамасыз етілу деңгейіндегі өңіраралық елеулі айырмашылықтардың болуымен, сондай-ақ бюджетаралық теңестірудің негізділігін арттыру қажеттілігімен айқындалады. Зерттеудің мақсаты өңірлердің салық түсімдерін қалыптастырумен байланысты негізгі әлеуметтік-экономикалық факторларды анықтау және оларды салықтық әлеуетті неғұрлым кешенді бағалауда пайдалану мүмкіндіктерін айқындау болып табылады. Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасының 2021–2025 жылдарға арналған ресми статистикалық және бюджеттік деректері құрады. Факторлардың сандық бағалау үшін 2022–2025 жылдар аралығындағы 20 өңір бойынша панельдік деректер пайдаланылып, әрбір фактор үшін өңірлік тұрақты әсерлері бар Fixed Effects модельдері жеке бағаланды. Зерттеуде жалпы өңірлік өнім, негізгі капиталға салынған инвестициялар, өнеркәсіптік өндіріс, шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОК) жұмыс істеп тұрған субъектілерінің саны, ШОК-тың жалпы қосылған құны, орташа айлық жалақы және жұмыспен қамтылғандар саны қарастырылды. Нәтижелер жергілікті бюджеттердің салық түсімдерінің тұрақты өсуімен қатар өңірлер арасында елеулі айырмашылықтардың сақталғанын көрсетті. Зерттелген жеті фактордың алтауы салық түсімдерімен статистикалық тұрғыдан мәнді оң байланыс көрсетті. Ең жоғары коэффициент жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны бойынша анықталды (3,161; $p < 0,001$), одан кейін жалпы өңірлік өнім (1,645), өнеркәсіптік өндіріс (1,363) және ШОК-тың жалпы қосылған құны (1,209) келді. Жұмыспен қамтылғандар саны мен салық түсімдері арасындағы байланыс статистикалық тұрғыдан расталмады. Алынған нәтижелер өңірлердің салықтық қамтамасыз етілуін тек нақты салық түсімдері негізінде бағалаудан олардың әлеуетті кіріс қабілетін неғұрлым кешенді бағалауға көшудің орындылығын көрсетеді. Мұндай тәсіл жалпы сипаттағы трансферттерге өңірлердің қажеттілігін айқындаудың негізділігін арттырып, Қазақстандағы бюджетаралық теңестіру тетігін жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.

Түйін сөздер: салықтық әлеует; салықтық қамтамасыз етілу; Қазақстан өңірлері; жалпы сипаттағы трансферттер; бюджетаралық теңестіру; салық түсімдері; фискалдық әлеует; бюджетаралық қатынастар; өңірлік қаржы; шағын және орта кәсіпкерлік.

Жолаева М.*

PhD қауымдастырылған профессор (доцент)
 Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
 Астана қ., Қазақстан
 email: ritazolaeva@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-9981-704X

Милихан А.

Экономика ғылымдарының магистранты
 Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
 Астана, Қазақстан
 e-mail: milihannel@gmail.com
 ORCID: 0009-0006-1473-3725

АУДИТТЕГІ ЖАСАНДЫ НЕЙРОНДЫҚ ЖЕЛІЛЕР (ЖНЖ)

Аңдатпа

Жасанды нейронды желілердегі (ANN) аудит кеңінен қолданылуда. Деректердің көлемі күрт өсіп, тексеруге деген талаптар қатаңдаса, дәл осы жасанды нейронды желілер (ЖНЖ) алдыңғы қатарға шығады. Зерттеуде жасанды интеллекттің аудит сапасына әсері зерттелді, онда сарапшылық жүйелердің, машиналық оқытудың және зияткерлік агенттердің аудит сапасына әсерін зерттеуге баса назар аударылды. Зерттеуде сауалнама сұрақ-жауап дизайны пайдаланылды. Және қазіргі уақытта жасанды нейронды желілер саласында жұмыс істейтін Астана мен Ақтөбе, Атырау, Ақтау қалаларындағы бухгалтерлік және аудиторлық консалтингтік фирмалары қатысты. 375 іріктеменің мөлшері тест іріктеудің мақсатты әдістемесін пайдалана отырып айқындалды. Деректер жақсы құрылымдалған сауалнаманы пайдалана отырып, бастапқы көздерден алынды. Деректер сипаттамалық статистиканы, сондай-ақ OLS регрессиялық талдауды пайдалана отырып талданды. Зерттеу нәтижелері сараптамалық жүйелер, машиналық оқыту және зияткерлік агенттер, аудит сапасы арасындағы айтарлықтай оң корреляцияны көрсетті. Зерттеуде жасанды нейронды желіні қолдану аудиторлар есептілігінің сапасына оң әсерін тигізеді. ЖНЖ оң әсері таяу онжылдықтарда негізгі үрдіске айналады, ол кезде зияткерлік жүйелер адамдардан шешім қабылдау жөніндегі міндеттерді жиі өзіне алатын болады. Зерттеуде бухгалтерлер мен аудиторлық персонал аудит сапасын арттыру үшін ЖНЖ әдістерін пайдалану бойынша тұрақты даярлықтан өтуі ұсынылады. Аудиторлық фирмаларға елдегі аудиттің сапасын одан әрі арттыру үшін машиналық оқыту құралдарына инвестиция салу ұсынылады. Бұдан басқа, аудиторлық фирмалар объектілерді әртүрлі санаттар бойынша жіктеуге жәрдемдесу үшін зияткерлік агенттерді пайдалануды кеңейтуі тиіс.

Түйін сөздер: жасанды нейронды желілер, аудит, аудит сапасы, сараптамалық жүйелер, машиналық оқыту, зияткерлік ЖНЖ агенттер

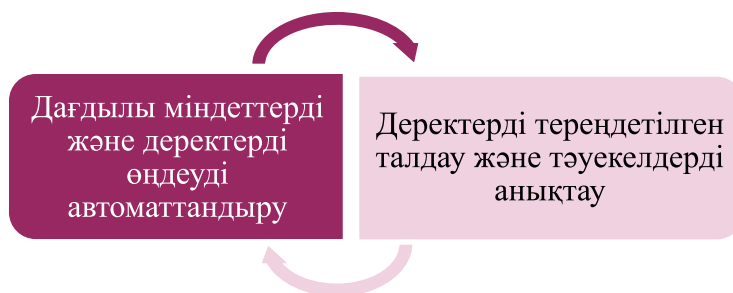
КІРІСПЕ

Қазіргі замаңғы бизнес-ландшафта ұйымдарға жасанды нейрондық желілер (ЖНЖ) өздерінің болашақ стратегиялары мен операциялық құрылымдарына әсерін ескеру өте маңызды. Аудиторлар технологиялардың осыншама қарқынды дамуының өз клиенттерінің тәуекелдеріне ықпалын, сондай ақ аудиторлық үдерісті жетілдіруге озық технологиялардың әлеуетті мүмкіндіктерін түсінуі тиіс. Осы үнемі өзгеріп отыратын ортада сенім мен көзі жеткендік басты мәні болады (Khan et al., 2021).

ЖНЖ аудиторлардың негізгі бас ауруын – құжаттар үйіндісі мен біркелкі жұмыстың мәселесін шешіп онтайландырды. Жасанды нейронды желілер – технологиялар тексерулерді бірнеше есе жылдам жүргізеді, құжаттарды талдауды жеңілдетеді және индивидтің қателіктерін іс жүзінде жояды. Мұндай технологиялар қазірдің өзінде жұмыс істеп жатыр және оны енгізу қол жетімді болуда. Жыл сайын компанияларда электронды құжат айналымы өсуде, ал есеп пен есептілік дәлдігі мен дұрыстығына қойылатын талаптар қатаңдайды. Мұндайда цифрландыру тежелсе қаржы мен бәсекелестік поэзияны жоғалтуға әкеледі (Landers & Behrend, 2023).

Аудиттегі ЖНЖ – бұл дағдылы міндеттерді автоматтандыру, аудиторлық рәсімдердің дәлдігі мен тиімділігін арттыру, сондай ақ тәуекелдер мен алаяқтықты анықтау мақсатында үлкен көлемдегі ақпаратты терең анализ жасау үшін машинамен оқыту, табиғи тілді өңдеу және мәліметтерді интеллектуалдық талдау технологияларын қолдану. Аудит бухгалтерлік есепті жүргізетін барлық ұйымдар үшін міндетті (Балгинова et al., 2025).

Ұйым неғұрлым көп болса, оның шығындары соғұрлым сан алуан және құжаттармен қолмен жұмыс жасау соғұрлым көп уақыт алады. Аудит барысында жасанды нейронды желі технологиясын еңгізуден ең көп пайда көретін екі негізгі секторы бар, 1 суретте көрсетілген.

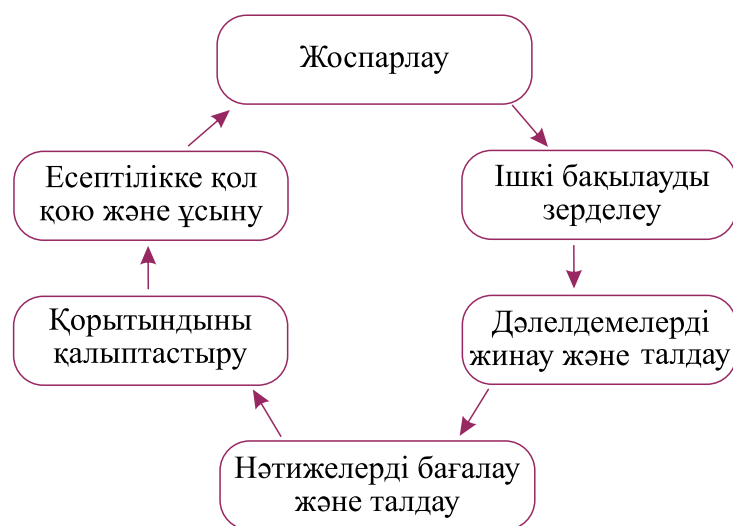

Сурет 1. Аудиттегі жасанды нейронды желілер (ЖНЖ) үдерісін оңтайландырады

Ескерту – автормен жасақталып ұсынылды

1 суреттегі мәліметті суреттесек, бірінші топ тапсырыстар негізінде жұмыс жасайтын аудиторлық компаниялардан тұрады. Сол аудиторлық фирмалар күн сайынғы негізде көптеген ұйымдардың құжаттамасын түсінуге жауапты болады. Цифландыру онсыз айлар алатын бұл үдерістің мерзімін қысқарту үшін қажет. Екінші топ цифрлық технологияларды әлі еңгізбеген ұйымдар мен мекемелерден тұрады. Мұндай ұйымдарда бюджеттер бұрынғысынша ішінара қағазда сақталады, ал бухгалтерлік бағдарламалар шығыстарды жоспарлармен автоматты түрде байланыстыра алмайды. Демек, олар келісім-шарттарды, шоттар мен есептерді қоса алғанда, құжаттаманың едәуір көлемін жинақтайды. Көптеген жағдайда орта компаниялар өздерінің бизнес үдерістерін әлі толық цифрлай алмағандар. Онда қайталанатын міндеттерді цифрландырудан бастап аудит процестерін оңтайландыруға дейінгі аудитте ЖНЖ қолданудың әртүрлі нұсқалары қарастырылды (Kidirmaganbetova & Bagieńska, 2025). Бұдан әрі, осы қосымшалар аудит саласына қалай көмектесетіні анықталды.

Жасанды нейронды желілер аудитін үшінші тұлғалар - жасанды нейронды желілерге жауапты сарапшылар не IT-бөлімшелерінің мамандарын, заңгерлерді, комплаенс, дербес деректерді қорғау, тәуекелдер жөніндегі мамандарды және компанияға технологиялық шешімдерді енгізуге жауапты басқа да тұлғаларды тарта отырып, компанияның өз күшімен жүргізе алады. Сол жағдайда аудит ережелерге сәйкестігін тексеру ғана емес, жүйенің қалай жұмыс істейтінін, оның қаншалықты ашық және әділ екенін терең талдау болады. Аудит жүйесінің циклі 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2. Аудит жүйесінің циклі

Ескерту: автормен жасақталған

Суреттегі мәліметке сүйенсек, аудит жүйесінің циклі мынадай кезеңдерді қамтиды: жоспарлау, дәлелдемелерді жинау және талдау (ішкі бақылауды тексеруді қоса алғанда), нәтижелерді бағалау және талдау және қорытынды мен есепті қалыптастыру. Бұл реттелген процесс күшті және әлсіз жақтарын анықтау және оларды оңтайландыру жолдарын ұсыну үшін ұйымның қызметін бағалауға бағытталған.

ЖНЖ технологиялары айтарлықтай артықшылықтар ұсынса да, адам қадағалауы аудиттің негізгі компоненті болып қала береді, әсіресе сенім, ашықтық және есептілік сияқты сындарлы элементтерге қатысты.

Қаржы құжаттарымен жұмыс істеу кезінде мәліметтер қауіпсіздігінің бірінші дәрежелі мәні бар. Жүйе сыртқы субъектілерге құпия ақпарат берудің болмауын қамтамасыз ете отырып, ұйымның инфрақұрылымы шеңберінде ғана жасайды. Барлық деректер ұйымның серверлерінде сенімді сақталады (Munoko et al., 2020).

Бүгінде компанияда ЖНЖ еңгізу туралы қабылданған басқару шешімдер, бәсекелестердің алдында айтарлықтай артықшылықтары болады. Олар неғұрлым сапаға бағытталған аудиторлық тексеру жүргізіп, күнделікті жұмысқа бірнеше есе аз уақыт жұмсай алады, маңызды міндеттерге қызметкерлерді босата алады және есептіліктегі қателіктерден қаржылық тәуекелділікті азайтады. Ақыр соңында, осы жоспарлау мен бюджетті үнемдеуді және бтзненстің сенімділігін арттыруды білдіреді (Аманназаров et al., 2024)

Осы зерттеудің мақсаты аудит үдерісінің тиімділігі мен нәтижелігін арттыру үшін ЖНЖ қолдануды зерттеу болып табылады. Осындай зерттеу аудиттің сапасы мен тиімділігін арттыру үшін қолданылуы мүмкін стратегиялар мен әдістерді айқындауға бағытталған. Сол кезде, ЖНЖ аудиттерде қалай пайдаланылатының детальды зерделей отырып жасайды. Осы зерттеудің негізгі мақсаттарының бірі ЖНЖ технологиясының олардың міндеттерін неғұрлым тиімділікпен және нәтижелілікпен орындауда аудиторларды қолдауда қалай орындалатынын терең түсінуді қамтамасыз ету болып табылады (Bashu et al., 2024).

Зерттеуді тез арада жүргізуіміз өте маңызды, себебі технологиялар тез өзгереді және бізге неғұрлым күрделі және тиімді аудит қажет. Бизнес барған сайын күрделеніп, аудит проблемалары артып келе жатқандықтан, аудиторлардың осы өзгерістермен күресу үшін ЖНЖ пайдалануы бұрынғыдан да маңызды. Бұдан басқа, ЖНЖ технологиясы әртүрлі салаларда барған сайын көп пайдаланылатындықтан, аудиторлық қоғамдастық үшін ЖИ оқуды жалғастыру және өз аудиттерінде жақсы пайдалану маңызды. Осылайша, бұл зерттеу міндеттері мына бағытта жүреді, ол:

Қандай жасанды интеллект әдістері жақсы жұмыс істейтінін анықтау;

Аудитте жасанды интеллектті қолданудың жақсы жақтары, артықшылықтары мен мәселелері туралы айту;

Аудиторлар мен ұйымдарға осы технологияны сәтті пайдалану үшін практикалық идеялар беру.

Осы зерттеу ЖНЖ аудит қызметіне әсерін теориялық және тәжірибелік түрде тексеріп, адам аудитор мен ЖНЖ технологиялардың өзара әрекеттесуін, аудит сапасына қосқан үлесін анықтайды. ЖНЖ әдістерінің артықшылықтары мен шектеулерін зерттеу, сонымен қатар аудиторларға практикалық ұсыныстар беру арқылы осы жұмыс ғылыми әдебиетке қосымша құн қосады және аудит саласындағы нақты қолданысқа бағытталған ғылыми маңыздылығы мен құндылығына ие болады.

Осылайша, зерттеу сандық дәуірдегі аудит тәжірибесі үшін пайдалы болады деген үміт бар, оларға жасанды интеллект технологиясынан барынша пайда алуға және өз аудиттерінің сапасы мен тиімділігін арттыруға көмектеседі.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Аудиттегі жасанды нейронды желілер Қазақстан Республикасының «Жасанды интеллект туралы» заңына жасанды интеллект жүйелерінің жұмыс істеуінің негізгі қағидалары еңгізілді және жасанды интеллект жүйелері ақпараттандыру объектісі ретінде айқындалған. Енді жасанды интеллект адамның белгілі бір міндеттерге қол жеткізуінің құралы ретінде танылатын болады. Заңда жасанды интеллект – адаамға тән когнитивтік функцияларды имитациялауға, адамның зияткерлік қызметінің нәтижелерімен салыстыратын немесе олардан асып түсетін нәтижелерді қамтамасыз ететін функционалдық қабілеті (ҚР «Жасанды интеллект туралы» заңы, 2025)

Жасанды нейронды желілер – әлемде XX ғасырдың екінші жартысынан бастап қарқынды дамып келе жатқан ғылыми бағыт. Оның негізгі мақсаты – адамға тән ойлау, үйрену және шешім қабылдау қабілеттерін техникалық құрылғыларға еңгізу. Сол сала қазіргі таңда ғылым мен технологияның тоғысқан тұсында ерекше маңызы бар. 1955-1956 жылдары Джон Маккарти алғаш рет «Artificial Intelligence» терминін еңгізді. Ол Аллен Ньюэлл, Клифф Шоу және Герберт Саймон жасаған «Logic Theorist» жобасымен байланысты болды. 1956 жылы Дартмурт колледжінде өткен конференция жасанды интеллект дербес ғылыми бағыт ретінде қалыптастырды. Маккартидің анықтамасы бойынша, ЖНЖ - «ақылды машиналарды жасау ғылымы мен техникасы» (Aljaaidi et al., 2023). Даму кезеңдері 3 суретте көрсетілген.

Сурет 3. ЖНЖ дамуының кезеңдері

Ескертпе – авторлармен ЖНЖ арқылы жасақталды

Сурет 3, горизонталь түрде төрт кезеңге бөлінген уақыт сызығы көрсетілген:

- 1950-1970 жж. – нормаға бағытталған жүйе, алғашқы бағдарламалау тілдері (мысалы, LSP);
- 1980 ж.- сарапшылық (эксперттік) жүйелер туындаған кезең, өндірістік қолданбаларда, айқын шешімдер қабылдау үшін ЖНЖ қолдану;
- 1990-2000 жж. – машиналы оқыту әдістерінің дамуы, жасанды нейрондық желілері қайта өрлейді (ML пен нейрожелілердің қалыптасуы);
- 2010 жылдардан бастап – үлкен көлемді деректер мен құатты есептеу ресурстарды пайда болды, терең оқыту алгоритмдерінің әлемдік масштабта кеңінен қолданылуы (нейросеттер, композициялық модельдер, генеративті ЖНЖ және т.б.).

1 суретте әр кезеңде: ескі компьютер, эксперимент жүргізетін мамандар, диаграммалар, нейрондық қабаттар көрсетілген. Бұл ЖНЖ даму логикасын түсіндіру үшін көрнекі түрде құрылған.

Жасанды интеллект – адамзаттың ғылыми – техникалық үдерісіндегі ең маңызды жетістіктердің бірі. Оның жетілуі, ілгерілеуі қоғамның барлық саласына әсер етіп, жаңа мүмкіндіктер мен сын – қатерлерді қатар алып келеді (Puthukulam et al., 2021).

Бұдан басқа, ЖНЖ қызығушылық тудырады. ЖНЖ әдетте адам интеллектімен орындалатын міндеттер орындауға компьютерлендірілген жүйелерді пайдалануды білдіреді (Якимова В.А., 2020). ЖНЖ алғашқы жобасы алпыс жыл бұрын жүзеге асты. Ол кезде ғалымдар орыс тілінен ағылшын тіліне аударуға қабілетті тиімді жеңіл жобалауға тырысты.

ЖНЖ бүгінде жай ғана жаңа технология емес, қаржылық есептілік пен аудит саласын түбегейлі өзгертетін нақты құралға айналды. Осы тақырыптың өзектілігі соншалық, бухгалтерлік және аудиторлық тәжірибеде нейрожелілерді еңгізу ерекше сақтықты талап етеді. Себебі оларды ойланбай қолдану қызметкерлерге де, ұйымдарға да елеулі қиындықтар туғызуы ықтимал. Осыған байланысты аудиторлар алқасы мен аудиторлық фирмалар нейрондық желілерді пайдалану барысында мұқият әрі жауапты көзқарас қажет екенін атап көрсетуде (Нурсеитов Д., 2025).

Аудитор сондай ақ, шаруашылық субъектілерінің қаржылық есептілігі жарияланатын болса да, бірден жарияланбайтынына немесе мүлдем жарияланбайтынына назар аударады. Сәйкесінше, егер осы мәліметтерді есептіліктен бухгалтер нейрожелімен өңдеу үшін жүктеуді шешсе, онда ол мәліметтердің жылыстауы заң талаптарына қайшы келуіне байланысты елеулі салдарға әкеледі (Zhang et al., 2020).

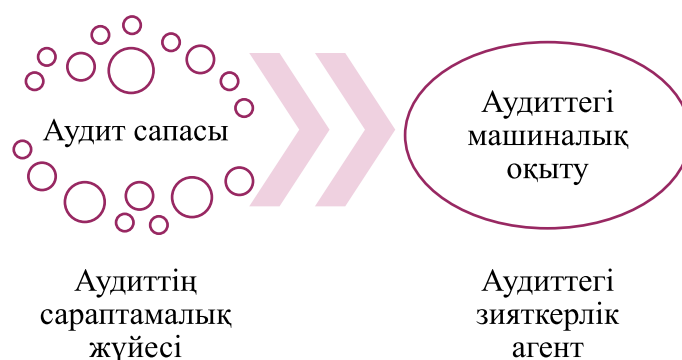
ЖНЖ пайдаланушылардан келіп түскен мәліметтерді дұрыс түсіндірмеуі мүмкін. Демек, бухгалтерлер мен аудиторлар алуы мүмкін нейрожелілердің қорытындылары мүлдем қате болуы мүмкін. Бухгалтерлік, аудиторлық және салықтық мәселелер бойынша ЖНЖ қорытындыларының объективті бөлігінде жауаптардан гөі сұрақтары көп. Себебі, нейрожелідегі ақпаратты түсіндірудің дұрыстығы оған берілген мәліметтің саны мен сапасына тікелей байланысты (Курныкина, 2023).

Содықтан кәсіби аудиторлар мен бухгалтерлер қызметте нейрожелілерге сүйене алмайды. Мәліметтерді жүйелеуге, дағдылы үдерістерді цифрландыруға байланысты жұмыстардың кейбір учаскелерінде ЖНЖ пайдалы болуы мүмкін. Алайда мұндай мүмкіндіктерді жоғарыда аталған тәуекелділікті жүзеге асыру мүлдем жойылған жағдайда ғана пайдаланылуы керек. Кейбір зерттеулерде аудиттегі ЖНЖ қалай пайдаланылатыны қарастырылады. И.М. Пожарицкая ЖНЖ аудитте «Когнитивті аудит» деген мақаласы арқылы когнитивті аудит ұғымын, оның анықтамасын, пәні мен бағыттарын бірінші рет қалыптастырды. Пожарицкая бойынша, «когнитивті аудит» - бұл аудитордың ойлау процесін, ментальды жағдайларын, кәсіби пайымдау қалыптастыру мен аудиторлық пікірді айту сияқты құбылыстарды зерттейтін ғылым (Пожарицкая, 2017). IBM когнитивті аудит құрды – IBM Watson және когнитивтік аудит құралдары арқылы

мәліметтерді терең түсіндіру, аудиторлардың когнитивті қабілетін үлгілік ЖНЖ қолдауға ынталандыру және қаржылық есептердегі қателер мен ерекше белсенділікті анықтауға көмектесу үшін құрды (Мухамбетов & Березовая, 2025). Басқа да зерттеулерде (Turebekova et al., 2023). ЖНЖ аудиторларға есептіліктерде кеткен қателерді тез табуға көмектесу үшін пайдаланытынын көрсетті. Одан басқа, бұл құрал аудиторларға болжам жасауға және басқарушылық шешім қабылдауға мүмкіндік беретін мәліметтердегі заңдылығын анықтауда көмек көрсету үшін пайдаланады. Dagunduro M. ЖНЖ аудит саласында ықпалын ерекше атап өтіп, оның мәнділігін көрсетеді. Авторлардың пікірінше, ЖНЖ негізделген аудиттік бағдарламалар күрделі тексерістерді дәстүрлі әдістерге қарағанда анағұрлым дәл және тиімді жүзеге асыруға қабілетті. Сонымен қатар, мұндай жүйелер үлкен көлемдегі деректерді адам – аудиторға қарағанда әлдеқайда жылдам талдап, нәтижелерін жоғары өнімділікпен ұсына алады. Бұл ЖНЖ аудит үдерісіндегі рөлінің барған сайын артып келе жатқанын және болашақта оның қызметі одан әрі күшейетінін айқын көрсетеді (Dagunduro et al., 2023). Law and Shen аудиторларға алаяқтықты анықтауға және болдырмауға көмектесе отырып, ЖНЖ пайдалануға назар аударды (Law & Shen, 2021).

ӘДІСНАМА ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Аудиттегі жасанды нейронды желілердің (ЖНЖ) жедел қарқынмен дамуы бүгінгі таңда бизнес модельдер мен платформалық практикаларды талдау үшін дәстүрлі эталондардан тыс, икемді де шығармашылық аудит әдістерін қолдануды қажет етеді (Leocádio et al., 2024). Оған әдетте сапалы бағалау әдістері, яғни сұхбат өткізу, құжаттарды тексеру, әрі сенімділікті сандық әдістермен бағалау кіреді (Karmańska, 2022). Осындай аудиттерден көлемі оқыту деректерінің сапасын, алгоритмнің дәлдігі мен әділеттілігін тексеруге және ЖНЖ дамуына байланысты корпоративтік ортаны зерттеуге қолданылады (Hasan, 2022). Осы мақсатпен аудиттің құрылымдалған үдерісін алдын ала анықталған нормаларға, қағидаларына (Kokina & Davenport, 2017), сәйкес ұйымның ішкі тәртібін бағалайды. Төменде аудиттегі ЖНЖ тұжырымдамалық негізі 4 суретте көрсетілген.

Сурет 4. Аудиттегі ЖНЖ тұжырымдамалық негізі

Ескерту: автормен жасақталған

4 суреттегі берілген мәліметті суреттесек, мұнда:

– Аудиторлық қорытындының сапасы екі факторға байланысты: *аудит және сапа*. Әдетте аудит - бұл біреу қаржылық есептіліктің дұрыстығын тексеріп, компаниядағы жағдайдың шынайы көрінісін беруі. Ол бухгалтерлік есептің жалпы қабылданған ережелері мен стандарттарына сәйкес дайындалды (Feduk et al., 2022). Сапа дегеніміз бәрі дұрыс екеніне және аудитордың жақсы жұмысқа толығымен бейім екеніне көз жеткізу қабілеті. Бұл әрбір рет аудит жүргізу кезінде бір қадамды орындауы тиіс дегенді білдіреді. Аудит сапасы, команданың бизнес-процестерге сәйкестігін анықтауға көмектеседі. Бұдан басқа, сапа аудиті қажетті сапа стандарттарын қолдауға мүмкіндік береді. Бұл процесс қызметкерлердің барлық процестер мен рәсімдерді орындауына кепілдік береді, ал команда өнімдер мен қызметтерді ұсыну кезінде клиенттердің күтулеріне сәйкес келеді.

– Аудиттің сараптамалық жүйесі - аудит кезінде шешім қабылдау процесінде аудиторларға көмек көрсету үшін мамандандырылған *білімдер мен дерекқорларды* пайдаланатын компьютерлік жүйелер. Сараптамалық жүйелер - бұл күрделі міндеттерді шешу үшін шығару тетігімен бірге фактілер мен ережелерді білу базасын пайдалана отырып, адамның нақты саладағы сараптамасын имитациялайтын жасанды интеллект саласы. Олар сарапшылар деңгейінде консультациялар беруге және шешімдер қабылдау мүмкіндіктеріне, көбінесе «егер де болса» ережелерінің көмегімен арналған және жасанды интеллектіні бағдарламалық қамтамасыз етудің ең алғашқы табысты нысандарының бірі болды.

– *Машиналық оқыту аудиті* - аудитті жеделдету және жақсарту, деректерді талдау сияқты міндеттерді автоматтандыру және аудитор-адамдар жіберіп алуы мүмкін заттарды анықтау үшін оны пайдалануды білдіреді. Бұл үдеріс дәлдікке, сенімділікке және әділдікке машиналық оқыту аудиті модельдерінің өздеріне аудит жүргізу үшін құрылымдар құруды қамтиды. Сондай-ақ аудитордың машина жұмысының нәтижелеріне шамадан тыс тәуелділігі сияқты жаңа тәуекелдерді жоюды қамтиды. Мақсаты аудиторларды анағұрлым пайдалы ету және аудитті жақсарту болып саналады.

– *Аудиттегі зияткерлік агенті* - бұл күрделі жұмыс процестерін автоматтандыру, ауқымды деректер жиынтығын талдау және аудиторларға көмек көрсету үшін машиналық оқыту мен табиғи тілді өңдеуді пайдалана отырып, аудит міндеттерін орындайтын озық дербес жүйе. Онда зияткерлік агенттер тапсырмаларды автоматтандырудан гөрі көп нәрсе жасайды. Олар сондай-ақ проблемаларды анықтап, есеп бере алады. Ол адам аудиторларына неғұрлым маңызды міндеттерге назар аударуға мүмкіндік береді. Олар транзакцияларды тексеру, ережелерді сақтауды тексеру, деректерді тексеру және өнімділікті бағалау сияқты міндеттер үшін пайдаланылады. Бұл аудит процесін неғұрлым тиімді және дәл етеді.

Зерттеуде сипаттама дизайны пайдаланылды, яғни Астана мен Ақтөбе, Атырау, Ақтау қалаларындағы бухгалтерлік фирмаларда жұмыс жасайтын 375 бухгалтер мен аудитор, менеджердің аудиттегі ЖНЖ тәжірибесі туралы ақпарат жинағанын білдіреді. Сондай-ақ, қажетті ақпаратты жинау үшін арнайы сауалнама жүргізілді. Содан кейін, жиналған деректер сипаттамалық статистиканы және регрессиялық анализді пайдалана отырып талданды.

Зерттеу гипотезалары «сызықтық регрессия» деп аталатын 5% маңыздылық деңгейінде тексерілді. Зерттеуде Астана мен Ақтөбе, Атырау, Ақтау қалаларында аудиттегі сарапшылық жүйесі мен аудиттегі зияткерлік агенттер қаншалықты жұмысты жақсы орындауына үлкен ықпал ететінін көрсетті. Авторлар жасанды нейронды желілер пайдалану арқылы бухгалтерлер мен аудиторлар жақсы жұмыс істейтінін анықтады.

Сондай-ақ, тест алудың мақсатты әдісін пайдалана отырып, сауалнама арқылы адамдарға көптеген сұрақтар қойып, деректерді алып жинақталды. Зерттеуде қанша адамды қосу керектігін анықтау үшін мақсатты таңдау әдісі қолданылды. Мұндағы деректерді бастапқы дереккөздерден жақсы құрылымдалған сауалнаманы қолдана отырып алынды, және әр компанияға төрт сауалнамадан жүргізілді, яғни нәтижесінде 375 сауалнама болды. Деректерге қарапайым OLS регрессиялық талдауын қолдана отырып зерттеу жасалды. OLS-регрессия (ең кіші квадраттар әдісі) - бұл нақты мәндер мен модель болжаған мәндер арасындағы айырмашылықтар квадраттарының қосындысын азайту арқылы сызықтық регрессиядағы коэффициенттерді бағалауға статистикалық әдісі.

Аудиттегі жасанды нейронды желілерде сипаттама статистикасы үлкен популяция туралы қорытындысыз мазмұнды шолуды қамтамасыз ете отырып, деректер жинағының негізгі ерекшеліктерін қорыту және сипаттау үшін пайдаланылды. Сипаттамалық статистика, 1 кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Аудиттегі жасанды нейронды желілерде сипаттама статистикасы

Айнымалысы	Аудит сапасы	Аудит		
		Сараптамалық жүйесі	Машиналық оқыту	Зияткерлік агенттер
Орташа мәні	4,01	4,07	3,94	4,12
Медиана	4,00	4,00	4,00	4,00
Max	5,00	5,00	5,00	5,00
Min	2,75	2,00	1,00	1,00
Орташа ауытқуы	0,62	0,88	1,16	0,85
Асимметрия	-0,19	-0,71	-1,16	-1,23
Kurtosis	2,14	2,86	3,70	5,28
Бақылау	295	295	295	295

Ескерту - авторлармен есептелген

1 кестедегі мәліметтер, аудит сапасының таралуы 4,01 орташа мәнін, 2,75 минимумын және 5,00 максимумын көрсетеді, орташа ауытқу 0,62, асимметрия - 0,19, Kurtosis 2,14. Сараптамалық жүйелер мен машиналық оқытуда асимметрия теріс, ал Kurtosis артуы барлық айнымалыларды лептокуртикалық (Leptokurtic) және Платикуртикалық (Platykurtic) таралуын көрсетеді. Әрі қарай, айнымалыларды тексеру, оның ішінде сенімділік сынағы (тест) сипаттамасын Кронбах альфа-тестін пайдалана отырып тексеріліп 2 кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Кронбах - α сенімділік тестінің нәтижелері

	Айнымалы	№ саны	Кронбах - α
1	Аудит сапасы (АС)	7	0,742
2	Аудит сараптамалық жүйесі (СЖ)	8	0,732
3	Аудит машиналық оқыту (МО)	6	0,702
4	Аудит зияткерлік агент (ЗА)	6	0,713

Ескерту авторлармен есептелген

2 кестедегі, элементтер санын 7 пайдалана отырып, аудиторлық практикаға арналған Кронбах - α сенімділік тестінің мәні 0,742. Элементтер саны 8 пайдалана отырып, сараптамалық жүйелерде Кронбах - α 0,732 бар. Машинамен оқыту үшін реттік саны 6, ал Альфа Кронбах - 0,702 құрайды. Сонымен қатар, зияткерлік агенттердің 6 санын пайдалана отырып, Альфа Кронбах үшін 0,713 мәні бар. Аудит сапасы, сараптамалық жүйе, машиналық оқыту және зияткерлік агенттер сапасының бөлімдерінде сыналған барлық элементтер Кронбах - α 0,7-ден жоғары, бұл белгілі стандарт бойынша анықталды және өлшенеді ішкі консистенцияны, эталон көрсетеді (Cronbach, 1951).

OLS-регрессия (ең кіші квадраттар әдісі) нәтижелері, жасанды интеллект және аудит сапасы нәтижелерінің анализі есептелді, 3 кестеде көрсетілген.

Кесте 3. Регрессиялық анализ

Айнымалы	Коэффициент	Стандартты қате	t-Статистика	p-мағынасы
Аудит сараптамалық жүйесі (СЖ)	0,29	0,026	11,13	0,00
Аудит машиналық оқыту (МО)	0,21	0,070	3,03	0,003
Аудит зияткерлік агент (ЗА)	0,11	0,032	3,23	0,002
Constant	0,90	0,15	6,34	0,00
R - квадрат	0,68			
Түзетілген R-квадрат	0,67			
F-статистика	198,8			
F-тестінің p-мәні	0,00			

Ескерту авторлармен есептелген

3 кестеде Астана мен Ақтөбе, Атырау, Ақтау қалаларындағы OLS – регрессия нәтижелері ЖНЖ, сараптамалық жүйелер, машиналық оқыту және аудиттегі зияткерлік агенттердің аудит сапасына оң әсерін көрсетеді. $R^2 = 0,68$ және $R^2 = 0,67$ деп модель аудит сапасының өзгерісін 68% деңгейінде түсіндіреді, модель статистикалық маңызды және тұрақты.

Сараптамалық жүйелер (+0,29), машиналық оқыту (+0,21) және аудиттегі зияткерлік агенттер (+0,11) коэффициенттері аудит сапасына оң әсер етуді, бірақ әсер деңгейі бойынша рет ретімен төмендейтінін білдіреді. Барлық үш технология да Астана, Ақтөбе, Атырау, Ақтау қалаларында аудит сапасын жақсартады.

НӘТИЖЕЛЕР

Үш технологияда сараптамалық жүйелер, машиналық оқыту және зияткерлік агенттер Астана, Ақтөбе, Атырау және Ақтау қалаларындағы аудит фирмаларында ЖНЖ аудит сапасын әлдеқайда жақсартатынын көрсетті. Эксперттік жүйелер, машиналық оқыту және зияткерлік агенттер аудиторға мәліметтерді терең талдап, тәуекелділікті анықтау және сенімді қорытынды қалыптастыруға көмектеседі. Бұл технологиялар аудиттің тиімділігін жоғарылатып, қызығушылардың сенімін күшейтеді. Жалпы алғанда, ЖНЖ қолдану аудит саласында стратегиялық артықшылық береді және аудит сапасын тұрақты түрде жақсартады. Ұсыныс:

- Аудит фирмаларына – ЖНЖ кеңінен енгізіп, қызметкерлерді оларды қолдануға үйрету;
- Аудиторларға машиналық оқыту мен зияткерлік агенттерді қолданып, мәліметтер талдау дағдыларын жетілдіру;
- Реттеуші органдарға ЖНЖ қолдану бойынша ережелер мен нұсқаулықтар жасақтап, аудит сапасын қатаң бақылау;

– Салаға ЖНЖ қолдану мәдениетін қалыптастырып, инновацияларды қолдап, аудитті цифрландыруға жедел қадам жасау.

Сонымен, ЖНЖ Астана, Ақтөбе, Атырау және Ақтау қалаларында аудит сапасын арттыратын негізгі құрал болып табылады. Ол аудиттің тиімділігін, сенімділігін және мүдделі тараптардың сенімін күшейтеді, ал болашақта оның кеңінен қолданылуы аудит саласының тұрақты дамуын және халықаралық стандарттарға сай болуын қамтамасыз етеді.

ТАЛҚЫЛАУ

Аудит сапасы - қаржылық есептіліктің сенімділігін қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Жаңа ақпараттық технологиялар, әсіресе сараптамалық жүйелер мен машиналық оқыту, аудитордың шешім қабылдау үдерісін жеңілдетіп, мәліметтерді тез талдау, қателіктерді азайту және тәуекелді тиімді бағалау арқылы аудит сапасын көрсетеді (Жолаева, 2020).

Авторлық талқылау, эксперттік жүйе бағдарламалары логикалық қадамдар мен алгоритмдерге негізделген шешім қабылдау талабы бар кез келген есепті шешімін табу үшін қолданылатын әмбебап құрал. Тәжірибелік маңызы:

- Аудиторлық фирмалар үшін: сараптамалық жүйелер шешім қабылдау үдерісін жеңілдетіп, қорытындының дәлдігін және өнімділігін арттырады;
- Реттеуші органдар үшін: осы технологиялар аудит сапасын бақылау жүйесін күшейтіп, қаржылық есептіліктің ашықтығы мен есептіліктің тазалығын қамтамасыз етеді;
- Кәсіпорындар үшін: жоғары сапалы аудит инвесторлар мен мүдделі тараптардың сенімін нығайтады, бизнес ортада нақты сенімділікті қалыптасады.

Осылайша, арнайы білімді қажет ететін салаларда аудит сапасын арттыру үшін нақты тетік болып табылады. Жалпы алғанда, ЖНЖ аудит саласының тұрақты дамуына және аудитордың көмекші аналитикалық құралы болып қалады, бірақ аудитордың негізгі қиындығы – құжаттар теңізі мен біркелкі жұмыстарды жеңеді. ЖНЖ технологиялар тексерістерді бірнеше есеге жылдамдатып, құжаттарды талдауды жеңілдетіп, адамның қателігін жоюға жақындатады, қызметкерлерді маңызды тапсырмаларға босатады, есептік аналитикалық қателіктерді минималдастырады. Сонда ол бюджетті үнемдеп, бизнеске сенімділікті арттырады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінгі цифрлық трансформация бухгалтерлік есеп пен аудитке күшті әсер етуде, кәсіпорындар жаңа технологияларды енгізу арқылы есептіліктің дәлдігі мен тиімділігін арттырып жатыр (Zholayeva, 2023). Осы өзгерістердің ортасында ЖНЖ мен зияткерлік жүйелер тұр, олар аудит сапасын жақсартады, шешім қабылдауды жеңілдетеді және мамандардың жұмысын ыңғайлы етеді.

ЖНЖ үлкен деректерді талдап, қателіктер мен қаржылық бұзушылықтарды ерте анықтап, аудиторлық есептің дәлдігін арттырады. Зияткерлік жүйелер сараптамалық білімге негізделіп, күрделі ситуацияларды талдап, тәуекелділікті бағалап, сенімді ұсыныстар бере алады.

Аудит сапасын жақсарту үшін мамандардың ЖНЖ жұмыс жасау дағдыларын арттыру, аудиторлық фирмаларға машиналық оқыту мен аудиттегі зияткерлік агенттерге инвестиция жасау қажет. ЖНЖ мен зияткерлік жүйелер ол тек технологиялық өзгеріс емес, аудит саласының стратегиялық дамуын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Әрі қарай зерттеу болашағы – ЖНЖ аудиттің әртүрлі бағыттарында (мемлекеттік, ішкі, цифрлық аудит, ESG, когнитивтік аудит) теориялық тәжірибелік тұрғыдан тереңірек қолданып, оның аудит сапасына, этикасына және жауапкершілігіне әсерін зерттеуге бағытталады.

Аудит саласында жасанды нейрондық желілерді қолдану бағытындағы болашақ зерттеулер қаржылық ақпаратты автоматты түрде талдау, тәуекелдерді анықтау және аудиторлық қорытындылардың сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Әсіресе шешім қабылдау процесінің ашықтығын қамтамасыз ететін интерпретацияланатын модельдерді жасақтау маңызды болмақ. Сонымен қатар, ЖНЖ үлкен деректер жүйелерімен, бұлттық сервистермен және корпоративтік басқарудың интеллектуалды платформаларымен интеграциялау аудиттің тиімділігін арттырады. Алдағы зерттеулерде құпиялылық, жауапкершілік және аудит нәтижелеріне сенімділік сияқты этикалық және құқықтық мәселелерді қарастыру ерекше мәні бар болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Khan, R., Adi, E., & Hussain, O. (2021). AI-based audit of fuzzy front end innovation using ISO 56002. *Managerial Auditing Journal*, 36(4), 564–590. <https://doi.org/10.1108/MAJ-03-2020-2588>
2. Landers, R. N., & Behrend, T. S. (2023). Auditing the AI auditors: A framework for evaluating fairness and bias in high-stakes AI predictive models. *American Psychologist*, 78(1), 36–49. <https://doi.org/10.1037/amp0000972>
3. Балгинова, К., Тусибаева, Г., & Сагиндыкова, Г. (2025). Возможности применения искусственного интеллекта в государственном аудите. Экономическая серия Вестника ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, (3), 363–382. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2025-3-363-382>
4. Kidirmaganbetova, A. I., & Bagieńska, A. (2025). Economic implications of technological innovations in forensic audit: Enhancing financial integrity and corporate governance. *Bulletin of "Turan" University*, 1(1), 372–387. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2025-1-1-372-387>
5. Munoko, I., Brown-Liburd, H. L., & Vasarhelyi, M. (2020). The ethical implications of using artificial intelligence in auditing. *Journal of Business Ethics*, 167(2), 209–234. <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04407-1> (doi.org in Bing)
6. Аманназаров, Д., Джумаева, Ш., Тойгулыева, Ш., & Бяшимов, А. (2024). Роль искусственного интеллекта в совершенствовании аудиторской деятельности. Символ науки, 12(1-1). <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-iskusstvennogo-intellekta-v-sovershenstvovanii-auditorskoy-deyatelnosti> (дата обращения: 23.11.2025)
7. Bashu, Z. R., Serikova, M. A., Zhussupov, Ye., & Burtebayeva, A. A. (2024). Strategic audit as a foundation for effective management of national resources. *Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University*, 72(1), 99–109. <https://doi.org/10.47649/vau.2024.v.72.i1.10>
8. Қазақстан Республикасының Заңы «Жасанды интеллект туралы» (2025 жылғы 17 қарашадағы № 230-VIII ҚРЗ). <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230>
9. Aljaaidi, K., Alwadani, N., & Adow, A. (2023). The impact of artificial intelligence applications on the performance of accountants and audit firms in Saudi Arabia. *International Journal of Data and Network Science*, 7(3), 1165–1178. <https://doi.org/10.5267/j.ijdns.2023.5.007> (doi.org in Bing)
10. Puthukulam, G., Ravikumar, A., Sharma, R. V. K., & Meesaala, K. M. (2021). Auditors' perception on the impact of artificial intelligence on professional skepticism and judgment in Oman. *Universal Journal of Accounting and Finance*, 9(5), 1184–1190. <https://doi.org/10.13189/ujaf.2021.090527>
11. Якимова, В. А. (2020). Возможности и перспективы использования цифровых технологий в аудиторской деятельности. Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика, 36(2), 287–318. <https://doi.org/10.21638/spbu05.2020.206>
12. Нурсеитов, Д. (2025, Октябрь 27). Анализ внедрения ИИ в аудиторской практике: ключевые выводы и проблемы. Журнал Профессиональный бухгалтер. <https://news.profa.kz/16579/>
13. Zhang, Y., Xiong, F., Xie, Y., Fan, X., & Gu, H. (2020). The impact of artificial intelligence and blockchain on the accounting profession. *IEEE Access*, 8, 110461–110477. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505> (doi.org in Bing)
14. Курныкина, О. В. (2023). Аудит в условиях цифровизации: проблемы и перспективы. Аудитор, (5).
15. Пожарицкая, И. М. (2017). Когнитивный аудит: новая парадигма. Аудитор, (7), 11–15. https://doi.org/10.12737/article_596c5f7c0bb9c3.59310355
16. Мухамбетов, Т. Р., & Березовая, Э. Ю. (2025). Влияние внедрения искусственного интеллекта на процессы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан. Вестник науки, 4(85), 113–119. <https://www.vestnik-nauki.rf/article/22514> (дата обращения: 23.11.2025)
17. Turebekova, B. O., Saparbayeva, S. S., Barysheva, S. K., & Orazalinova, M. S. (2023). Introduction and improvement of IT audit in Kazakhstan. *Bulletin of "Turan" University*, 1(1), 11–23. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-11-23>
18. Dagunduro, M., Falana, G., Adewara, Y., & Busayo, T. (2023). Application of artificial intelligence and audit quality in Nigeria. *Advances in Multidisciplinary & Scientific Research Journal Publication*. <https://doi.org/10.22624/aims/humanities/v11n1p4>
19. Law, K., & Shen, M. (2021). How does artificial intelligence shape audit firms? *Nanyang Business School Research Paper*, 20–31. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3718343> (doi.org in Bing)
20. Leocádio, D., Malheiro, L., & Reis, J. (2024). Artificial intelligence in auditing: A conceptual framework for auditing practices. *Administrative Sciences*, 14(10), 238. <https://doi.org/10.3390/admsci14100238>
21. Karmańska, A. (2022). Artificial intelligence in audit. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 66(4). <https://doi.org/10.15611/pn.2022.4.06> (doi.org in Bing)
22. Hasan, A. R. (2022). Artificial intelligence (AI) in accounting and auditing: A literature review. *Open Journal of Business and Management*, 10(1), 440–465. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2022.101026>
23. Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115–122. <https://doi.org/10.2308/jeta-51730>
24. Fedyk, A., Hodson, J., Khimich, N., & Fedyk, T. (2022). Is artificial intelligence improving the audit? Review of Accounting Studies. <https://doi.org/10.1007/s11142-022-09697-x>
25. Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
26. Жолаева, М. А. (2020). Мемлекеттік аудит органдарының қызметін цифрландырудың мәселелері мен перспективалары. Мемлекеттік аудит, 3(48), 16–19.

27. Zholayeva, M. A. (2023). Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan. *Rivista di studi sulla sostenibilità*, 13

REFERENCES

1. Khan, R., Adi, E., & Hussain, O. (2021). AI-based audit of fuzzy front end innovation using iso56002. *Managerial Auditing Journal*, 36(4), 564-590. <https://doi.org/10.1108/maj-03-2020-2588>
2. Landers, R. and Behrend, T. (2023). Auditing the ai auditors: a framework for evaluating fairness and bias in high stakes ai predictive models.. *American Psychologist*, 78(1), 36-49. <https://doi.org/10.1037/amp0000972>
3. Balginova, K., Tusibaeva G., Sagindykova G. (2025). Vozmozhnosti primeneniya iskusstvennogo intellekta v gosudarstvennom audite [Possibilities of using artificial intelligence in a state audit]. *Jekonomicheskaja serija Vestnika ENU im. L.N. Gumileva*, (3), 363-382. <https://doi.org/10.32523/2789-4320-2025-3-363-382>
4. Kidirmaganbetova A.I., Bagieńska A. Economic implications of technological innovations in forensic audit: enhancing financial integrity and corporate governance. *Bulletin of "Turan" University*. 2025;(1):372-387. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2025-1-1-372-387>
5. Munoko, I., Brown-Liburd, H. L., and Vasarhelyi, M. (2020). The ethical implications of using artificial intelligence in auditing. *J Bus Ethics*, (167), 209-234. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10551-019-04407-1>
6. Amannazarov D., Dzhumashova Sh., Tojgulyeva Sh., Bjashimov A. Rol' iskusstvennogo intellekta v sovershenstvovanii auditorskoj dejatel'nosti [The role of artificial intelligence in improving auditing] // *Simvol nauki*. 2024. №12-1-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-iskusstvennogo-intellekta-v-sovershenstvovanii-auditorskoj-deyatelnosti> (data obrashhenija: 23.11.2025).
7. Bashu Z.R., Serikova M.A., Zhussupov Ye., Burtebayeva A.A. Strategic audit as a foundation for effective management of national resources. *Bulletin of the Khalel Dosmukhamedov Atyrau University*. 2024;72(1):99-109. <https://doi.org/10.47649/vau.2024.v.72.i1.10>
8. Zhasandy intellekt turaly Qazaqstan Respublikasynyń Zańy 2025 zhylǵy 17 qarashadaǵy № 230-VIII QRZ. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2500000230>
9. Aljaaidi, K., Alwadani, N & Adow, A. (2023). The impact of artificial intelligence applications on the performance of accountants and audit firms in Saudi Arabia. *International Journal of Data and Network Science*, 7(3), 1165-1178. DOI: 10.5267/j.ijdns.2023.5.007
10. Puthukulam, G., Ravikumar, A., Sharma, R. V. K., and Meesaala, K. M. (2021). Auditors' perception on the impact of artificial intelligence on professional skepticism and judgment in Oman. *Universal Journal of Accounting and Finance*, 9(5), 1184-1190. <https://doi.org/10.13189/ujaf.2021.090527>
11. Jakimova V.A. (2020) Vozmozhnosti i perspektivy ispol'zovaniya cifrovyyh tehnologiy v auditorskoj dejatel'nosti [Opportunities and prospects for the use of digital technologies in audit activities]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Jekonomika*. T. 36. Vyp. 2. S. 287-318. <https://doi.org/10.21638/spbu05.2020.206>
12. Nurseitov D. Zamestitel' predsedatelja pravlenija PAO «Kollegija auditorov» Analiz vnedrenija II v auditorskoj praktike: ključevye vyvody i problemy [Analysis of AI Implementation in Audit Practice: Key Findings and Challenges]. *Zhurnal Professional'nyj buhgalter*. 2025. 27 oktjabr'. <https://news.profa.kz/16579/>
13. Zhang, Y., Xiong, F., Xie, Y., Fan, X., and Gu, H. (2020). The impact of Artificial Intelligence and blockchain on the accounting profession. *IEEE Access*, (8), 110461-110477. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3000505>
14. Kurnykina O.V. Audit v usloviyah cifrovizacii: problemy i perspektivy [Audit in the context of digitalization: problems and prospects] // *Auditor*. – 2023. – № 5.
15. Pozharickaja I. M. Kognitivnyj audit: novaja paradigma [Cognitive audit: a new paradigm] // *Auditor*. 2017. № 7. S. 11-15. DOI: https://doi.org/10.12737/article_596c5f7c0bb9c3.59310355
16. Muhambetov T.R., Berezovaja Je.Ju. Vlijanie vnedrenija iskusstvennogo intellekta na processy buhgalterskogo ucheta i audita v Respublike Kazahstan [Impact of the introduction of artificial intelligence on accounting and audit processes in the Republic of Kazakhstan]// *Vestnik nauki* №4 (85) tom 4. S. 113 - 119. 2025 g. ISSN 2712-8849 // *Jelektronnyj resurs*: <https://www.vestnik-nauki.rf/article/22514> (data obrashhenija: 23.11.2025 g.)
17. Turebekova B.O., Saparbayeva S.S., Barysheva S.K., Orazalinova M.S. Introduction and improvement of IT audit in Kazakhstan. *Bulletin of "Turan" University*. 2023;(1):11-23. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-11-23>
18. Dagunduro, M., Falana, G., Adewara, Y., & Busayo, T. (2023). Application of artificial intelligence and audit quality in nigeria. *Advances in Multidisciplinary & Scientific Research Journal Publication*, <https://doi.org/10.22624/aims/humanities/v11n1p4>
19. Law, K., and Shen, M. (2021). How does artificial intelligence shape audit firms? (Nanyang Business School Research Paper, 20-31). <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3718343>
20. Leocádio, D., Malheiro, L., & Reis, J. (2024). Artificial Intelligence in Auditing: A Conceptual Framework for Auditing Practices. *Administrative Sciences*, 14(10), 238. <https://doi.org/10.3390/admsci14100238>
21. Karmańska, A. (2022). Artificial Intelligence in audit. *Prace Naukowe Uniwersyte tu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 66(4). DOI: 10.15611/pn.2022.4.06
22. Hasan, A. R. (2022). Artificial Intelligence (AI) in accounting and auditing: A literature review. *Open Journal of Business and Management*, 10(01), 440-465. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2022.101026>
23. Kokina, J., and Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115-122. <https://doi.org/10.2308/jeta-51730>

24. Fedyk, A., Hodson, J., Khimich, N., & Fedyk, T. (2022). Is artificial intelligence improving the audit Review of Accounting <https://doi.org/10.1007/s11142-022-09697-x>
25. Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 16. P. 297–334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
26. Zholaeва M.A. (2020). Memlekettik audit organdarynyñ kyzmetin cifrandyruydyñ мәseleleri men perspektivalary [Problems and prospects of digitalization of the activities of state audit bodies]. «Memlekettik audit» Fylymi-praktikalық zhurnal. 3 (48). P.16-19.
27. Zholayeva M.A. (2023) Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan. *Rivista di studi sulla sostenibilitа*. Vol. 13(1). P. 65-81. <https://doi.org/10.3280/RISS2023-001-S1005>

ИСКУССТВЕННЫЕ НЕЙРОННЫЕ СЕТИ (ИНС) В АУДИТЕ

Жолаева М.*

PhD, ассоциированный профессор (доцент)
 Евразийский национальный университет
 имени Л.Н. Гумилева
 Астана, Казахстан
 e-mail: ritazolaeva@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-9981-704X

Милихан А.

Магистрант по специальности «Экономика»
 Евразийский национальный университет
 имени Л.Н. Гумилева
 Астана, Казахстан
 e-mail: milihannel@gmail.com
 ORCID: 0009-0006-1473-3725

Аннотация

В условиях стремительного роста объёмов данных и усиления требований к аудиту всё большее значение приобретают технологии искусственного интеллекта, в частности искусственные нейронные сети (ИНС). Цель исследования заключалась в оценке влияния экспертных систем, методов машинного обучения и интеллектуальных агентов на качество аудита. Эмпирическая база исследования была сформирована на основе анкетного опроса бухгалтерских и аудиторских консалтинговых фирм, работающих в Астане, Актобе, Атырау и Актау. Объём выборки составил 375 респондентов, определённых целевым методом. Первичные данные были собраны с использованием структурированной анкеты и проанализированы посредством описательной статистики и регрессионного анализа OLS.

Результаты показали наличие значимой положительной корреляции между применением экспертных систем, машинного обучения и интеллектуальных агентов и качеством аудита. Использование ИНС способствует повышению качества аудиторской отчётности и рассматривается как ключевой тренд ближайших десятилетий, когда интеллектуальные системы будут всё чаще выполнять функции принятия решений.

Практические рекомендации включают необходимость регулярной подготовки бухгалтеров и аудиторов по применению методов ИНС, а также инвестиции аудиторских фирм в инструменты машинного обучения и расширение использования интеллектуальных агентов для классификации объектов по различным категориям.

Ключевые слова: искусственные нейронные сети, аудит, качество аудита, экспертные системы, машинное обучение, интеллектуальные агенты.

THE ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS (ANN) IN AUDITS

Zholayeva M.*

PhD, Associate Professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: ritazolaeva@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9981-704X

Milihan A.

Master's Student in Economics
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: milihannel@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1473-3725

Abstract

In the context of rapidly growing data volumes and stricter auditing requirements, artificial intelligence technologies—particularly Artificial Neural Networks (ANNs)—are becoming increasingly relevant in the auditing field. This study investigates the impact of expert systems, machine learning methods, and intelligent agents on audit quality.

The empirical data were collected through a structured questionnaire survey conducted among accounting and auditing consulting firms located in Astana, Aktobe, Atyrau, and Aktau. A purposive sampling method was applied to determine the sample size of 375 respondents. The collected primary data were analyzed using descriptive statistics and Ordinary Least Squares (OLS) regression analysis.

The findings reveal a significant positive correlation between the use of expert systems, machine learning, intelligent agents, and audit quality. The application of ANNs enhances the quality of audit reporting and is expected to become a dominant trend in the coming decades, as intelligent systems increasingly take over decision-making tasks.

The study recommends continuous training for accountants and auditors in ANN methodologies to improve audit quality. Furthermore, auditing firms are advised to invest in machine learning tools and expand the use of intelligent agents to assist in classifying audit objects across different categories.

Keywords: Artificial Neural Networks, audit quality, expert systems, machine learning, intelligent agents.

Капенова А.*

кандидат PhD,

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,

Астана, Казахстан.

e-mail: a.kapenova94@gmail.com

ORCID: 0009-0009-4106-9649

Кодашева Г.

PhD, и.о. доцента

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,

Астана, Казахстан.

e-mail: kodasheva_gs@enu.kz

ORCID: 0000-0002-1734-418X

Рахимжанова К.

PhD

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,

Астана, Казахстан.

e-mail: Kalamkas.Rakhimzhanova@mail.ru

ORCID: 0000-0001-8004-4326

СИСТЕМА ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СОЦИАЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: БАЛАНС ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

Экономика Казахстана характеризуется социальной направленностью, где система здравоохранения, в том числе страховой механизм финансирования, является одним из ключевых компонентов показателей социальной защищенности населения. Так, в работе проанализирован финансовый механизм функционирования системы обязательного социального медицинского страхования (ОСМС) Республики Казахстан в контексте реализации задач социальной защиты населения. На основе данных Фонда социального медицинского страхования за 2020–2024 гг. исследована структура источников финансирования, динамика поступлений и охват населения системой ОСМС. В исследовании рассчитана степень бюджетной зависимости страховой модели с использованием авторского коэффициента бюджетной зависимости и показателя среднегодовых темпов роста (CAGR). Выявлены институциональные противоречия между социальной ориентированностью системы и её финансовой автономностью, а также несоответствие между ростом объемов финансирования и ограниченными социальными эффектами в части качества и доступности медицинской помощи. Полученные результаты свидетельствуют о целесообразности совершенствования финансовых и управленческих механизмов ОСМС с целью повышения её устойчивости и эффективности как инструмента социальной защиты. Также результаты данного исследования могут быть использованы при аналитике и совершенствовании финансирования системы здравоохранения.

Ключевые слова: обязательное социальное медицинское страхование; финансирование здравоохранения; социальная защита населения; бюджетная зависимость; солидарная модель; финансовая устойчивость; Республика Казахстан.

ВВЕДЕНИЕ

Общеизвестно, что экономический рост в Казахстане несет явную социальную направленность. В данном контексте система здравоохранения рассматривается как ключевой элемент социальной защиты населения (Колесников и др., 2025). Функционирование отрасли связано с перераспределением значительных бюджетных ресурсов и требует экономически обоснованных механизмов их формирования и использования. На фоне постоянно возрастающих запросов граждан относительно уровня медицинского обслуживания и при ограниченности финансовых ресурсов, первостепенное значение приобретают аспекты обеспечения финансовой стабильности здравоохранения и его результативности в контексте предоставления социальной защиты населению.

Обязательное социальное медицинское страхование (ОСМС), которое начало внедряться в Казахстане с 2017 года, представляет собой основной компонент финансовых реформ в сфере здравоохранения. Цель этой реформы – не только снизить бремя на государственный бюджет, но и сформировать стабильные

и солидарные способы обеспечения средствами медицинской помощи. Данная система призвана перераспределять финансовые потоки в здравоохранении, опираясь на идеи социальной справедливости и солидарной ответственности, тем самым уменьшая финансовую нагрузку на граждан при получении ими врачебных услуг (Климин, 2007).

Нами были рассмотрены труды отечественных и зарубежных исследователей, которые рассматривали медицинское страхование как одну из форм социальной и финансовой защиты населения. Логика данных исследований такова, что медицинское страхование призвано обеспечить гарантированный доступ к медицинской помощи для всех слоев населения за счет страховых взносов и солидарной ответственности государства и населения. В то же время было выявлено, что работа ОСМС сопровождается рядом финансовых и институциональных барьеров. Исходя из этого, полагаем необходимым провести анализа баланса между финансовой устойчивостью системы и реализацией её социальной функции.

Цель настоящего исследования заключается в том, чтобы определить, как функционирует система ОСМС в Казахстане с позиции обеспечения баланса между финансовой устойчивостью и реализацией социальной функции здравоохранения. Для достижения данной цели в рамках статьи предполагается проанализировать финансовые механизмы формирования и использования средств ОСМС; выявить ключевые ограничения системы, влияющие на доступность медицинской помощи и уровень социальной защищённости населения.

Практической значимостью исследования можно обозначить то, что полученные результаты могут быть использованы при совершенствовании финансовой политики в сфере здравоохранения и развитии инструментов социальной защиты. А также, научная значимость данного исследования заключается в разработке и использовании авторского коэффициента бюджетной зависимости системы ОСМС в Казахстане, а также в проведении комплексного структурного анализа финансирования здравоохранения через страховые механизмы.

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДЫ

Как было упомянуто выше, методологической основой исследования послужили труды отечественных и зарубежных авторов в области экономики здравоохранения, социальной политики и финансов. В процессе работы над исследованием мы использовали методы экономического анализа, включая сравнительный и структурный анализ для сопоставления количественных и качественных данных.

Структурный анализ был использован при сборе данных по финансированию системы ОСМС и ее составляющих по категориям застрахованных, за 4 года. Данный метод позволил наглядно увидеть «узкие» места системы. В свою очередь сравнительный анализ использовался для выделения отдельных механизмов улучшения прозрачности ОСМС с учетом зарубежного опыта.

Кроме того, были использованы методы индукции и дедукции, которые дали нам возможность сделать выводы об институциональном дисбалансе системы ОСМС.

Эмпирическую базу исследования составили официальные статистические и аналитические данные Фонда социального медицинского страхования Республики Казахстан за 2020–2024 гг., материалы Министерства здравоохранения Республики Казахстан, а также нормативно-правовые акты, регулирующие функционирование системы ОСМС. Выбор периода (2020–2024 гг.) обусловлена тем, что именно этот период отражает полноценное внедрение и функционирование системы ОСМС, когда сформирована стабильная структура финансовых потоков страховой системы.

Для оценки динамики финансовых поступлений применён показатель среднегодового темпа роста (CAGR), а также степень зависимости системы ОСМС от бюджетных источников оценена с использованием авторского коэффициента бюджетной зависимости, рассчитываемого как отношение объема государственных трансфертов к совокупным доходам системы.

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

В зарубежных исследованиях система обязательного медицинского страхования рассматривается как ключевой инструмент перераспределения финансовых рисков и обеспечения устойчивости финансирования здравоохранения. J. Kutzin (2013) подчёркивает, что эффективность страховых моделей определяется не только объёмом аккумулируемых средств, но и способностью системы обеспечивать баланс между финансовой устойчивостью и социальной справедливостью. В работах, посвящённых всеобщему охвату услугами здравоохранения, медицинское страхование трактуется как элемент социальной защиты, направленный на снижение финансовых барьеров доступа к медицинской помощи (World Health Organization [WHO], 2010).

Проблемы социальной справедливости и финансового бремени домохозяйств подробно анализируются A. Wagstaff и E. van Doorslaer, которые отмечают, что недостаточно развитые механизмы солидарного финансирования способствуют росту частных расходов населения и снижению социальной эффективности страховых систем (Wagstaff & van Doorslaer, 2000). Эмпирические исследования, опубликованные в

журналах *Social Science & Medicine u Health Policy*, подтверждают, что ориентация страховых фондов преимущественно на финансовую устойчивость без учёта социальных эффектов может приводить к ограничению доступности медицинских услуг для уязвимых групп населения (McIntyre et al., 2006; Preker & Harding, 2003).

В казахстанских исследованиях вопросы обязательного социального медицинского страхования рассматриваются в контексте реформирования национальной системы здравоохранения, анализа нормативно-правовой базы и источников финансирования. Так, в работах казахстанских авторов подчёркивается роль ОСМС в диверсификации финансовых потоков отрасли и снижении нагрузки на государственный бюджет, а также анализируются институциональные ограничения действующей модели (Изимбергенова & Гумарова, 2017; Танатова & Абдрашитова, 2018). Отмечается, что несмотря на рост объёмов финансирования, сохраняются проблемы неравного доступа к медицинским услугам и высокая доля прямых расходов населения, что ограничивает социальный эффект ОСМС (Омирбаева, 2017).

Таким образом, обзор зарубежных и отечественных исследований позволяет сделать вывод о том, что при наличии значительного научного задела вопрос соотношения финансовой устойчивости системы ОСМС и реализации её социальной функции остаётся недостаточно систематизированным. Это особенно актуально для стран с переходной экономикой, включая Республику Казахстан, где система ОСМС внедрена относительно недавно и её функционирование сопровождается институциональными барьерами, что обуславливает необходимость дальнейших исследований в данном направлении.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Страховой механизм в системе здравоохранения в Республике Казахстан опирается на солидарные принципы финансирования через бюджетное участие. Согласно положениям Закона Республики Казахстан «Об обязательном социальном медицинском страховании», от уплаты страховых взносов в Фонд социального медицинского страхования освобождены 15 категорий граждан, относящихся преимущественно к социально уязвимым группам населения. К их числу относятся несовершеннолетние, зарегистрированные безработные, беременные женщины, родители детей раннего возраста, лица с инвалидностью, пенсионеры, обучающиеся по очной форме и многодетные матери.

Помимо государственного финансирования, значительный объём поступлений в систему обязательного социального медицинского страхования формируется за счёт обязательных взносов и отчислений иных категорий плательщиков, предусмотренных законодательством Республики Казахстан. Механизм функционирования ОСМС регулируется Законом Республики Казахстан «Об обязательном социальном медицинском страховании», а также подзаконными нормативными правовыми актами Министерства здравоохранения и Министерства финансов, устанавливающими размеры ставок, порядок и сроки уплаты взносов и отчислений.

Отдельную категорию составляют плательщики единого совокупного платежа, представляющие преимущественно неформально занятое население. Для них предусмотрены фиксированные ставки, дифференцированные по территориальному признаку, что позволяет вовлекать в систему ОСМС все группы населения (Закон Республики Казахстан «Об обязательном социальном медицинском страховании», 2015).

Структурный анализ источников финансирования системы обязательного социального медицинского страхования Республики Казахстан показывает, что в 2020–2024 гг. доминирующую роль на протяжении всего периода играют государственные трансферты, направляемые на финансирование льготных категорий населения, доля которых снизилась с 72,9 % в 2020 году до 69,1 % в 2024 году.

Одновременно наблюдается постепенное увеличение роли работодателей, доля которых в структуре поступлений выросла с 22,4 % до 24,8 %. Данная тенденция отражает как поэтапное повышение ставок отчислений, так и расширение официальной занятости, что способствует укреплению солидарной модели финансирования здравоохранения. Взносы работников также демонстрируют устойчивый рост, увеличившись с 3,3 % до 4,9 %, что указывает на постепенное вовлечение трудоспособного населения в финансирование медицинских услуг и усиление персональной ответственности граждан.

В то же время совокупная доля индивидуальных предпринимателей, самозанятых и плательщиков единого совокупного платежа остаётся незначительной и не превышает 1,5 % общего объёма поступлений.

Таблица 1. Структура источников финансирования системы обязательного социального медицинского страхования Республики Казахстан в 2020–2024 гг

					млрд.тенге
Источники финансирования	2020	2021	2022	2023	2024
Государство (льготные категории)	298,8	345,7	435,1	392,1	289,5
Работодатели и работники	234,9	323,1	611,7	756,4	877,2
Индивидуальные предприниматели	10,5	15,0	25,1	38,7	57,6
Прочие источники	6,1	67,6	18,5	23,0	28,8
Итого	550,2	751,5	1090,4	1210,3	1253,2

Примечание: таблица составлена автором на основе данных источника (Фонд социального медицинского страхования, 2019–2024).

В данном контексте для количественной оценки степени зависимости системы обязательного социального медицинского страхования от бюджетных источников в рамках настоящего исследования разумно использовать авторский коэффициент бюджетной зависимости (Кбд), рассчитываемый по формуле:

$$K_{\text{бд}} = \frac{G_t}{T_t}$$

где

G_t – объём государственных трансфертов, направляемых на финансирование льготных категорий населения в системе ОСМС в году t ;

T_t – совокупный объём поступлений в систему ОСМС в соответствующем году.

Экономический смысл коэффициента заключается в определении доли бюджетных средств в общей структуре доходов системы ОСМС и позволяет оценить степень её финансовой автономности. Значения коэффициента находятся в интервале от 0 до 1, где приближение к 1 свидетельствует о высокой зависимости системы от государственного финансирования, а снижение показателя указывает на усиление роли страховых и частных источников.

Проведённые расчёты показывают, что в 2020 году значение коэффициента бюджетной зависимости составило 0,54, тогда как в 2024 году – 0,23. Снижение показателя свидетельствует о сокращении относительной доли бюджетных средств в структуре доходов системы ОСМС и постепенном усилении роли внебюджетных источников финансирования, формируемых за счёт взносов работодателей, работников и иных категорий плательщиков.

Для дополнительной интерпретации результатов целесообразно рассматривать комплементарный показатель – коэффициент небюджетного участия (Кнб), определяемый как:

$$K_{\text{нб}} = 1 - K_{\text{бд}}$$

В 2020 году значение коэффициента небюджетного участия составило 0,46, тогда как в 2024 году оно увеличилось до 0,77, что свидетельствует о росте доли страховых и иных внебюджетных источников в структуре доходов системы ОСМС.

Наряду с этим в рамках исследования нами было установлено, что объём государственных трансфертов, направляемых на финансирование льготных категорий населения, незначительно снизился с 298,8 млрд тенге в 2020 году до 289,5 млрд тенге в 2024 году. Среднегодовой темп изменения бюджетного финансирования за рассматриваемый период составил около –0,78 %, что свидетельствует об относительной стабильности данного источника финансирования.

Для сопоставления, совокупные взносы и отчисления работодателей и работников за тот же период увеличились с 234,9 млрд тенге до 877,2 млрд тенге, что соответствует росту примерно в 3,7 раза, при среднем годовом темпе прироста около 38 % (Фонд социального медицинского страхования, б. д.).

Необходимо отметить, что среднегодовой темп прироста рассчитан как CAGR за 2020–2024 годы по формуле:

$$CAGR = \left(\frac{V_{\text{кон}}}{V_{\text{нач}}} \right)^{\frac{1}{n}} - 1$$

где:
 $V_{\text{кон}}$ – объём финансирования в конечном году периода;
 $V_{\text{нач}}$ – объём финансирования в начальном году периода;
 n – количество лет в анализируемом периоде.

Несмотря на рост финансирования качественные показатели эффективности системы показывают ограниченную динамику роста. Так, по данным Фонда социального медицинского страхования, уровень удовлетворённости населения медицинской помощью в 2024 году составил 44,5 %, что свидетельствует о низкой воспринимаемой эффективности системы несмотря на увеличение финансовых ресурсов. Одновременно сохраняется высокий уровень обращений граждан: в 2023 году зарегистрировано 27 390 жалоб, в 2024 году – 27 125, что указывает на устойчивость проблем в сфере доступности и качества медицинских услуг (Фонд социального медицинского страхования, б. д.).

Введение с 2023 года, Фондом социального медицинского страхования, детализированного учёта причин обращений позволило выявить точечные проблемы социальной неудовлетворённости. Анализ показывает, что наибольшая доля жалоб связана с некачественным оказанием медицинской помощи, отказами в предоставлении услуг и длительным ожиданием приёма, а также с перебоями лекарственного обеспечения и сбоями медицинских информационных систем. Указанные причины отражают не только организационные, но и финансово-институциональные ограничения системы ОСМС, связанные с дефицитом кадровых и материально-технических ресурсов при формальном расширении гарантированного объёма помощи.

Структурный анализ населения, участвующих в системе ОСМС, позволяет выявить ключевые институциональные особенности функционирования солидарной модели. Так, в 2020–2024 гг. доля населения, имеющего право на получение медицинской помощи в рамках ОСМС, сократилась с 83,9 % до 80,4 % общей численности населения, что указывает на снижение фактического охвата системы при одновременном росте её финансовых ресурсов (Фонд социального медицинского страхования, 2019–2024).

Таблица 2. Структура населения Республики Казахстан в системе ОСМС в 2020–2024 гг., % от общей численности населения

Показатели	2020	2021	2022	2023	2024*
Население, имеющее право на медицинскую помощь в ОСМС	83,9	81,2	82,4	80,9	80,4
в том числе:					
– освобождённые от уплаты взносов (льготные категории)	59,2	59,4	58,2	59,4	56,1
– экономически активные плательщики (работники, ИП, ГПХ, ЕСП, самостоятельные плательщики)	24,1	21,4	22,1	20,3	23,3
– застрахованные, за которых не уплачены взносы	0,6	0,4	2,1	1,2	1,0
Незастрахованное население	16,1	18,8	17,6	19,1	19,6

Примечание: таблица составлена автором на основе данных источника (Фонд социального медицинского страхования, 2019–2024).

Основную часть застрахованного населения составляют лица, освобожденные от уплаты взносов. Фактический это часть населения, которая относится к социально уязвимой категории, что подтверждает социально ориентированный характер ОСМС. Однако, это одновременно усиливает её бюджетную зависимость и ограничивает развитие страховых принципов самофинансирования. Доля экономически активных плательщиков, непосредственно формирующих страховые ресурсы системы за счёт собственных взносов и отчислений, остаётся относительно низкой и колеблется в пределах 20–25 % населения.

Особого внимания заслуживает наличие категории застрахованных лиц, за которых фактически не уплачены страховые взносы. Несмотря на относительно небольшую долю данной группы (около 1–2 %), её присутствие отражает институциональные сбои в администрировании системы и усиливает ощущение несправедливости солидарной модели, при которой часть граждан формально включена в ОСМС, но не участвует в её финансировании.

Наиболее проблемным элементом структуры остаётся устойчивая доля незастрахованного населения, увеличившаяся с 16,1 % в 2020 году до 19,6 % в 2024 году. Это свидетельствует о сохранении значительного слоя граждан, остающихся в «тени» системы страхования, что усиливает социальную напряжённость и подрывает доверие к ОСМС.

ДИСКУССИЯ

Включение значительного числа льготных категорий, доля которых стабильно выше 56%, свидетельствует о высокой доле бюджетного участия в финансировании страховой модели. Государство, выступая плательщиком за социально незащищённые группы, фактически компенсирует их страховые обязательства, что усиливает социальную направленность системы. Таким образом, мы полагаем, что действующий механизм государственного участия в ОСМС выступает ключевым фактором обеспечения всеобщего охвата медицинскими услугами населения.

Также результаты исследования позволяют сделать вывод об ограниченном потенциале расширения доходной базы за счёт неформально занятого населения, так как данная категория продолжает оставаться теневой зоной вовлеченности в ОСМС.

Кроме того, нами в ходе исследования было обнаружено двойственная природа ОСМС, где с одной стороны система сохраняет акцент на социальной составляющей через солидарное участие государства, а с другой стороны медленно движется в сторону более сбалансированного страхового механизма финансирования. Однако, остается относительно незначительным доля категорий, обеспечивающих внебюджетное участие в системе. Явление, при котором растет их доля в структуре финансирования в Таблице 1, можно трактовать не следствием значительного увеличения числа застрахованных лиц или занятых работников, а как изменение параметров расчета взносов и отчислений. Ежегодное повышение размеров месячного расчётного показателя (МРП), минимальной заработной платы (МЗП) и единого совокупного платежа (ЕСП), используемых в качестве базы исчисления страховых взносов и отчислений, приводит к увеличению объёмов поступлений даже при относительно стабильной численности плательщиков.

Такая тенденция сохраняет бюджетную зависимость системы. О чем свидетельствуют институциональные разногласия между МФ РК и МЗ РК при расчете взносов за льготные категории граждан. Так МФ выплачивает взносы по медианной заработной плате, объясняя это тем, что она более точно отражает реальные доходы населения по сравнению с средней заработной платой. Тем временем по Закону для расчета размера взносов должно использоваться среднемесячная заработная плата (LSM, б. д.). Исходя из этого, мы полагаем, что резкое снижение доли государственных финансов в структуре источников финансирования в Таблице 1 связана с данными разногласиями.

Кроме того, в процессе исследования был выявлен разрыв между финансовой динамикой ОСМС и воспринимаемой социальной результативностью системы. Об этом свидетельствуют сохраняющиеся низкие показатели удовлетворенности населения и высокий уровень жалоб (Фонд социального медицинского страхования, б. д.). Это позволяет интерпретировать ситуацию как проявление институционального дисбаланса: увеличение ресурсов не сопровождается пропорциональным улучшением доступности и качества медицинских услуг.

Следует отметить, что выявленная взаимосвязь между ростом объёмов финансирования системы ОСМС и динамикой социальных показателей носит предварительный характер. В рамках данного исследования не проводился строгий эконометрический анализ корреляционной зависимости между объёмами финансирования и уровнем удовлетворённости населения. В этой связи полученные результаты следует рассматривать как аналитическую интерпретацию выявленных тенденций, требующую дальнейшего углубленного количественного исследования.

Вместе с тем, на практике часто встречается, что в ряде крупных городов сохраняются значительные сроки ожидания приёма врачей первичного звена и узких специалистов, что вынуждает пациентов обращаться за платными услугами. Аналогичные барьеры характерны для лабораторных и инструментальных исследований, доступность которых в рамках ОСМС часто лимитируется установленными квотами и дефицитом расходных материалов. В результате формируется разрыв между декларируемыми государственными гарантиями и фактической возможностью их реализации, что приводит к росту частных расходов населения.

Дополнительным индикатором недостаточной социальной эффективности, системы в целом, является превышение допустимого уровня прямых («карманных») расходов граждан на медицинские услуги. По оценкам аналитических источников, их доля достигает около 30 % совокупных текущих расходов на здравоохранение, что существенно превышает ориентиры Всемирной организации здравоохранения (15–20 %) (WHO, б. д.).

Наряду с этим сохраняется низкая профилактическая направленность системы здравоохранения. По данным организаций первичной медико-санитарной помощи, лишь незначительная доля прикрепленного населения находится под динамическим наблюдением, тогда как основная часть обращений происходит на стадии острых состояний. Это приводит к росту нагрузки на стационарное звено, увеличению затрат на лечение осложнённых форм заболеваний и снижению общей экономической эффективности использования средств ОСМС.

Еще одна проблема, которая приводит к снижению воспринимаемой справедливости заключается в разрыве между участием граждан в формировании страховых ресурсов и фактическим доступом к меди-

цинской помощи. Так, работающие граждане и работодатели осуществляют регулярные страховые взносы и отчисления, аккумулируемые в едином фонде и перераспределяемые в пользу всего застрахованного населения, включая экономически неактивные категории. Отсутствие прозрачной связи между индивидуальными взносами и объёмом получаемых услуг приводит к недоверию системе со стороны экономически активного населения (Yeh & Saltman, 2024).

В результате формируется ситуация, при которой часть застрахованных граждан, регулярно уплачивающих взносы, сталкивается с ограниченной доступностью медицинской помощи в рамках ОСМС и вынуждена прибегать к платным услугам. Это усиливает ощущение «двойной нагрузки» – через обязательные взносы и дополнительные прямые расходы, – что подрывает доверие к солидарной модели и снижает мотивацию к участию в системе.

В этой связи, необходимо отметить, что сравнительный анализ зарубежных моделей медицинского страхования показывает, что проблема воспринимаемой справедливости солидарных механизмов во многом решается за счёт институциональной прозрачности и персонифицированного учёта.

Для сравнительного анализа нами были рассмотрены системы здравоохранения Германии и Южной Кореи, обусловленных особенностями их страховых моделей.

Так, Германия представляет классическую бисмарковскую модель социального медицинского страхования, которая была выбрана основой для Казахстанской модели обязательного страхования. Немецкая модель отличается развитой системой страховых касс и высокой институциональной зрелостью механизмов солидарного финансирования. В то же время, Республика Корея является примером успешной трансформации национальной системы медицинского страхования в условиях ускоренного экономического развития и демографических изменений. Уровень цифровизации и обеспечение прозрачности страховых средств корейской системы является ориентиром для дальнейшего развития отечественной системы страхования.

В Германии система социального медицинского страхования основана на множественности конкурирующих страховых касс, что обеспечивает застрахованным возможность выбора, доступ к расширенным пакетам услуг и высокую прозрачность структуры взносов и страхового покрытия (Blümel et al., 2022). В Республика Корея солидарная модель реализуется через единый национальный страховой фонд, однако ключевым элементом является развитая цифровая инфраструктура, позволяющая каждому застрахованному получать информацию о стоимости оказанных услуг и доле их покрытия за счёт страховых средств (OECD, 2025). Даже при наличии софинансирования сохраняется прозрачность распределения финансовой нагрузки, что снижает уровень социальной напряжённости (Kim & Kwon, 2023).

В противовес мировому опыту в Казахстане солидарность достигается преимущественно посредством централизованного перераспределения средств, что влечет за собой слабую осведомленность о том, какая часть этих средств вернется конкретному гражданину. Это акцентирует внимание на потребности в создании организационных рычагов, гарантирующих прозрачность, через развитие информатизации и высоким уровнем цифровизации системы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённое исследование показало, что система обязательного социального медицинского страхования Республики Казахстан представляет собой важный элемент финансового обеспечения здравоохранения и одновременно выполняет значимую функцию социальной защиты населения. Анализ структуры источников финансирования системы ОСМС за 2020–2024 гг. свидетельствует о существенных изменениях в распределении финансовых потоков между государственными и страховыми источниками.

Результаты исследования показали, что в анализируемом периоде наблюдается снижение относительной доли бюджетного участия в финансировании системы ОСМС. Если в 2020 году коэффициент бюджетной зависимости составлял 0,54, то к 2024 году он снизился до 0,23. Одновременно увеличилась доля страховых поступлений, формируемых за счёт взносов и отчислений работодателей, работников и других категорий плательщиков. Однако проведённый анализ позволяет сделать вывод о том, что рост страховых поступлений в значительной степени обусловлен институциональными изменениями параметров их расчёта, включая ежегодное повышение значений месячного расчётного показателя (МРП), минимальной заработной платы (МЗП) и единого совокупного платежа (ЕСП), используемых в качестве базы исчисления страховых взносов.

Одновременно выявлено несоответствие между ростом финансовых ресурсов системы ОСМС и ограниченными социальными эффектами, выражающимися в низком уровне удовлетворённости населения медицинской помощью, устойчивом числе обращений граждан и превышении допустимого уровня прямых расходов домохозяйств на здравоохранение. Данные обстоятельства указывают на наличие институционального дисбаланса между целями социальной защиты и эффективностью использования финансовых ресурсов.

По итогам полученных результатов исследования можно сделать вывод о необходимости дальнейшего совершенствования финансового механизма ОСМС, направленного на повышение прозрачности распределения ресурсов, расширение участия экономически активного населения и усиление связи между объемами финансирования и конечными результатами оказания медицинской помощи. Реализация данных направлений позволит повысить устойчивость системы обязательного социального медицинского страхования и её роль в обеспечении социальной защиты населения Республики Казахстан.

Кроме того, в дальнейшем есть перспектива более глубокого исследования количественных методов оценки социальной и финансовой эффективности ОСМС, проведения межрегионального анализа и изучения роли цифровизации в целях персонализации финансовых потоков для обеспечения прозрачности солидарной модели страховой системы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Колесников С. А., Григорьева Н. С., Иванов И. В. (2025) Политика и управление в социальной сфере. Москва: ИД «Аргамак-Медиа».
2. Климин В. Г. (2007) Теоретико-аспектный подход к определению сущности обязательного медицинского страхования. Успехи современного естествознания. Екатеринбург
3. Kutzin J. (2013) Health financing for universal coverage and health system performance: concepts and implications for policy. Bulletin of the World Health Organization 91(8) 602–611. DOI: 10.2471/BLT.12.113985.
4. World Health Organization (2010). Health financing for universal coverage. World Health Report. – Geneva.
5. Wagstaff A., van Doorslaer E. (2000) Equity in health care finance and delivery. Handbook of Health Economics. – Amsterdam: Elsevier.
6. McIntyre D., Thiede M., Dahlgren G., Whitehead M. (2006) What are the economic consequences for households of illness and of paying for health care in low- and middle-income country contexts? Social Science & Medicine 62(4) 858–865. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.07.001>
7. Preker A. S., Harding A. (2003) Innovations in health service delivery: the corporatization of public hospitals. Health Policy. 64(2) 117–129.
8. Изимбергенова Г. Н., Гумарова Г. Ж. (2017) Внедрение обязательного социального медицинского страхования в Республике Казахстан. West Kazakhstan Medical Journal. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-obyazatel'nogo-sotsial'nogo-meditsinskogo-strahovaniya-v-respublike-kazakhstan>
9. Танатова Д. К., Абдрашитова А. Х. (2018) Формирование системы обязательного медицинского страхования в России и Казахстане: ретроспективный анализ. Социология 17(3), 73–83.
10. Омирбаева Б. С. (2017) Внедрение обязательного медицинского страхования в Казахстане и риски, связанные с ним. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук (6-3).
11. Закон Республики Казахстан «Об обязательном социальном медицинском страховании». (2015) Астана
12. Фонд социального медицинского страхования. Годовые отчёты о деятельности ФСМС за 2019–2024 гг. Астана, 5 выпусков
13. Фонд социального медицинского страхования. Внешний и внутренний аудит. – URL: <https://msqory.kz/ru/eshche/korporativnoe-upravlenie/vneshniy-i-vnutrenniy-audit/>
14. ФСМС финансово неустойчив: в Казахстане возмущились снижением доступности медуслуг. – URL: <https://ism.kz/v-2024-godu-predlagaetsya-doplatit-fsms-iz-byudzheta-275-mlrd-tenge>
15. World Health Organization. Kazakhstan country profile. URL: <https://data.who.int/countries/398>
16. Yeh M.-J., Saltman R. (2024) The sociopolitical foundations of health sector solidarity: a cross-sectional study of public attitudes toward the health system in Taiwan. Health Care Analysis. (33) P. 232–247. DOI: 10.1007/s10728-024-00503-0.
17. Blümel M., Spranger A., Achstetter K., Maresso A., Litvinova Y., Busse R. (2022) Germany: health system summary. Copenhagen
18. OECD. Health care systems: Korea. (2025) Paris. URL: https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-2025_15a55280-en/korea_40b1d2b4-en.html
19. Kim S., Kwon S. (2023) Has South Korea achieved the goals of national health insurance? Trends in financial protection of households between 2011 and 2018. Social Science & Medicine (326) DOI: 10.1016/j.socscimed.2023.115929.

REFERENCES

1. Kolesnikov S. A., Grigor'eva N. S., Ivanov I. V. (2025) Politika i upravlenie v social'noj sfere. Moskva: ID «Argamak-Media».
2. Klimin V. G. (2007) Teoretiko-aspektnyj podkhod k opredeleniyu sushchnosti obyazatel'nogo medicinskogo strakhovaniya. Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya. Ekaterinburg
3. Kutzin J. (2013) Health financing for universal coverage and health system performance: concepts and implications for policy. Bulletin of the World Health Organization 91(8) 602–611. DOI: 10.2471/BLT.12.113985.
4. World Health Organization (2010). Health financing for universal coverage. World Health Report. – Geneva.
5. Wagstaff A., van Doorslaer E. (2000) Equity in health care finance and delivery. Handbook of Health Economics. – Amsterdam: Elsevier.

6. McIntyre D., Thiede M., Dahlgren G., Whitehead M. (2006) What are the economic consequences for households of illness and of paying for health care in low- and middle-income country contexts? *Social Science & Medicine* 62(4) 858–865. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2005.07.001>
7. Preker A. S., Harding A. (2003) Innovations in health service delivery: the corporatization of public hospitals. *Health Policy*. 64(2) 117–129.
8. Izimbergenova G. N., Gumarova G. ZH. (2017) Vnedrenie obyazatel'nogo social'nogo medicinskogo strakhovaniya v Respublike Kazakhstan. *West Kazakhstan Medical Journal*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vnedrenie-obyazatelnogo-sotsialnogo-meditsinskogo-strakhovaniya-v-respublike-kazakhstan>
9. Tanatova D. K., Abdrashitova A. KH. (2018) Formirovanie sistemy obyazatel'nogo medicinskogo strakhovaniya v Rossii i Kazakhstane: retrospektivnyj analiz. *Sociologiya* 17(3), 73–83.
10. Omirbaeva B. S. (2017) Vnedrenie obyazatel'nogo medicinskogo strakhovaniya v Kazakhstane i riski, svyazannye s nim. *Aktual'nye problemy gumanitarnykh i estestvennykh nauk* (6–3).
11. Zakon Respubliki Kazakhstan «Ob obyazatel'nom social'nom medicinskom strakhovanii». (2015) Astana
12. Fond social'nogo medicinskogo strakhovaniya. Godovye otchyoty o deyatelnosti FSMS za 2019–2024 gg. Astana.
13. Fond social'nogo medicinskogo strakhovaniya. Vneshnij i vnutrennij audit. URL: <https://msqory.kz/ru/eshche/korporativnoe-upravlenie/vneshnij-i-vnutrennij-audit/>
14. FSMS finansovo neustoichiv: v Kazakhstane vozmutilis snizheniem dostupnosti meduslug. URL: <https://lsm.kz/v-2024-godu-predlagaetsya-doplatit-fsms-iz-byudzheta-275-mlrd-tenge>
15. World Health Organization. Kazakhstan country profile. URL: <https://data.who.int/countries/398>
16. Yeh M.-J., Saltman R. (2024) The sociopolitical foundations of health sector solidarity: a cross-sectional study of public attitudes toward the health system in Taiwan. *Health Care Analysis*. (33) P. 232–247. DOI: 10.1007/s10728-024-00503-0.
17. Blümel M., Spranger A., Achstetter K., Maresso A., Litvinova Y., Busse R. (2022) Germany: health system summary. Copenhagen
18. OECD. Health care systems: Korea. (2025) Paris. URL: https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-2025_15a55280-en/korea_40b1d2b4-en.html
19. Kim S., Kwon S. (2023) Has South Korea achieved the goals of national health insurance? Trends in financial protection of households between 2011 and 2018. *Social Science & Medicine* (326) DOI: 10.1016/j.socscimed.2023.115929.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МІНДЕТТІ ӘЛЕУМЕТТІК МЕДИЦИНАЛЫҚ САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ: ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚ ПЕН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ТЕҢГЕРІМІ

Капенова А.*

PhD докторанты

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

11, Астана, Қазақстан.

e-mail: a.kapenova94@gmail.com

ORCID: 0009-0009-4106-9649

Кодашева Г.

доцент м.а., PhD

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Астана, Қазақстан.

e-mail: kodasheva_gs@enu.kz

ORCID: 0000-0002-1734-418X

Рахимжанова К.

аға оқытушы, PhD

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

11, Астана, Қазақстан.

e-mail: Kalamkas.Rakhimzhanova@mail.ru

ORCID: 0000-0001-8004-4326

Аңдатпа

Қазақстан экономикасы әлеуметтік бағыттылығымен сипатталады, мұнда денсаулық сақтау жүйесі, соның ішінде сақтандыруға негізделген қаржыландыру тетіктері халықтың әлеуметтік қорғалу деңгейін айқын-дайтын негізгі компоненттердің бірі болып табылады. Аталған мақалада Қазақстан Республикасындағы міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (МӘМС) жүйесінің қаржылық механизмі халықты әлеуметтік қорғау міндеттерін іске асыру контекстінде талданады. 2020–2024 жылдар аралығындағы Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының деректері негізінде қаржыландыру көздерінің құрылымы, қаржылық түсімдердің динамикасы және МӘМС жүйесімен қамтылған халықтың үлесі зерттелді. Зерттеу барысында

сақтандыру моделінің бюджетке тәуелділік деңгейі авторлық бюджетке тәуелділік коэффициенті және орташа жылдық өсу қарқыны (CAGR) көрсеткіші арқылы бағаланды. Жүйенің әлеуметтік бағыттылығы мен оның қаржылық дербестігі арасындағы институционалдық қайшылықтар, сондай-ақ қаржыландыру көлемдерінің өсуі мен медициналық көмектің сапасы мен қолжетімділігі тұрғысындағы шектеулі әлеуметтік нәтижелер арасындағы сәйкессіздік анықталды. Алынған нәтижелер МӘМС жүйесінің тұрақтылығы мен халықты әлеуметтік қорғау құралы ретіндегі тиімділігін арттыру мақсатында оның қаржылық және басқарушылық тетіктерін жетілдірудің орындылығын көрсетеді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері денсаулық сақтау жүйесін қаржыландыруды талдау және жетілдіру барысында пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру; денсаулық сақтауды қаржыландыру; халықты әлеуметтік қорғау; бюджетке тәуелділік; солидарлық модель; қаржылық тұрақтылық; Қазақстан Республикасы.

THE SYSTEM OF MANDATORY SOCIAL HEALTH INSURANCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: BALANCING FINANCIAL SUSTAINABILITY AND SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

Kapenova A.*

PhD candidate

L.N. Gumilyov ENU

Astana, Kazakhstan.

e-mail: a.kapenova94@gmail.com

ORCID: 0009-0009-4106-9649

Kodasheva G.

Doctor of PhD

L.N. Gumilyov ENU

Astana, Kazakhstan.

e-mail: kodasheva_gs@enu.kz

ORCID: 0000-0002-1734-418X

Rakhimzhanova K.

Doctor of PhD

L.N. Gumilyov ENU

Astana, Kazakhstan.

e-mail: Kalamkas.Rakhimzhanova@mail.ru

ORCID: 0000-0001-8004-4326

Abstract

The economy of Kazakhstan is characterized by a pronounced social orientation, in which the healthcare system, including insurance-based financing mechanisms, represents one of the key components of social protection indicators. This study analyzes the financial mechanism of the compulsory social health insurance (CSHI) system in the Republic of Kazakhstan in the context of implementing social protection objectives. Based on data from the Social Health Insurance Fund for 2020–2024, the structure of funding sources, the dynamics of financial inflows, and population coverage under the CSHI system are examined. The study assesses the degree of budgetary dependence of the insurance model using an author-developed budget dependency coefficient and the compound annual growth rate (CAGR). Institutional contradictions between the social orientation of the system and its financial autonomy are identified, as well as a mismatch between the growth of financing volumes and limited social outcomes in terms of the quality and accessibility of medical care. The findings indicate the necessity of improving the financial and managerial mechanisms of the CSHI system to enhance its sustainability and effectiveness as a tool of social protection. The results of the study may also be used for analytical purposes and for improving healthcare financing policies.

Keywords: mandatory social health insurance; healthcare financing; social protection of the population; budgetary dependence; solidarity-based model; financial sustainability; Republic of Kazakhstan.

Sugiri D.

doctoral student
 Al-Farabi Kazakh National University
 Almaty, Kazakhstan
 e-mail: danisugiri@gmail.com
 ORCID: 0000-0003-0268-0073

Shayakhmetova K.

Doctor of Economics, Professor
 Esil University
 Astana, Kazakhstan
 e-mail: kulshariya19560102@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-8677-1767

Kogut O.*

PhD, Acting Associate Professor
 Al-Farabi Kazakh National University
 Almaty, Kazakhstan
 e-mail: kogut.1108@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-4996-1254

IPSAS-BASED PUBLIC SECTOR ACCOUNTING REFORM IN THREE INSTITUTIONAL CONTEXTS

Abstract

Over the past two decades, public sector accounting reforms based on International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) have become part of the government financial modernization agendas in various countries. Despite normative arguments regarding fiscal transparency and accountability, the adoption of IPSAS has not been uniform. Knowledge of how institutional contexts shape reform pathways remains limited. This study analyses IPSAS reforms in Australia, Indonesia, and Kazakhstan through a comparative institutional analysis approach. This analysis combines a research-based mini-review with structured secondary evidence from IFAC adoption status, a previous cross-country classification of standard-setting pathways, and selected PEFA indicators. The three countries are examined through different institutional logics: performance-based logic and New Public Management in Australia, statutory audit accountability logic and administrative capacity-building in Indonesia, and modernization and international legitimacy logic in Kazakhstan. The findings indicate that differences in institutional logics and PFM system integration result in variations in the form of IPSAS implementation outcomes: substantive integration in Australia, gradual convergence with partial substantive integration in Indonesia, and hybrid modernization-driven reform with partial institutional decoupling in Kazakhstan. These results imply that accounting reform cannot be understood solely as a technical transformation of reporting standards, but as a process of institutional change within the fiscal governance architecture. Practically, this study provides insights into the importance of alignment between budgeting, treasury, audit, and financial information systems to ensure the sustainability of IPSAS-based accrual reform.

Keywords: IPSAS; public sector accounting; accrual reform; institutional logic; public financial management (PFM); legitimacy; public sector modernization.

INTRODUCTION

Public sector accounting reforms based on the International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) have become a central component of government financial modernization over the last two decades (Christiaens et al., 2014; Polzer et al., 2021). IPSAS is widely regarded as an international framework that enhances fiscal transparency, accountability, and comparability of financial reporting across jurisdictions (Brusca & Martínez, 2016; Kartiko et al., 2018). However, the implementation of IPSAS is not just a technical accounting change, but also involves broader institutional and governance changes (Adhikari & Mellembvik, 2011; Harun et al., 2012). The transformation encompasses budgeting, auditing, government information systems, regulation, and fiscal governance (Chow & Aggestam Pontoppidan, 2019; McLeod & Harun, 2014).

Globally, the IPSAS-based reform agenda evolves through three main approaches, including full adoption, convergence with national standards, and selective harmonization (International Federation of Accountants (IFAC), 2025; Pina et al., 2009). This diversity indicates that IPSAS reform is not a uniform process, but rather an adaptive response to each country's public administration traditions, institutional capacities, and policy objectives (Brusca & Martínez, 2016; Polzer et al., 2021). Existing studies also show that reform trajectories are often non-linear and influenced by factors beyond technical considerations, including legitimacy pressures and the broader dynamics of public sector reform (Adhikari & Mellembvik, 2011; Harun et al., 2012).

This paper focuses on three jurisdictions, Australia, Indonesia, and Kazakhstan, that represent distinct institutional logics underlying IPSAS reform. Australia represents a country with a strong implementation of New Public Management (NPM) and encourages the adoption of accrual accounting as a performance-based governance instrument (Christiaens et al., 2014; Lapsley et al., 2009). Indonesia represents a legal-audit-oriented pathway, where reform is driven by regulatory mandates and the strengthening of accountability mechanisms (Harun et al., 2012; McLeod & Harun, 2014). Meanwhile, Kazakhstan illustrates a modernization-oriented trajectory, where IPSAS adoption is closely linked to administrative reform and fiscal digitalization, with an orientation toward international legitimacy (Polzer et al., 2021).

Despite the growing literature on IPSAS, several gaps remain. First, most existing studies focus on the normative justifications for IPSAS adoption and are limited in explaining the domestic institutional logics that shape the implementation process and outcomes. Second, comparative research tends to focus on formal adoption levels, with insufficient attention to the interaction between IPSAS and public financial management (PFM) systems. Third, transitional and middle-income countries remain underrepresented in the global discourse, despite their distinct institutional dynamics and reform challenges.

To address this gap, this study aims to: (1) analyze the institutional logic underlying IPSAS reforms in each country, (2) identify the mechanisms through which these reforms were implemented, and (3) assess the resulting patterns of convergence, harmonization, or symbolic adoption within the fiscal accountability framework. This study extends previous IPSAS literature by clarifying an integration-based adoption typology that links institutional logics to PFM system alignment and reform outcomes. Methodologically, it employs comparative institutional analysis across Australia, Indonesia, and Kazakhstan. Empirically, it expands the global narrative on IPSAS adoption by examining the experiences of transition and middle-income countries.

Using Australia, Indonesia, and Kazakhstan as comparative case studies, the study identifies an emerging pattern in which stronger alignment between the institutional context and PFM integration is associated with more substantial accrual accounting implementation, whereas fragmented integration tends to produce partial or hybrid reform outcomes.

LITERATURE REVIEW

Normative foundations of IPSAS reform. Public sector accounting reform based on IPSAS has been a key topic in the literature on public financial governance since the early 2000s (McLeod & Harun, 2014; Polzer et al., 2021). IPSAS was developed by the International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB) as an effort to harmonise public sector financial reporting internationally (Brusca & Martínez, 2016; International Federation of Accountants (IFAC), 2025). The IPSAS framework encompasses not only accrual-based financial reporting but also regulates the recognition, measurement, presentation, and disclosure of transactions and the financial position of government entities (Christiaens et al., 2014; Kartiko et al., 2018).

Early research largely focused on normative issues regarding the potential benefits of adopting IPSAS. Common themes included increased fiscal transparency, accountability, and international donors' interest in comparable fiscal information (Adhikari & Mellemvik, 2010; Benito et al., 2007; Pallot, 2001; Polzer et al., 2021). However, normative motivations alone are insufficient to explain the outcome of the IPSAS reform, as its implementation depends on administrative and institutional conditions.

Institutional capacity and PFM constraints. As IPSAS implementation progresses across countries, the literature has shifted from normative discussions to analyses of institutional capacity, implementation barriers, and the complexity of budget systems (Harun et al., 2012; Polzer et al., 2021). This shift emphasizes that IPSAS adoption depends not only on formal standards but also on administrative readiness, human resources, regulatory frameworks, and supporting financial infrastructure (Adhikari & Mellemvik, 2011; Polzer et al., 2021). Several studies emphasize that IPSAS adoption requires the simultaneous development of key domains such as accounting systems, audit capacity, and treasury management, without which reforms are difficult to sustain (Brusca & Martínez, 2016; Harun et al., 2012).

At the operational level, these challenges become more pronounced. Accrual accounting relies on the ability to reliably measure assets and liabilities, which in turn requires an adequate audit system and treasury infrastructure (Kartiko et al., 2018; McLeod & Harun, 2014; Mir et al., 2019). A recurring issue in the literature is the mismatch between accrual-based reporting and cash-based budgeting, with reporting reforms accelerating faster than budgeting (Brusca & Martínez, 2016; Mir et al., 2019). Consequently, accrual information is often used primarily for reporting and audit purposes, with limited impact on actual fiscal decision-making. This suggests that IPSAS reforms are less constrained by technical design and more by the capacity of PFM systems to support their integration in practice.

Legitimacy pressures and reform drivers. In addition to technical factors and institutional capacity, previous research also highlights the role of institutional legitimacy in shaping IPSAS reform. In civil law countries with strong administrative bureaucracies, such as France or Germany, reforms are driven more by pressures for harmonization and fiscal transparency (Brusca & Martínez, 2016; Heald & Hodges, 2015; Pina et al., 2009).

In developing countries, reforms are frequently linked to the broader PFM modernization agendas supported by international institutions such as the IMF, World Bank, or OECD (Adhikari & Mellembvik, 2010; Polzer et al., 2021). In this context, IPSAS adoption can serve both instrumental and symbolic functions. Polzer et al. (2021) note that some countries adopt IPSAS not for their technical benefits, but to gain fiscal legitimacy in the eyes of international organizations and capital markets. In this case, reforms may remain partial or symbolic when accrual principles are not fully internalized into PFM practices (Harun et al., 2021; Roberto et al., 2025).

In contrast, in Anglo-Saxon countries, such as Australia, New Zealand, and the United Kingdom, IPSAS-related reforms are closely associated with NPM, where accrual accounting is integrated into performance-based management and resource allocation (Guthrie, 1998; Hood, 1995; Lapsley et al., 2009). IPSAS is considered to strengthen the government's ability to measure non-financial performance by using accrual accounting for assets and liabilities. In this context, accrual accounting is seen as a tool to improve bureaucratic efficiency and effectiveness (Hyndman & Connolly, 2011; Kartiko et al., 2018). In such contexts, accrual information is more integrated into the decision-making process (Guthrie, 1998; Hood, 1995; Lapsley et al., 2009), although recent studies warn that performance systems can become compliance-oriented and ritualistic (Roberto et al., 2025).

Convergence typologies and symbolic adoption outcomes. Countries adopting IPSAS cannot be viewed as a single, homogeneous category (Christiaens et al., 2014; Pina et al., 2009). IFAC itself divides them into full adoption and selective harmonization (International Federation of Accountants [IFAC], 2025). However, adoption patterns are now evolving and have several convergence typologies, namely: (1) full IPSAS adoption, (2) partial adoption, (3) selective convergence, and (4) symbolic compliance. The last category reflects a phenomenon in which reforms are implemented at the declarative level but are not accompanied by substantial changes in information systems and reporting practices (Harun et al., 2021; Polzer et al., 2021). However, in practice, many countries fall between symbolic and substantive implementation, producing hybrid outcomes where formal adoption, technological modernization, and institutional separation coexist. This finding is important for comparative research, as it demonstrates that public-sector accounting reforms have a significant symbolic dimension (Adhikari & Mellembvik, 2011; Chow & Aggestam Pontoppidan, 2019).

Toward an institutional logics perspective. Overall, the literature shows that IPSAS reforms have resulted in varying implementation outcomes, ranging from substantive implementation to partial convergence and symbolic compliance (Christiaens et al., 2014; Polzer et al., 2021). This variation suggests that IPSAS reforms are not solely determined by technical considerations, but also by the institutional context, governance structures, and legitimacy dynamics. Therefore, a comparative approach grounded in an institutional perspective is necessary to understand the differences in reform trajectories across countries. Building on these strands of literature, a comparative and institutionally grounded perspective is required to explain differences in reform trajectories across countries.

Based on an institutional logics perspective, this study advances the following working hypothesis as an analytical proposition: IPSAS-based accounting reforms are more likely to produce substantive implementation outcomes when formal adoption status and standard-setting pathways are supported by broader PFM system integration, particularly in budgeting, treasury, audit, reporting, and financial information systems. Conversely, when adoption is not supported by PFM integration, reforms are more likely to produce partial, hybrid, or decoupled implementation outcomes. In this qualitative comparative study, the proposition is not tested statistically, but is used to guide the interpretation of the reform trajectories in the three cases.

METHODOLOGY AND METHODS

Research design

This study uses a comparative institutional analysis to assess how Australia, Indonesia, and Kazakhstan implement IPSAS-based public-sector accounting reforms across different institutional contexts. Methodologically, it adopts a research-based mini-review approach (Grant & Booth, 2009), focusing on analytical depth rather than exhaustive coverage. This review draws on academic literature, policy documents, and institutional reports published between 2000 and April 2026, selected for their relevance to IPSAS adoption, PFM integration, and the institutional context of accounting reform.

The selection is purposive and theory-driven, aiming to capture both established literature and recent empirical developments, as well as authoritative reports from international organizations. Rather than following a fully systematic protocol, the study emphasizes analytical generalization by identifying patterns of institutional mechanisms and reform outcomes across cases. In line with previous studies that highlight the importance of institutional and contextual factors in IPSAS reform (Liberato et al., 2024; Polzer et al., 2021), the analysis focuses on explaining reform mechanisms and implementation conditions rather than conducting quantitative or econometric tests.

To strengthen the empirical foundation, this study incorporates selected evidence from policy reports and public financial management assessments, particularly for Kazakhstan. These sources help examine how IPSAS-

based reforms operate in practice, particularly in relation to PFM integration, budget-accounting alignment, audit capacity, and subnational implementation constraints.

Unit of analysis and case selection

The unit of analysis in this study is the central government, at both the regulatory and system levels. Case selection is based on three considerations: (a) regional and institutional representation, (b) documented IPSAS or accrual reform trajectories, and (c) variation in reform maturity. Australia represents a mature accrual-based system with strong integration between accounting practices and PFM. Indonesia and Kazakhstan were selected as prominent reform cases in their respective regions, Southeast Asia (Polzer et al., 2020; Suparman et al., 2015) and Central Asia (Knox & Orazgaliyev, 2025). This selection allows for comparative analysis across different levels of reform maturity and institutional contexts.

Data sources and analytical approach

The study uses multiple secondary data sources, including academic literature, international organization reports, policy and regulatory documents, and government audit and treasury systems reports. The empirical foundation is strengthened by structured evidence from the IFAC Adoption Status database (IFAC–CIPFA, 2025), Masoud's (2024) cross-country classification, and selected PEFA indicators (World Bank, 2018, 2025). These sources are used for triangulation rather than statistical testing, specifically to compare the formal adoption status, standard-setting pathways, and PFM conditions across the three cases.

The analytical approach is carried out in three stages. First, contextual screening identifies each country's administrative characteristics and fiscal governance framework. Second, mechanism tracing examines how IPSAS reforms are translated into institutional processes, including regulations, information systems, audits, and reporting. Third, outcome mapping assesses the form of reform convergence, distinguishing between full adoption, partial adoption, selective harmonization, or symbolic compliance.

Validity and analytical generalization

Validity was ensured through triangulation of academic literature, policy documents, and international assessments (e.g., PEFA reports). This allowed for the identification of consistent patterns and any discrepancies. This study aimed for analytical rather than statistical generalizations, offering a conceptual explanation of how the institutional context shapes the outcomes of IPSAS reform.

Limitations

This study has several limitations. First, it does not include a quantitative or econometric analysis of the fiscal impact of accrual adoption. Second, it does not conduct in-depth subnational case studies, although selected subnational evidence is used to illustrate implementation constraints. Third, it does not explore in depth the role of the accounting profession in IPSAS internalization. Finally, the analysis relies on secondary data and does not include in-depth organizational case studies, but focusing instead on structured comparison across contexts.

RESULTS

Australia, Indonesia, and Kazakhstan all refer to IPSAS as an international reference but have pursued different reform paths. Australia has de facto implemented a full accrual model compatible with both IPSAS and IFRS; Indonesia has implemented full accrual through a gradual convergence strategy; and Kazakhstan has adopted a hybrid implementation model combining partial convergence with digital modernization. These different paths have produced distinct outcomes with respect to accrual depth, the degree of integration in budgeting, and the use of accrual information in fiscal decision-making. Based on the analytical framework, the results are organized into three dimensions: reform trajectories, institutional legitimacy profiles, and the integration with PFM systems.

Reform trajectories of IPSAS implementation

The three countries follow different reform trajectories. The literature identifies several types of reform trajectories, including full adoption, convergence, partial adoption, harmonization, and symbolic compliance (Christiaens et al., 2014; Grossi & Steccolini, 2015).

Australia. Australia was an early pioneer in accrual reform, reaching a mature system by the late 1990s (Davis, 2010). Rather than formally adopting IPSAS, it developed a "sector-neutral" accounting framework based on International Financial Reporting Standards (IFRS) for the public sector (Polzer et al., 2020). This reform was part of a broader NPM agenda aimed at improving efficiency and cost transparency (Davis, 2010). Australia's transition took approximately a decade to achieve through strengthening the capacity of ministries to manage resources independently (Hood, 1995; Polzer et al., 2020). Over time, accrual accounting became fully integrated into budgeting and financial management, resulting in a highly institutionalized governance framework.

Indonesia. Indonesia embarked on a reform path through a strong legal mandate in response to demands for transparency following the 1998 economic crisis and the fall of the Soeharto regime (Mir et al., 2019). This process began with Law No. 17 of 2003, followed by Government Regulation No. 71 of 2010 as the technical basis for adopting accrual-based Government Accounting Standards (GAS) (Government of Indonesia, 2010). Indonesia implemented a substantive convergence strategy, where key elements of IPSAS were gradually incorporated into national standards to meet fiscal transparency requirements and demands from international institutions such

as the IMF and the World Bank (Harun et al., 2021). However, significant challenges remain related to human resource capacity and reliance on central ministerial regulations (Mir et al., 2019).

Kazakhstan. Kazakhstan represents a modernization-oriented reform model to achieve global recognition under the "Concept 2030" strategy (OECD, 2025). IPSAS has been directly adopted for financial reporting, while budgeting remains cash-based under treasury regulation issued by the Ministry of Finance (IFAC–CIPFA, 2025; Ministry of Finance of Kazakhstan, 2025). In Kazakhstan, IPSAS-related reforms are closely linked to the government's digitalization agenda, which seeks to enhance fiscal credibility with international investors and signal the modernization of the country's digital treasury system (OECD, 2025).

Kazakhstan's reform trajectory illustrates partial and uneven implementation. For example, the PEFA 2025 assessment reports that only 11 of 20 subnational governments published audited financial statements for 2023. The score for subnational government monitoring declined from an A in the previous assessment to a C in 2025 (World Bank, 2025). This indicates that reporting transparency remains incomplete and not fully consolidated across the government level. The World Bank noted that Kazakhstan's budget reforms also faced challenges due to weak linkages between strategy, implementation, and performance monitoring. Local governments also face structural constraints in intergovernmental fiscal relations (World Bank, 2023).

The PEFA 2025 evidence suggests that Kazakhstan's challenges are not limited to formal IPSAS adoption (World Bank, 2025). Despite improvements in digital reporting infrastructure, weak scores in budget classification and budget documentation, both rated at D, indicate that accrual-based information is not yet fully embedded in the budget preparation and approval process. Combined with weaknesses in subnational fiscal monitoring and limited publication of audited subnational financial statements, this supports the interpretation of Kazakhstan's reforms as a hybrid modernization-driven process (World Bank, 2025) with partial institutional decoupling between technical reporting improvements and traditional budgeting practices as referred to by Bekiaris & Paraponti (2023).

Table 1 summarizes the institutional configurations shaping IPSAS-related reforms across the three countries compiled by the authors based on IFAC adoption status, PEFA assessments, and relevant academic and policy sources.

Table 1. Institutional Dimensions of IPSAS-Related Reforms

Dimension	Australia	Indonesia	Kazakhstan
Formal IPSAS adoption status	Partially adopted	Partially adopted	Adopted
Standard-setting pathway	National standards based on IFRSs	National standards using IPSAS as a reference point	IPSASs adopted directly
Motivation for Reform	Performance and cost transparency	Combating corruption and legal accountability	System modernization and international credibility
Institutional Logic	Performance logic	Legal-audit logic	Modernization–legitimacy logic
Budgeting Base	Accrual based	Cash-based	Cash-based
Reporting Basis	Full accrual	Full accrual	Accrual-based IPSAS, with partial implementation challenges
PFM integration pattern	Integrated into budgeting, reporting, and performance management	Integrated treasury-accounting platform through SPAN–SAKTI, but accrual information remains weakly embedded in budgeting and performance decision-making	Digitally supported reporting, with budget and subnational decoupling
Reform Outcome	Substantive and integrated	Gradual convergence with institutional decoupling	Hybrid modernization-driven reform with partial institutional decoupling

Note: Compiled by the authors based on the following sources: Davis (2010), Christiaens et al. (2014), Grossi & Steccolini (2015), Mir et al. (2019), McLeod & Harun (2014), Polzer et al. (2020), Harun et al. (2021), Masoud (2024), OECD (2025), IFAC–CIPFA (2025), and World Bank (2018, 2025).

INSTITUTIONAL LEGITIMACY PROFILES

Differences in IPSAS implementation can be explained through institutional legitimacy. Suchman (1995) differentiates legitimacy into three categories: pragmatic, normative (moral), and cognitive. Scott (2014) explains

that institutions operate through three main pillars: regulative, normative, and cultural-cognitive. In this study, the term symbolic (instrumental) legitimacy refers to legitimacy-seeking behaviour that is oriented toward external recognition and signalling, rather than deep cognitive internalisation (Suchman, 1995). Together, these perspectives explain how IPSAS interact with the domestic institutional context.

In Australia, IPSAS-related reforms reflect pragmatic legitimacy, where accrual information is used to improve performance transparency, cost management efficiency, and fiscal decision-making (Davis, 2010; Hood, 1995). Accrual accounting is embedded in managerial practices and supported by a mature audit system and Anglo-Saxon administrative traditions (Lapsley et al., 2009).

Indonesia reflects a normative-regulatory legitimacy model. Accrual reform is driven by legal mandates and accountability requirements rather than managerial needs (Harun & Robinson, 2010). Accrual reporting primarily supports regulatory compliance, achieving audit opinions from the Supreme Audit Agency, and establishing administrative compliance (Harun et al., 2021). Thus, Indonesia's legitimacy is more closely aligned with the regulatory pillar (Scott, 2014) and is compliance-oriented.

Meanwhile, Kazakhstan demonstrates a modernization-oriented legitimacy profile with symbolic-instrumental elements. IPSAS reforms were influenced by the need to enhance fiscal credibility and international reputation as part of public sector modernization (OECD, 2025). International recognition is a key driver for political elites seeking to maintain the country's modern image (OECD, 2025). This aligns with the findings of Polzer et al. (2021), who stated that some jurisdictions adopted IPSAS not only for internal benefits but also to gain international recognition from multilateral institutions, investors, and regional partners. The use of IPSAS in Kazakhstan's treasury system, for example, was driven by the agenda of digital modernization and harmonization of state asset information, but it has not yet been fully integrated into budgeting and auditing.

Kazakhstan's experience highlights that IPSAS reforms are constrained by administrative capacity and institutional readiness. While digitalization has improved reporting infrastructure and service accessibility, the impact on fiscal decision-making remains limited. Despite significant developments in e-government services, persistent challenges hinder the effective use of accrual information (Orazgaliyeva et al., 2023). These challenges include limited human resources, system inefficiencies, and low information relevance, particularly at the subnational level (Orazgaliyeva et al., 2023). This suggests that digital reforms have strengthened procedural and reporting capacity, but have not yet translated into substantive improvements in decision-making or sustainable implementation. Table 2 summarizes the dimensions of legitimacy of IPSAS reforms in the three countries.

Table 2. Institutional Legitimacy Dimensions of IPSAS Reforms

Dimension	Australia	Indonesia	Kazakhstan
Types of Legitimacy	Pragmatic	Moral (Normative)	Symbolic-instrumental
Institutional Pillars (Scott)	Normative and cultural-cognitive	Regulative and normative	Normative and cultural-cognitive
Dominant			
Reform Orientation	Performance-driven	Compliance-driven	Credibility and modernization-driven
Primary Users	Internal managers and policy decision-makers	External auditors and bureaucracy	International investors
Depth of Implementation	Substantial	Partial integration	Hybrid and transitioning with partial institutional decoupling
Political Dependence	Low: driven by internal administrative reform traditions	High: linked to regime change (post-1998) and donor pressures	High: centrally driven by the President and modernization concept
Technical Dependence	Managerial	Legal-audit framework	Digital treasury infrastructure

Note: Compiled by the authors based on the following sources: Suchman (1995); Guthrie (1998); Adhikari & Mellemvik (2010); Davis (2010); Harun & Robinson (2010); Harun et al. (2012); Scott (2014); McLeod & Harun (2014); Polzer et al. (2020); Mir et al. (2019); Schmidhuber et al. (2020); Brito & Jorge (2021); Harun et al. (2021); Masoud (2024); Tawiah & Soobaroyen (2024); and OECD (2025).

Integration with Public Financial Management (PFM) Systems

Although all three countries have adopted accrual reporting, the degree of integration with broader PFM systems varies significantly, particularly regarding alignment between reporting and budgeting bases. A persistent issue is budget-accounting decoupling, where accrual reporting is not accompanied by accrual budgeting. This is evident in Indonesia and Kazakhstan, where the financial reporting has shifted to an accrual basis, but the

budgeting remains cash-based. As a result, accrual information is mainly used ex post (reporting and auditing), rather than ex ante (budget allocation or fiscal decision-making).

Australia presents a contrasting case, having implemented accrual budgeting since the NPM reforms. Accrual information is used in the fiscal policy cycle, including program evaluation, asset management, and performance reporting (Davis, 2010; Hood, 1995). Australia has achieved a high level of integration between accounting and budgeting systems, thereby supporting comprehensive fiscal analysis.

In contrast, Indonesia and Kazakhstan continue to face the challenge of separating budget and reporting systems (Mir et al., 2019). In both cases, accrual reporting remains more relevant for audit and compliance purposes than for fiscal planning (McLeod & Harun, 2014). Both countries have invested in digital infrastructure, such as Indonesia's SPAN-SAKTI (Sistem Perbendaharaan dan Anggaran Negara (SPAN)-Sistem Aplikasi Keuangan Tingkat Instansi (SAKTI)) system and Kazakhstan's digital treasury platform; however, these developments have not yet resolved the underlying misalignment between accounting and budgeting systems (OECD, 2025).

In Indonesia, accrual reform has strengthened asset reporting and administrative accountability. State financial reform, which is based on laws and government regulations, encourages the use of accruals, orderly reporting and asset management (Harun & Robinson, 2010). Through SPAN-SAKTI, the country has developed a relatively integrated treasury-accounting and reporting platform (World Bank, 2018). However, the continued dominance of cash-based budgeting limits the use of accrual information in budget formulation, program costing, and performance-based fiscal decision-making (World Bank, 2018). Thus, reforms in Indonesia should not be understood as weak system integration, but rather as partial substantive integration. Reporting transparency and treasury accounting integration have improved through SPAN-SAKTI, while budgeting remains cash-based, and accrual information has not been fully embedded in the broader fiscal policy cycle.

Kazakhstan exhibits a different pattern, with a stronger emphasis on digital modernization of the public sector (OECD, 2025). The implementation of a treasury platform and the digitisation of asset information demonstrate a technocratic orientation toward fiscal transparency and data interoperability (World Bank, 2025). Although treasury and asset information systems have improved, accrual information is still only partially integrated into the decision-making process. The implications of cross-domain PFM are shown in Table 3.

Table 3. Comparison of PFM Implications of IPSAS Reforms

PFM Domain	Australia	Indonesia	Kazakhstan
Budgeting Basis	Accrual Budgeting	Cash basis	Cash basis
Reporting Basis	Full accrual	Full accrual	Partial accrual implementation
Asset Management	Established asset recognition and valuation framework	Developing an asset registry and strategic assets system	Digital asset systems
Liability Management	Established comprehensive and	Growing and transitional	Growing with digital visibility (as signalling)
Treasury System	Mature: integrated internal information management systems	Centralized digital: SPAN-SAKTI Integrated System	Digital-centric: Digital Treasury System
Audit Model	Independent auditor-general: strong on performance audit	Supreme Audit Board: focus on opinion and legality	Centrally-driven: focus on compliance and anti-fraud
Use for Performance	High	Limited	Limited

Note: Compiled by the authors based on the following sources: Guthrie (1998); Benito et al. (2007); Christiaens et al. (2010); Harun et al. (2012); McLeod & Harun (2014); Grossi & Steccolini (2015); Brusca & Martínez (2016); Kartiko et al. (2018); Polzer et al. (2020); Mir et al. (2019); Harun et al. (2021); Masoud (2024); Tawiah & Soobaroyen (2024); and OECD (2025).

Overall, IPSAS reforms are shaped by domestic governance structures, administrative traditions, and legitimacy dynamics, which determine the degree of their integration into the PFM system.

DISCUSSION

After presenting the mapping of the reform outcomes, this section interprets the findings through the lens of institutional logic and legitimacy to explain variations in IPSAS implementation.

Building on previous research highlighting the role of institutional context (Polzer et al., 2021), this study interprets three institutional logics—performance-oriented, legal audit, and modernization-legitimacy—as

analytical constructs to explain reform mechanisms. In a performance-oriented context, accrual information supports budgeting and decision-making. In a legal audit context, it strengthens compliance and control. In a modernization-oriented context, it signals alignment with international standards, often without full integration.

These logics are reflected in concrete administrative practices. In performance-oriented systems, accrual information is used in budgeting, cost allocation, and performance evaluation (Elmezughi & Wakil, 2018; Hood, 1995; Kobayashi et al., 2016; Lapsley et al., 2009). In a legal-audit context, implementation emphasizes compliance reporting, audit verification, and adherence to the regulatory frameworks (Harun et al., 2012; McLeod & Harun, 2014; Pamungkas et al., 2018). In modernization-oriented contexts, reforms are often associated with digital treasury systems, standardized reporting formats, and internationally harmonized financial disclosures (Orazgaliyeva et al., 2023; Polzer et al., 2021).

Institutional Drivers of Accounting Reform. The findings indicate that the outcomes of IPSAS reform are shaped by the domestic institutional context, including administrative traditions, governance structures, and legitimacy dynamics (Scott, 2014; Suchman, 1995). This supports prior studies showing that institutional alignment is more critical than formal standard adoption in shaping reform outcomes, in line with the findings of Christiaens et al. (2014) and Polzer et al. (2021). As a result, harmonization in reporting does not imply uniformity in the motivation, depth, or use of accrual information.

These three cases illustrate distinct reform trajectories shaped by institutional context. While international standards provide a uniform reference framework, the implementation process is mediated by the country's governance structure, administrative traditions, and reform priorities (Polzer et al., 2021).

In Australia, accrual accounting was embedded within broader NPM reforms and was substantially used to support performance management and resource allocation (Lapsley et al., 2009). The Australian case demonstrates that reforms driven by internal needs enable accounting standards to serve as an effective management tool (Guthrie, 1998; Polzer et al., 2020).

In contrast, Indonesia's experience reflects a reform path driven by regulatory forces and legal mandates (Harun et al., 2021). Central institutions such as the Ministry of Finance and the Supreme Audit Agency (BPK) play a key role in responding to demands for transparency (Harun et al., 2021). As a result, accrual accounting was primarily associated with strengthening financial oversight and compliance rather than managerial decision-making.

Kazakhstan's reform trajectory reflects a broader effort to modernise PFM and enhance international credibility. This pattern reflects a hybrid implementation outcome, combining modernization-driven reforms with partial institutional decoupling. The adoption of IPSAS serves both a technical and a signalling function (Tawiah & Soobaroyen, 2024). This reform direction is closely linked to the digitalization of treasury and fiscal information systems, which positions IPSAS as part of a broader transformation of fiscal governance infrastructure (Abdullayevich, 2025; World Bank, 2025).

Despite this modernization, IPSAS implementation in Kazakhstan remains uneven, particularly at the subnational level. Local governments operate within a highly centralized, transfer-dependent fiscal system characterized by limited administrative autonomy (Abdullayev et al., 2025). These structural conditions reduce incentives for full adoption and constrain the practical use of accrual information. Limited human resources, uneven digitalization, and inadequate professional development undermine the sustainability of reforms (Abdullayev et al., 2025; Kusherbayev, 2025). Furthermore, the coexistence of cash-based budgeting and accrual-based reporting creates structural tensions. Despite the production of accrual-based financial reports, fiscal decisions continue to rely on cash-based information. This suggests that reforms are more oriented toward reporting and compliance than managerial use.

Kazakhstan's pattern reflects broader dynamics in transitional and post-Soviet contexts. Reforms are often centrally driven and shaped by external pressures from international institutions (Monobayeva & Howard, 2015; Vakulenko, 2022). These reforms follow a top-down path influenced by Soviet administration legacies, which can limit alignment with local institutional capacities. Consequently, implementation often remains partial, with formal compliance not translating into substantive integration into public sector practices (Knox & Orazgaliyev, 2025; Monobayeva & Howard, 2015).

These challenges are reinforced by structural constraints such as limited administrative autonomy, fiscal dependence, and weak PFM integration (Abdullayev et al., 2025; Ismailova et al., 2023). Similar patterns of uneven implementation and fragmentation of reforms have also been reported in other post-Soviet contexts (Knox & Orazgaliyev, 2025; Vakulenko, 2022), suggesting that Kazakhstan's experience is not an isolated case, but rather part of a broader picture of reform trajectories in countries with transition economies.

Institutional legitimacy and reform outcomes. IPSAS implementation in developing countries differs from that in Anglo-Saxon countries with strong managerial traditions and PFM foundations (Lapsley et al., 2009). In Australia, IPSAS-related reforms were closely tied to pragmatic legitimacy and performance-oriented governance, where accrual information was embedded in budgeting, resource allocation, and performance management.

Conversely, in Indonesia and Kazakhstan, reforms were more closely tied to regulatory legitimacy, administrative modernization, and external credibility.

This indicates that public sector accrual reform is also a mechanism for regaining institutional legitimacy. Although IPSAS originates from global standards, their form and depth are strongly influenced by national contexts and public administration tradition (Benito et al., 2007; Brusca & Martínez, 2016). Therefore, IPSAS diffusion should be understood as an institutional process.

This interpretation reinforces the distinction between formal adoption and substantive implementation. IPSAS adoption is not driven solely by technical considerations but is closely linked to broader institutional dynamics, including the need to respond to domestic accountability demands and external expectations. Evidence from developing and emerging economies suggests that such reforms are often shaped by legitimacy concerns, with governments adopting accounting standards to bolster credibility, even when implementation remains partial or uneven (Krishnan, 2023; Mbelwa et al., 2019). This dynamic helps explain why IPSAS reforms in transition and developing country contexts may result in formal adoption without full institutional integration, reinforcing the distinction between symbolic, hybrid, and substantive implementation (Polzer et al., 2021).

International organizations such as the IMF, World Bank, OECD, and IFAC play a dual role in shaping the IPSAS reform process. While they provide normative frameworks and technical guidance, they also exert coercive, mimetic, and normative pressures that encourage adoption (Mnif Sellami & Gafsi, 2019). This pressure is particularly significant because fiscal credibility and access to external financing are crucial (Adhikari et al., 2013; Tawiah, 2023). However, differences in institutional capacity and governance conditions mean that not all countries are equally prepared to implement an accrual-based system.

Practical implications for governments and international organizations. From a policy perspective, IPSAS-based accrual reform cannot stand alone without broader PFM reform. In a cash-based budgeting system, accrual information primarily serves to enhance reporting transparency and ex-post audits with limited influence on resource allocation or ex-ante fiscal decision-making. Integrating accruals into the fiscal policy cycle can provide added value in costing, performance evaluation, asset management, and treasury.

For governments, IPSAS-based reforms should be sequenced with improvements in budget classification, treasury systems, audit capacity, asset and liability management, and financial data integrity (World Bank, 2024). For Indonesia, integrating accrual reform with strengthening treasury policies such as SPAN-SAKTI is a strategic step to improve fiscal data quality. Meanwhile, for Kazakhstan, modernising the treasury system and digitising assets are strong initial capital, but they need to be followed by audit and budget framework reforms to more comprehensively utilise the benefits of accrual information.

For international organizations, technical assistance should avoid treating formal IPSAS adoption as the primary indicator of success (World Bank, 2024). Instead, it should support the sequencing of country-specific reforms, subnational capacity building, and stronger integration between accrual reporting, budgeting, treasury, and audit systems. This implies a shift from a compliance-oriented adoption model to a systems-oriented reform model where IPSAS are integrated into a broader PFM architecture. In transitional contexts such as Kazakhstan and Indonesia, this sequence should also include sustained investment in institutional and subnational capacity.

Overall, comparative findings suggest that the effectiveness of IPSAS reforms depends less on the status of formal adoption and more on the degree of integration between accounting reforms and the broader PFM architecture. IPSAS is associated with improved fiscal transparency and financial reporting quality, but its contribution to fiscal efficiency and public decision-making depends on whether accrual information is embedded beyond year-end reporting and audit compliance. This requires sequential, systems-oriented reforms, including stronger financial and treasury information systems, asset and liability management, audit capacity, human resource development, and the gradual integration of accrual information into budgeting and performance management. Without such alignment, IPSAS reforms risk remaining at the level of formal compliance rather than being substantially embedded in fiscal decision-making.

CONCLUSION

Public sector accounting reforms based on IPSAS do not produce uniform implementation patterns across jurisdictions. Evidence from Australia, Indonesia, and Kazakhstan indicates that although the reform agenda is shaped by global standards and international policy discourse, reform trajectories are largely determined by domestic institutional logics, legitimacy goals, and the configuration of PFM systems. Therefore, IPSAS must be understood as part of a broader institutional process of fiscal governance.

This study's primary contribution lies in moving beyond formal IPSAS adoption typologies by offering an integration-based explanation of reform outcomes. Unlike previous studies that classify countries primarily by adoption status, this article links formal adoption status, standard-setting pathways, institutional logics, legitimacy orientations, and PFM system integration to explain why similar references to IPSAS lead to different reform outcomes across jurisdictions. By comparing Australia, Indonesia, and Kazakhstan, this study demonstrates that

IPSAS reform outcomes are shaped not only by technical adherence to accounting standards but also by the extent to which accrual information is embedded in budgeting, treasury, audit, and fiscal decision-making systems.

The comparative findings show three distinct reform patterns. Australia demonstrates reforms based on pragmatic legitimacy and performance-oriented logic, where accrual information is more substantively integrated into budgeting, resource allocation, and performance management. Indonesia demonstrates regulative legitimacy and compliance-oriented logic, where accrual-based reporting and treasury-accounting integration have improved, but budgeting remains cash-based and the use of accrual information in program costing, performance evaluation, and fiscal decision-making remains limited. Kazakhstan reflects a symbolic-instrumental legitimacy within a modernization-oriented logic, where formal IPSAS adoption and digital reporting reforms coexist with partial institutional decoupling, particularly in budgeting and subnational fiscal monitoring. This differentiation contributes to the literature on IPSAS and PFM reforms. It demonstrates the role of institutional logic, administrative traditions, and political-technocratic goals in public sector accrual reforms.

From a policy perspective, the findings suggest that accrual reforms not accompanied by broader PFM reforms tend to result in implementation that is reporting-oriented rather than decision-oriented. Integrating accruals into PFM systems requires complementary reforms in treasury systems, asset and liability management, audit capacity, program costing, performance-based budgeting, and financial information systems. In developing and transitional countries, IPSAS-based accrual reform requires a sequential and context-sensitive approach that considers institutional capacity, technical readiness, and domestic legitimacy structures. Reform recommendations from international institutions should consider path dependence and the recipient country's institutional context.

Further research is needed to develop a more comprehensive IPSAS–PFM integration model, including comparative analysis involving other transition countries. Empirical studies examining the impact of accrual information on fiscal efficiency and public decision-making remain limited and should be prioritized. In addition, future research may also extend this analysis by incorporating econometric evidence or field-based case studies to more directly assess the impact of IPSAS reforms.

REFERENCES

1. Abdullayev, A., Kadyrova, M., & Ydyrys, S. (2025). Modernization of the local government system: Development prospects and implementation mechanisms. *Emerging Science Journal*, 9(3), 1434–1476. <https://doi.org/10.28991/ESJ-2025-09-03-017>
2. Abdullayevich, A. R. (2025). The role of accounting in ensuring internal control and accountability in the public sector. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 26(01), 1578–1581. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2025.26.1.1255>
3. Adhikari, P., Kuruppu, C., & Matilal, S. (2013). Dissemination and institutionalization of public sector accounting reforms in less developed countries: A comparative study of the Nepalese and Sri Lankan central governments. *Accounting Forum*, 37(3), 213–230. <https://doi.org/10.1016/j.accfor.2013.01.001>
4. Adhikari, P., & Mellempvik, F. (2010). The adoption of IPSASs in South Asia: A comparative study of seven countries. In *Research in Accounting in Emerging Economies* (Vol. 10). Elsevier. [https://doi.org/10.1108/S1479-3563\(2010\)0000010012](https://doi.org/10.1108/S1479-3563(2010)0000010012)
5. Adhikari, P., & Mellempvik, F. (2011). The rise and fall of accruals: a case of Nepalese central government. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 1(2), 123–143. <https://doi.org/10.1108/20421161111138495>
6. Bekiaris, M., & Paraponti, T. (2023). Examining the status of IPSAS adoption at the country level: an analysis of the OECD member states. *Journal of Accounting and Organizational Change*, 19(2), 296–325. <https://doi.org/10.1108/JAOC-02-2021-0023>
7. Benito, Bernardino, Brusca, Isabel, & Montesinos, Vicente. (2007). The harmonization of government financial information systems: the role of the IPSASs. *International Review of Administrative Sciences*, 73(2), 293–317. <https://doi.org/10.1177/0020852307078424>
8. Brito, J. R., & Jorge, S. (2021). The Institutionalization of a new accrual-based public sector accounting system: the case of Cape Verde. *International Journal of Public Administration*, 44(5), 372–389. <https://doi.org/10.1080/01900692.2020.1728312>
9. Brusca, I., & Martínez, J. C. (2016). Adopting International Public Sector Accounting Standards: a challenge for modernizing and harmonizing public sector accounting. *International Review of Administrative Sciences*, 82(4), 724–744. <https://doi.org/10.1177/0020852315600232>
10. Cavanagh, J., Flynn, S., & Moretti, D. (2016). *Implementing Accrual Accounting in the Public Sector*. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2016/tnm1606.pdf>
11. Chow, D., & Aggestam Pontoppidan, C. (2019). The United Nations' (UN) decision to adopt International Public Sector Accounting Standards (IPSAS). *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 31(2), 285–306. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-08-2018-0087>
12. Christiaens, J., Reyniers, B., & Rollé, C. (2010). Impact of IPSAS on reforming governmental financial information systems: A comparative study. *International Review of Administrative Sciences*, 76(3), 537–554. <https://doi.org/10.1177/0020852310372449>

13. Christiaens, J., Vanhee, C., Manes-Rossi, F., Aversano, N., & van Cauwenberge, P. (2014). The effect of IPSAS on reforming governmental financial reporting: an international comparison. *International Review of Administrative Sciences*, 81(1), 158–177. <https://doi.org/10.1177/0020852314546580>
14. Davis, N. (2010). Accrual accounting and the Australian publicsector – A legitimization explanation. *Business and Finance Journal*, 4(2), 61–78. <https://www.uowajournals.org/aabfj/article/931/galley/925/download/>
15. Elmezughi, A., & Wakil, A. A. (2018). Feasibility of transformation to accrual basis of accounting in the public sector: Kingdom of Bahrain context. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6).
16. Government of Indonesia. (2010). *Government Regulation No. 71/2010 on Government Accounting Standards* (71/2010). Government of Indonesia. <https://peraturan.bpk.go.id/Details/5095/pp-no-71-tahun-2010>
17. Grant, M.J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26(2), 91–108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
18. Grossi, G., & Steccolini, I. (2015). Pursuing private or public accountability in the public sector? Applying IPSASs to define the reporting entity in municipal consolidation. *International Journal of Public Administration*, 38(4), 325–334. <https://doi.org/10.1080/01900692.2015.1001239>
19. Guthrie, J. (1998). Application of accrual accounting in the Australian public sector – rhetoric or reality. *Financial Accountability & Management*, 14(1), 1–19. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1468-0408.00047>
20. Harun, H., Eggleton, I. R. C., & Locke, S. (2021). An integrated model of IPSAS institutionalisation in Indonesia: a critical study. *International Journal of Public Sector Management*, 34(2), 155–170. <https://doi.org/10.1108/IJPSM-07-2020-0195>
21. Harun, H., & Robinson, P. (2010). The adoption of accrual accounting in the Indonesian public sector. *Research in Accounting in Emerging Economies*, 10, 233–250. <https://doi.org/10.1108/S1479-3563>
22. Harun, H., Van Peursem, K., & Eggleton, I. (2012). Institutionalization of accrual accounting in the Indonesian public sector. *Journal of Accounting and Organizational Change*, 8(3), 257–285. <https://doi.org/10.1108/18325911211258308>
23. Heald, D., & Hodges, R. (2015). Will “austerity” be a critical juncture in european public sector financial reporting? *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 28(6), 993–1015. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-04-2014-1661>
24. Hood, C. (1995). The “new public management” in the 1980s: Variations on a theme. *Accounting, Organizations and Society*, 20(2), 93–109. [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(93\)E0001-W](https://doi.org/10.1016/0361-3682(93)E0001-W)
25. Hyndman, N., & Connolly, C. (2011). Accruals accounting in the public sector: A road not always taken. *Management Accounting Research*, 22(1), 36–45. <https://doi.org/10.1016/j.mar.2010.10.008>
26. IFAC–CIPFA. (2025). *Adoption Status International Public Sector Accounting Standards*. What We Do. <https://www.ifac.org/what-we-do/global-impact-map/adoption-status?report-type=international-public-sector-accounting-standards>
27. International Federation of Accountants (IFAC). (2025). *International Public Sector Financial Accountability Index: 2025 Status Report*. IFAC – IPSASB. https://ifacweb.blob.core.windows.net/publicfiles/2025-09/IFAC-CIPFA-IPSASB-International-Public-Sector-Accountability-Index-2025_0.pdf
28. Ismailova, R., Dussipov, Y., Kalymbetova, A., Bokayev, Y., & Aitkozshina, A. (2023). An innovative approach to the development of local self-government in Kazakhstan: Decentralization of the budget system. *Innovation Journal*, 28(2). <https://repository.apa.kz/handle/123456789/1523>
29. Kartiko, S. W., Rossietta, H., Martani, D., & Wahyuni, T. (2018). Measuring accrual-based IPSAS implementation and its relationship to central government fiscal transparency. *BAR-Brazilian Administration Review*, 15(4), e170119. <https://doi.org/10.1590/1807-7692bar2018170119>
30. Kuserbayev, A., & Dulambayeva, R. (2025). Digital Innovations in Public Services in Kazakhstan: Impact on Citizens’ Trust and Perception. *Innovation Journal*, 30(3). <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-105028309817&partnerID=40&md5=b3e4d991440fac3b7e797fc792e62323>
31. Knox, C., & Orazgaliyev, S. (2025). Public administration country study: Kazakhstan–post-Soviet legacy, modernisation, and hybridity. *Public Administration Review*, 85(6), 1888–1900. <https://doi.org/10.1111/puar.70030>
32. Kobayashi, M., Yamamoto, K., & Ishikawa, K. (2016). The usefulness of accrual information in non-mandatory environments: The case of Japanese local government. *Australian Accounting Review*, 26(2), 153–161. <https://doi.org/10.1111/auar.12093>
33. Krishnan, S. R. (2023). Decision-making processes of public sector accounting reforms in India–Institutional perspectives. *Financial Accountability and Management*, 39(1), 167–194. <https://doi.org/10.1111/faam.12294>
34. Lapsley, I., Mussari, R., & Paulsson, G. (2009). On the adoption of accrual accounting in the public sector: A self-evident and problematic reform. *European Accounting Review*, 18(4), 719–723. <https://doi.org/10.1080/09638180903334960>
35. Liberato, M. I., Choban de Sousa Paiva, I., & Serrasqueiro, R. (2024). Constraints and stimuli in the implementation of public accounting reform: systematic literature review and future research agenda. *Journal of Accounting and Organizational Change*, 20(3), 560–592. <https://doi.org/10.1108/JAOC-01-2022-0018>
36. Masoud, N. (2024). Global insights on public sector accounting reforms: a comprehensive study on the adoption, implementation, and impact of IFRS and IPSAS. *Accounting Research Journal*, 38(1), 80–105. <https://doi.org/10.1108/ARJ-06-2024-0228>
37. Mbelwa, L. H., Adhikari, P., & Shahadat, K. (2019). Investigation of the institutional and decision-usefulness factors in the implementation of accrual accounting reforms in the public sector of Tanzania. *Journal of Accounting in Emerging Economies*, 9(3), 335–365. <https://doi.org/10.1108/JAEE-01-2018-0005>

38. McLeod, R. H., & Harun, H. (2014). Public sector accounting reform at local government level in Indonesia. *Financial Accountability and Management*, 30(2), 238–258. <https://doi.org/10.1111/faam.12035>
39. Ministry of Finance of Kazakhstan. (2025). *Order of The Minister of Finance of The Republic of Kazakhstan of May 28 2025 No. 258 about approval of rules of conducting budget accounting*. Ministry of Finance of Kazakhstan. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=167250>
40. Mir, M., Harun, H., & Sutiyono, W. (2019). Evaluating the implementation of a mandatory dual reporting system: The case of Indonesian local government. *Australian Accounting Review*, 29(1), 80–94. <https://doi.org/10.1111/auar.12232>
41. Mnif Sellami, Y., & Gafsi, Y. (2019). Institutional and economic factors affecting the adoption of International Public Sector Accounting Standards. *International Journal of Public Administration*, 42(2), 119–131. <https://doi.org/10.1080/01900692.2017.1405444>
42. Monobayeva, A., & Howard, C. (2015). Are post-Soviet republics ready for the new public management? The case of educational modernization in Kazakhstan. *International Journal of Public Sector Management*, 28(2), 150–164. <https://doi.org/10.1108/IJPSM-08-2014-0102>
43. OECD. (2025). OECD public governance scan of Kazakhstan: Toward a more agile, responsive and effective public administration. In *OECD Public Governance Reviews*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8298798-en>
44. OECD, & IFAC. (2017). *Accrual Practices and Reform Experiences in OECD Countries*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264270572-en>
45. Orazgaliyeva, S., Satpayeva, Z., Tazhiyeva, S., & Nurseiytova, G. (2023). E-government as a tool to improve the efficiency of public administration: The case of Kazakhstan. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2), 578–591. [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(2\).2023.53](https://doi.org/10.21511/ppm.21(2).2023.53)
46. Pallot, J. (2001). Transparency in local government: antipodean initiatives. *European Accounting Review*, 10(3), 645–660. <https://doi.org/10.1080/09638180126794>
47. Pamungkas, B., Ibtida, R., & Avrian, C. (2018). Factors influencing audit opinion of the Indonesian municipal governments' financial statements. *Cogent Business and Management*, 5(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/23311975.2018.1540256>
48. Pina, V., Torres, L., & Yetano, A. (2009). Accrual accounting in EU local governments: One method, several approaches. *European Accounting Review*, 18(4), 765–807. <https://doi.org/10.1080/09638180903118694>
49. Polzer, T., Adhikari, P., Nguyen, C. P., & Gårseth-Nesbakk, L. (2021). Adoption of the International Public Sector Accounting Standards in emerging economies and low-income countries: a structured literature review. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 35(3), 309–332. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-01-2021-0016>
50. Polzer, T., Gårseth-Nesbakk, L., & Adhikari, P. (2020). "Does your walk match your talk?" Analyzing IPSASs diffusion in developing and developed countries. *International Journal of Public Sector Management*, 33(2–3), 117–139. <https://doi.org/10.1108/IJPSM-03-2019-0071>
51. Roberto, F., Grossi, G., Guthrie, J., & Mattei, G. (2025). The development of New Public Financial Management scholarship: from global warning to emerging warnings. *Journal of Public Budgeting, Accounting and Financial Management*, 37(6), 49–76. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-01-2025-0021>
52. Schmidhuber, L., Hilgers, D., & Hofmann, S. (2020). International Public Sector Accounting Standards (IPSASs): A systematic literature review and future research agenda. *Financial Accountability and Management*, (March), 1–24. <https://doi.org/10.1111/faam.12265>
53. Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: ideas, interests, and identities* (4th ed.). SAGE Publications Inc. <https://uk.sagepub.com/en-gb/asi/institutions-and-organizations/book237665>
54. Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: strategic and institutional approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571–610. <https://doi.org/10.2307/258788>
55. Suparman, M., Siti-Nabiha, A. K., & Phua, L. K. (2015). Public sector accounting reforms: Assessing Indonesia's readiness towards implementing accrual accounting. *Problems and Perspectives in Management*, 13(2), 296–303. https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/6731/PPM_2015_02spec.issue_M_Suparman.pdf
56. Tawiah, V. (2023). The effect of IPSAS adoption on governance quality: Evidence from developing and developed countries. *Public Organization Review*, 23(1), 305–324. <https://doi.org/10.1007/s11115-022-00625-w>
57. Tawiah, V., & Soobaroyen, T. (2024). The relationship between the adoption of international public sector accounting standards and sources of government financing: evidence from developing countries. *Accounting Forum*, 48(2), 307–330. <https://doi.org/10.1080/01559982.2022.2151073>
58. Vakulenko, V. (2022). International donors as enablers of institutional change in turbulent times? *Journal of Public Budgeting, Accounting and Financial Management*, 34(1), 162–185. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-11-2019-0167>
59. World Bank. (2018). Indonesia: Public Expenditure and Financial Accountability Assessment: Assessment Report 2017. *PEFA Assesment Report*, 238. <https://www.pefa.org/node/546>
60. World Bank. (2023). *Kazakhstan: strengthening public finance for inclusive and resilient growth*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/90dbef81d187b403bbb2a9acc2f460d8-0080062024/original/Kazakhstan-PFR-full-Report-January-2024-en.pdf>

61. World Bank. (2024). *2024 Global report on the use of accrual accounting for fiscal management*. International Bank for Reconstruction and Development. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099030125153013298/pdf/P1778111c716ee005189da17349f43b2c8b.pdf>

62. World Bank. (2025). *Public Expenditure and Financial Accountability (PEFA) Performance Assessment Report of the Republic of Kazakhstan 2025*. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099011226181096586/pdf/P506959-43ac2fe6-ee09-4ddc-8705-c7beb0fb9540.pdf>

ҮШ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ КОНТЕКСТЕ IPSAS НЕГІЗІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРДАҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП РЕФОРМАСЫ

Суғири Д.

докторант,

Әль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан

e-mail: danisugiri@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0268-0073

Шаяхметова К.

э.ғ.д, профессоры,

Esil University

Астана, Қазақстан

e-mail: kulshariya19560102@gmail.com

ORCID : 0000-0002-8677-1767

Когут О.*

PhD, доцент м.а

Әль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан

e-mail: kogut.1108@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4996-1254

Аңдатпа

Соңғы екі онжылдықта мемлекеттік сектордағы халықаралық бухгалтерлік есеп стандарттарына (IPSAS) негізделген мемлекеттік сектордағы бухгалтерлік есеп реформалары әртүрлі елдердегі мемлекеттік қаржыны жаңғырту бағдарламасының бөлігі болды. Фискалдық ашықтық пен есеп беруге қатысты нормативтік дәлелдерге қарамастан, IPSAS енгізу біркелкі болған жоқ. Институционалдық контексттің реформа жолдарын қалай қалыптастыратыны туралы білім шектеулі болып отыр. Бұл зерттеу Австралиядағы, Индонезиядағы және Қазақстандағы IPSAS реформаларын салыстырмалы институционалдық талдауды қолдана отырып жүргізілді. Бұл үш ел реформаларды тудырған әртүрлі институционалдық логикаларды білдіретіндіктен таңдалды: нәтижеге бағытталған және «Жаңа мемлекеттік басқару» (Австралия), құқықтық аудит және әлеуетті арттыру (Индонезия) және жаңғырту және халықаралық заңдылық (Қазақстан). Талдау үш кезеңде жүзеге асырылады: әкімшілік контекстті талдау, енгізу тетіктерін қадағалау және реформалардың нәтижелерін картаға түсіру. Нәтижелер институционалдық логикадағы айырмашылықтар IPSAS конвергенциясы түріндегі ауытқуларға әкелетінін көрсетеді: толық енгізу, таңдамалы үйлестіру немесе символикалық сәйкестік. Алынған нәтижелері бухгалтерлік есеп реформасын тек есептілік стандарттарының техникалық түрлендіруі ретінде ғана емес, қаржыны басқару архитектура-сындағы институционалдық өзгерістер процесі ретінде қарастыруға болатынын көрсетеді. Іс жүзінде бұл зерттеу IPSAS негізіндегі есептеу реформасының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін бюджеттеу, қазынашылық, аудит және цифрлық инфрақұрылым жүйелері арасындағы үйлесімділіктің маңыздылығын түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: IPSAS; мемлекеттік сектордағы есеп; есептеу әдісін реформалау; институционалдық логика; мемлекеттік қаржыны басқару; легитимділік; мемлекеттік секторды жаңғырту.

**РЕФОРМА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ НА ОСНОВЕ IPSAS
В ТРЕХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ КОНТЕКСТАХ****Сугири Д.**

Докторант

Казахский национальный университет
имени Аль-Фараби
Алматы, Казахстан
e-mail: danisugiri@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0268-0073

Шаяхметова К.

д.э.н., профессор

Esil University
Астана, Қазақстан
e-mail: kulshariya19560102@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8677-1767

Когут О.*

PhD, и.о. доцента

Казахский национальный университет
имени Аль-Фараби
Алматы, Казахстан
e-mail: kogut.1108@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4996-1254

Аннотация

За последние два десятилетия реформы бухгалтерского учета в государственном секторе, основанные на Международных стандартах бухгалтерского учета в государственном секторе (IPSAS), стали частью программы модернизации государственных финансов в различных странах. Несмотря на нормативные аргументы в отношении фискальной прозрачности и подотчетности, внедрение IPSAS не было единообразным. Знания о том, как институциональный контекст формирует пути реформ, остаются ограниченными. В данном исследовании анализируются реформы IPSAS в Австралии, Индонезии и Казахстане с помощью сравнительного институционального анализа. Данный анализ сочетает в себе основанный на исследованиях мини-обзор со структурированными вторичными данными о статусе принятия стандартов IFAC, предыдущей межстрановой классификацией путей установления стандартов и отдельными показателями PEFA. Эти три страны были выбраны, поскольку они представляют различные институциональные логики, движущие реформами: ориентированные на результат и «Новое государственное управление» (Австралия), юридический аудит и наращивание потенциала (Индонезия), а также модернизация и международная легитимность (Казахстан). Анализ проводится в три этапа: анализ административного контекста, отслеживание механизмов внедрения и картирование результатов реформ. Результаты исследования показывают, что различия в институциональной логике и интеграции системы управления государственными финансами приводят к вариациям в форме результатов внедрения IPSAS: существенная интеграция в Австралии, постепенная конвергенция с частичной существенной интеграцией в Индонезии и гибридная реформа, основанная на модернизации, с частичным институциональным разъединением в Казахстане. Полученные результаты свидетельствуют о том, что реформу бухгалтерского учета нельзя рассматривать исключительно как техническую трансформацию стандартов отчетности, а как процесс институциональных изменений в архитектуре управления финансами. На практике данное исследование позволяет понять важность согласованности между системами бюджетирования, казначейства, аудита и финансовой информации для обеспечения устойчивости реформы начисления на основе стандартов IPSAS.

Ключевые слова: IPSAS; учет в государственном секторе; реформа метода начисления; институциональная логика; управление государственными финансами; легитимность; модернизация государственного сектора.

Ғалы Ә.*

Экономика докторы, аға ғылыми қызметкер,
 Зияткерлік әлеуетті зерттеу және дамыту орталығы
 Астана, Қазақстан
 e-mail: gagphd2025@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-1318-9557

Бактияров А.

докторант,
 Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
 Астана, Қазақстан
 e-mail: baktiyarov.asset@gmail.com
 ORCID: 0009-0005-4117-7261

Бажаева Н.

Өңірлерді цифрлық дамыту департаментінің
 директоры,
 Қазақстан Республикасы Жасанды интеллект
 және цифрлық даму министрлігі
 Астана, Қазақстан
 e-mail: nazbazhaconsulate@gmail.com
 ORCID: 0009-0003-4179-3465

МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ СЕРВИСТІК МОДЕЛІН ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕРДІ КӨРСЕТУ ЖҮЙЕСІН ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттік басқаруды жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі ретінде клиентке бағдарланған тәсілді дамыту контекстінде Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесі талданады. Зерттеудің мақсаты – эмпирикалық деректерді талдау негізінде мемлекеттік қызметтерді көрсетудің инновациялық құралдарын енгізудің тиімділігін бағалау, сондай-ақ олардың сапаға, қолжетімділікке және азаматтардың қанағаттану деңгейіне әсерін анықтау болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық базасы талдаудың сандық және сапалық әдістерін аралас қолдануға негізделген. Эмпирикалық негізді электрондық үкіметтің цифрлық платформасын пайдалана отырып жүргізілген халыққа әлеуметтанулық сауалнама нәтижелері (№ = 27 336), сондай-ақ ресми статистика деректері, уәкілетті мемлекеттік органдардың талдамалық есептері және мемлекеттік қызметтер көрсету саласын цифрландыру мен реформалау процестерін реттейтін нормативтік-құқықтық құжаттар құрайды.

Зерттеу нәтижелері цифрлық және инновациялық құралдарды енгізудің жоғары деңгейін көрсетеді, бұл рәсімдерді жеделдетуге және мемлекеттік қызметтердің операциялық тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, техникалық іркілістермен, шамадан тыс бюрократияландырумен, ақпараттық жүйелердің жеткіліксіз интеграциялануымен және халықтың цифрлық құзыреттерінің әртүрлілігімен байланысты жүйелі шектеулер анықталды. Бұл цифрлық теңсіздік тәуекелдерінен көрініс тауып, клиентке бағдарлану деңгейін төмендетеді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы цифрлық трансформация жағдайында мемлекеттік қызметтердің клиентке бағдарлануын кешенді эмпирикалық бағалауда жатыр. Жұмыстың практикалық маңыздылығы алынған қорытындыларды мемлекеттік қызметтер көрсету саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіру кезінде пайдалану мүмкіндігінен тұрады.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызметтер; клиентке бағдарланған тәсіл; мемлекеттік басқару; цифрландыру; мемлекеттік қызметтердегі инновациялар; Қазақстан Республикасы

КІРІСПЕ

Мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасын арттыру Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Цифрлық трансформация және мемлекеттің сервистік моделін дамытудың қазіргі жағдайында мемлекеттік органдардың қызметін азаматтардың қажеттіліктеріне бағыттауды, қызметтердің қолжетімділігін арттыруды, әкімшілік рәсімдерді жеңілдетуді және мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылының тиімді тетіктерін дамытуды көздейтін клиентке бағдарланған тәсілді қалыптастыру ерекше маңызға ие болуда. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында «Ең алдымен адамдар» принципіне негізделген мемлекеттік басқарудың «адамға бағдарланған» моделіне көшу бекітілген, бұл халықтың күтулері мен қа-

жеттіліктерін ескере отырып, мемлекеттік қызметтер жүйесін жетілдіру қажеттілігін айқындайды (Мемлекеттік басқаруды дамыту тұжырымдамасы, 2021).

Соңғы жылдары Қазақстанда электрондық үкіметті дамытуға, әкімшілік процестерді автоматтандыруға және мемлекеттің азаматтармен өзара іс-қимылының цифрлық арналарын кеңейтуге бағытталған ауқымды цифрлық реформалар кешені іске асырылды. Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің деректері бойынша, мемлекеттік қызметтердің 93%-дан астамы электрондық форматқа ауыстырылды, бұл анықталған бұзушылықтар санының азаюына және қызмет көрсету жүйесінің операциялық тиімділігін арттыруға ықпал етті (Қазақстан Республикасының Жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігі, 2026). Сонымен қатар, қоғамдық мониторинг нәтижелері халықтың айтарлықтай бөлігі мемлекеттік қызметтерді алудың дәстүрлі нысандарын пайдалануды жалғастырып жатқанын, ал жекелеген сервистердің сапасына қанағаттану деңгейі әртүрлі болып қалып отырғанын көрсетеді (Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігі, 2022). Бұл мемлекеттік басқарудың толыққанды клиентке бағдарланған моделінің дамуын шектейтін институционалдық, ұйымдастырушылық және коммуникациялық кедергілердің бар екенін айғақтайды.

Зерттеудің өзектілігі цифрландыру жағдайында мемлекеттік қызметтерді көрсетудің қолданыстағы жүйесінің тиімділігін бағалау, сондай-ақ азаматтардың мемлекеттік қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін қабылдауына әсер ететін факторларды анықтау қажеттілігінен туындап отыр. Мемлекеттік секторды технологиялық жаңғыртудың жоғары деңгейіне қарамастан, жария басқарудың тұрақты сервистік моделін қалыптастыру және пайдаланушылық тәжірибе сапасын арттыру мәселелері Қазақстан Республикасы контекстінде әлі де жеткілікті деңгейде зерттелмеген.

Осы зерттеудің мақсаты – эмпирикалық деректерді талдау негізінде клиентке бағдарланған тәсілді дамыту тұрғысынан Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесін бағалау болып табылады. Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін келесі міндеттер айқындалды: азаматтардың мемлекеттік қызметтер сапасын қабылдау ерекшеліктерін анықтау; халықтың қызмет көрсетудің цифрлық форматтарына деген көзқарасын айқындау; мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесіндегі негізгі проблемалар мен кедергілерді талдау; цифрландырудың мемлекеттік қызметтердің сапасы мен қолжетімділігіне әсерін бағалау.

Зерттеудің әдіснамалық негізін эмпирикалық деректерді талдаудың сандық әдістері құрады. Негізгі әдіс ретінде азаматтардың мемлекеттік қызметтер сапасына қанағаттануын, цифрландыруды қабылдауын және мемлекеттік сервистердің клиентке бағдарлануын бағалауын зерделеуге бағытталған халыққа әлеуметтанулық сауалнама жүргізу қолданылды. Деректерді өңдеу жиіліктік үлестірімді, пайыздық арақатынастарды есептеуді және көрсеткіштерді салыстырмалы талдауды қоса алғанда, сипаттамалық статистика (descriptive statistics) әдістерін пайдалана отырып жүзеге асырылды. Зерттеудің теориялық негізін Denhardt пен Denhardt (2000), Osborne (2010) және Dunleavy және т.б. (2006) еңбектерінде ұсынылған New Public Service, New Public Governance және Digital Era Governance тұжырымдамалары құрады.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Бұл зерттеуде 2024 жылдың қыркүйек-қазан айларында халық арасында жүргізілген әлеуметтанулық сауалнаманың нәтижелері ұсынылған. Іріктеменің жалпы көлемі Қазақстанның әртүрлі өңірлерін қамтитын, сондай-ақ гендерлік, жастық, этникалық және әлеуметтік-экономикалық топтардың өкілдігін қамтамасыз ететін 27 336 респондентті құрады. Қатысушылардың ішінде ерлер – 54%-ды, әйелдер – 46%-ды құрады.

Сауалнама құралы мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасы мен клиентке бағдарлануын кешенді бағалау логикасына сәйкес әзірленді және бірнеше тақырыптық блокты қамтыды. Бірінші блок респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларын, соның ішінде білім деңгейін, кәсіби және салалық тиесілілігін, жалпы еңбек өтілін және тұратын әкімшілік-аумақтық бірлік типін жинақтауға бағытталды. Сонымен бірге, сауалнаманың басқа бөлімдері мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасы мен мемлекеттік органдарға деген сенім деңгейін, цифрландыру деңгейін және мемлекеттік қызмет көрсетудегі инновациялық құралдардың қолданылуын бағалауға арналды. Бес балдық Лайкерт шкаласын пайдалану мемлекеттік қызметтердің жалпы сапа деңгейін, қызмет көрсетушілерге деген сенімді, сондай-ақ клиентке бағдарланудың негізгі параметрлерін, соның ішінде қызмет алушылардың ақпараттандырылуын, мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығын, қызметтердің қолжетімділігін, қызметкерлердің құзыреттілігін және көрсету мерзімдерінің оңтайлылығын субъективті бағалауды сандық тұрғыдан тіркеуге мүмкіндік берді.

Клиентке бағдарлану зерттеу шеңберінде пайдаланушылық тәжірибе сипаттамаларының жиынтығы ретінде операционализацияланды. Деректерді талдау сипаттамалық статистика және салыстырмалы талдау әдістерін, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді алудың электрондық нысандарын пайдалануды айқындайтын факторларды анықтау үшін көпөлшемді талдау элементтерін қолдану арқылы жүзеге асырылды. Нәтижелерді интерпретациялау кезінде қатысудың ерікті сипатына және қала халқының үлесі басым болуына байланысты шектеулер ескерілді, алайда іріктеменің ауқымы Қазақстандағы мемлекеттік қызметтер жүйесін дамытудың тұрақты үрдістерін анықтау үшін жеткілікті эмпирикалық негізді қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТТЕРГЕ ШОЛУ

Қазіргі заманғы мемлекеттік басқару реформалары дәстүрлі бюрократиялық модельден орталығын-да азаматтардың мүдделері мен қажеттіліктері тұратын сервистік мемлекетке көшуге бағытталған. Осыған байланысты, мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесінде қызмет көрсету сапасын, қызметтердің қолжетімділігін және халықтың қанағаттану деңгейін арттыруды көздейтін клиентке бағдарланған тәсілді дамыту ерекше өзектілікке ие болуда. Ғылыми әдебиеттерде мемлекеттік қызметтерді дамыту мәселелері New Public Governance, цифрлық мемлекеттік басқару және citizen-centric governance тұжырымдамалары тұрғысынан қарастырылады.

Қазіргі заманғы зерттеулердің теориялық негізі ретінде New Public Governance тұжырымдамасы алынған, оған сәйкес мемлекеттік басқару мемлекет пен қоғамның өзара іс-қимылы, азаматтардың тартылуы және қоғамдық қызметтерді бірлесіп өндіру принциптеріне негізделуі тиіс (Osborne, 2010). Denhardt пен Denhardt (2000) New Public Service тұжырымдамасын дамыта отырып, мемлекеттің міндеті ең алдымен қоғамға қызмет ету және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру екенін баса айтады. Осылайша, клиентке бағдарланған тәсіл қазіргі мемлекеттік басқару жүйесінің маңызды сипаттамасына айналуға.

Мемлекеттік секторды цифрландыру мемлекеттік қызметтердің трансформациясына айтарлықтай ықпал етті. Dunleavy және т.б. (2006) digital-era governance-ды дамыту цифрлық сервистерді интеграциялаумен, азаматтардың мемлекетпен өзара іс-қимылын жеңілдетумен және қызметтердің қолжетімділігін арттырумен байланысты екенін атап өтеді. Helbig, Gil-García және Ferro (2009) электрондық үкіметті күрделі институционалдық жүйе ретінде қарастырады, оның тиімділігі тек технологиялық даму деңгейіне ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдардың ұйымдастырушылық дайындығына да байланысты.

Эстонияның электрондық үкімет саласындағы тәжірибесіне арналған Espinosa мен Pino (2025) зерттеуі ерекше қызығушылық тудырады. Авторлар цифрландырудың әкімшілік кедергілерді азайтуға, ашықтықты арттыруға және азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтуға ықпал ететінін көрсетеді. Сол сияқты Kassen (2024) электрондық үкімет жүйесіне blockchain технологияларын енгізу рәсімдердің ашықтығын арттыруға, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге және мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсартуға мүмкіндік беретінін баса айтады.

Мемлекеттік институттардың ашықтығы мен оларға деген сенім мәселелері Tubekova, Almukhambetova және Izatullayeva (2023) зерттеулерінде де қарастырылады. Авторлар Қазақстанда ашық мемлекеттік деректерді дамыту азаматтардың сенім деңгейіне және мемлекеттік қызметтерге қанағаттануына оң әсер ететінін атап өтеді. Зерттеушілердің пікірінше, ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі клиентке бағдарланған мемлекеттік басқарудың маңызды элементтері болып табылады.

Отандық ғылыми әдебиеттерде мемлекеттік қызметтерді цифрландыру және мемлекеттік басқарудың сервистік моделі мәселелері ерекше өзектілікке ие болуда. Ғалым Бажаева (2024) Қазақстанда мемлекеттік қызметтерді цифрландыру клиентке бағдарланған тәсілдің біртіндеп дамуымен қатар жүріп жатқанын баса айтады. Сонымен қатар, авторлар өңірлер арасындағы цифрлық теңсіздікке, жекелеген сервистердің халық қажеттіліктеріне жеткіліксіз бейімделуіне және сақталып отырған бюрократиялық кедергілерге байланысты проблемалардың бар екенін атап өтеді.

Ұқсас қорытындылар Смагулова мен авторластардың (2024) Қазақстандағы мемлекеттік қызметтердің сапасын бағалауға арналған зерттеуінде де ұсынылған. Авторлар цифрландырудың жоғары деңгейіне қарамастан, қызмет көрсету сапасында, сервистердің қолжетімділік деңгейінде және азаматтардың қанағаттанушылығында айырмашылықтар сақталып отырғанын көрсетеді. Кері байланыс тетіктерін жетілдіру мен пайдаланушылық тәжірибені бағалау қажеттілігіне ерекше назар аударылады.

Салыстырмалы халықаралық зерттеулер де citizen-centric governance-дың маңыздылығын баса көрсетеді. Amirova, Galy және Baktiyarov (2026) Еуропалық Одақ елдерінің тәжірибесін талдай отырып, мемлекеттік қызметтерді көрсетудің тиімді модельдері сервистерді дербестендіруге (personalization), цифрлық платформаларды интеграциялауға және азаматтарды қызмет сапасын бағалауға белсенді тартуға негізделетінін атап өтеді. Авторлардың пікірінше, Қазақстан үшін мемлекеттік басқарудың сервистік мәдениетін қалыптастыру маңызды бағыт болып қала береді.

Халықаралық әдебиеттерде азаматтардың мемлекеттік қызметтерге қанағаттану факторларына үлкен назар аударылады. Jiang, Chan және Brooks (2026) пайдаланушылардың қанағаттану деңгейі коммуникация сапасына, ұйымдар арасындағы үйлестіруге және ақпараттың қолжетімділігіне байланысты екенін көрсетеді. Bejarano, Busso және Santos (2026) азаматтар мемлекеттік қызметтерді олардың ашықтығы, әділдігі және қолжетімділігі жағдайында оң қабылдайтынын баса айтады.

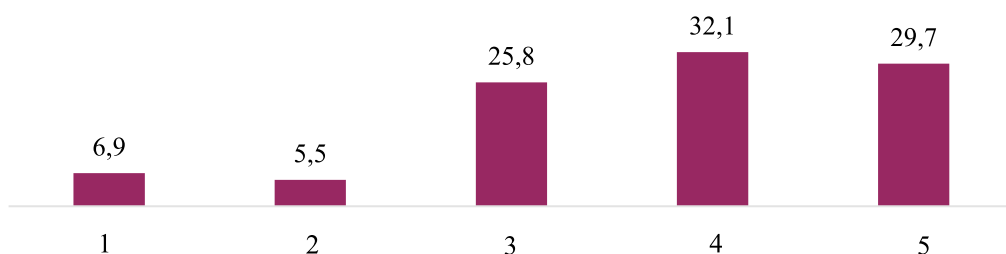
Қазіргі заманғы зерттеулер сонымен қатар цифрлық коммуникациялық құралдарды пайдалануға да назар аударады. Pimentel, Bernardo және Rocha (2026) чат-боттар мен автоматтандырылған сервистер азаматтардың ақпараттандырылуын және мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылының жеделдігін арттыруға қабілетті екенін атап өтеді. Xiang, Liu және Lin (2026) цифрлық инвестициялар мемлекеттік қызметтердің тиімділігін де, олардың аумақтық қолжетімділігін де арттыруға мүмкіндік беретінін көрсетеді.

Мемлекеттік қызметтерді көрсету процесіндегі мемлекеттік қызметшілердің мінез-құлқын зерттеулердің де өзіндік мәні бар. Tummers және т.б. (2015) мемлекеттік қызметтердің сапасы тек цифрлық технологияларға ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырушылық ортаға, қызметкерлердің кәсіби уәждемесіне және фронт-офистік өзара іс-қимылдың ерекшеліктеріне байланысты екенін атап өтеді. Ұқсас қорытындылар Luthuli, Nkomo және Moyane (2024) еңбегінде де ұсынылған, онда қызмет пайдаланушыларының қанағаттануы үшін коммуникация сапасының, қызмет көрсету жеделдігінің және қызметкерлер кәсібилігінің маңыздылығы баса көрсетіледі.

Осылайша, ғылыми әдебиеттерді талдау қазіргі заманғы мемлекеттік қызметтер жүйесінің цифрландыру, басқарудың сервистік моделі және клиентке бағдарланған тәсілді күшейту бағытында дамып келе жатқанын көрсетеді. Қазақстан үшін мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру, цифрлық сервистерді жетілдіру, өңірлік айырмашылықтарды қысқарту және халықпен кері байланыс тетіктерін дамыту мәселелері өзекті болып қала береді.

НӘТИЖЕЛЕР

Эмпирикалық нәтижелер азаматтардың мемлекеттік қызметтер сапасын қабылдауында әртүрлі, бірақ тұтастай алғанда оң үрдіс бар екенін көрсетеді, сондай-ақ клиентке бағдарланған модельді іске асыруды шектейтін жүйелі кедергілерді айқындайды.

1 сурет. Елдегі мемлекеттік қызмет көрсету сапасының жалпы деңгейін бағалау: тұрғындар (%)

Ескерту: Әлеуметтік сауалнама негізінде автормен құрастырылған

Қазақстанда мемлекеттік қызметтерді көрсетудің жалпы сапа деңгейі айтарлықтай жоғары (61,8%) деп бағаланды, ал респонденттердің шамамен 26%-ы бұл көрсеткішті орташа деңгейде деп есептейді, тек 12%-ы ғана мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасының деңгейі төмен деген пікірде (1-диаграмма).

Клиентке бағдарлануды қабылдаудың маңызды индикаторы ретінде азаматтардың қызмет көрсетудің баламасыз электрондық форматына көшуге деген көзқарасы танылады. Осылайша, алынған нәтижелер мемлекеттік қызметтерді көрсетудің баламалы форматын – электрондық және қағаз нұсқаларын (51%) қолдайтындарды көрсетеді. Сонымен қатар, респонденттердің шамамен 41%-ы мемлекеттік қызметтерді көрсетудің толықтай электрондық нұсқасына көшу қажеттілігін құптайды. Қағаз форматын неғұрлым сенімді деп санап, оған басымдық беретін жақтаушылардың үлесі 7,39%-ды құрады. Осы ретте халықтың цифрлық құзыреттері мен қалауларындағы айырмашылықтарды, сондай-ақ жекелеген топтардың цифрлық ортадан тыс қалу (цифрлық шеттетілу) тәуекелдерін ескеретін қызмет көрсетудің аралас моделіне деген сұраныс тіркеледі (2-диаграмма).

2 сурет. Респонденттердің мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді баламасыз көрсетуге көшу туралы пікірлері (%)

Ескерту: Әлеуметтік сауалнама негізінде автормен құрастырылған

Азаматтардың мемлекеттік қызметтерді алу кезінде ең жиі қиындықтарға тап болатын салаларын талдау проблемалардың әлеуметтік маңызы бар бағыттарда айқын шоғырланғанын анықтады.

1 кесте. Мемлекеттік қызметтерді алу кезінде қиындықтарға тап болған респонденттердің пайызы (%)

Қызмет көрсету саласы	%
Денсаулық сақтау саласының қызметтері	33.13
Әлеуметтік қамсыздандыру және қорғау саласының қызметтері	14.12
Жылжымайтын мүлік саласының қызметтері	10.34
Жер қатынастары	8.35
Білім беру саласының қызметтері	6.87
Көлік саласының қызметтері	5.65
Жеке басты куәландыратын құжаттарды алумен байланысты қызметтер	6.17
Ауыл шаруашылығы саласының қызметтері	1.89
Көші-қон саласының қызметтері	2.96
Сәулет және құрылыс саласының қызметтері	4.37
Тұрмыстық қызметтер	4.13
Басқалар	6.15

Ең көп қиындықтар денсаулық сақтау саласында тіркелді (33,13%), бұл сауалнамаға қатысқан әрбір үшінші азаматтың тиісті қызметтерді алу кезінде кедергілерге тап болғанын білдіреді. Келесі кезекте әлеуметтік қамсыздандыру және халықты қорғау (14,12%), жылжымайтын мүлік саласындағы қызметтер (10,34%) және жер қатынастары (8,35%) тұр. Білім беру (6,87%), жеке басты куәландыратын құжаттарды алу (6,17%), көлік (5,65%), құрылыс және сәулет (4,37%), тұрмыстық қызметтер (4,13%) және көші-қон (2,96%) салаларында айтарлықтай төмен, бірақ маңызды қиындықтар атап өтілді. Мұндай құрылым мемлекеттік қызметтер халықтың күнделікті қажеттіліктерін қамтитын және өтініш білдіру жиілігі жоғары дәл осы секторларда реформаларға басымдық беру қажеттілігін көрсетеді (1-кесте).

Клиентке бағдарлану ұғымын түсінуді мазмұндық талдау респонденттердің бұл принципті негізінен қызмет алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру санаты (31,52%) арқылы түсіндіретінін көрсетеді. Екінші орында – қызмет көрсету сапасының жоғары стандарттарына бағдарлану (18,88%). Мемлекет пен азаматтардың өзара міндеттемелері (11,21%) және қоғамның мемлекеттік қызметтерге деген сенімі (11,19%) аспектілері де маңызды болып шықты, бұл клиентке бағдарланудың институционалдық сипатын және оның жария басқарудың легитимділігімен байланысын растайды. Азырақ дәрежеде клиентке бағдарлану «қызмет көрсетуге бағытталған үкімет» бейнесімен (9,30%), қызмет көрсетуді мемлекеттік функциялардың орталығы ретінде қабылдаумен (5,76%) және азаматты мемлекет тарапынан жасалатын игіліктердің «тұтынушысы» ретінде танумен (6,54%) байланыстырылады. Қазіргі заманғы сервистік модельдің негізгі сипаттамасы ретіндегі белсенділік салыстырмалы түрде төмен қолдауға ие болды (4,81%), бұл халық арасында проактивті тәжірибелердің жеткіліксіз таралуын немесе танылмауын көрсетуі мүмкін (2-кесте).

2 кесте. Мемлекеттік қызмет көрсету саласындағы клиентке бағдарлану принципін түсіну (%)

Клиентке бағдарлану принципін түсіну	%
Қызмет алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру	31.52
Қызмет көрсетудің жоғары стандарттарына сәйкес келетін сапалы қызметтер	18.88
Мемлекет пен азаматтар арасындағы өзара міндеттемелер	11.21
Қоғамның мемлекеттік қызметтерге деген сенімі	11.19
Қызмет көрсетуге бағытталған үкімет	9.30
Қызмет көрсету – мемлекеттік функциялардың орталығы	5.76
Азамат мемлекеттік аппарат тарапынан жасалатын игіліктердің тұтынушысы болатын қатынастар	6.54
Мемлекеттік қызметтерді көрсетудегі проактивтілік (белсенділік)	4.81
Басқалар	0.78

Цифрландырудың мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасына әсерін бағалау да прагматикалық құрамдас бөліктің басым екенін анықтады. Респонденттер ең жиі қызмет көрсету мерзімдерінің жеделдеуін (41,44%) атап өтті, бұл цифрландыруды шұғылдықты арттыру құралы ретінде қабылдауды растайды. Қатысушылардың 16,61%-ы рәсімдерді оңтайландыруды, 12,83%-ы қызмет көрсету сапасының артуын, 10,17%-ы қызметтерді алу тәртібі туралы ақпараттандырылу деңгейінің өсуін, 9,34%-ы мемлекеттік органдар қызметі ашықтығының күшеюін, 6,54%-ы шағымдар санының азаюын көрсеткен (3-кесте). Осылайша, цифрландыру ең алдымен жылдамдық пен рәсімдік тиімділікті арттыру тетігі ретінде қабылданады, ал сапаға, ашықтыққа және кері байланысқа қатысты әсерлер әлсізірек көрініс тапқан, бұл цифрлық реформалардың клиентке бағдарланған құрамдас бөлігін тереңдету қажеттілігін нұсқайды.

3 кесте. Цифрландырудың мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасына әсері (%)

Параметрлер	%
Мемлекеттік қызметтерді көрсету мерзімдерін жеделдетті	41.44
Мемлекеттік қызметтерді көрсету рәсімдерін оңтайландырды	16.61
Мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасын арттырды	12.83
Қызмет алушылардың қызметтерді алу тәртібі туралы ақпараттандырылуын арттырды	10.17
Мемлекеттік орган қызметінің ашықтығын күшейтті	9.34
Қызмет алушылардан түсетін шағымдардың санын азайтты	6.54
Басқалар	3.06

Респонденттердің мемлекеттік қызметтерді көрсету саласында тіркеген проблемаларының құрылымы алынған қорытындыларды толықтырады және клиентке бағдарланған модельдің дамуын тежейтін жүйелі шектеулерді анықтауға мүмкіндік береді (3-диаграмма). Жиі кездесетін техникалық қателер (23,29%) ең маңызды проблема ретінде аталды, бұл цифрлық инфрақұрылымның жеткіліксіз тұрақтылығын және электрондық сервистердің сенімділігінің шектеулі екенін көрсетеді. Азаматтардың басым бөлігі үшін өзара

іс-қимылдың цифрлық арналары тек қолайлылықпен ғана емес, сонымен қатар іркіліс тәуекелдерімен де байланыстырылады, бұл қызметтерді алудың электрондық нысандарына деген сенімді төмендетеді.

Артық бюрократиялық рәсімдер (15,24%) және шамадан тыс келісу кезеңдері (6,46%) де айтарлықтай кедергілер болып табылады, бұл цифрландыру жағдайында да күрделі әкімшілік регламенттердің сақталып отырғанын айғақтайды. Бұл электрондық құралдарды енгізу әрдайым процестерді реинжинирингтеумен және нормативтік талаптарды жеңілдетумен қатар жүрмейтінін, салдарынан цифрлық сервистердің дәстүрлі бюрократиялық тәжірибелерді жиі қайталайтынын растайды.

Мемлекеттік органдар қызметкерлерінің кәсіби құзыреттілігінің жеткіліксіздігі (14,45%) және қызмет алушылар үшін қызметтерді алу алгоритмінің түсініксіз болуы (12,05%) пайдаланушылық тәжірибені қалыптастырудағы адами фактордың маңыздылығын баса көрсетеді. Персоналдың білікті сүйемелдеуінің болмауы және клиентке жеткіліксіз бағдарлануы азаматтардың белгісіздігі мен қанағаттанбаушылығын күшейтеді.

Институционалдық шектеулер қатарына заңнаманың жетілдірілмеуі (9,37%) және есеп беру жүйесінің ашық еместігі (5,30%) жатады, бұл басқарушылық шешімдердің болжамдылығын төмендетеді. Ақпараттық жүйелердің электрондық үкімет порталымен интеграциялану деңгейінің төмендігі (6,20%) қосымша кедергі болып қала береді, бұл азаматтарды бірілген мәліметтерді бірнеше рет ұсынуға мәжбүр етеді. Қызметтердің сапасын бағалау мен бақылаудың жетілдірілмеген жүйесі (4,27%) кері байланыстың тиімділігін шектейді.

Тұтастай алғанда, анықталған проблемалар технологиялық қиындықтармен қатар, біртұтас және клиентке бағдарланған пайдаланушылық тәжірибені қалыптастыруға кедергі келтіретін тұрақты институционалдық және ұйымдастырушылық бөгеттердің сақталып отырғанын көрсетеді.

3 сурет. Мемлекеттік қызмет көрсету саласындағы проблемалар: халық арасындағы сауалнама нәтижелері (%)

ТАЛҚЫЛАУ

Зерттеу нәтижелері цифрлық мемлекеттік басқару мен клиентке бағдарланған жария қызметтің қазіргі заманғы теорияларының негізгі ережелерін растайды. Алынған деректер Қазақстанда мемлекеттік қызметтерді цифрландырудың қызмет көрсету жылдамдығы мен қолжетімділігін арттыруға шынымен де ықпал ететінін көрсетеді, бұл Dunleavy және т.б. (2006) ұсынған digital-era governance тұжырымдамасына сәйкес

келеді. Сонымен қатар, зерттеу технологиялық жаңғыртудың өзі ғана мемлекеттік басқарудың сервистік моделін толыққанды қалыптастыруды қамтамасыз ете алмайтынын айғақтайды.

Респонденттердің клиентке бағдарлануды негізінен азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру және қызмет көрсету сапасы арқылы түсіндіруі Denhardt пен Denhardt (2000) ұсынған New Public Service тұжырымдамасының ережелерін дәлелдейді. Осы тұжырымдамаға сәйкес, мемлекет қоғамға қызмет етуге және қоғамдық қажеттіліктерді қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс. Сонымен бірге, проактивтіліктің (белсенділіктің) салыстырмалы түрде төмен мәні қазіргі заманғы сервистік тәсілдердің Қазақстанда мемлекеттік қызмет көрсету практикасына әлі де жеткілікті деңгейде кіріктірілмегенін (интеграцияланбағанын) көрсетеді.

Қызмет көрсетудің аралас моделіне басымдық берілуі цифрландыру халықтың әртүрлі санаттары үшін қызметтердің қолжетімділігін қамтамасыз етумен қатар жүруі тиіс екенін баса айтатын Helbig және т.б. (2009) және Espinosa мен Pino (2025) зерттеулерінің қорытындыларымен үндеседі. Зерттеу нәтижелері дәстүрлі қызмет көрсету арналарынан толық бас тарту жекелеген әлеуметтік топтардың цифрлық ортадан тыс қалу (цифрлық шеттетілу) тәуекелдеріне әкеп соғуы мүмкін екенін көрсетеді.

Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру салаларында проблемалардың жоғары деңгейде шоғырлануы ең күрделі және ведомствоаралық мемлекеттік қызметтердің клиентке бағдарлану принциптеріне әлі де аз бейімделгені туралы тұжырымдарды растайды. Ұқсас қорытындылар Смагулова мен авторлардың (2024) еңбектерінде де ұсынылған, онда көрсету саласына және әкімшілік рәсімдердің ұйымдастырушылық күрделілігіне байланысты мемлекеттік қызметтердің сапасында айырмашылықтардың бар екені баса көрсетіледі.

Алынған нәтижелер сонымен қатар Tubekova және т.б. (2023) зерттеуіндегі ашықтық, цифрландыру және азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімі арасындағы өзара байланыс туралы қорытындыларды нақтылай түседі. Цифрлық реформаларды оң қабылдағанына қарамастан, респонденттер цифрландыруды ашықтықтың артуымен және шағымдар санының азаюымен салыстырмалы түрде сирек байланыстырады, бұл электрондық үкіметтің сервистік және коммуникациялық құрамдас бөліктерін күшейту қажеттілігін көрсетеді.

Техникалық іркілістер, ақпараттық жүйелердің жеткіліксіз интеграциялануы және сақталып отырған бюрократиялық рәсімдер проблемалары Kassen (2024) тұжырымдарын растайды. Оған сәйкес, цифрлық мемлекеттің тиімділігі тек технологияларды енгізуге ғана емес, сонымен қатар институционалдық үйлесімділікке, процестердің ашықтығына және ведомствоаралық өзара іс-қимылдың сапасына байланысты. Бұл тұрғыда цифрландыру әкімшілік рәсімдерді реинжинирингтеумен және азаматтардың мемлекетпен өзара іс-қимылын жеңілдетумен қатар жүруі тиіс.

Осылайша, зерттеу нәтижелері Қазақстанда мемлекеттік қызметтер жүйесін одан әрі дамыту цифрландырудың сандық көрсеткіштерінен пайдаланушылық тәжірибе сапасына, мемлекеттік органдардың сервистік мәдениетін дамытуға және азаматтардың мемлекеттік басқару жүйесіне деген сенімін нығайтуға баса назар аударуды талап ететінін көрсетеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесі цифрлық технологияларды белсенді енгізумен және мемлекеттік басқарудың клиентке бағдарланған моделіне біртіндеп көшумен сипатталатын институционалдық трансформация кезеңінде тұр деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Эмпирикалық деректер халықтың басым бөлігі мемлекеттік қызметтердің жалпы сапасын оң бағалайтынын (61,8%) көрсетеді, бұл мемлекеттік басқаруды цифрландыру және жаңғырту саласында іске асырылып жатқан реформалардың нәтижелерін айғақтайды. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметтердің сапасына бейтарап (шамамен 26%) немесе теріс баға (12%) берген респонденттердің айтарлықтай үлесінің болуы ұйымдастырушылық, технологиялық және институционалдық сипаттағы бірқатар жүйелі шектеулердің сақталып отырғанын нұсқайды.

Зерттеу көрсеткендей, мемлекеттік қызметтерді цифрландыруды халық негізінен шұғылдықты арттыру және әкімшілік рәсімдерді жеңілдету тұрғысынан қабылдайды. Респонденттер цифрлық реформаларды көбінесе қызмет көрсету мерзімдерінің қысқаруымен (41,44%) және мемлекеттік органдармен өзара іс-қимыл рәсімдерін оңтайландырумен (16,61%) байланыстырады. Цифрландыру мемлекеттік қызметтерді көрсету сапасының артуымен (12,83%), азаматтардың ақпараттандырылу деңгейінің өсуімен (10,17%), мемлекеттік органдар қызметі ашықтығының күшеюімен (9,34%) және қызмет алушылар тарапынан түсетін шағымдар санының азаюымен (6,54%) әлдеқайда сирек ассоциацияланады. Бұл жағдай цифрлық трансформацияның қолданыстағы моделі мемлекеттік басқарудың толыққанды сервистік моделін қалыптастыруға қарағанда, көбінесе операциялық тиімділікке қол жеткізуге бағытталғанын көрсетеді.

Алынған нәтижелер мемлекеттік қызметтерді көрсетудің өзара іс-қимылдың электрондық та, дәстүрлі де арналарын пайдалануды көздейтін аралас моделіне деген тұрақты қоғамдық сұраныстың бар екенін растайды. Респонденттердің көпшілігі қызмет көрсетудің электрондық және қағаз форматтары арасында

таңдау жасау мүмкіндігін қолдайды (51%), ал электрондық форматқа толық көшуді зерттеуге қатысушылардың 41%-ы құптайды. Бұл қорытынды цифрлық теңсіздік проблемасының өзектілігі сақталып отырғанын және халықтың цифрлық сауаттылық деңгейіндегі айырмашылықтарды ескеру қажеттілігін көрсетеді.

Мемлекеттік қызметтерді алу кезіндегі қиындықтардың ең жоғары деңгейі денсаулық сақтау (33,13%), әлеуметтік қамсыздандыру және халықты әлеуметтік қорғау (14,12%), жылжымайтын мүлік (10,34%) және жер қатынастары (8,35%) салаларында тіркелді. Анықталған проблемалар ведомствоаралық өзара іс-қимылдың жоғары күрделілігінен, нормативтік фрагментациядан (бытыраңқылықтан) және әкімшілік рәсімдердің ауқымды көлемінің сақталуынан туындаған. Электрондық сервистердің техникалық іркілістері (23,29%), артық бюрократиялық рәсімдер (15,24%), мемлекеттік органдар қызметкерлерінің кәсіби құзыреттілігінің жеткіліксіздігі (14,45%) және қызметтерді алу алгоритмдерінің күрделілігі (12,05%) клиентке бағдарланған тәсілді дамытудың маңызды кедергілері болып қала береді.

Осылайша, Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметтерді көрсету жүйесін одан әрі жетілдіру негізінен цифрландырудың технологиялық моделінен пайдаланушылық тәжірибе сапасын арттыруға, мемлекеттік басқарудың сервистік мәдениетін дамытуға, ведомствоаралық үйлестіруді күшейтуге және азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін нығайтуға бағытталған кешенді институционалдық трансформацияға көшуді талап етеді.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылды (ЖТН AP22787363 гранты).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1. Amirova, A., Galy, A., & Baktiyarov, A. (2026). Advancing citizen-centric public service delivery: Evidence from European Union countries and insights for Kazakhstan. *State Audit*, 70(1), 211–221. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2026-70-1-211-221>
2. Bejarano, H., Busso, M., & Santos, J. F. (2026). Stated preferences for public provision of services: Experimental evidence from Latin America. *Economics Letters*, 262, 112872. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2026.112872>
3. Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549–559. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117>
4. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). New public management is dead—Long live digital-era governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(3), 467–494. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui057>
5. Espinosa, V. I., & Pino, A. (2025). E-government as a development strategy: The case of Estonia. *International Journal of Public Administration*, 48(2), 86–99. <https://doi.org/10.1080/01900692.2024.2316128>
6. Helbig, N., Gil-García, J. R., & Ferro, E. (2009). Understanding the complexity of electronic government. *Government Information Quarterly*, 26(1), 89–97. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.05.004>
7. Jiang, J., Chan, P. W. K., & Brooks, R. (2026). School-to-school collaboration and public service delivery: Evidence from parental satisfaction in urban China. *Economic Analysis and Policy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2026.04.004>
8. Kassen, M. (2024). Blockchain and public service delivery: A lifetime cross-referenced model for e-government. *Enterprise Information Systems*, 18(4). <https://doi.org/10.1080/17517575.2024.2317175>
9. Luthuli, M., Nkomo, N., & Moyane, S. (2024). Examining front-line administrative services in a selected public higher education institution. *Education Sciences*, 14(4), 422. <https://doi.org/10.3390/educsci14040422>
10. Osborne, S. P. (Ed.). (2010). *The new public governance?: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203861684>
11. Pimentel, L., Bernardo, M. do R. M., & Rocha, T. (2026). The role of public service chatbots in raising awareness of computer crimes: A systematic literature review. *Computer Law & Security Review*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2026.106328>
12. Tubekova, D., Almukhambetova, B., & Izatullayeva, B. (2023). The impact of open government data on the trust and satisfaction of citizens with state institutions in Kazakhstan. *Viešoji Politika ir Administravimas*, 22(4). <https://doi.org/10.13165/VPA-23-22-4-10>
13. Tummers, L., Bekkers, V. J. J. M., Vink, E., & Musheno, M. (2015). Coping during public service delivery: A conceptualization and systematic review of the literature. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25(4), 1099–1126. <https://doi.org/10.1093/jopart/muu056>
14. Xiang, T., Liu, J., & Lin, H. (2026). Digital investment optimization to enhance efficiency and equity in physical public services. *Transportation Letters*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/19427867.2026.2636728>
15. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігі. (2022). Отчет о результатах проведения общественного мониторинга качества оказания государственных услуг // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/277854?lang=kk>

16. Галы, Ә., & Бажаева, Н. (2024). Цифровизация государственных услуг в контексте развития клиентоориентированного подхода: проблемы и перспективы развития. *Мемлекеттік Аудит – Государственный Аудит*, 64(3), 155–162. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-64-3-155-162>
17. Қазақстан Республикасы Жасанды интеллект және цифрлық даму министрлігі. (2026). *Автоматизация и оптимизация государственных услуг*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/maidd/activities/1362?parentId=7&lang=ru>
18. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпандағы Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>.
19. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметін дамытудың 2024 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы / / Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 17 шілдедегі № 602 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000602>
20. Смагулова, Ш., Бастыков, Д., Саржанов, Т., & Сайымова, М. (2024). Оценка качества обеспечения государственных услуг в Казахстане. *Мемлекеттік Аудит – Государственный Аудит*, 62(1), 85–93. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-62-1-85-93>

REFERENCE

1. Amirova, A., Galy, A., & Baktiyarov, A. (2026). Advancing citizen-centric public service delivery: Evidence from European Union countries and insights for Kazakhstan. *State Audit*, 70(1), 211–221. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2026-70-1-211-221>
2. Bejarano, H., Busso, M., & Santos, J. F. (2026). Stated preferences for public provision of services: Experimental evidence from Latin America. *Economics Letters*, 262, 112872. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2026.112872>
3. Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549–559. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117>
4. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). New public management is dead—Long live digital-era governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 16(3), 467–494. <https://doi.org/10.1093/jopart/mui057>
5. Espinosa, V. I., & Pino, A. (2025). E-government as a development strategy: The case of Estonia. *International Journal of Public Administration*, 48(2), 86–99. <https://doi.org/10.1080/01900692.2024.2316128>
6. Helbig, N., Gil-García, J. R., & Ferro, E. (2009). Understanding the complexity of electronic government. *Government Information Quarterly*, 26(1), 89–97. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.05.004>
7. Jiang, J., Chan, P. W. K., & Brooks, R. (2026). School-to-school collaboration and public service delivery: Evidence from parental satisfaction in urban China. *Economic Analysis and Policy*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2026.04.004>
8. Kassen, M. (2024). Blockchain and public service delivery: A lifetime cross-referenced model for e-government. *Enterprise Information Systems*, 18(4). <https://doi.org/10.1080/17517575.2024.2317175>
9. Luthuli, M., Nkomo, N., & Moyane, S. (2024). Examining front-line administrative services in a selected public higher education institution. *Education Sciences*, 14(4), 422. <https://doi.org/10.3390/educsci14040422>
10. Osborne, S. P. (Ed.). (2010). *The new public governance?: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203861684>
11. Pimentel, L., Bernardo, M. do R. M., & Rocha, T. (2026). The role of public service chatbots in raising awareness of computer crimes: A systematic literature review. *Computer Law & Security Review*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2026.106328>
12. Tubekova, D., Almukhambetova, B., & Izatullayeva, B. (2023). The impact of open government data on the trust and satisfaction of citizens with state institutions in Kazakhstan. *Viešoji Politika ir Administravimas*, 22(4). <https://doi.org/10.13165/VPA-23-22-4-10>
13. Tummers, L., Bekkers, V. J. J. M., Vink, E., & Musheno, M. (2015). Coping during public service delivery: A conceptualization and systematic review of the literature. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 25(4), 1099–1126. <https://doi.org/10.1093/jopart/muu056>
14. Xiang, T., Liu, J., & Lin, H. (2026). Digital investment optimization to enhance efficiency and equity in physical public services. *Transportation Letters*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/19427867.2026.2636728>
15. Qazaqstan Respublikasy Memlekettik qyzmet isteri agenttigi. (2022). *Otchet o rezultatakh provedeniia obshchestvennogo monitoringa kachestva okazaniia gosudarstvennykh uslug*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/277854?lang=kk>
16. Galy, A., & Bazhayeva, N. (2024). Cifrovizatsiia gosudarstvennykh uslug v kontekste razvitiia klientoorientirovannogo podkhoda: problemy i perspektivy razvitiia. *Memlekettik Audit – Gosudarstvennyi Audit*, 64(3), 155–162. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-64-3-155-162>
17. Qazaqstan Respublikasy Zhasandy intellekt zhane cifrlyq damu ministrliigi. (2026). *Avtomatizatsiia i optimizatsiia gosudarstvennykh uslug*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/maidd/activities/1362?parentId=7&lang=ru>
18. Qazaqstan Respublikasynda memlekettik basqarudy damytudyn 2030 zhyлга deiingi tuzhyrymdamasyn bekitu turaly. (2021). Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin 2021 zhylygy 26 aqpandagy Zharlygy. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>

19. Qazaqstan Respublikasynyn memlekettik qyzmetin damytudyn 2024–2029 zhyldarga arналған tuzhyrymdamasyn bekіtu turaly. (2024). Qazaqstan Respublikasy Prezidentinіn 2024 zhylygy 17 shіldeдеgi № 602 Zharlygy. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000602>

20. Smagulova, Sh., Bastikov, D., Sarzhanov, T., & Saiymova, M. (2024). Ocenka kachestva obespecheniia gosudarstvennykh uslug v Kazakhstane. *Memlekettik Audit – Gosudarstvennyi Audit*, 62(1), 85–93. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-62-1-85-93>

ANALYSIS OF THE PUBLIC SERVICE DELIVERY SYSTEM IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF A SERVICE-ORIENTED PUBLIC ADMINISTRATION MODEL

Galy A.*

Doctor of Economics, Senior Research Fellow,
Center for Research and Development
of Intellectual Potential
Astana, Kazakhstan
e-mail: gagphd2025@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1318-9557

Baktiyarov A.

Doctoral Student,
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: baktiyarov.asset@gmail.com
ORCID: 0009-0005-4117-7261

Bazhayeva N.

Director of the Department of Regional Digital
Development,
Ministry of Artificial Intelligence and
Digital Development of the Republic of Kazakhstan
Astana, Kazakhstan
e-mail: nazbazhaconsulate@gmail.com
ORCID: 0009-0003-4179-3465

Abstract

The article analyzes the public service delivery system in the Republic of Kazakhstan in the context of the development of a client-oriented approach as one of the key directions of modernizing public administration. The purpose of the study is to assess the effectiveness of implementing innovative instruments for public service delivery based on the analysis of empirical data, as well as to identify their impact on the quality, accessibility, and level of citizen satisfaction.

The methodological framework of the study is based on a combined use of quantitative and qualitative research methods. The empirical basis consists of the results of a sociological survey of the population conducted using the digital platform of e-government ($n = 27,336$), as well as official statistical data, analytical reports of authorized government bodies, and regulatory and legal documents governing the processes of digitalization and reform of the public service delivery system.

The research findings indicate a high level of implementation of digital and innovative instruments, which contributes to accelerating procedures and improving the operational efficiency of public services. At the same time, persistent constraints were identified, including technical failures, excessive bureaucratization, insufficient integration of information systems, and heterogeneity of digital competencies among the population. These factors manifest themselves in the risks of digital inequality and limit the realization of a client-oriented approach. The scientific novelty of the study lies in a comprehensive empirical assessment of the client-oriented nature of public services in the context of digital transformation. The practical significance of the study consists in the possibility of using the obtained findings to improve public policy and managerial decision-making in the field of public services.

Keywords: public services; client-oriented approach; public administration; digitalization; innovation in public services; Republic of Kazakhstan

**АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ СЕРВИСНОЙ МОДЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ****Ғалыұлы Ғ.***

Доктор экономики, Старший научный сотрудник,
Центр исследований и развития
интеллектуального потенциала,
Астана, Казахстан
e-mail: gagphd2025@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1318-9557

Бактияров А.

Докторант,
Евразийский национальный университет
имени Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: baktiyarov.asset@gmail.com
ORCID: 0009-0005-4117-7261

Бажаева Н.

Директор департамента цифрового
развития регионов,
Министерство искусственного интеллекта
и цифрового развития Республики Казахстан
Астана, Казахстан
e-mail: nazbazhaconsulate@gmail.com
ORCID: 0009-0003-4179-3465

Аннотация

В статье анализируется система предоставления государственных услуг в Республике Казахстан в контексте развития клиентоориентированного подхода как одного из ключевых направлений модернизации государственного управления. Цель исследования заключается в оценке эффективности внедрения инновационных инструментов предоставления государственных услуг на основе анализа эмпирических данных, а также в выявлении их влияния на качество, доступность и уровень удовлетворенности граждан. Методологическая база исследования основана на комбинированном использовании количественных и качественных методов анализа. Эмпирическую основу составляют результаты социологического опроса населения, проведенного с использованием цифровой платформы электронного правительства (№ = 27 336), а также данные официальной статистики, аналитические отчеты уполномоченных государственных органов и нормативно-правовые документы, регулирующие процессы цифровизации и реформирования сферы государственных услуг.

Результаты исследования свидетельствуют о высоком уровне внедрения цифровых и инновационных инструментов, что способствует ускорению процедур и повышению операционной эффективности государственных услуг. Вместе с тем выявлены устойчивые ограничения, связанные с техническими сбоями, избыточной бюрократизацией, недостаточной интеграцией информационных систем и неоднородностью цифровых компетенций населения, что проявляется в рисках цифрового неравенства и снижает уровень клиентоориентированности.

Научная новизна исследования заключается в комплексной эмпирической оценке клиентоориентированности государственных услуг в условиях цифровой трансформации. Практическая значимость работы состоит в возможности использования полученных выводов при совершенствовании государственной политики в сфере государственных услуг.

Ключевые слова: государственные услуги; клиентоориентированный подход; государственное управление; цифровизация; инновации в государственных услугах; Республика Казахстан

Park Joo Suk*

PhD, professor

Audit and Inspection Training Institute,

Republic of Korea

e-mail: 3042064@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4389-5651

A COMPARATIVE STUDY OF THE PUBLIC AUDIT SYSTEMS OF THE REPUBLIC OF KOREA AND THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This study compares the public audit systems of the Republic of Korea and the Republic of Kazakhstan, focusing on institutional status, independence, governance, audit mandate, audit types, follow-up mechanisms, and relations with the executive, legislature, and citizens. The analysis uses a structured comparative-institutional method and qualitative content analysis of constitutions, audit legislation, official institutional materials, INTOSAI principles, and recent policy studies. Both countries place their supreme audit institution in a presidential institutional setting and combine financial and performance-oriented oversight. Nevertheless, their accountability designs diverge. Korea's Board of Audit and Inspection is a constitutionally established body under the President that is statutorily independent in the performance of its duties and uniquely combines account audit with inspection of public officials' duties. Kazakhstan's Supreme Audit Chamber, transformed in 2022, is directly accountable and subordinate to the President, concentrates on external state audit and financial control, and operates within a wider system that includes audit commissions and internal state audit bodies. The comparison demonstrates that formal location under the President does not by itself determine practical independence; appointment rules, collegial deliberation, audit-program autonomy, access to information, publication, legislative follow-up, and implementation monitoring are equally important. The study proposes reciprocal institutional learning: Kazakhstan may benefit from stronger publicly visible guarantees for operational autonomy and follow-up, while Korea may benefit from clearer differentiation between financial audit and personnel inspection and from more systematic performance-audit feedback. The findings contribute a functional framework for comparing presidentially situated supreme audit institutions.

Keywords: supreme audit institution; public audit; institutional independence; financial control; performance audit; Korea; Kazakhstan.

INTRODUCTION

The effectiveness of a supreme audit institution (SAI) cannot be assessed solely by asking where it is formally located within the constitutional structure of the state. What matters equally is whether the institution can select its audits, obtain necessary information, reach professional judgments, report its findings, and follow up on recommendations without undue interference. This functional understanding of independence is reflected in the Lima and Mexico Declarations (INTOSAI-P 1 and INTOSAI-P 10), while INTOSAI-P 12 further emphasizes the contribution of SAIs to public accountability and benefits for citizens. Recent comparative research also suggests that formal legal safeguards operate within a broader institutional environment shaped by relationships with the executive, legislature, and other accountability actors (Ferry et al., 2023; OECD/IDI, 2026).

Korea and Kazakhstan offer a particularly useful comparison for examining this question. In both countries, the national SAI is institutionally connected to the President, yet the two systems organize public audit authority in markedly different ways. Korea's Board of Audit and Inspection (BAI) combines account audit with inspection of administrative agencies and public officials. Kazakhstan, by contrast, places the Supreme Audit Chamber (SAC) at the apex of a broader state-audit system in which external and internal audit functions are distributed among several bodies. The transformation of the former Accounts Committee into the SAC in 2022 makes this comparison especially timely, as it permits an assessment of two presidentially situated SAIs with different mandate structures and accountability arrangements.

The comparison therefore raises two related questions of institutional design. The first concerns independence: how far can an SAI maintain operational autonomy when it is formally connected to the executive branch? The second concerns mandate: what institutional consequences follow when external financial audit is combined with administrative inspection, as in Korea, or distributed across a differentiated system of external and internal audit bodies, as in Kazakhstan? These questions shift the analysis away from a simple classification based on

constitutional location and toward the institutional arrangements through which audit independence and effectiveness are secured in practice.

Against this background, this study examines how institutional location, governance, mandate design, and follow-up mechanisms interact in the public audit systems of Korea and Kazakhstan. It addresses three research questions. First, how do the legal status, appointment arrangements, and decision-making structures of the BAI and SAC shape their capacity for independent audit? Second, how does the allocation of financial audit, performance audit, compliance functions, and administrative inspection differ between the two systems, and what institutional consequences follow from those differences? Third, what can each system learn from the other with respect to operational independence, accountability, and the implementation of audit findings? The study proceeds from the proposition that the practical independence and effectiveness of an SAI depend less on a single constitutional label than on the interaction of multiple institutional safeguards and accountability relationships.

This study contributes to comparative SAI research in two respects. Substantively, it provides an updated comparison that incorporates Kazakhstan's 2022 institutional reform and examines the SAC in relation to Korea's long-established BAI model. Analytically, the comparison separates an SAI's formal organizational location from the safeguards that shape its operation in practice, including appointment and tenure, collegial decision-making, audit-program autonomy, access to information, reporting, follow-up, and public accountability. The purpose is not to rank presidential, parliamentary, or other constitutional models in the abstract, but to examine how particular institutional arrangements support—or constrain—credible public audit. This functional approach provides the framework for the analysis that follows.

LITERATURE REVIEW

The classic normative foundation for comparative SAI analysis is the Lima Declaration, which establishes that SAIs can perform their tasks objectively and effectively only when they are independent of the audited entity and protected against outside influence (INTOSAI-P 1). The Mexico Declaration develops eight dimensions of independence, including a suitable constitutional framework, independence of heads and members, a sufficiently broad mandate, unrestricted access to information, freedom to report, autonomy over the content and timing of reports, effective follow-up, and financial and administrative autonomy (INTOSAI-P 10). These dimensions are used in this study as evaluative criteria rather than as a single formal score.

Recent comparative scholarship moves beyond constitutional labels. Ferry et al. (2023) show that SAI accountability arrangements are shaped by the interaction of INTOSAI's global norms, domestic regulatory space, and each institution's organization, capacity, and scope. OECD and IDI (2026) likewise argue that informal relationships with the executive, legislature, judiciary, media, and civil society can either reinforce or weaken formal independence. Consequently, an SAI formally attached to an executive institution may retain meaningful operational autonomy, while an apparently independent SAI may face practical constraints through appointments, budget, information access, or weak follow-up.

Kazakhstan's state audit literature has focused on the transition from financial control toward a system of public audit. The 2015 Law on State Audit and Financial Control distinguished financial statement, compliance, and performance audit and structured the relationship between external and internal state audit bodies. Uspambayeva et al. (2025) describe the continuing reform of public audit as part of modernization of economic governance. The OECD Integrity Review of Kazakhstan (2025) recognizes the SAC as the highest body of state audit and financial control and notes its roles in external audit standards, evaluation of other state audit bodies, risk-based planning, and coordination. At the same time, it identifies continuing overlap among audit and financial-control bodies and the need for stronger coordination and implementation of recommendations.

Studies of the Korean BAI emphasize its hybrid mandate and constitutional position. The BAI is established under Articles 97 to 100 of the Constitution, placed under the President, and granted statutory independence in the performance of its duties. Its combination of account audit and inspection of duties has historical roots in the 1963 merger of the Board of Audit and the Commission of Inspection. This hybrid model gives the BAI a wider corrective reach than SAIs confined to external financial audit. It also makes the boundary between external audit, administrative supervision, disciplinary accountability, and support for active administration especially important.

The existing literature rarely compares Korea and Kazakhstan directly after the 2022 Kazakh reform. Official training materials provide a useful descriptive starting point, but a publication-oriented analysis must distinguish verified legal rules from broad institutional characterizations. For example, it is insufficient to contrast a 'collegial Korean body' with a purely 'chairman-led Kazakh body': the SAC also includes members and differentiated appointment channels. The relevant question is how collegiality, appointment, reporting, and follow-up operate together. This article addresses that gap through a criterion-based comparison.

METHODOLOGY AND METHODS

The study employs a qualitative comparative-institutional design. The units of analysis are the national SAIs and the state audit systems surrounding them. Primary sources include the Constitution of the Republic of Korea,

the Board of Audit and Inspection Act, official BAI and Audit and Inspection Training Institute materials, the Constitution and Law on State Audit and Financial Control of Kazakhstan, presidential decrees concerning the SAC, and the SAC's official GOV.KZ pages. Secondary and normative sources include INTOSAI principles, the OECD Integrity Review of Kazakhstan, OECD/IDI research on SAI independence, and recent peer-reviewed comparative audit studies.

Documents were coded across seven categories: (1) legal foundation and institutional location; (2) appointment, tenure, and decision structure; (3) audit mandate and audited entities; (4) audit types and planning; (5) access, reporting, and transparency; (6) corrective action and follow-up; and (7) relations with the legislature, other audit bodies, and citizens. The comparison applies a functional-equivalence rule: institutions are compared by the public-accountability function they perform, even when their legal names and administrative classifications differ.

The method has limitations. First, the Korean source supplied for this study is a presentation document and does not substitute for the full text of all current regulations. Second, parts of the Kazakh official English interface retain legacy references to the Accounts Committee and are less detailed than the Kazakh- or Russian-language legal materials. Third, institutional effectiveness cannot be inferred solely from legal texts. Accordingly, the conclusions distinguish formal design from observed or reported implementation and avoid causal claims that would require interviews, case-level audit data, or longitudinal enforcement statistics.

RESULTS

1. Historical development and legal position

Korea's present BAI was established in 1963 by merging the Board of Audit, responsible for examination and audit of accounts, with the Commission of Inspection, responsible for inspection of administrative duties. The Constitution establishes the BAI under the President for examination of the state's revenue and expenditure accounts, audit of accounts of the state and legally designated bodies, and inspection of administrative agencies and public officials. The BAI Act states that although the institution belongs to the President, it retains an independent status with respect to its duties. This formula combines organizational attachment with functional independence.

Kazakhstan established the Accounts Committee for Control over Execution of the Republican Budget in 1996. Following constitutional amendments, the institution was transformed by presidential decree on 26 November 2022 into the Supreme Audit Chamber and its status and powers were expanded. The official website describes the SAC as Kazakhstan's supreme audit institution, directly accountable and subordinate to the President, performing external state audit and financial control. The transformation signals movement from ex post budget-execution control toward broader assessment of public-resource management and national policy performance.

The shared presidential location is therefore a similarity, but the legal formulations are not identical. Korea expressly combines presidential affiliation with statutory independence in the performance of duties. Kazakhstan's official formulation emphasizes direct accountability and subordination to the President. This difference matters under INTOSAI-P 10, but it should not be treated as conclusive. Operational autonomy also depends on the security of leadership tenure, control over audit selection and methods, access to documents, publication freedom, budget and staffing, and the response of the President and Parliament to audit findings.

2. Governance, membership, and decision-making

The Korean BAI is composed of seven commissioners, including the Chair. The Chair is appointed by the President with the consent of the National Assembly; the other commissioners are appointed by the President upon the Chair's recommendation. Commissioners deliberate and decide important audit results and institutional matters through the Council of Commissioners. This collegial structure is designed to reduce unilateral decision-making and to provide internal deliberative legitimacy. The Chair and commissioners have four-year terms, subject to the statutory rules on reappointment and retirement age.

The SAC also has a chair and members. Its current official structure identifies the Chair, a Head of Staff, and multiple Chamber members. Appointment channels distribute a role among the President and the two houses of Parliament under Kazakhstan's constitutional and legislative framework. The resulting design contains collegial elements even though the institution is publicly represented and administratively led by the Chair. A precise comparison must therefore examine which matters require collective consideration, how portfolios are allocated, and how appointment diversity affects independence, rather than inferring governance solely from the title of the head.

For both institutions, collegiality can protect audit judgments only if members have secure tenure, clear grounds for removal, access to the same evidence, and meaningful voting authority. The Korean model makes collective resolution especially visible. Kazakhstan's mixed appointment structure may broaden institutional linkage with Parliament, but its independence-enhancing effect depends on transparent selection and the actual authority of members.

Table 1. Institutional design of the two supreme audit institutions

Criterion	Republic of Korea: BAI	Republic of Kazakhstan: SAC
Legal position	Constitutional body under the President; independent in duties under the BAI Act	Highest external state audit and financial-control body; directly accountable and subordinate to the President
Historical form	1963 merger of account audit and administrative inspection bodies	1996 Accounts Committee; transformed into SAC in 2022
Leadership	Chair plus six commissioners	Chair plus Chamber members and staff apparatus
Decision logic	Council of Commissioners deliberates major matters	Collegial membership with chair-led institutional administration; procedures governed by Kazakh law and regulations
Core accountability link	President and National Assembly; audit results also publicly disclosed	President, Parliament, and the wider state-audit coordination system

Note: developed by the author based on the sources cited in the text.

3. Mandate, audit types, and audited entities

The most pronounced substantive difference concerns mandate breadth. The BAI performs three constitutional functions: examination of final state accounts, audit of accounts, and inspection of duties. Account audit concerns the legality and propriety of revenues, expenditures, assets, liabilities, and accounting by the state and legally designated entities. Inspection of duties examines the administration of government agencies and the conduct of public officials. In practice, this enables the BAI to address both systemic administrative problems and individual misconduct. It may request correction, caution, disciplinary action, or other measures and may refer suspected crimes to investigative authorities in accordance with law.

The SAC's principal domain is external state audit and financial control. Kazakhstan's legal framework distinguishes financial-statement audit, compliance audit, and performance audit. The SAC examines the management and use of republican budget resources, state and quasi-public assets, and the effectiveness of government programs and public policies within its statutory jurisdiction. Audit commissions undertake external audit at regional and major-city levels, while the Ministry of Finance's Internal State Audit Committee and internal audit services perform internal state audit functions. The SAC additionally contributes to methodological standard-setting, evaluation of state audit bodies, and coordination through the Coordinating Council.

This division produces different strengths and risks. Korea's integrated mandate can connect financial irregularities with organizational causes and individual responsibility, shortening the path from findings to corrective or disciplinary action. However, concentration of financial audit and duty inspection can create perceived tension between independent external assurance and executive-style administrative supervision. Kazakhstan's differentiated system supports specialization and territorial coverage, but overlapping mandates and repeated audits may increase burden on audited entities and dilute responsibility for follow-up unless coordination and shared information systems are effective.

Both institutions increasingly use performance audit to examine whether policies produce intended results. Performance audit is particularly important because legality alone does not assure value for money. Yet performance recommendations must respect the boundary between audit and policy choice. Auditors should identify weak evidence, poor implementation, inefficient resource allocation, and control failures without replacing the political responsibility of elected and executive bodies to select policy goals.

Table 2. Functional comparison of audit mandates

Dimension	Korea	Kazakhstan
Financial oversight	Final accounts and account audit	External state audit and financial control
Performance	Performance and policy/program audits within BAI mandate	Performance audit is an express state-audit type
Compliance	Legality and propriety reviewed through account audit and inspection	Compliance audit is an express state-audit type
Personnel conduct	Direct inspection of duties and potential disciplinary request	Not the defining SAI function; misconduct issues may be transferred under applicable law
System coordination	Relations with self-audit bodies; audit support and guidance	Formal multi-body system including SAC, audit commissions, internal state audit, and a Coordinating Council

Note: developed by the author based on the sources cited in the text.

4. Audit planning, evidence, reporting, and follow-up

Audit-program autonomy is a core independence safeguard. The BAI develops annual and strategic audit plans and may conduct institution, thematic, performance, special, or other audits according to statutory and internal criteria. Korea also provides channels through which citizens and public-interest groups may request audits, including citizen audit requests and public-interest audit requests. These channels can reveal issues overlooked by risk models, although admissibility criteria are needed to prevent audit requests from becoming instruments of partisan or private disputes.

The SAC prepares an annual list of audit objects and uses risk-management approaches in selecting audits. Official pages publish information on state audit, lists of audit objects, subsequent evaluation, and the evaluation of state audit bodies. The OECD (2025) notes that the SAC conducts annual desk-based assessment and planned assessment of relevant audit bodies and uses the Coordinating Council to consider results and issue recommendations. These functions place the SAC not merely above audited entities but also at the center of quality assurance for Kazakhstan's state audit system.

Audit impact depends on a complete chain: access to reliable data; documented findings; an opportunity for the audited entity to respond; authoritative adoption and publication of the report; clear recommendations or legally available measures; assigned responsibility and deadlines; and transparent monitoring of implementation. Korea's BAI combines recommendations with legally differentiated dispositions such as correction, caution, disciplinary request, and notification. Kazakhstan's SAC sends instructions and recommendations, seeks recovery or correction where permitted, and monitors subsequent implementation. In both systems, publication of implementation status is as important as publication of the initial finding because an unimplemented recommendation produces little public value.

Digital audit creates a shared reform opportunity. Integrating budget, procurement, subsidy, state-asset, and performance-indicator data can support continuous risk analysis and more targeted fieldwork. However, automated anomaly detection is not itself an audit conclusion. Both institutions need rules on data quality, model validation, explainability, human review, cybersecurity, and procedural rights of audited bodies. Cross-border cooperation between the BAI and SAC could focus on digital-audit training, construction-cost verification, public procurement analytics, and evaluation of major national projects.

5. Assessment against INTOSAI independence and public-value principles

The comparison confirms that organizational location is only one dimension of SAI independence. Korea's express functional-independence clause and visible collegial decision process are important safeguards, while the Chair's appointment with legislative consent creates a direct parliamentary check. Nevertheless, location under the President, executive influence over resources, and the politically sensitive character of duty inspection can generate continuing perceptions of dependence. Strengthening transparent criteria for audit selection, commissioner nomination, and publication of follow-up data would reinforce confidence without requiring a single predetermined constitutional model.

Kazakhstan's 2022 elevation of the SAC and expansion of parliamentary links are important reforms. The mixed appointment structure and reporting to Parliament can diversify accountability, while performance audit and evaluation of audit bodies can improve system-wide quality. Yet the official description of direct accountability and subordination to the President makes operational guarantees especially important. Publicly accessible rules should make clear the SAC's autonomy to choose audits, determine scope and methods, obtain information,

publish findings, and monitor responses. Budgetary and staffing autonomy and transparent grounds for dismissal should also be assessed against INTOSAI-P 10.

Accountability should not be mistaken for dependence. An independent SAI must itself be accountable for legality, audit quality, ethical conduct, use of its budget, and fair procedures. External peer review, quality-control systems, parliamentary hearings, publication of annual performance data, and reasoned responses to audited-entity objections can strengthen both independence and legitimacy. The aim is balanced autonomy: freedom to audit without interference combined with transparent responsibility for how audit power is exercised.

Table 3. Reciprocal institutional learning agenda

Reform field	Potential lesson for Korea	Potential lesson for Kazakhstan
Mandate clarity	Clarify boundaries between external audit, duty inspection, and executive supervision	Clarify allocation and coordination among external and internal state audit bodies
Independence	Increase transparency of nominations, audit selection, and resource safeguards	Make operational, reporting, information-access, tenure, and resource safeguards more publicly visible
Follow-up	Publish standardized recommendation-implementation and outcome data	Strengthen transparent tracking of instructions and recommendations across audit bodies
Performance audit	Connect recommendations more systematically to measurable policy outcomes	Continue building sector expertise and evidence-based program evaluation
Citizen engagement	Evaluate accessibility and impact of citizen/public-interest audit requests	Expand accessible publication, feedback, and citizen-oriented communication
Digital audit	Share mature audit training and integrated analytics experience	Develop interoperable risk data while safeguarding procedural fairness

Note: developed by the author based on the sources cited in the text.

DISCUSSION

The two cases challenge a simple executive-versus-legislative typology of SAIs. Both institutions operate in a presidential environment, yet their accountability arrangements are hybrid. The BAI is legally independent in its functions, led through a commissioner council, reports examination results to the President and National Assembly, and also exercises a form of administrative inspection. The SAC is directly accountable and subordinate to the President but has parliamentary appointment and reporting linkages and exercises system-coordination functions. Institutional performance must therefore be analyzed as a configuration rather than inferred from one constitutional phrase.

Mandate design affects organizational identity. The Korean BAI's power to inspect duties makes it simultaneously an external auditor and an integrity/administrative accountability institution. This increases the possibility that audit findings lead to concrete personnel consequences, but it can also shift organizational attention toward fault-finding and individual responsibility. The SAC's financial and performance orientation may preserve a clearer public-finance identity, yet fragmentation among external and internal bodies may reduce coherence. Neither model is inherently optimal: the central policy question is whether the mandate is matched with competence, procedural safeguards, coordination, and credible follow-up.

A second finding concerns the role of collegiality. Collegial decision-making can reduce arbitrary action and diversify professional judgment, but only if members possess real authority and independence. Conversely, chair-led administration can improve speed and strategic coherence, but requires transparent delegation, recorded deliberation, and quality control. Future empirical research should compare how contested findings are deliberated, how often recommendations are modified during internal review, and whether member appointment channels change audit priorities.

A third finding is that public value is created after the report, not merely by the report. Both SAIs need outcome-oriented follow-up indicators distinguishing formal acceptance, completed corrective action, recovered funds, institutional reform, and measurable service improvement. Implementation rates should be accompanied by qualitative assessment because rapid closure may reflect superficial compliance, whereas complex reforms may require longer periods. Publication should allow Parliament, audited entities, citizens, and researchers to trace the life cycle of major recommendations.

CONCLUSION

This study compared the public audit systems of Korea and Kazakhstan through seven functional dimensions. The two SAIs share a presidential institutional setting, a national external-audit role, and an increasing emphasis on performance and policy effectiveness. Their principal differences lie in the legal expression of independence, the breadth of mandate, the architecture of state audit, and the relationship between collective decision-making and chair-led administration.

Korea's BAI is distinctive because it combines account audit with inspection of administrative duties and public officials. Its statutory functional independence, constitutional status, and Council of Commissioners provide significant safeguards, but the concentration of audit and inspection powers requires continuing attention to political neutrality, role boundaries, fair procedures, and transparent follow-up. Kazakhstan's SAC represents a modernized financial and performance-audit institution at the apex of a broader external and internal state-audit system. The 2022 reform strengthened its status, but the credibility of the new model will depend on demonstrable operational autonomy, coordination, publication, and implementation of recommendations.

The hypothesis is supported: formal placement under the President does not alone determine independence or effectiveness. A credible SAI requires a mutually reinforcing bundle of safeguards covering leadership tenure, collegial judgment, audit-program autonomy, access to information, reporting freedom, resource capacity, and effective follow-up. It also requires accountability to Parliament and citizens for audit quality and institutional performance.

For future cooperation, the BAI and SAC should establish a focused comparative program on digital audit, performance measurement, major-project audit, recommendation tracking, and auditor education. Future research should add interviews with commissioners, auditors, legislators, and audited entities; analyze comparable audit cases; and measure recommendation outcomes over time. Such work would move the comparison from formal institutional design toward evidence on how audit contributes to trustworthy and effective government.

REFERENCES

1. Constitution of the Republic of Korea. Articles 97-100.
2. Republic of Korea. Board of Audit and Inspection Act (current version).
3. Board of Audit and Inspection of Korea (2026). Introduction to the Board of Audit and Inspection and the Audit and Inspection Training Institute [training material supplied by the author].
4. Constitution of the Republic of Kazakhstan (current version).
5. Republic of Kazakhstan (2015). Law No. 392-V ZRK On State Audit and Financial Control, 12 November 2015, as amended.
6. President of the Republic of Kazakhstan (2022). Decree on the transformation of the Accounts Committee into the Supreme Audit Chamber, 26 November 2022.
7. Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan (2026). General information and institutional structure. GOV.KZ. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep?lang=en> (accessed 2 September 2026).
8. INTOSAI (1977/2019). INTOSAI-P 1: The Lima Declaration.
9. INTOSAI (2007/2019). INTOSAI-P 10: Mexico Declaration on SAI Independence.
10. INTOSAI (2013/2019). INTOSAI-P 12: The Value and Benefits of Supreme Audit Institutions - Making a Difference to the Lives of Citizens.
11. Ferry, L., Midgley, H., Murphie, A. & Zakaria, Z. (2023). An international comparative study of the audit and accountability arrangements of supreme audit institutions. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 35(4), 515-546.
12. OECD (2025). OECD Integrity Review of Kazakhstan: Towards a Coherent Integrity System. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/d705d02f-en>.
13. OECD/INTOSAI Development Initiative (2026). Strengthening the Independence of Supreme Audit Institutions: Looking at Informal Factors Beyond Legal Safeguards. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/d4ee3498-en>.
14. Uspambayeva, M., et al. (2025). State Audit System Reform in Kazakhstan's Economic Management. SHS Web of Conferences, 214, 03006. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202521403006>.
15. Mukhamedyarova, L., et al. (2025). The influence of public audit bodies on the effectiveness of public resource management. *Administrative Sciences*, 15(12), 493.
16. PEFA Secretariat (2025). Kazakhstan 2025: Public Expenditure and Financial Accountability Assessment. Washington, DC.
17. State Audit Journal (2026). Author guidelines and Vol. 71 No. 2 article format. <https://gov-audit.kz/index.php/ma/article-design-guide> (accessed 2 September 2026).

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СИСТЕМ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Park Joo Suk

PhD, профессор

Учебный институт аудита и инспекции,

Республика Корея

e-mail: 3042064@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4389-5651

Аннотация

В настоящем исследовании проводится сравнительный анализ систем государственного аудита Республики Корея и Республики Казахстан с акцентом на институциональный статус, независимость, систему управления, полномочия в сфере аудита, виды аудита, механизмы последующего контроля и взаимодействие с исполнительной и законодательной ветвями власти, а также с гражданами. Анализ основан на структурированном сравнительно-институциональном методе и качественном контент-анализе конституций, законодательства в сфере аудита, официальных институциональных материалов, принципов INTOSAI и современных исследований государственной политики. В обеих странах высшие органы государственного аудита функционируют в президентской институциональной системе и сочетают финансовый контроль с аудитом эффективности. Вместе с тем механизмы подотчетности существенно различаются. Совет по аудиту и инспекции Республики Корея является конституционно учрежденным органом при Президенте, который обладает предусмотренной законодательством независимостью при осуществлении своих полномочий и уникальным образом сочетает проверку счетов с инспектированием деятельности государственных служащих. Высшая аудиторская палата Республики Казахстан, преобразованная в 2022 году, непосредственно подотчетна и подчинена Президенту, сосредоточена на внешнем государственном аудите и финансовом контроле и функционирует в рамках более широкой системы, включающей ревизионные комиссии и органы внутреннего государственного аудита. Сравнение показывает, что формальное подчинение Президенту само по себе не определяет практическую независимость; не менее важны правила назначения, коллегиальное принятие решений, автономия при формировании аудиторских программ, доступ к информации, публикация результатов, парламентский контроль за реализацией рекомендаций и мониторинг их исполнения. В исследовании предлагается взаимное институциональное обучение: Казахстан может усилить публично закрепленные гарантии операционной автономии и последующего контроля, тогда как Корея может повысить четкость разграничения между финансовым аудитом и инспектированием деятельности государственных служащих, а также обеспечить более систематическую обратную связь по результатам аудита эффективности. Полученные результаты формируют функциональную основу для сравнительного анализа высших органов государственного аудита, функционирующих в президентской институциональной системе.

Ключевые слова: высший орган государственного аудита; государственный аудит; институциональная независимость; финансовый контроль; аудит эффективности; Корея; Казахстан.

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖҮЙЕЛЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ЗЕРТТЕУ

Park Joo Suk*

PhD, профессор

Аудит және инспекция оқу институты,

Корея Республикасы

e-mail: 3042064@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4389-5651

Аңдатпа

Бұл зерттеуде Корея Республикасы мен Қазақстан Республикасының мемлекеттік аудит жүйелеріне салыстырмалы талдау жүргізіліп, институционалдық мәртебеге, тәуелсіздікке, басқару жүйесіне, аудит саласындағы өкілеттіктерге, аудит түрлеріне, кейінгі бақылау тетіктеріне, сондай-ақ атқарушы және заң шығарушы билік органдарымен және азаматтармен өзара іс-қимылға назар аударылады. Талдау құрылымдалған салыстырмалы-институционалдық әдіске және конституцияларға, аудит саласындағы заңнамаға, ресми институционалдық материалдарға, INTOSAI қағидаттарына және мемлекеттік саясат саласындағы заманауи зерттеулерге жүргізілген сапалық контент-талдауға негізделеді. Екі елде де мемлекеттік аудиттің жоғары органдары президенттік институционалдық жүйе шеңберінде жұмыс істейді және қаржылық бақылауды тиімділік аудитімен ұштастырады. Сонымен қатар есептілік тетіктері айтарлықтай ерекшеленеді. Корея Республикасының Аудит және инспекция жөніндегі кеңесі Президент жанындағы конституциялық негізде құрылған орган болып табылады, ол өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде заңнамада белгіленген тәуелсіздікке ие және шоттарды тексеруді мемлекеттік қызметшілердің қызметін инспекциялаумен ұштастырады. 2022 жылы қайта ұйымдастырылған Қазақстан Республикасының Жоғары аудиторлық палатасы Президентке тікелей есеп береді және оған бағынысты болып табылады, сыртқы мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауға басымдық береді және аудиторлық комиссиялар мен ішкі мемлекеттік аудит органдарын қамтитын неғұрлым кең жүйе шеңберінде жұмыс істейді. Салыстыру нәтижелері Президентке формалды түрде бағыныстылықтың өзі практикалық тәуелсіздікті анықтамайтынын көрсетеді. Бұл ретте тағайындау қағидалары, шешімдерді алқалы түрде қабылдау, аудит бағдарламаларын қалыптастырудағы дербестік, ақпаратқа қолжетімділік, нәтижелерді жариялау, ұсынымдардың орындалуына парламенттік бақылау және олардың іске асырылуын мониторингтеу де маңызды рөл атқарады. Зерттеуде өзара институционалдық тәжірибе алмасу ұсынылады: Қазақстан операциялық дербестік пен кейінгі бақылаудың қоғамға ашық кепілдіктерін күшейтуден пайда көре алады, ал Корея қаржылық аудит пен мемлекеттік қызметшілердің қызметін инспекциялау арасындағы шекараны нақтылауға, сондай-ақ тиімділік аудитінің нәтижелері бойынша жүйелі кері байланысты күшейтуге назар аудара алады. Зерттеу нәтижелері президенттік институционалдық жүйе жағдайында жұмыс істейтін жоғары мемлекеттік аудит органдарын салыстырмалы талдаудың функционалдық негізін қалыптастырады.

Түйін сөздер: жоғары мемлекеттік аудит органы; мемлекеттік аудит; институционалдық тәуелсіздік; қаржылық бақылау; тиімділік аудиті; Корея; Қазақстан.

Baigazinova D.*

PhD student in the Educational Program
«Finance»
University of Turan
Almaty, Kazakhstan
email: 23240934@turan-edu.kz
ORCID ID: 0009-0000-5598-8640

Dosmanbetova A.

Associate Professor,
School of Digital Technologies and Economics,
Almaty Management University
Almaty, Kazakhstan
e-mail: aliyaserikbaevna@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8104-8492

VAT RATE INCREASES AND TAX CAPACITY: COMPARATIVE EVIDENCE FROM CENTRAL AND EASTERN EUROPE WITH EXTRA-EUROPEAN BENCHMARKS

Abstract

The article offers a comprehensive comparative assessment of standard value-added tax (VAT) rate increases over the past fifteen years and evaluates their direct effects on tax revenue potential across a diverse range of European and non-European economies. In contrast to traditional fiscal approaches that primarily focus on standard elasticity models, this study demonstrates that sustainable, long-term revenue growth is not ensured by a mechanical increase in the nominal tax rate. Instead, fiscal efficiency is achieved through the synergy of continuous transaction control (CTC) systems, the systematic reduction of inefficient tax reliefs, and improved corporate liquidity maintained through predictable, streamlined tax refund mechanisms.

The empirical analysis covers the diverse macroeconomic experiences of Central and Eastern European (CEE) countries, the United Kingdom, Japan, and New Zealand, highlighting the varying outcomes of their fiscal reforms. Based on these international benchmarks, the study concludes with a strategic set of priorities for the Republic of Kazakhstan. The author emphasizes that rationalizing existing tax exemptions and implementing advanced digitalization tools are mandatory prerequisites that must be fully realized before any potential rate hike is introduced, ensuring that future tax policy adjustments support broader economic stability and administrative transparency.

Keywords: VAT; tax revenue potential; VAT gap; VTTL; VAT Revenue Ratio (VRR); C-efficiency; e-invoicing.

INTRODUCTION

This study contributes along three dimensions. First, it assembles a comparable, policy-relevant panel of cases that brings together Central and Eastern European (CEE) countries with active continuous transaction control (CTC) implementation - Poland, Hungary, and Greece - and the United Kingdom as a benchmark of sustained administrative improvement under an unchanged 20% rate. Second, it incorporates non-European jurisdictions - New Zealand and Japan - that illustrate the importance of reform package design (rate increases combined with compensatory measures and a broad tax base) and behavioral responses (pre-emptive purchases and short-lived demand dips), as well as the role of reduced rates on socially significant goods. Third, it links VAT outcomes to the architecture of digital administration (e-invoicing, near-real-time invoice reporting, e-filing coverage, pre-filled returns, refund SLAs) and the payments environment (share of cashless transactions, uptake of digital payments), enabling an empirical disentangling of the contributions of "rate" versus "administration".

The objective of this study is to evaluate the impact of VAT rate increases on tax revenue performance and tax capacity across countries with different levels of administrative development, and to identify the conditions under which changes in statutory tax rates translate into sustainable improvements in tax collection. The study also aims to disentangle the relative contributions of tax policy (rate adjustments) and tax administration (digitalization, CTC systems, and compliance tools) to observed fiscal outcomes.

The scientific significance of the study lies in its integrated approach to analyzing VAT performance by combining tax policy variables with institutional and technological characteristics of tax administration. The paper contributes to the existing literature by providing a comparative cross-country assessment based on an event-study design and by operationalizing tax capacity through a set of complementary indicators, including the VAT gap, VRR (C-efficiency), and VAT-to-GDP ratio. By incorporating digitalization factors and behavioral responses, the study offers a more comprehensive framework for understanding the mechanisms through which tax reforms affect revenue outcomes.

LITERATURE REVIEW

Over the past decade and a half, increases in standard VAT/GST rates in advanced and transition economies have generally occurred against a backdrop of fiscal consolidation, inflationary shocks, and the accelerated digitalization of tax administration. Comparative OECD reviews indicate that the durability of consumption taxes' shares in total revenue and GDP is determined less by the nominal rate than by the effectiveness of base coverage and compliance, as captured by C-efficiency and the VAT Revenue Ratio (OECD, 2024). This shifts the focus from the rate level to the institutional design of VAT: the structure of reliefs and exemptions (the policy gap), the discipline of payment (the compliance gap), and the enforcement instruments employed.

The European Commission's annual "VAT Gap" report documents substantial cross-country variation and confirms that sustained reductions in the gap are achieved in jurisdictions that have implemented continuous transaction control (CTC) systems - electronic document exchange, real-time invoice reporting, and online fiscal cash registers (European Commission & Oxford Economics, 2024). Hungary offers an early example: the sequential expansion of real-time invoice reporting (RTIR) since 2018 coincided with a high standard rate, supporting revenue growth by shrinking the informal sector. In Poland and Greece, the transition to mandatory e-invoicing (KSeF, myDATA) has been catching up relative to earlier rate hikes, which allows analysts to disentangle the contributions of administrative improvements versus statutory rates to revenue dynamics.

The United Kingdom illustrates a different configuration: with a fixed 20% rate (since 2011), the period 2005–2024 exhibits a marked decline in the VAT gap attributable to administrative enhancements and targeted compliance measures by HMRC. This case serves as a benchmark showing that improved collection can deliver sustained growth in actual receipts without further rate increases.

Outside the EU, New Zealand's package-style approach is instructive: the 2010 GST rate hike was paired with reductions in personal income tax and targeted household compensation while preserving a broad base and system simplicity. Such a design mitigates regressivity via transfers rather than reduced rates and limits distortions in consumption structure. Japan's 2014 and 2019 episodes, by contrast, revealed pronounced behavioral responses (pre-emptive purchases, short-term demand contraction) and the role of a reduced rate on food, underscoring the need to account for the cyclical phase and price pass-through when assessing the "net" fiscal yield of a rate increase.

Recent publications in Comparative Economic Research (CER) reinforce the methodological and contextual foundations for comparative analysis. Postuła (2025) links the reform of European fiscal rules to expected consolidation and shifts in the structure of taxation on production and goods - the institutional setting in which governments more frequently contemplate VAT increases. Rutkowska (2024) examines the properties of inflation expectations among households and experts; differences in the degree of "anchoring" can amplify or dampen the short-term pass-through of tax shocks, which is crucial for interpreting CPI dynamics following a rate hike. At the sectoral level for the EU-27, Mileris (2023) identifies the determinants of price growth in services - a key component of the VAT base - thus helping to disentangle tax from non-tax drivers of inflation. In addition, Krajewski (2022) proposes a VAR/DSGE framework suitable for cross-country comparisons of the macroeffects of tax shocks (albeit focused on labor and capital taxes), while Krajewska (2021) highlights behavioral "switches" into self-employment and special regimes that, under a simple rate increase, can shift the base and erode the expected fiscal yield.

Synthesizing these sources yields four robust conclusions. First, a durable fiscal payoff from a rate increase arises primarily when policy and compliance gaps are reduced concurrently - through the expansion of the digital audit trail of transactions, pre-filled returns, faster and more predictable refunds, and a rationalization of reliefs. Second, the short-term price response is shaped by inflation expectations and consumption structure (notably the share of services), implying that identical rate hikes in countries with different "inflation architectures" produce heterogeneous paths for both CPI and real consumption. Third, compensatory measures (personal income tax cuts, targeted transfers) can preserve efficiency and equity without complicating VAT via multiple rates. Fourth, to identify the "net" rate effect in international comparisons, an explicit accounting framework is required that incorporates the timing of CTC reforms (continuous transaction controls), changes in the relief system, behavioral effects around the implementation date, and the state of the macroeconomic cycle.

Despite the extensiveness of research, a scientific polemic remains regarding the "pure" effect of tax shocks. Traditional econometric models often consider rate changes in isolation from the technological maturity of tax administrations. The research gap lies in the lack of a comprehensive accounting for the impact of CTC systems and the level of digitalization of the payment environment on the fiscal return of rate reforms.

Existing approaches emphasize the role of institutions, but they do not sufficiently explain why countries with identical rates demonstrate a gap in C-efficiency of more than twofold (e.g., Poland vs. New Zealand). This study fills this gap by integrating administrative digitalization indicators (refund timelines, e-invoicing coverage) into the analysis of fiscal outcomes.

METHODOLOGY AND METHODS

The study is designed as a comparative quasi-experiment (event study) focusing on episodes of increases in the standard VAT rate and/or substantial administrative reforms over the past ~15 years. For each country, a symmetric observation window of $t-2 \dots t+2$ is constructed around the reform year t . The principal cases are:

- Poland (rate increase from 22% to 23% in 2011; parallel anti-evasion measures including STIR and a voluntary split-payment mechanism, subsequently expanded),
- Hungary (rate increased to 27% in 2012; phased rollout of RTIR - real-time invoice reporting - from 2018),
- Greece (a sequence of rate hikes during 2010–2016; introduction of myDATA e-books in 2021),
- United Kingdom (VAT raised to 20% in 2011; Making Tax Digital for VAT launched in 2019/20).

Identification relies on comparing indicator dynamics before and after the reforms within harmonized $t-2 \dots t+2$ windows. This design enables estimation of the “average local effect” of the reform while acknowledging that the net impact of the VAT rate is intertwined with administrative changes and macroeconomic cycles.

Variables and Baseline Indicators

Three key metrics of VAT performance are employed:

1. VAT-to-GDP ratio - a macro-level budgetary outcome (VAT revenue as a share of GDP).
2. VAT gap (% of VTTL) - a top-down estimate of foregone revenue due to non-compliance, errors, and fraud, computed using the European Commission’s standard methodology. The VTTL (VAT Total Tax Liability) is constructed from supply–use tables and applicable rates, adjusted for input tax credits and non-deductibility.
3. VRR / C-efficiency - the ratio of actual collections to the theoretical potential of a “pure” VAT; this metric aggregates the effects of reliefs/exemptions and compliance. (Across the OECD, VRR $\approx$ 0.58 in 2022, implying that about 42% of the theoretical potential is not realized.)

RESULTS

1. Dynamics of the VAT gap within the $t-2 \dots t+2$ window (Poland, Hungary, Greece, United Kingdom)

A comparison of VAT-gap trajectories around episodes of rate increases and/or major administrative reforms shows a persistent compression of shortfalls over the two-year horizon following reform (Figure 1 and Table). In Greece, the VAT gap declines from an upper-twenties percent level at $t-2$ to the mid-teens by $t+2$; in Hungary and Poland, the drop is substantially larger - on the order of one third to one half of the initial gap. In the United Kingdom, the reduction is moderate, consistent with a lower starting level and HMRC’s long-run downward trend (see also the estimate of 4.9% of VTTL in 2022/23 and the multi-year decline from 13.7% in 2008/09) (OECD, 2024, pp. 58–66). VTTL (VAT Total Tax Liability) represents theoretical VAT revenue under full compliance and taxation of all final consumption at the standard rate.

Table 1. Comparative Trajectories of the VAT Gap (% of VTTL) for Greece, Hungary, Poland, and the United Kingdom ($t-2$ to $t+2$)

Period	Greece	Hungary	Poland	United Kingdom
1 = $t-2$	25.6	14.2	20.3	8.1
2 = $t-1$	23.4	14.3	15.7	6.8
3 = t	19.7	10.2	13.2	8.2
4 = $t+1$	14	9.8	12.7	5.5
5 = $t+2$	13.7	5.1	11.3	5.9

Note: t = year of VAT reform; $t-2$ and $t+2$ represent two years before and after the reform, respectively.

Source: own elaboration based on OECD, 2024.

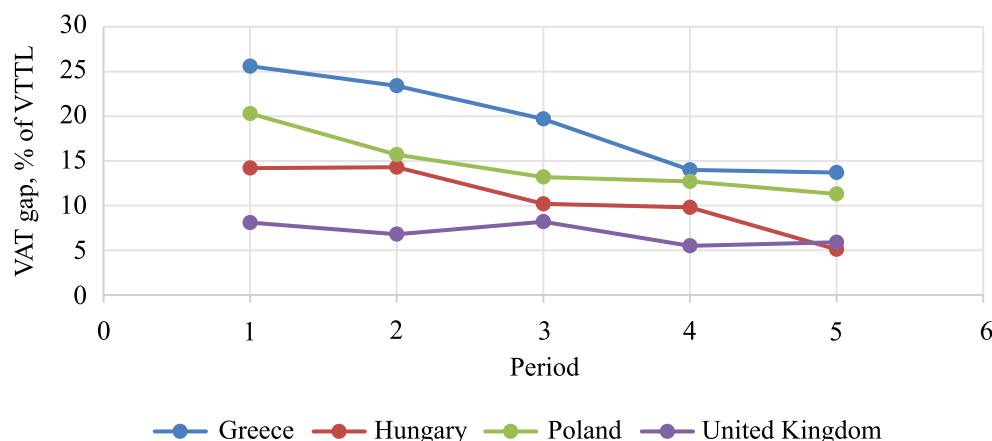

Figure 1 VAT Gap Dynamics (% of VTTL) Around the Reform Year (t-2 to t+2)

Source: own elaboration based on OECD, 2024.

The interpretation aligns with EU-wide assessments: on the eve of the energy shock, the average VAT gap in the European Union had already fallen to 5.3% of VTTL (2021), while cross-country dispersion remained substantial (with the highest values in Romania, Malta, and Greece) (OECD, 2024, pp. 64–70).

Analysis shows that in Poland and Hungary, the implementation of RTIR and JPK_VAT allowed for a reduction in the VAT gap by one-third within two years after the reform, effectively offsetting potential negative effects from price increases.

2. Collection Efficiency (VRR/C-efficiency) and the Fiscal Role of VAT

A panel “snapshot” (Table 1) indicates that differences in VRR account for most of the cross-country variation in VAT receipts. On average across the OECD in 2022, the share of consumption taxes in GDP reached historical highs; however, several countries with “mid-range” VRR continue to forgo a sizable portion of their theoretical potential due to reliefs and non-compliance (OECD, 2024, Foreword; Annex 1.A).

A caveat to the table is that for Japan, New Zealand, and Kazakhstan, official VAT-gap statistics are not regularly published. Consequently, we draw on alternative analytical sources to provide approximate indications of this measure. The World Bank’s Public Finance Review reports projected tax gaps - including for VAT: the domestic VAT gap $\approx 70.6\%$, the “customs” VAT gap $\approx 22\%$, the combined VAT gap $\approx 52.6\%$, and the CIT gap $\approx 60.9\%$ (slide “Projected tax gap (percentage)”). These are research projections rather than official gap statistics (World Bank, 2023). Approximate figures for Japan are taken from a macroeconomic study by Peter Morrow, Michael Smart, and Artur Swistak, which estimates domestic VAT gaps using national accounts and import data; for Japan (as well as for New Zealand/Northern Europe/Australia), the resulting gaps are “small and statistically insignificant.” While not an official GST/VAT-gap report, this represents a recognised academic methodology. Likewise, New Zealand’s IRD does not publish annual comprehensive GST-gap figures; earlier literature (Morrow et al., 2022) offers broader shadow-economy-based estimates of the overall “tax gap” (e.g., roughly 6.4–10.2% of total tax liability for New Zealand in 1968–1994, not specific to GST).

Projected tax gap (percentage, %), WB, 2023

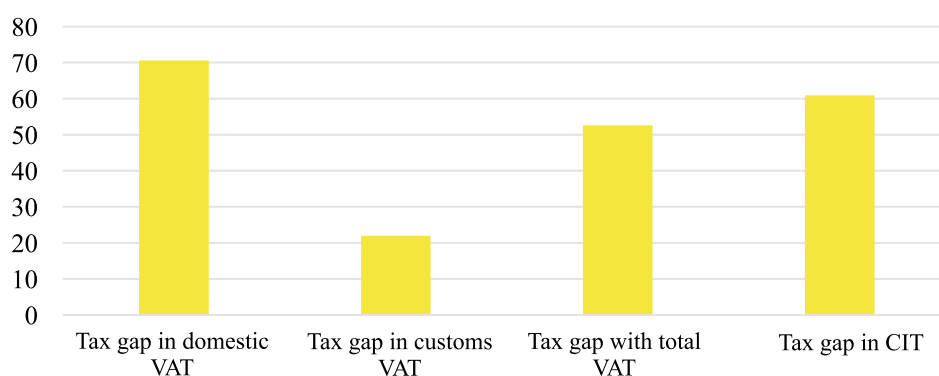

Figure 2. Projected tax gap (percentage, %)

Source: World Bank, 2023

The comparisons presented indicate that cross-country differences in the fiscal yield of VAT are driven far more by coverage and compliance efficiency (VRR/C-efficiency) than by nominal rates. At the “benchmark” end of the spectrum is New Zealand (VRR $\approx$ 0.96), where a moderate rate delivers near-complete extraction of theoretical potential and a high VAT share in GDP ($\approx$ 10%), signalling a broad tax base and minimal leakages. Japan exhibits a high – though lower than New Zealand – level of efficiency (VRR $\approx$ 0.72) alongside a moderate VAT-to-GDP ratio ($\approx$ 7.2%), consistent with the presence of reduced rates and compensatory measures that partially “soften” the net fiscal effect.

Table 2. Efficiency and Fiscal Outcomes

Country	VRR (latest, OECD/IMF)	C-efficiency (latest, OECD/IMF proxy=VRR)	VAT revenue (% of GDP, latest)	VAT-to-Consumption (VAT/HH Final Cons.)	VAT Gap (% of VTTL, latest)
Poland	0.46	0.46	7.3	9.6	8.4% (2022, EC VAT Gap 2024)
Hungary	0.62	0.62	10	14.3	2.3% (2022, EC VAT Gap 2024)
Greece	0.47	0.47	9	10.1	13.7% (2022, EC VAT Gap 2024)
United Kingdom	0.49	0.49	6.7	8.9	5.0% (2023/24, HMRC)
Japan	0.72	0.72	7.2	6.7	N/A
New Zealand	0.96	0.96	10	12.6	N/A
Kazakhstan	0.61	0.61	4.75	8.3	52.6

Source: Author’s calculations based on OECD (2024); European Commission (2024); HMRC (2024). For non-EU VAT gaps, used reports of IMF and World Bank.

For the United Kingdom, a stable 20% rate has been accompanied by a multi-year decline in the VAT gap according to HMRC data, corroborating the role of administrative improvements and digitalization in raising actual receipts without changing the statutory rate (OECD, 2024, p. 58).

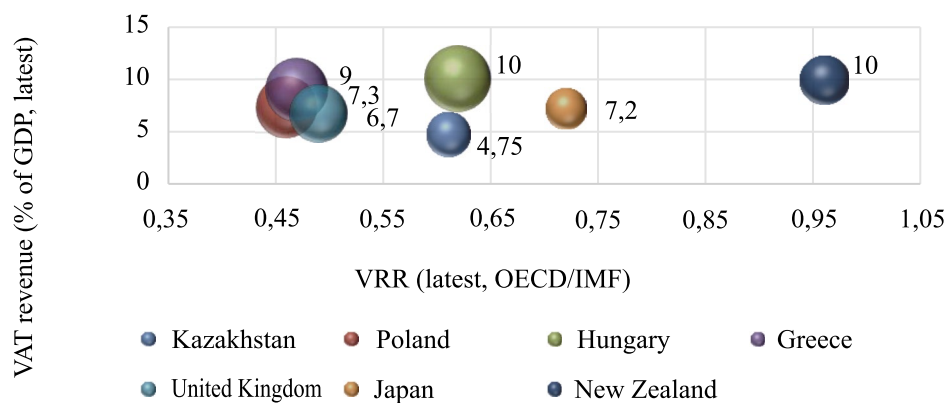

Figure 3. VAT Revenue (% of GDP) vs. VAT Revenue Ratio (VRR): Selected Countries, Latest Year

Source: own elaboration based on OESD/IMF.

Special attention should be paid to the correlation between VAT refund speed and compliance. In New Zealand (VRR $\approx$ 0.96), the refund period is 23 days, which minimizes business cash gaps and stimulates formalization. Conversely, in Greece and Kazakhstan, long lead times (75 days) create a hidden tax burden that devalues the effect of any administrative simplifications.

3. The Role of Administrative Digitalization

Cross-country differences in the pace of gap compression correlate with the adoption of CTC instruments (electronic invoicing and (near) real-time transaction reporting) and improvements in risk management. The

OECD notes that digital reporting and effective audits materially contribute to lowering the VAT gap by enabling access to data “almost in real time” and strengthening analytical capabilities (OECD, 2024, §2.8.1; §2.8.3).

The institutional evidence presented here confirms that the level of VAT-administration digitalization differs substantially across countries and correlates with both compliance quality and the system’s “friendliness” toward compliant taxpayers. Hungary (RTIR since 2018, full coverage by 2021) and Poland (KSeF slated for 2026; effectively 100% e-filing via JPK/SAF-T) exhibit the most advanced models of transaction control in near-real-time; the United Kingdom brought all taxpayers into Making Tax Digital by 2022, focusing on digital records and end-to-end connectivity. Greece has advanced through the myDATA platform (electronic “books”), but its average refund time remains higher (≈ 75 days) than that of the leaders. Outside the EU, Japan introduced the Qualified Invoice System in October 2023, although return pre-filing services remain limited; New Zealand combines high levels of electronic services with one of the shortest refund times (≈ 23 days for compliant filers). Kazakhstan mandates electronic invoices and has near-universal e-filing coverage, yet is characterized by long refund lead times (≈ 75 days) and the absence of pre-filled returns.

Table 3. Digitalisation of VAT Administration: e-Invoicing, e-Filing, Refunds, and Prefilling

Country	e-invoicing status / year (B2B)	e-filing coverage (% returns)	Average VAT refund time (days)	Pre-filled VAT returns (Y/N/Share)
Poland	KSeF mandatory: large 2026-02-01; rest 2026-04-01	$\approx 100\%$ (JPK/SAF-T since 2016)	40 (target with KSeF rollout)	Limited; KSeF enables structured e-invoices, not full prefill initially
Hungary	RTIR real-time invoice reporting: 2018→2021 full scope	High (NAV online)	40 days (expedited for compliant; indicative)	Partial prefill via NAV Online
Greece	myDATA e-books platform phased from 2021; e-invoices via providers	High (myDATA coverage broad)	75 days; priority refunds mechanisms exist	Partial (myDATA)
United Kingdom	Making Tax Digital for VAT since 2019 (digital records/links)	Broad coverage (MTD phased to all VAT-registered by 2022)	30 days	No; MTD supports digital records but not prefill
Japan	Qualified Invoice System since 2023-10-01	High digital adoption, QI System since Oct 2023	40 days (tax authority SLA/annual reports)	No (limited)
New Zealand	Peppol: central govt must receive e-invoices since Mar 2022; rollout by 2026	Very high; IRD e-services; Peppol in public sector	23 days for compliant filers	Partial prefill for some taxpayers via IRD data (limited)
Kazakhstan	ЭСФ (electronic invoices) mandatory for VAT payers since 2017	примерно 100%	75 (tax authority SLA/annual reports)	No

Source: Author’s compilation based on: OECD (2023), Tax Administration Series (n.d.); Poland MoF/KAS (2025); KSeF mandate communications & JPK guidance (n.d.); NAV (2018–2024), Online Számla/RTIR; AADE/gov.gr (2021–2024), myDATA guidance; HMRC (2019–2025), Making Tax Digital and VAT repayments service standards; Japan NTA (2023–2025), Qualified Invoice System; MBIE/IRD NZ (2022–2025), e-Invoicing (Peppol) and refunds; Kazakhstan (State Revenue Committee, 2017–2025), ESF/e-invoicing and VAT refunds. Refund timelines indicate service standards or typical processing times; «expedited/priority» applies to compliant/priority claims; «prefill» refers to availability of pre-population features.

Comparable conclusions are presented in the Tax Administration 2023 series: there is no universal “standard” of tax administration; however, the fastest progress is observed in jurisdictions where digitalization is embedded in day-to-day processes and leverages FTA/ISORA technological initiatives (OECD, 2023, pp. 15–23).

4. Outside the EU: New Zealand and Japan

In countries without comparable official VAT-gap estimates - New Zealand and Japan - the effect of rate increases is assessed via VRR and VAT-to-GDP (Table 3).

New Zealand exhibits a very high VRR at a 15% GST rate and a stable VAT share in GDP, consistent with the “package” reform of 2010 and broad adoption of digital payments/administration. The 2010 GST hike (12.5→15%), accompanied by compensatory measures, was embedded in an already “clean” system with a broad base and high

compliance. $VRR \approx 0.96$ and $VAT\text{-to-GDP} \approx 10.0\%$ indicate that the rate increase operated within a framework of minimal leakages. The package design (personal income tax cuts and indexed transfers) smoothed the price spike and supported the consumption base - reflected in a persistently high VAT share in GDP after the reform. In regimes with very high VRR, the additional "revenue" effect of a rate hike is closer to proportional (because leakages are limited), though the risk of a short-run CPI impulse rises - mitigated by the package architecture.

Japan increased its consumption tax from 5% to 8% in 2014 and from 8% to 10% in 2019, introducing a reduced rate on food. With a VRR of about 0.72 and VAT-to-GDP near 7.2%, efficiency is relatively high but below New Zealand's, reflecting reduced rates, exemptions, and behavioral responses. Tax hikes triggered pre-emptive purchases and short-term consumption declines, temporarily distorting revenues. The introduction of the Qualified Invoice System (e-invoicing) is expected to improve administration and support more stable revenue growth in subsequent years. Overall, in multi-rate systems, part of the rate effect is offset by relief measures and behavioral reactions, while stronger administration enhances long-term efficiency.

5. Digital Payments and Transaction "Transparency"

Consistent with the hypothesis that a more "transparent" payments environment strengthens compliance, trends in the use of digital payments (Findex 2025) support the interpretation that greater digital turnover facilitates administration and narrows opportunities for evasion. In 2024, in low- and middle-income countries, the share of adults who made or received at least one digital payment reached 62% (nearly double the 2014 level), and among account holders it reached 82% (World Bank, 2025, pp. 167–168).

Table 4. VAT Registration Thresholds and Cashless Payment Penetration (Latest Available Year)

Country	Registration threshold (local currency)	Share of cashless retail payments (BIS Red Book, latest)
Poland	PLN 200,000 turnover (small VAT taxpayer)	$\approx 65\%$ cashless share of retail payments (2023)
Hungary	HUF 12,000,000 (small taxpayers regime; to confirm)	TBD (BIS CPMI Red Book country dataset)
Greece	EUR 10,000 (small supplier threshold; to confirm)	$\approx 38\%$ cashless at POS (ECB 2022 $\approx$ cash 62%)
United Kingdom	GBP 90,000 (from Apr 2024)	$\approx 88\%$ cashless (cash 12% in 2023)
Japan	JPY 10,000,000 prior-year taxable sales (general threshold)	42.8% (2024)
New Zealand	NZD 60,000 per 12 months	proxy: cards preferred 67% of respondents, 2024
Kazakhstan	KZT 78,640,000 per 12 months, from 2026-01-01: KZT 41,5 mln. tenge	85.8% (2024)

Source: Author's compilation based on OECD (Consumption Tax Trends 2024; country VAT guidance), BIS CPMI Red Book, ECB/SPACE, UK Finance, METI/Japan, RBNZ/MBIE, National Bank of Kazakhstan.

This trend reflects the OECD's view that post-pandemic digitalization has helped reduce VAT gaps. Higher VAT thresholds narrow the pool of small taxpayers and shift enforcement toward larger firms, while widespread cashless payments increase transparency and reduce evasion.

The United Kingdom and Kazakhstan combine high thresholds with very high cashless shares, easing pressure on micro-businesses and supporting digital compliance. Greece, by contrast, has a low threshold and limited cashless use, leading to broader coverage but higher monitoring costs and greater cash-related risks. Japan shows effective targeting with a high threshold but still has room to improve via further digitalization, while Poland occupies a mid-range position with potential gains from expanding e-invoicing.

Overall, the most effective VAT collection occurs where moderate thresholds are paired with a highly cashless economy, strengthening compliance without overburdening administration.

The data confirm the hypothesis that transaction "transparency" is the foundation for rate increases. In the UK and Kazakhstan, a high share of cashless payments ($>85\%$) creates a digital base allowing for risk-oriented monitoring unavailable in economies dominated by cash.

6. Comparative Cross-Country Conclusion

In jurisdictions where rate increases were paired with the introduction of CTC/e-invoicing and service enhancements (pre-filled returns, faster refunds), the VAT gap contracted substantially and durably (Hungary, Poland; later but noticeably also Greece). This pattern is broadly consistent with OECD cross-country findings on the role of digitalization in reducing shortfalls (OECD, 2024).

In countries with a stable statutory rate and steady administrative improvements (the United Kingdom), VAT revenue growth has been driven by a declining VAT gap, without additional rate hikes (OECD, 2024).

In systems with very high VRR (New Zealand), rate increases translate into outcomes closer to proportional revenue gains, whereas in multi-rate systems with compensatory measures (Japan) results are more “saw-toothed” owing to behavioral effects and the design of reliefs.

At the OECD level, differences in C-efficiency/VRR and institutional architecture explain VAT revenues to a greater extent than nominal rates themselves (OECD, 2024, Foreword; Annex 1.A), corroborating the study’s core hypothesis on the primacy of base efficiency and compliance.

DISCUSSION

Empirical VAT-gap trends over the $t-2...t+2$ period confirm that tax base breadth and compliance efficiency matter more than the nominal rate. Where rate increases were paired with digital tools (e-invoicing, real-time reporting, pre-filled returns), VAT gaps declined and revenues rose (Hungary, Poland, the United Kingdom; more moderately Greece). Outside the EU, New Zealand shows near-proportional gains due to very high VRR, while Japan’s multi-rate system dampens short-term effects due to reliefs and behavioral responses. Overall, rate hikes alone rarely ensure sustainable gains without reducing policy and compliance gaps.

Key drivers of VAT efficiency:

- Digitalization (e-invoicing, real-time reporting) → higher transparency and compliance
- Improved taxpayer services (pre-filled returns, fast refunds) → better liquidity and voluntary compliance
- Cashless payments → lower evasion and administrative costs

Limitations: Results may reflect overlapping reforms (digitalization, tax changes, inflation). For New Zealand and Japan, proxy indicators (VRR, VAT-to-GDP) are used instead of direct VAT-gap data.

Policy implications

European Union:

Rate increases are justified only under “mature” systems (high VRR $\geq 0.65-0.70$, strong digital coverage, stable refunds, limited exemptions). Otherwise, priority should be digital reforms (CTC/ViDA), faster refunds, and replacing reduced rates with targeted social support.

Kazakhstan:

With a 12% VAT rate and existing e-invoicing, the priority is efficiency, not rate hikes:

Expand digital controls and risk-based audits

Reduce exemptions with targeted transfers

Regulate platform economy and e-commerce

A rate increase should come only after measurable VRR growth and stable administration.

Poland:

A strong compliance case with a shrinking VAT gap. Focus should be on:

- Successful rollout of mandatory KSeF (2026)
- Faster refunds via risk-based systems
- Reducing exemptions

Further rate increases are unnecessary; efficiency gains remain the main lever.

CONCLUSION

In conclusion, the comparative analysis indicates that durable increases in VAT revenue potential arise primarily where rate hikes are embedded in a “mature” institutional environment: high collection efficiency (VRR), deployed CTC instruments (e-invoicing/near-real-time reporting), predictable refund timelines, and a reduced policy gap. Under such conditions (e.g., Hungary; with a lag - Poland and Greece), the VAT gap narrows markedly and persistently; where the rate is held constant but administration improves consistently (the United Kingdom), revenue performance strengthens without further rate increases. In systems with very high VRR (New Zealand), the revenue response to a rate increase is close to proportional, whereas in economies with multi-rate structures and compensatory measures (Japan) the short-run effect is partially offset by behavioral responses.

For the European Union, the overarching priority is to complete the digital agenda (ViDA/CTC), rationalize reliefs, and accelerate refunds. For Poland, the main source of additional gains lies in high-quality KSeF implementation and targeted optimization of reliefs, rather than in further rate increases. For Kazakhstan, the implication is unambiguous: the first steps should strengthen compliance and base transparency (CTC, pre-filled returns, expedited refunds, rationalized reliefs), while any discussion of a rate increase becomes appropriate only after measurable VRR gains and a stabilized price environment.

Directions for future research. Further research may extend the present analysis along several dimensions. First, expanding the empirical base to include a broader set of emerging and developing economies would allow testing the robustness of the “efficiency-first, rate-second” sequencing under different institutional conditions. Second, future studies could apply micro-level data (firm-level VAT reporting, sectoral compliance patterns) to

better capture heterogeneous behavioral responses to VAT rate changes and digital compliance tools. Third, a promising avenue lies in assessing the long-term effects of digital tax administration (CTC, e-invoicing, pre-filled returns) on tax morale, voluntary compliance, and the shadow economy. Fourth, incorporating dynamic macroeconomic factors—such as inflation expectations, consumption elasticity, and income distribution effects—would deepen understanding of the transmission mechanisms between tax policy and revenue outcomes. Finally, for Kazakhstan, further research could focus on evaluating the impact of ongoing digitalization reforms, including the development of the digital tenge, on VAT efficiency, tax transparency, and regional tax capacity formation.

The results of the study suggest that under conditions of low administrative efficiency ($VRR < 0.60$), a VAT rate increase will lead not to revenue growth, but to the expansion of the shadow sector and an inflationary shock. For Kazakhstan, transitioning to pre-filled returns and reducing refund times to OECD averages (30–40 days) is a prerogative for fiscal sustainability before any rate hike.

REFERENCES

1. BIS Committee on Payments and Market Infrastructures. (2025). *Red Book statistics commentary: Cashless payments continue to grow (2023 data)*. https://www.bis.org/statistics/dataportal/payment_stats.htm (accessed: 12.09.2025)
2. EDICOM. (2025). *Poland will make B2B electronic invoicing mandatory (staged 2026)*. <https://edicomgroup.com/blog/poland-will-make-b2b-electronic-invoicing-mandatory> (accessed: 15.09.2025)
3. European Central Bank. (2022). *Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE)*. https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/space/html/index.en.html (accessed: 10.09.2025)
4. European Commission, CASE, & Oxford Economics. (2024). *The VAT Gap in the EU: 2024 report*. Publications Office of the European Union. <https://op.europa.eu/> (accessed: 23.09.2025)
5. HM Revenue & Customs. (2025). *Measuring tax gaps: 2025 edition (tax year 2023–24)*. <https://www.gov.uk/government/collections/measuring-tax-gaps> (accessed: 15.08.2025)
6. KPMG. (2025, September). *Poland: New KSeF manual to support mandatory e-invoicing implementation*. <https://kpmg.com/> (accessed: 11.09.2025)
7. Krajewska, A. (2021). Taxation of the self-employed in Poland and other EU countries: A comparative analysis. *Comparative Economic Research: Central and Eastern Europe*, 24(issue to be confirmed), pages to be confirmed. <https://czasopisma.uni.lodz.pl/CER/article/view/9999> (accessed: 22.08.2025)
8. Krajewski, P. (2022). A comparison of the effects of capital and labour taxes in CEE countries. *Comparative Economic Research: Central and Eastern Europe*, 25(issue to be confirmed), pages to be confirmed. <https://doi.org/10.18778/1508-2008.25.20>
9. Mileris, R. (2023). Economic drivers of consumer price growth in the EU-27 service industry during the post-pandemic period. *Comparative Economic Research: Central and Eastern Europe*, 26(4), 163–186. <https://doi.org/10.18778/1508-2008.26.36>
10. Morrow, P., Smart, M., & Świątek, A. (2022). VAT compliance, trade, and institutions. *Journal of Public Economics*, 208, 104634. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2022.104634>
11. OECD. (2023). *Tax administration 2023: Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/900b6382-en>
12. OECD. (2024). *Consumption tax trends 2024: VAT/GST and excise - Core design features and trends*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/dcd4dd36-en>
13. Postuła, M. (2025). The reform of European public debt regulations - An opportunity and a challenge for EU Member States. *Comparative Economic Research: Central and Eastern Europe*. Advance online publication. <https://czasopisma.uni.lodz.pl/CER/article/download/26844/26534/66883> (accessed: 03.10.2025)
14. Rutkowska, A. (2024). Consumer and professional inflation expectations: Properties and mutual dependencies. *[Journal to be confirmed]*. Advance online publication. <https://bibliotekanauki.pl/articles/56884589.pdf> (accessed: 18.09.2025)
15. UK Finance. (2024). *UK payment markets 2024: Summary*. <https://www.ukfinance.org.uk/> (accessed: 19.09.2025)
16. World Bank. (2025). *The Global Findex Database 2025*. World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex/report> (accessed: 19.09.2025)
17. World Bank. (2023, September). *Strengthening public finance for inclusive and resilient growth in Kazakhstan: Discussion on findings of Public Finance Review [Presentation slides]*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/0c781c9b860e835475d92c5bc4ac2fc6-0080012023/original/KZ-PFR-presentation-en.pdf> (accessed: 24.09.2025)

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Комитет по платежам и рыночной инфраструктуре Банка международных расчетов. (2025). *Безналичные платежи продолжают расти (данные за 2023 год)*. Bank for International Settlements.
2. EDICOM. (2025). *Польша сделает B2B электронное выставление счетов обязательным (поэтапно с 2026 года)*.
3. European Central Bank. (2022). *Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE)*.
4. European Commission, CASE, & Oxford Economics. (2024). *VAT gap in the EU: Report 2024*. Publications Office of the European Union.

5. HM Revenue & Customs. (2025). *Measuring tax gaps: 2025 edition (tax year 2023–2024)*. GOV.UK.
6. KPMG. (2025, September). *Poland: New KSeF guide to support the implementation of mandatory e-invoicing*.
7. Krajewska, A. (2021). Taxation of the self-employed in Poland and other EU countries: A comparative analysis. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 24.
8. Krajewski, P. (2022). Comparison of the impact of taxes on capital and labor in Central and Eastern European countries. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 25.
9. Mileris, R. (2023). Economic drivers of consumer price growth in the EU-27 services sector in the post-pandemic period. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 26(4), 163–186.
10. Morrow, P., Smart, M., & Swistak, A. (2022). VAT compliance, trade, and institutions. *Journal of Public Economics*, 208, 104634.
11. OECD. (2023). *Tax administration 2023: Comparative information on OECD and other advanced and emerging economies*. OECD Publishing.
12. OECD. (2024). *Consumption tax trends 2024: VAT/GST and excise rates, trends and policy issues*. OECD Publishing.
13. Postuła, M. (2025). European public debt regulatory reform: Opportunities and challenges for EU countries. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. Advance online publication.
14. Rutkowska, A. (2024). Consumer and professional inflation expectations: Properties and interdependencies. [Название журнала уточняется]. Advance online publication.
15. UK Finance. (2024). *UK payment markets 2024: Summary*.
16. World Bank. (2025). *The Global Findex Database 2025*.
17. World Bank. (2023, September). *Strengthening public finances for inclusive and sustainable growth in Kazakhstan: Discussion of Public Finance Review results* [Presentation].

ПОВЫШЕНИЕ СТАВОК НДС И НАЛОГОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ: СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ПО ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ С ВНЕШНЕЕВРОПЕЙСКИМИ ОРИЕНТИРАМИ

Байгазинова Д.*

PhD докторант образовательной
программы «Финансы»
Университет Туран
Алматы, Казахстан
e-mail: 23240934@turan-edu.kz
ORCID ID: 0009-0000-5598-8640

Досманбетова А.

доцент
Школа цифровых технологий и экономики
Алматы Менеджмент Университет
Алматы, Казахстан
e-mail: aliyaserikbaevna@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8104-8492

Аннотация

В статье представлена комплексная сравнительная оценка повышения стандартных ставок налога на добавленную стоимость (НДС) за последние пятнадцать лет, а также анализируется их прямое влияние на налоговый потенциал различных европейских и неевропейских стран. В отличие от традиционных фискальных подходов, сфокусированных преимущественно на стандартных моделях эластичности, данное исследование доказывает, что устойчивый долгосрочный рост доходов не обеспечивается механическим увеличением номинальной налоговой ставки. Напротив, фискальная эффективность достигается за счет синергии систем непрерывного контроля транзакций (СТС), систематического сокращения неэффективных налоговых льгот и повышения ликвидности корпоративного сектора благодаря предсказуемым и оптимизированным механизмам возврата налога. Эмпирический анализ охватывает разнообразный макроэкономический опыт стран Центральной и Восточной Европы (ЦВЕ), Великобритании, Японии и Новой Зеландии, подчеркивая различные результаты их фискальных реформ. На основе этих международных ориентиров в исследовании сформулирован комплекс стратегических приоритетов для Республики Казахстан. Автор подчеркивает, что рационализация существующих налоговых льгот и внедрение передовых инструментов цифровизации являются обязательными предварительными условиями, которые необходимо полностью реализовать до введения любого потенциального повышения ставки. Это позволит гарантировать, что будущие корректировки налоговой политики поддержат общую экономическую стабильность и административную прозрачность.

Ключевые слова: НДС; потенциал налоговых поступлений; разница в НДС; VTTL; Коэффициент поступления НДС (VRR); С-эффективность; электронное выставление счетов.

**ҚҚС СТАВКАЛАРЫН КӨТЕРУ ЖӘНЕ САЛЫҚТЫҚ ПОТЕНЦИАЛ:
ОРТАЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒЫС ЕУРОПА ЕЛДЕРІНДЕГІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ДЕРЕКТЕР
МЕН ЕУРОПАҒА ЕНБЕЙТІН ЕЛДЕР БОЙЫНША САЛЫСТЫРУ****Байғазина Д.***

«Қаржы» білім беру бағдарламасының
PhD докторанты
Тұран университеті
Алматы, Қазақстан
e-mail: 23240934@turan-edu.kz
ORCID ID: 0009-0000-5598-8640

Досманбетова А.

доцент
Цифрлық технологиялар және экономика мектебі
Алматы Менеджмент Университеті
Алматы, Қазақстан
e-mail: aliyaserikbaevna@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8104-8492

Аңдатпа

Мақалада соңғы он бес жылдағы қосылған құн салығының (ҚҚС) стандартты мөлшерлемелерін арттыруға кешенді салыстырмалы бағалау жүргізіліп, олардың еуропалық және еуропалық емес бірқатар елдердің салықтық әлеуетіне тигізетін тікелей әсері талданады. Негізінен стандартты серпінділік модельдеріне бағытталған дәстүрлі фискалдық тәсілдерге қарағанда, бұл зерттеу кірістердің тұрақты әрі ұзақ мерзімді өсімі номиналды салық мөлшерлемесін механикалық түрде өсіру арқылы қамтамасыз етілмейтінін дәлелдейді. Керісінше, фискалдық тиімділікке транзакцияларды үздіксіз бақылау (СТС) жүйелерінің синергиясы, тиімсіз салықтық жеңілдіктерді жүйелі түрде қысқарту және салықты қайтарудың болжамды әрі оңтайландырылған тетіктері арқылы корпоративтік сектордың өтімділігін арттыру есебінен қол жеткізіледі. Эмпирикалық талдау Орталық және Шығыс Еуропа (ОШЕ) елдерінің, Ұлыбританияның, Жапонияның және Жаңа Зеландияның әртүрлі макроэкономикалық тәжірибесін қамтып, олардың фискалдық реформаларының әртүрлі нәтижелерін көрсетеді. Осы халықаралық тәжірибелер негізінде зерттеуде Қазақстан Республикасы үшін стратегиялық басымдықтар жиынтығы тұжырымдалған. Автор қолданыстағы салықтық жеңілдіктерді оңтайландыру және озық цифрландыру құралдарын енгізу – кез келген ықтимал мөлшерлеме өсіміне дейін толықтай жүзеге асырылуы тиіс міндетті алғышарттар екенін баса айтады. Бұл болашақтағы салық саясатының өзгерістері жалпы экономикалық тұрақтылық пен әкімшілік ашықтықты қолдауын қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: ҚҚС; салық түсімдерінің әлеуеті; ҚҚС алшақтығы; VTTL; ҚҚС Түсімдерінің Коэффициенті (VRR); C-тиімділік; электрондық шот-фактура.